

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ**

**Науково-дослідна лабораторія кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності**

ЗБІРНИК ТЕЗ

**науково-практичного круглого столу
«БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ:
СТАН, ЗАГРОЗИ, НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»**

(м. Київ, 26 вересня 2023 року)

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ**

**Науково-дослідна лабораторія кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності**

ЗБІРНИК ТЕЗ

**науково-практичного круглого столу
«БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ:
СТАН, ЗАГРОЗИ, НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ»**

(м. Київ, 26 вересня 2023 року)

Київ 2023

Редакційна колегія:

Вербенський М.Г. – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ДНДІ МВС України;

Опришко І.В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент, заступник директора ДНДІ МВС України;

Кулик О.Г. – доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України;

Багаденко І.П. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник 2-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України (відповідальна за організаційний та науково-технічний супровід заходу);

Користін О.Є. – доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник 3-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України;

Бова А.А. – кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України;

Лісниченко Л.В. – кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України, старший дослідник;

Федотова Г.В. – доктор юридичних наук, професор, начальник науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України;

Плугатар Т.А. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, учений секретар секретаріату Вченої ради ДНДІ МВС України.

Б39 **Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення :** матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 26 вересня 2023 р.) / [Редкол. : Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ : ДНДІ МВС України, 2023. 301 с.

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

ISBN 978-617-8195-33-5

© Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2023

З М І С Т

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Кулик Олександр. Огляд громадської безпеки та цивільного захисту в Україні: змістовні та методичні питання проведення.....	8
Музика Анатолій. Національна безпека України як політично чутлива проблема сьогодення	14
Пашиєва Алла. Формування безпекового середовища як основний вектор розвитку України	20
Романенко Людмила. НАТО один із напрямків забезпечення національної та колективної безпекової ситуації в Україні	24
Шакур Василь. Несправедливість як кримінологічний чинник	29
Якубчик Тетяна. Трансформація кримінологічної «теорії розбитих вікон» у проблеми сьогодення	33
Ярмиш Олександр. Як зробити безпекову ситуацію в Україні і навколо неї стабільно безпечною (постановка проблеми і деякі пропозиції)	37

СТАН БЕЗПЕКИ В ОКРЕМИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ

Акімов Михайло. Законотворчість як фактор впливу на безпеку суспільства (на прикладі законопроекту реєстр. № 9579 від 07 серпня 2023 року)	40
Баганець Олексій. Стан досудового розслідування воєнних злочинів у 2022 році як один із прикладів негативної безпекової ситуації в Україні в умовах війни	44
Білоус Віктор, Тернущак Михайло. Застосування юридичних гарантій фінансової безпеки щодо надання допомоги Україні у воєнний та поствоєнний періоди	49
Бова Андрій. Динаміка та соціально-демографічні відмінності в оцінці моральної припустимості правопорушень в Україні	53
Болістовська Діана, Бурак Марія. Депортація Росією дітей з України як складова геноциду	61
Бурак Марія. Післявоєнні перспективи відновлюваної енергетики України	67

Ващук Наталія. Аналіз безпекового середовища легкої промисловості України в умовах війни	72
Кулик Олександр, Наумова Ірина. Особливості безпекової ситуації в Україні в умовах війни	74
Лісниченко Лілія. Інфраструктурні чинники впливу на формування внутрішнього середовища безпеки держави в умовах війни	80
Лубенець Ірина. Проблема безпеки дитини в цифровому середовищі під час війни в Україні	85
Мартиновський Володимир. Особливості декларування осіб уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування під час воєнного стану	89
Мельник Володимир. Нормативне забезпечення в частині експлуатації технічних виробів під впливом кліматичних факторів	93
Немеришин Володимир, Федоренко Віталій. Оцінка рівня техногенної небезпеки у зоні відповідальності оперативних територіальних об'єднань Національної гвардії України	95
Новікова Катерина. Питання кібербезпеки у програмі ЄС «Цифрова Європа»	97
Новицький Андрій. Обмеження права на інформацію як інструмент забезпечення безпекової ситуації в умовах війни	99
Оцел Валентина. Оцінка рівня поширення шахрайств в Україні до та під час війни	102
Поклад Василь. «Поствійськова злочинність» як прогностичний конструкт	108
Попович Володимир. Охорона здоров'я та безпекова ситуація в Україні	110
Рямзіна Аліна. Вплив війни на поширеність випадків домашнього насильства	117
Сахарова Олена. Дієздатність МАГАТЕ у межах повноважень із забезпечення безпеки функціонування Запорізької АЕС в умовах військових дій та її захоплення крайною-агресором	122
Семенов Сергій. Проблема утиску тимчасово переміщених осіб за мовною ознакою в умовах воєнного стану	127

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ОКРЕМИМ ВИДАМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Алексєєва Ольга. Феномен насильства щодо дітей під час війни і способи протидії йому	131
Багаденко Ірина. Захист статевої свободи та статевої недоторканості дітей як складова безпекового середовища в умовах воєнного часу	134
Баліна Світлана. Державний контроль за провадженням господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, а також оптової і роздрібної торгівлі ними в умовах воєнного стану: порядок та особливості	137
Близнюк Ігор. Протидія міжнародному тероризму в ядерній енергетиці як нагальне завдання забезпечення світопорядку	142
Богатирьов Іван. Заходи протидії та запобігання організованій злочинності в умовах воєнного стану в Україні	147
Бойко Іван. Норми міжнародного права щодо запобігання вчинюваних російською федерацією злочинів агресії у війні проти України	150
Ботнарєнко Ірина. До питання протидії терористичним проявам на об'єктах енергетичної системи України	156
Гавловський Владислав. Окремі питання використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності	160
Головкін Богдан. Форми віктимної поведінки потерпілих від автотранспортних кримінальних правопорушень	165
Демедюк Сергій. Захист критично важливої інформаційної інфраструктури	168
Коваленко Лариса, Арнаутова Анастасія. Безпекові заходи суб'єктів протидії злочинності під час дії воєнного стану	171
Користін Олександр. Розвиток нових технологій та потенційні кіберзагрози	175
Крижна Валентина. Екосистеми захисту електрозабезпечення України та США: порівняльний аналіз	179
Негребецький Владислав. Інформаційна безпека в умовах війни в Україні: стратегія та інноваційні підходи	183
Токар Єгор. Протидія кіберзлочинності під час дії воєнного стану	187

Хальота Андрій. Запобігання кримінальним правопорушенням з використанням картографування місць їх вчинення 191

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ

Артюхова Валерія. Чи існують достатні підстави для декриміналізації хуліганства? 194

Бабанін Сергій. Кримінально-правові заходи забезпечення безпекової ситуації в Україні в умовах війни 198

Бурбій Анастасія, Пшенична Аліна. Пробаційний нагляд як вид покарання 201

Єлаєв Юрій. Громадська безпека, як додатковий об'єкт кримінальних правопорушень проти громадського порядку 205

Лапкін Андрій, Євтеєва Дарина. Щодо змісту поняття «матеріали» як предмета злочину за ст. 436² КК України 210

Мисливий Володимир, Старжинський Віталій. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини проти власності 214

Орлов Юрій. Зміна концепції злочину агресії: від міжнародно-гуманітарного упослідження до реального захисту прав людини 218

Шрамко Сабріє. Щодо прояву превентивної функції кримінального права на прикладі забезпечення безпеки дорожнього руху 222

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ангеленюк Анна-Марія. Використання електронних доказів у кримінальному процесі України в умовах війни 226

Бабійчук Ірина, Романюк Наталія. Деякі аспекти забезпечення практичних занять у сфері цивільного захисту в умовах воєнного стану 229

Баліна Олена, Безклубенко Ірина, Буценко Юрій. Специфічні риси дистанційного навчального процесу в умовах воєнного стану 232

Гаврилюк Людмила, Чурікова Ірина. Особливості початку кримінального провадження щодо кримінальних проступків 236

Кардашевський Юрій. Щодо трансформаційних аспектів поліцейської діяльності, керованої аналітичною розвідкою	241
Карчевський Микола. Аналіз даних щодо протидії злочинності в Україні	246
Кисельова Марина. Використання інформаційних засобів для підвищення безпеки дорожнього руху під час воєнного стану в Україні	252
Кисла Катерина. Правова характеристика та проблемні аспекти комендантської години, як заходу примусу зі сторони держави	254
Кожухар Оксана. Особливості роботи Національної поліції України в умовах воєнного стану	259
Компанієць Ігор. Забезпечення безпеки громадян Державною службою України з надзвичайних ситуацій в умовах воєнного стану	262
Користін Олександр. Щодо змісту терміну «інституційна спроможність» в системі безпеки	266
Коротаєв Володимир, Кірін Роман, Овчаров Олександр. Окремі функції вибухово-технічної експертизи деталей ракет у забезпеченні безпекової ситуації	269
Кріцак Іван. Формування кримінологічних інноваційних науково-дослідних центрів/лабораторій у практичних підрозділах Національної поліції України	274
Мицька Олександр. Окремі аспекти утримання військовополонених в Україні	282
Пузіков Дмитро. Згуртованість класів закладів системи загальної середньої освіти в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення	285
Свиридюк Наталія. Ризик-орієнтоване оцінювання ефективності управління лісовим господарством в Україні	288
Чабайовський Тарас. Діяльність Національної поліції України в умовах війни	292
Шаповалова Анна. Система «фільтрації» цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України	297

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Кулик Олександр,
завідувач науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор

ОГЛЯД ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ: ЗМІСТОВНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ

Проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту передбачено Законом України «Про національну безпеку України» в якості необхідного підготовчого етапу, за результатами якого розробляється Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України – документ довгострокового планування, що «визначає напрями державної політики щодо гарантування захищеності життєво важливих для держави, суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, цілі та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних загроз» (п. 23) ст. 1).

При цьому в Законі дуже мало положень, які б визначали зміст огляду громадської безпеки та цивільного захисту та методи його здійснення. Вказується лише, що він є складовою комплексного огляду сектору безпеки і оборони (абз. 2 ч. 1 ст. 27), а в процесі його здійснення має бути розроблена перспективна модель сектору громадської безпеки та цивільного захисту, яка передбачає послідовне нарощування його спроможностей для виконання завдань за призначенням та формування на цій основі підготовлених і всебічно забезпечених сил громадської безпеки та цивільного захисту (ч. 6 ст.27) [1].

Перша спроба проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту була здійснена у 2019–2021 рр., але через ряд об'єктивних і суб'єктивних причин, зокрема складність завдання та відсутність досвіду проведення таких оглядів, його не вдалося здійснити на належному рівні. У зв'язку з цим 23.12.2022 було прийнято нове Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту», введене в дію Указом Президента України від 23 грудня 2022 року № 883/2022 [2].

Для визначення змісту огляду громадської безпеки та цивільного захисту і процедури його проведення Кабінетом Міністрів України було затверджено Порядок проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ (постанова від 22.05.2019 № 507 в редакції постанови від 18.07.2023 № 729) [3] і Методичні рекомендації з організації та проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту, затверджені наказом МВС України від 30.01.2023 № 44. У них були визначений орієнтовний перелік етапів проведення огляду та вказані окремі методи отримання відповідної

інформації (PEST-аналіз оцінки зовнішнього безпекового середовища, SWOT-аналіз для визначення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз шляхом опитування груп експертів щодо кожного центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України (органи системи МВС).

Узагальнюючи положення зазначених нормативно-правових актів, до основних змістовних етапів огляду громадської безпеки та цивільного захисту було віднесено такі:

оцінка стану безпекового середовища, визначення актуальних і потенційних загроз та їх можливих наслідків для громадської безпеки і цивільного захисту;

визначення ймовірних сценаріїв розвитку безпекової ситуації та відповідно до них – загроз у сфері громадської безпеки та цивільного захисту. Уточнення завдань органів системи МВС;

оцінка спроможностей МВС України, Національної гвардії України (НГУ), Держприкордонслужби (ДПС), Національної поліції України (НПУ), Державної міграційної служби (ДМС) та Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) для ефективного вирішення завдань в поточних і прогнозованих безпекових умовах;

визначення пріоритетних напрямів розвитку органів системи МВС України із забезпечення громадської безпеки та цивільного захисту;

підготовка пропозицій до актуалізації та вдосконалення законодавства за результатами проведення огляду.

Слід зазначити, що приписи та рекомендації, що містяться у вказаних нормативно-правових актах, носять доволі загальний орієнтовний характер, у недостатній мірі враховують структуру та напрями діяльності органів системи МВС України. Через це ряд рішень щодо змісту етапів і методів проведення огляду доводилось приймати по ходу роботи в умовах дефіциту часу.

Огляд громадської безпеки та цивільного захисту проводився Міжвідомчою групою з питань проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту, утвореною наказом МВС України від 09.02.2023 № 76, та робочими групами органів системи МВС України. До міжвідомчої групи входили представники органів системи МВС України, СБУ, РНБО, Національного інституту стратегічних досліджень, а також фахівці Державного науково-дослідного інституту МВС України (ДНДІ), на яких було покладено науково-методичне забезпечення роботи Міжвідомчої групи. Перед проведенням огляду робочими групами органів системи МВС України було розроблено єдиний перелік спроможностей Міністерства внутрішніх справ України, який було затверджено наказом МВС України від 19.05.2023 № 420. Цей документ склав інформаційну основу для реалізації ключового етапу огляду – оцінки наявних спроможностей органів системи МВС України.

На першому етапі здійснювалася оцінка стану безпекового середовища, загроз, які існують у сфері громадської безпеки та цивільного захисту; оцінка ефективності органів системи МВС у протидії визначеним загрозам. Учасники Міжвідомчої групи виходили з того, що стан безпекового середовища формується

під впливом ряду чинників – процесів та явищ, які утворюють умови життєдіяльності суспільства і держави, що впливають на колективну та індивідуальну поведінку людей у сфері громадської безпеки та цивільного захисту. Було сформульовано перелік таких чинників, що включає наступні групи: військово–політичні, політичні, економічні, соціальні, демографічні, соціально-психологічні. За основу була взята схема чинників, яка багато років використовується при аналізі безпекової ситуації працівниками ДНДІ, доповнена пропозиціями окремих представників робочих груп органів системи МВС України. На основі статистичних і дослідницьких даних була розроблена стисла характеристика кожного з чинників, що увійшли до переліку, та оцінено характер їх впливу на безпекову ситуацію.

Далі на основі аналізу чинників і статистичних даних щодо стану безпекової ситуації в зоні відповідальності кожного з органів системи МВС України визначався перелік актуальних і потенційних загроз безпековому середовищу. До них були включені загрози-фактори, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень або здійсненню надзвичайних подій (значна кількість внутрішньо переміщених осіб; масштабний інформаційно–психологічний тиск на населення з метою придушення його спротиву агресору та спонукання до колабораціонізму, незадовільний стан доріг, пошкодження захисних споруд на водних об'єктах тощо), і загрози-події, тобто конкретні види кримінальних правопорушень та надзвичайних подій (поширення вчинення найбільш суспільно небезпечних видів злочинів проти національної безпеки – випадків державної зради, шпигунства, диверсій, колабораційної діяльності; поширення тяжких насильницьких і корисливо-насильницьких злочинів, пов'язаних з війною – умисних вбивств, бандитизму; поширення пожеж, що виникають внаслідок вибухів боєприпасів або умисних підпалів, пов'язаних із веденням бойових дій тощо). Всього виділено 24 актуальні та 26 потенційних загроз. Кожна із загроз оцінена експертами-фахівцями органів системи МВС України та науковцями за рівнем небезпечності (за трьохмірною шкалою: критичний, підвищений, середній).

На основі аналізу діяльності кожного з органів системи МВС України за останні два роки була здійснена розгорнута оцінка ефективності органів системи МВС у протидії визначеним загрозам за напрямками діяльності кожного органу системи МВС України, а також визначені ключові виклики в їхній діяльності.

На наступному етапі визначені ймовірні сценарії розвитку безпекової ситуації, загрози у сфері громадської безпеки та цивільного захисту відповідно до імовірних сценаріїв, уточнені завдання органів системи МВС. За результатами експертного аналізу вказаних внутрішніх і зовнішніх чинників визначено такі імовірні базові сценарії розвитку безпекової ситуації:

сценарій 1. Продовження воєнних дій. Виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (високоїмовірний);

сценарій 2. Відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону (1991 рік) (ймовірний);

сценарій 3. «Ні миру – ні війни». Заморожений конфлікт з рф (ймовірний).

У рамках кожного сценарію визначені переліки загроз і завдання щодо протидії їм для кожного органу системи МВС України.

Наприклад, фрагмент завдань Національної поліції в рамках сценарію 1 виглядає так:

участь, відповідно до повноважень, у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану;

проведення, у межах повноважень, стабілізаційних і фільтраційних заходів на територіях, що межують із зоною бойових дій, та на деокупованих територіях;

охорона публічної безпеки і порядку, у тому числі в місцях масового перебування населення на евакуаційних пунктах та в районах розміщення евакуйованого населення, забезпечення безпеки дорожнього руху та регулювання дорожнього руху на маршрутах евакуації;

надання допомоги місцевим органам державної влади, органам місцевого самоврядування у проведенні евакуації (відселення) людей з місць, небезпечних для проживання;

охорона матеріальних і культурних цінностей під час проведення евакуації.

Третій, центральний етап огляду громадської безпеки та цивільного захисту полягав в оцінці спроможностей органів системи МВС для ефективного вирішення завдань у прогнозованих безпекових умовах. Оцінку було вирішено сформулювати на основі результатів опитування працівників апарату та органів системи МВС України. З метою забезпечення репрезентативності опитування в ньому взяли участь 95% співробітників центральних апаратів органів системи МВС. При формуванні анкет було обрано спроможності, які є базовими для кожного з органів системи МВС при настанні будь-якого з трьох зазначених сценаріїв розвитку подій. Респонденти оцінювали поточний стан реалізації спроможностей кожного органу системи МВС України; рівень впливу базових компонентів на забезпечення спроможностей за напрямом діяльності органу (інфраструктура, матеріально-технічні ресурси, фінансування, прозорість і підзвітність тощо); рівень впливу внутрішніх чинників, які можуть найбільшою мірою перешкоджати реалізації спроможностей за напрямом діяльності кожного органу.

На основі детального аналізу діяльності кожного органу системи МВС України за напрямками роботи, розгляду практики реалізації спеціалізованих планів і програм, конкретних прикладів роботи була сформульована оцінка їх спроможностей, рівня кадрового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення кожного органу для виконання завдань за кожним з трьох сценаріїв. Було використано величезний обсяг даних щодо кількості наявних ресурсів кожного органу системи МВС України, їх вартості та потреб щодо покращення ресурсної забезпеченості для виконання покладених на нього завдань.

Для забезпечення належної нормативної бази діяльності кожного з органів системи МВС України були зібрані пропозиції кожного органу системи МВС України щодо актуалізації та вдосконалення законодавства. Пропозиції в своїй більшості носять характер постановки завдань для подальшого нормотворення. Їх реалізація передбачає здійснення значної нормопроектної роботи.

На завершальному етапі огляду громадської безпеки та цивільного захисту були визначені пріоритетні напрями розвитку кожного з органів системи МВС. Так, в якості пріоритетних напрямів розвитку Національної поліції України були визначені:

- публічна безпека;
- протидія кримінальним правопорушенням;
- дотримання та забезпечення захисту прав людини і основоположних свобод;
- якість і доступність поліцейських послуг;
- ефективне врядування, прозорість та підзвітність;
- розвиток і захист кадрового потенціалу;
- застосування найновіших стандартів та європейської політики побудови систем забезпечення публічної безпеки і порядку на території держави;
- розвиток національної системи кібербезпеки;
- розслідування злочинів, учинених в умовах збройного конфлікту;
- здійснення оперативного розмінування у місцях, де відбувались бойові дії або які були тимчасово окуповані агресором;
- відновлення адміністративних будівель та службового автотранспорту НПУ, а також відновлення роботи територіальних (відокремлених) підрозділів поліції, які було евакуйовано з тимчасово окупованих територій держави;
- протидія незаконному обігу зброї та вибухівки, у тому числі з використанням інформації з мережі Інтернет, соціальних мереж і тематичних веб-ресурсів;
- медична реабілітація та психологічна підтримка працівників поліції, в першу чергу поранених внаслідок військових дій, а також членів їх сімей.

Попри значні труднощі огляд громадської безпеки та цивільного захисту було завершено вчасно, в серпні 2023 р. За його результатами було підготовлено об'ємний звіт (433 стор.), який передано на розгляд до Кабінету Міністрів України. У разі схвалення зазначений звіт має скласти основу для розроблення Стратегії розвитку громадської безпеки та цивільного захисту в Україні.

Досвід проведення першого в країні огляду громадської безпеки та цивільного захисту, змістовні та методичні рішення, які використовувалися в ході його здійснення, доцільно детально проаналізувати для подальшого вдосконалення цієї діяльності.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.09.2023).
2. Про проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 грудня 2022 року, введене в дію Указом Президента України від 23 грудня 2022 року № 883/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0023525-22#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

3. Порядок проведення огляду громадської безпеки та цивільного захисту Міністерством внутрішніх справ : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 р. № 507 (в ред. постанови Кабінету Міністрів України від 18 липня 2023 р. № 729). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/729-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

Музика Анатолій,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
доктор юридичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК ПОЛІТИЧНО ЧУТЛИВА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

1. Сьогодні, як ніколи, проблематика політики у сферах національної безпеки й оборони набула надзвичайної актуальності. Основні засади такої політики визначені Законом «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. [1]. Національна безпека України – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» (п. 9 ч. 1 ст. 1 цього Закону).

14 вересня 2020 р. Президент України затвердив Стратегію національної безпеки України [2]. Цей документ визначає актуальні загрози національній безпеці України, відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки.

Мета доповіді – на реальних прикладах проілюструвати суспільну небезпечність певних дій окремих осіб, які під час російської агресії завдають неабиякої шкоди національній безпеці України, та окреслити можливі шляхи державного реагування на такі події.

2. *Приклад перший.* Йдеться про судове рішення щодо мобілізації – одіозний виправдувальний вирок [3]. 23 серпня 2023 р. Зіньківський районний суд Полтавської області (суддя – Сергій Ростиславович Должко, голова цього суду) визнав невинуватим і виправдав безробітного військовозобов'язаного, який обвинувачувався в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації (ст. 336 КК України), «у зв'язку з недоведеністю наявності в діях обвинуваченого складу цього злочину».

Матеріали кримінального провадження розглянуті судом за участю прокурора, без адвоката. У вирокі (обсягом близько 50-ти сторінок, шрифт Times New Roman, розмір – 13,5; міжрядковий інтервал – одинарний) суддя намагається дивовижно переконати, що нібито закони України та укази Президента України «є авторськими творами, не мають конституційного підґрунтя, не являються законами по суті, не являються обов'язковими для виконання народом, є офертами від суб'єкта, що надає послуги з державного управління. Ці

«нормативні акти» мають статус таких, що застосовуються, а не являються легальним діючим законодавством».

Цікаво, на якій підставі С. Р. Должко здійснює правосуддя, якщо він призначений на посаду судді згідно з «авторським твором»?

Про всяк випадок зазначимо, що закони й укази насправді є творами, проте аж ніяк не авторськими: «акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади» належать до творів, які не є об'єктами авторського права (п. 1 ч. 1 ст. 434 ЦК України).

Також необхідно навести й інший фрагмент вироку: «Суд звертає увагу, що у «Положенні про територіальні центри комплектації та соціальної підтримки» ідеться про комплектування особового складу територіальних центрів комплектації та соціальної підтримки, а не Збройних Сил України, а Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ, затвердженого Указом Президента України, надає правову підставу для такого комплектування і жодним чином не стосується комплектування Збройних Сил України, а тому не дають працівникам і державним службовцям територіального центру комплектування та соціальної підтримки повноважень комплектувати Збройні Сили України військовослужбовцями, а лише відповідно до законодавства про працю, за трудовим договором (контрактом), що має бути вольовим рішенням такого найманого працівника. Примус до трудового контракту є формою рабства».

Вирок містить ще багато різноманітних пасажів, що фактично не стосуються предмета судового розгляду (наприклад про геноцид). Для справлення емоційного ефекту та надання певним фактам видимості доказів невинуватості особи використовуються положення низки міжнародно-правових актів, зокрема: Статуту Нюрнберзького трибуналу; додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р.; резолюцій Генеральної Асамблеї ООН; Європейського суду з прав людини; підручників з кримінального права (елементарні відомості про склад злочину). Помічені також невиправдані повторення тексту.

На тлі заперечення законності мобілізації суддя виклав положення про найманців, і тим самим підводить українське суспільство до думки, що наші захисники, які втрачають своє здоров'я і віддають життя за Україну у війні з росією, мають оголошуватися злочинцями. Цей юрист піддає сумніву існування України як держави.

Резолютивну частину вироку суддя нетрадиційно завершив словами «Написано власноручно». Кого і з якого дива він намагається переконати у своєму авторстві? Здається, що ніби у когось на голові «шапка горить»?

Загалом текст судового рішення написаний сумбурно. Вирок побудований на юридичних і психологічних маніпуляціях, вирізняється надмірним формалізмом, проти якого виступають ЄСПЛ і Верховний Суд. І питання не в

тому, що ухвалено виправдувальний вирок. Головне полягає в тому, що він побудований на так званих доказах, що суперечать законодавству, верховенству права і здоровому глузду. Це не правовий документ, а політичний акт, що завдає шкоди національній безпеці України.

Якою має бути відповідь з приводу аналізованого факту? Щодо предмета цього вироку, то буде достатнім пригадати відповідні положення Конституції України. Йдеться про святий обов'язок, що закарбований в українській Конституції: «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» (ч. 1 ст. 65). Цей обов'язок реалізується передусім на підставі того, що «норми Конституції України є нормами прямої дії» (ч. 3 ст. 8).

Отже, якби навіть не було ніяких законів та інших нормативно-правових актів про мобілізацію, то існує природний і правовий обов'язок людини боронити свою Батьківщину.

За такого (і лише такого) розуміння ситуації всі горе-аргументи судді множимо на нуль. Інакше – легко дійти парадоксального, а швидше, злочинного висновку, що фактично і сформульований суддею: в Україні немає законних підстав захищати Батьківщину, а тому мобілізація визнається неприпустимою. Що це, як не ворожі наративи «руського міра»? Наприклад, порівняймо зі словами путіна: України як держави не існує, її придумав лєнін.

Цей вирок є політично небезпечним, безпосередньо загрожує національній безпеці України. Він має стати об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи писемного мовлення (вона поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу). До предмета лінгвістичної експертизи належить ціла низка питань, зокрема:

Чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту?

Чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами?

Чи даний текст складений кількома авторами? (авторознавча експертиза);

Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи?

Чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням? (семантико-текстуальна експертиза) [4].

Немає сумніву в тому, що цей вирок підлягає скасуванню. Вже є інформація, що прокуратура оскаржила його [5]. Але такого наслідку замало. Якесь шосте чуття підказує нам, що суддя не є автором тексту, розміщеного у вирокі. Можливо, його виготовили у московії? Звідси – необхідність прискіпливої уваги з боку СБУ. Схиляємося думати, що в діях судді можуть бути ознаки колабораційної діяльності: «...проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором..., за відсутності ознак державної зради...» (ч. 6 ст. 111-1 КК України). Також необхідно, зокрема, проаналізувати діяння судді С. Р. Должка в аспекті ймовірної державної зради – «надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України», що вчинено в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України).

Окрім того, суддя, оцінивши закони України й укази Президента України як «авторські твори», посягнув на його честь і гідність. Президент України – це глава держави, який, зокрема, ухвалюючи укази і підписуючи закони, виступає від імені України, а не від свого імені. І тому він не створює авторські твори, які, згідно з вироком, **«не являються обов’язковими для виконання народом»**.

У Законі «Про національну безпеку України», який у вирокі чомусь не згадується, зазначено зокрема:

«Керівництво у сферах національної безпеки і оборони відповідно до Конституції України здійснює Президент України, який:

...13) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію...» (п. 13, ч. 1 ст. 13).

Відповідно до ч. 2 ст. 105 Конституції України за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону. І хоча такий закон досі не ухвалено, це не означає, що зазначені моральні цінності глави нашої держави залишаються зовсім не захищеними. Особливо це стосується нашого випадку. Перед Вищою радою правосуддя необхідно порушити питання про усунення судді від здійснення правосуддя. Зокрема, до підстав для звільнення судді належить «вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов’язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді...» (п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України). Сподіваюся, найближчим часом буде *відновлена дисциплінарна функція ВРП*.

3. *Приклад другий*. Це – про подію, що сталася 29 серпня 2023 р.; про напад водія автомобіля і пасажирки на двох поліцейських у місті Дніпро, під час якого поліцейський застрелив одного з нападників. Не станемо переказувати відомі загалу деталі цього інциденту. Але зазначимо: подібні дії покійного розхитують основи національної безпеки України. Будь-яка особа, незалежно від її правового статусу, зобов’язана **неухильно виконати вимогу поліцейського, крім виконання явно злочинної вимоги або розпорядження**. Водночас особа, яка виконала вимогу або розпорядження поліцейського, має право оскаржити рішення або дії поліцейського в установленому порядку.

На наше глибоке переконання, за наявних фактичних обставин є всі підстави стверджувати, що в діях патрульного Національної поліції України відсутні ознаки будь-якого кримінального правопорушення, оскільки він застосував табельну вогнепальну зброю і спричинив смерть громадянина у стані необхідної оборони.

В основу відповідного процесуального рішення мають бути покладені такі положення Кримінального кодексу України:

«Стаття 36. Необхідна оборона

...4. Особа **не підлягає кримінальній відповідальності**, якщо через **сильне душевне хвилювання**, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона **не могла оцінити** (виділено мною – *А. М.*) відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обставині захисту.

5. **Не є перевищенням меж необхідної оборони** і не має наслідком кримінальну відповідальність **застосування зброї** або будь-яких інших засобів чи предметів **для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб**, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, **незалежно від тяжкості шкоди**, яку заподіяно тому, хто посягає (виділено мною – *А. М.*)».

У зв'язку з наведеним варто пригадати постанову Верховного Суду від 26 квітня 2018 р. у справі, обставини якої дещо подібні з нашим кейсом. Рішенням касаційної інстанції скасовані вирок Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 7 березня 2017 р. та ухвала Апеляційного суду Івано-Франківської області від 1 червня 2017 р. щодо засудження громадянина за ч. 1 ст. 115 КК України. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закрито у зв'язку з відсутністю в діях особи складу злочину. Підставою ухвалення такого рішення визнано неправильне застосування судами закону України про кримінальну відповідальність, а саме **незастосування ч. 5 ст. 36 КК України** [6].

Не зайвим буде пригадати і вбивство двох патрульних поліцейських О. А. Пугачовим, вчиненого також у Дніпрі 25 вересня 2016 р. Це сталося, ймовірно, не в останню чергу через надмірне очікування поліцейськими слухняної поведінки правопорушника, їх надлюдське терпіння.

4. *Приклад третій.* 26 серпня 2023 р. полтавський фітнес-тренер і блогер Роман Заволока ображав та принижував військових у центрі Полтави, а також плюнув на одного з них. Наразі його справедливо підозрюють у вчиненні низки злочинів, передбачених: ч. 1 і 2 ст. 435-1 – «Образа честі і гідності військовослужбовця» і «Виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності військовослужбовця»; ч. 2 ст. 345 – «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу».

1 вересня щодо нього суд обрав запобіжний захід у виді тримання під вартою. Триває досудове розслідування. Вірю в те, що невдовзі ми дізнаємося про ухвалення обвинувального вироку, яким Р. Заволоку буде засуджено до позбавлення волі. За подібні злочини покарання має бути суворим.

5. *Приклад четвертий.* Винятково цинічними є дії державного службовця Андрія Василенка, працівника Міністерства освіти і науки України, що обіймав посаду державного експерта. Цього року, у День Незалежності України, він оприлюднив у соціальній мережі великий за обсягом антиукраїнський допис (власноруч позначив, що це «Лонгрид»), написаний російською мовою. У ньому він поставив під сумнів незалежність України і країн Балтії, а також бажання українців вийти з СРСР на початку 1990-х. І ще багато чого... 14 вересня Міністр освіти і науки Оксен Лісовий повідомив про звільнення А. Василенка. Але цього замало, дії останнього потребують уваги з боку СБУ.

Всі розглянуті приклади (в реальності їх безліч) свідчать про те, що в нашому суспільстві не все гаразд з усвідомленням ситуації, в якій ми перебуваємо – живемо в умовах загарбницької війни, боронимо Вітчизну від російської агресії.

І тому турбота про національну безпеку України має стати справою кожного із нас, а не лише державних органів.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. в редакції від 31 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента від 14 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
3. Вирок Зіньківського районного суду Полтавської області від 23 серпня 2023 р. Справа № 530/337/23. Номер судового провадження: 1-кп/530/72/23. Номер кримінального провадження в ЄРДР: 12023170490000064. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112988151?fbclid=IwAR0wv8HO2UNXtOSY5CDzgLPMheunvOj6Mp2hXvL9-XmqgkBKJt4pUXsW3o>.
4. Лінгвістична експертиза. URL: <https://www.hniise.gov.ua/13946-Ingvstichna-ekspertiza.html>.
5. Вирок райсуду у Зінькові на Полтавщині, де ЗУ названі «авторськими творами»: чи оскаржили його. URL: <https://suspilne.media/565959-vi-rok-rajsudu-u-zinkovi-na-poltavsini-de-zu-nazvani-avtorskimi-tvorami-ci-oskarzili-jogo/>.
6. Постанова Верховного Суду від 26 квітня 2018 р. Справа № 342/538/14-к. Провадження № 51-646 км 18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73758539>.

Пашиєва Алла,
заступник начальника відділу організації
наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності – завідувач відділення
організації наукової діяльності перемінного складу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЯК ОСНОВНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Безпека людини визначається Конституцією України як найвища соціальна цінність. Забезпечення безпеки людини є одним з основних напрямів діяльності органів державної влади всіх рівнів.

Сучасний рівень безпеки в Україні складно назвати достатнім. Задекларовані в Стратегії національної безпеки і прийнятих раніше загальнодержавних комплексних цільових програмах і концепціях, правові й інституційні зміни здебільшого залишаються нереалізованими. Ситуацію суттєво погіршує повномасштабна військова агресія РФ.

Отже, сьогодні перед нами постає вкрай важливе завдання – формування стабільного та ефективного безпекового середовища в Україні, що обумовлене, перш за все, фактом руйнівної військової агресії РФ, а також прагненням України інтегруватися до спільноти цивілізованих європейських держав з метою забезпечення сталого прогресивного розвитку країни. Створення безпекового середовища є необхідною умовою зростання рівня та якості життя людей, додержання їх прав і свобод й утвердження правової держави, що обрала шлях становлення демократії, незалежності та суверенітету й наразі переживає один із найскладніших періодів у своїй історії.

Про зростання рівня та масштабу сучасних загроз йдеться у офіційних документах міжнародних організацій та багатьох держав. У Заяві за підсумками зустрічі на саміті НАТО в Брюсселі 14 червня 2021 року зазначено, що Альянс і держави-члени стикаються із багатогранними загрозами, системною конкуренцією з боку авторитарних держав, а також із посиленням викликів безпеці на всіх стратегічних напрямках. Найбільшими загрозами миру та безпеці визначені: агресивні дії РФ; вплив Китаю, що постійно зростає; нелегальну міграцію та торгівлю людьми; поширення зброї масового знищення та ерозію архітектури контролю над озброєннями; гібридні та інші асиметричні загрози; кампанії дезінформації; неправомірне використання нових руйнівних технологій тощо [1; 2].

У Глобальній стратегії Європейського Союзу щодо зовнішньої політики та політики безпеки «Спільне бачення, спільна дія: сильніша Європа» (2016) зазначено, що світ перебуває у стані екзистенційної кризи. У документі

відзначається зростання насильства в різних регіонах світу, диспропорції економічного зростання, негативних впливів зміни клімату [3].

У Стратегії національної безпеки і стратегічному та безпековому огляді Великої Британії (2015) зазначено, що у глобалізованому світі, який швидко змінюється, те, що відбувається за кордоном, безпосередньо впливає на внутрішню безпеку все більшою мірою [4].

У Стратегії національної безпеки Японії (2013) визначені такі виклики і загрози для глобального безпекового середовища: зміни у балансі сил і швидкий розвиток новітніх технологій; поширення зброї масового ураження і пов'язаних матеріалів; міжнародний тероризм; ризики для глобальних ресурсів (морський, повітряний, космічний, кібернетичний простір), пов'язані з порушенням міжнародного права, конфліктами інтересів тощо; виклики для глобальної людської безпеки й розвитку (нерівність, бідність, поширення небезпечних хвороб тощо); ризики у сфері глобального економічного розвитку [5].

У Стратегії національної безпеки США (2022) визначено, що зараз ми перебуваємо на початку вирішального десятиліття для світу. Будуть визначені умови геополітичного змагання між великими державами. Дії, які ми вживаємо зараз, визначатимуть, чи буде цей період відомий як вік конфліктів і розбрату чи початок більш стабільного та процвітаючого майбутнього. Основоположні принципи самовизначення, територіальної цілісності і політична незалежність мають поважатися, міжнародні інституції мають бути зміцнені, країни – бути вільними визначати свій власний зовнішній політичний вибір, інформація – доступною і незалежною, загальні права людини – дотриманими, глобальна економіка – працювати на рівних умовах та можливостей для всіх [6].

З метою формування безпекового середовища постає питання необхідності ідентифікації та оцінки загроз і ризиків, боротьба з якими дозволить дійти до сталого безпечного існування.

Серед основних зовнішніх ризиків для України можна виокремити: військові дії, спрямовані на окупацію території України; поширення тероризму, який фінансує та підтримує РФ; блокування постачання необхідних ресурсів та обладнання для потреб обороноздатності та економіки України; знищення енергетичної галузі; інформаційна війна проти суспільства й держави; зростання масштабів і темпів поширення незаконної діяльності в кіберпросторі; латентний вплив організованих злочинних угруповань РФ на кримінологічну ситуацію в Україні; воєнні злочини; мародерство на окупованих територіях тощо.

Серед внутрішніх ризиків виокремлюються, зокрема: низький рівень добробуту та якості життя людей та значне соціальне розшарування; укорінення радикальних суспільних настроїв; непослідовність та незавершеність економічних та соціальних реформ; повільний розвиток ринкових відносин у ключових сферах економіки; зростання корупційних проявів; зниження рівня захищеності інформаційного простору країни, а також національних інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу; внутрішня міграція (вимушене переміщення) населення в умовах широкомасштабної агресії РФ; незаконний обіг значних обсягів вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв; погіршення

технічного стану промислових та інфраструктурних об'єктів, особливо – критичної інфраструктури, житлових та виробничих приміщень; нераціональне використання природних ресурсів, водних басейнів, сільськогосподарських угідь, деградація лісів, неефективність системи поводження з побутовими і промисловими відходами; недостатній рівень довіри населення до органів державної влади; недостатній рівень обізнаності населення щодо характеру загроз і порядку дій у кризових ситуаціях; недоліки взаємодії та координації діяльності різних міністерств і відомств, низький рівень комунікації між органами державної влади, місцевого самоврядування та населенням.

З метою мінімізації безпекових ризиків вбачається за доцільне упровадження окремих заходів, зокрема: налагодження ефективної координації та чіткої взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, територіальних громад, підприємств, організацій та інститутів громадянського суспільства з питань забезпечення функціонування безпекового середовища, запобігання та реагування на загрози і ризики, подолання їх наслідків; поширення у суспільстві необхідних знань і формування навичок щодо реагування на загрози, формування культури безпеки в суспільстві; розвиток міжнародної співпраці у сфері безпекового середовища, впровадження міжнародного досвіду забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки; упровадження універсальних протоколів узгоджених дій щодо реагування на загрози, надзвичайні та кризові ситуації, відновлення якості життя населення та умов функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави; визначення механізмів стимулювання наукових досліджень у сфері безпеки з урахування сучасних потреб; створення комплексної національної системи оцінювання ризиків безпекового середовища; розроблення й упровадження критеріїв і показників оцінювання готовності та спроможності держави до подолання загроз (ризиків) і кризових ситуацій; проведення аналізу відповідності наявних спроможностей виявленим загрозам та розвитку кризових ситуацій, а також виявлення вразливостей і визначення потреб щодо посилення спроможностей [7, с. 381]; використання органами системи МВС України передових практик у сфері забезпечення безпекового середовища.

Варто зазначити, що органами державної влади здійснюється комплекс заходів із забезпечення безпекового середовища, зокрема прийняті нові нормативно-правові акти, адаптовані до сучасного стану: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 301-р «Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти», метою якої є створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії РФ проти України [8]; постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2023 року № 867 «Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі»», який реалізується з метою забезпечення безпеки в освітньому середовищі, у тому числі запобігання, раннє виявлення, припинення та усунення можливих негативних явищ, шляхом запровадження та організації діяльності спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі [9], а також низка інших нормативних документів. Крім того, Міністерством внутрішніх справ України готується законопроект про безпекове

середовище, що охопить основні питання формування безпекового середовища у різних сферах діяльності суспільства.

Отже, питання забезпечення безпеки в державі залишається одним із пріоритетних завдань та потребує постійної кропіткої роботи і злагодженої взаємодії органів державної влади між собою та з населенням для побудови вільної, незалежної, сильної демократичної держави.

Список використаних джерел

1. NATO. Brussels Summit Communiqué. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 14 June 2021. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (дата звернення: 12.09.2023).

2. ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку : аналіт. доповідь. Єрмолаєв А. В., Кононенко К. А., Резнікова О. О., Парахонський Б. О., Яворська Г. М., Рукомеда Р. М., Литвиненко О. В., Паламарчук М. О., Горovenko В. К., Семененко В. О., Гончарук А. З., Соболев А. А. 2013. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2013-12/0312_dopovid.pdf (дата звернення: 13.09.2023).

3. European Union. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

4. UK Government. National Security Strategy and Strategic Defense and Security Review: A Secure and Prosperous United Kingdom (2015). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/555607/2015_Strategic_Defence_and_Security_Review.pdf (дата звернення: 12.09.2023).

5. Prime Minister's Office, Japan. National Security Strategy (Provisional translation) (2013). URL: <https://www.cas.go.jp/jp/siryoku/131217anzenhoshou/nss-e.pdf> (дата звернення: 12.09.2023).

6. National Security Strategy (2022). URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> (дата звернення: 14.09.2023).

7. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

8. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квіт. 2023 р. № 301-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301> (дата звернення: 15.09.2023).

9. Про реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» : постанова Кабінету Міністрів України від 15 серп. 2023 р. № 867. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-spetsialist-iz-bezpeky-v-osvitnomu-t150823> (дата звернення: 15.09.2023).

Романенко Людмила,
доцент кафедри конституційного права та прав
людини Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НАТО ОДИН З НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНИ

Збройна агресія Російської Федерації (далі – РФ) продемонструвала всьому світові недосконалість глобальної та регіональних систем безпеки. Військове вторгнення країни агресора на територію України в повному обсязі змінило безпекове середовище та поставила під сумнів весь світовий порядок. Саме ці дії РФ стали потужним стимулом як для окремих країн, так і для міжнародних організацій для перегляду концептуальних підходів до забезпечення стійкості держав та суспільства з метою їх адаптації до нових умов.

НАТО, Міжнародна міждержавна організація, що в точному перекладі на українську перекладається, як Північноатлантичний альянс, але згідно своєї офіційної міжнародної назви англійською «*North Atlantic Treaty Organization*» скорочено представляє собою коротку аббревіатуру *NATO*, яку і прийнято вживати в рамках зручності на території України. НАТО представляє собою військово-політичний союз держав, які є «союзниками по НАТО» та своїми діями прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, що був підписаний у Вашингтоні 4 квітня 1949 року, а метою даного договору є об'єднання спільних зусиль для колективної оборони, збереження миру та безпеки в Північноатлантичному регіоні. Станом на 2023 рік НАТО складається з 31 суверенної держави Північної Америки та Європи. Союзники по НАТО першочергово покликані у рамках НАТО спільно вирішувати питання миру та безпеки та приймати колективні рішення на основі взаємного консенсусу.

На передовому місці НАТО стоїть принцип колективної оборони як одного з ключових елементів стійкості у контексті можливості витримати неочікувані військові удари, згідно статті 3 Північноатлантичного договору, та визначається, що «для забезпечення ефективнішої реалізації цілей Договору країни-члени, діючи окремо чи колективно, шляхом постійного та ефективного вдосконалення власних можливостей та взаємодопомоги, підтримують і розвивають свою індивідуальну та колективну здатність протистояти збройному нападу». Стаття 5 розкриває і конкретизує норми статті 3 щодо здійснення колективної оборони, визнаючи, що збройний напад на одну або кількох країн-членів вважатиметься нападом на весь Альянс.

Анексія Росією Криму та події на сході України в 2014 році активізували дії НАТО щодо перегляду підходів до забезпечення стійкості країн-учасниць Альянсу. Та у вересні того ж 2014 р. на Уельському саміті Північноатлантична рада затвердила «План дій НАТО щодо забезпечення готовності» як відповідь на зміни у глобальному безпековому середовищі. Згаданий План складається з двох

розділів, а саме: «Заходи щодо забезпечення гарантій» і «Заходи з адаптації», які були покликані на негайне посилення військової присутності та активності для забезпечення безпеки і стримування на східному фланзі Альянсу, а також здійснення у довгостроковій перспективі змін у НАТО для створення можливостей більш оперативного реагування на надзвичайні ситуації, де б вони не виникали. Вказані запропоновані заходи в широкому ракурсі були спрямовані на посилення оборонних спроможностей Альянсу шляхом збільшення кількості військової техніки та особового складу військових підрозділів, включаючи наземну, повітряну та морську компоненти, підвищення мобільності та оперативності підрозділів, удосконалення управління військами шляхом створення відповідних командних (штабних) структур, поліпшення співпраці і координації між структурами Альянсу і національними збройними силами, а також перегляду та оновлення оборонних планів, що стосуються східноєвропейського регіону.

Готовність до реагування на загрози будь-якого походження є важливим елементом системи забезпечення національної стійкості. Саме тому Альянсом була приділена особлива увага до цих питань в умовах змін, що відбулися у безпековому середовищі. В цьому напрямку саміті НАТО у Варшаві у грудні 2015 р. була ухвалена нова Стратегію реагування на прояви гібридної війни та у контексті її реалізації міністри закордонних справ країн Альянсу було прийнято «План дій НАТО щодо забезпечення готовності». Стратегія передбачала удосконалення обміну розвідувальними даними і механізми раннього попередження для прогнозування і фіксування гібридної військової діяльності (передусім, з боку РФ), використання державними та недержавними суб'єктами у протистоянні гібридним загрозам широкомасштабних і тісно поєднаних між собою традиційних та нетрадиційних засобів, відкритої та прихованої військової сили, воєнізованих формувань та заходів цивільного характеру та розроблення набору показників раннього попередження для опрацювання різних варіантів реагування на кризові ситуації.

Також Північноатлантичною радою НАТО було прийнято рішення про можливість приведення у дію статті 5 Вашингтонського договору для протидії гібридній війні у рамках колективної оборони та продовження ефективної співпраці та координації зі своїми партнерами та відповідними міжнародними організаціями (зокрема ЄС), відповідно до домовленостей, спрямованих на протидію гібридній війні.

У червні 2016 р. на зустрічі міністрів оборони країн-членів НАТО керівники оборонних відомств Альянсу домовилися щодо нових заходів із зміцнення оборони і засобів стримування НАТО та затвердили «Керівні принципи щодо стійкості», що полягали у гарантованій дієвості уряду та критично важливих урядових служб, стійкому постачанні енергії, здатності ефективно вирішувати ситуацію з неконтрольованим переміщенням людей, стійкості джерел продуктів і води, здатності впоратися з проблемою значних людських втрат. Одним з основних факторів, що зумовлюють стійкість Альянсу, вважається готовність цивільного сектора, як критично важливого інструменту, забезпечувати

колективну оборону. Забезпечення збройних сил, необхідних для підтримання колективної оборони або для їх використання поза межами території Альянсу, суттєво залежить від цивільної інфраструктури, до складу якої входять залізниці, порти, аеродроми, електромережі, 90 відсотків яких належать приватним компаніям. Найбільш уразливим місцем НАТО вважає кіберпростір, який не є дивним, так як інформаційні технології стрімко розвиваються, що значно ускладнює роботу спецслужб та інших державних органів щодо захисту від кібератак. Для вирішення цієї проблеми у рамках НАТО було вжито низку заходів, які спрямовані на стрімке кіберреагування та затверджено на саміті НАТО у Варшаві підписанням документу під назвою «Зобов'язання щодо кіберзахисту».

НАТО завжди дотримується стратегії взаємної співпраці з країнами-партнерами, її дії направлені як на посилення власної стійкості Альянсу, так і стійкість країн-партнерів, що вибудовує формат спільних зусиль у протидії загрозам безпеці. Дана стратегія не оминула й Україну. Так, за підсумками проведеного у 2014 р. Уельського саміту держави-члени Альянсу з метою допомоги Україні щодо належного забезпечення національної безпеки і оборони в умовах агресії РФ заснували шість цільових трастових фондів з модернізації системи командування, управління, комунікації і комп'ютеризації, з реформування систем логістики і стандартизації, з кіберзахисту, з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців, з медичної реабілітації, з протидії саморобним вибуховим пристроям та розмінування.

Тому, звичайно, самим простим способом досягнення миру в Україні було б доєднатися в якомога коротший термін та стати повноправним союзником НАТО, але згідно того ж Північноатлантичного договору, для країни, яка знаходиться в стані війни, це є неможливим.

Україна докладала всіх зусиль ще до повномасштабного вторгнення та продовжує надалі у стані війни виконувати всі можливі та необхідні умови для якомога швидкого вступу до НАТО. Такими діями є внесені зміни до Конституції України щодо її інтеграції до Європейського Союзу Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 7 лютого 2019 р., який набув чинності 21 лютого 2019 р. та на конституційному рівні закріпив новий стратегічний курс держави та фактично визначив нову ідеологію розвитку суспільства. В пояснювальній записці до відповідного законопроекту вказано: «Російська збройна агресія спричинила докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України, що обумовлює необхідність пошуку нових механізмів гарантування національної безпеки України та чіткого закріплення в Основному Законі держави незворотності цивілізаційного вибору України, уособленням якого є європейська та євроатлантична інтеграція України».

Стратегічний курс, закріплений в Конституції, не став чимось новим для України, такі положення вже були закріплені в законодавстві України. В статті 6 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р.

(із змінами, внесеними згідно із Законом № 2411-VI від 01.07.2010; в 89 редакції Закону № 35-VIII від 23.12.2014; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2091-VIII від 08.06.2017) в якості пріоритету національних інтересів передбачалась «...інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір з метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору...». Аналогічне положення збереглося і в Законі України «Про національну безпеку України» від 8 липня 2018 р. (пункт 3 частини 3 статті 3). Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 р. визначив, що основними засадами зовнішньої політики є в тому числі «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору».

НАТО, звичайно, не залишило поза увагою дії України та 12 червня 2020 року Північноатлантична рада визнала Україну партнером з розширеними можливостями (Enhanced Opportunities Partner, EOP).

У 2021 р. після початку нарощування російської присутності біля українського кордону першочерговим пріоритетом українського політичного керівництва стало отримання Плану дії щодо членства (ПДЧ) в Північноатлантичному альянсі в 2021 р. Прагнення України в отриманні ПДЧ були підтримані МЗС Латвії, Литви та президентом Туреччини Ердоганом. Звичайно, отримання Україною ПДЧ було б наступним логічним кроком щодо членства в НАТО, як заявляв американський сенатор-демократ Кріс Мерфі на брифінгу у Києві за підсумками зустрічі з президентом України Володимиром Зеленським у травні 2021 р. За його словами, Україна вже зробила певні реформи, необхідні для того, щоб стати членом НАТО, а також надалі здійснюватиме додаткові реформи. Також він зазначив, якби Україна і Грузія отримали ПДЧ у 2008 р. конфлікту із Росією узагалі не було б. Президент України Володимир Зеленський на той момент назвав потенційною загрозою, яка може посилити позиції РФ у Європі, ненадання Україні чіткого сигналу та конкретних термінів стосовно отримання Плану дій щодо членства в НАТО.

На саміті в Брюсселі в червні 2021 р. лідери НАТО знову не надали Україні ПДЧ, як і в 2008 р., однак підтвердили рішення, прийняте на Бухарестському саміті 2008 р., про те, що Україна стане членом Альянсу з Планом дій щодо членства як невіддільною частиною процесу та правом України самостійно визначати своє майбутнє та зовнішню політику, звісно, що без втручання ззовні. Генеральний секретар НАТО Столтенберг наголосив, що Росія не зможе накласти вето на вступ України до НАТО, оскільки минула ера сфер інтересів, коли великі країни вирішують, що робити меншим.

Питання надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО більше не стоїть на порядку денному, оскільки Україна вже подала заявку 30 вересня 2022 р. на вступ до НАТО у пришвидшеному порядку. А 4 квітня 2023 р. міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба підтвердив її прийняття на пресконференції за підсумками засідання Комісії Україна-НАТО. Але питання щодо повноправного Україною членства в НАТО, на жаль, залишається відкритим і питання миру та безпеки не тільки України також.

Список використаних джерел

1. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с.
2. Північноатлантичний договір: міжнародний документ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/950_008.
3. НАТО 2020: упевненість у безпеці; динамічні підходи. URL: https://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts_63654.htm?selectedLocale=uk.

Шакун Василь,
 професор кафедри кримінального права
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, професор,
 дійсний член (академік) НАПрН України,
 Заслужений діяч науки і техніки України

НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК

Епоха соціально-політичних криз є вирішальним, поворотним моментом у духовному розвитку людства, вимагаючи як пошуку нових загальнолюдських цінностей та ідеалів, так і переосмислення та переоцінки старих. Справедливе чи несправедливе життя – вічна тема роздумів людини та мета її діяльності.

Війна в Україні, спричинена російською воєнною агресією, принесла більш як трьом поколінням людей безпрецедентні за останні майже 80 років втрати в усіх сферах життя. Мільйони українців стали біженцями, а десятки тисяч загинули, виборюючи право України на свободу й незалежність. Для більшості населення погіршилися матеріальні умови життя, а продуктивна діяльність або була втрачена взагалі, або перестала задовольняти потреби звичного способу життя. Зросла заборгованість. Діти вимушені вчитися з обмеженнями в спілкуванні. Соціальні взаємодії змінили характер з мирного способу життя на спосіб у середовищі, де проблеми безпеки стали першочерговими. На значній частині території панує вимушений військовий стан і комендантська година, що змінили систему управління й обмежили основні права і свободи. У цілому все це сформувало безпрецедентний виклик у всіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Відповідно перед державою та її інститутами постають завдання соціоекономічного і соціогуманітарного відновлення та забезпечення на цій основі справедливості як основи національної ідеї.

Справедливість – як одна з універсальних системотворних концептуальних категорій людського суспільства в усій її відносності, неоднозначності та суперечливості; одне з базових понять людської культури, що використовується для позначення ідеальної форми соціальної взаємодії. Справедливість – також категорія моральної, правової та політичної свідомості, що виражає узагальнену моральну оцінку явищ, взаємодій та ситуацій соціального життя з точки зору їх відповідності груповим цінностям, нормам та уявленням про належний характер людського співіснування, про сутність людини, її права та обов'язки.

Значення справедливості для людини і суспільства, безумовно, впливає на соціальну практику та сучасне соціально-політичне й духовне життя та потребує її подальших досліджень, у тому числі й в аспекті вивчення досвіду як правової, так й історико-філософської думки [1].

Справедливість має ще одне важливе соціальне значення – вона має легітимувати владу. Історія людства показує, що будь-яка влада не може діяти як тиранічна сила: «Там, де йдеться про цивілізації й про людські спільноти, влада

завжди виступає в певному контексті, «вбранні» – і це «вбрання» є ідеєю справедливості» [2].

Потреба в справедливості визначається соціальною практикою, ідея справедливості поєднує людей. Суспільство, що перебуває в стані реформування та переходу в новий стан, особливо вразливе, нестійке і потребує цементуючої ідеї. Вибір ідеї є вже певною мірою вибором шляху; помилкова ідея може призвести до нових страждань і катастроф.

Отже, Україна в сучасних умовах опинилася на роздоріжжі, коли проблема національної ідеї стає вирішальною для життя держави. Недаремно Президент України Володимир Зеленський у зверненні до Верховної Ради України з нагоди Дня Конституції відзначив, що політика справедливості буде однією з основ української доктрини – фундаментального документа, що визначить курс нашої держави на десятиліття [3]. За його словами, «...зараз, коли будемо визначати параметри нашої української доктрини і трансформації нашої держави, маємо розглядати нашу політику справедливості на одному рівні з політикою української перемоги, політикою безпеки та політикою наших героїв. Справедливість – це такий суспільний лад, за якого людині хочеться жити в Україні» [4].

Президент України звернув увагу як на внутрішню справедливість («стосується відповідальності за порушення права в Україні»), так і зовнішню («про відповідальність росії за злочини війни»). На нашу думку, вимоги глави держави щодо зовнішньої справедливості та інструментів для її досягнення, зокрема членства в НАТО, безпосередньо залежать від встановлення внутрішньої справедливості [5]. Однак ключовим моментом при цьому повинно бути – невідворотність відповідальності за вчинені правопорушення.

На нашу думку, формуючи стратегію розвитку нової України, слід взяти до уваги окремі положення Біблії, де існують протилежні за змістом концепти. Протягом століть в Україні, з одного боку, використовується принцип «Око за око, зуб за зуб», який є біблійною формулою закону помсти, що неодноразово зустрічається в Старому Заповіті, наприклад: «А хто зробить шкоду ближньому своєму, тому треба зробити те саме, що він учинив. Перелом за перелом, око за око, зуб за зуб...» (Левит, 24, 19–20) і який нині сповідує більшість населення як відповідь несправедливої агресії росії проти України.

Тим часом, існує й інший протилежний принцип, сказаний під час Нагірної проповіді Ісусом Христом: «Якщо тебе хто вдарить у праву твою щоку, підстав йому і другу» (Мф. 5:39). Безумовно цей принцип не про те, що терпіти зло непотрібно, а захищатись і перемагати його потрібно тільки добром, яке продемонстрував Господь Ісус Христос. Коли він, зазнавши несправедливої наруги, відмовився підставити другу щоку і засудив дії кривдника, коли слуга первосвященника вдарив Його по щоці: «Ісус відповів йому: якщо Я сказав зле, то доведи, що зле, а коли добре, за що ти б'єш Мене?» (Ін. 18:23). Таким чином, християнство закликає реагувати на насильство не насиллям у відповідь, а розсудливістю; не підкорятися несправедливим обвинуваченням і мовчки терпіти образи, але лагідністю та поміркованістю перемагати зло. Безумовно, під час

війни інколи складно усвідомлювати всю глибину зазначених проблем, але тисячолітній досвід підказує, що іншого не дано. При цьому панування справедливості можливе лише за умови ефективної протидії несправедливості.

Вважаємо, сучасна надзвичайно тяжка ситуація, в якій опинилася наша держава, безпосередньо пов'язана з початком функціонування України як незалежної держави. Боротьба українців за справедливість має свою історію перемог і поразок. Стрімке зубожіння українського суспільства, яке відбулося вже на початку 1990-х років, коли різка зміна умов господарювання та зухвалий масштаб приватизації спричинили концентрацію ресурсів і значної частки національного багатства під контролем відносно не чисельної групи наближених до влади осіб. В Україні з'явилися справді багаті родини, при чому їх багатство було сформовано переважно завдяки доступу до державної власності та приватизації найбільш прибуткових її об'єктів. Надзвичайно короткий термін накопичення цього багатства значною мірою вплинув на бажання публічно демонструвати свої статки, часто навіть перебільшуючи їх. У цей же час сталося катастрофічне падіння рівня життя переважної більшості населення [6, с. 132].

Пригадаймо, що в першій половині 1990-х років Україна втратила майже весь морський і річковий флот, більшу частину повітряних суден цивільної авіації, значну частину військового майна. За непрозорим порядком відбулася приватизація обласних енергорозподільчих компаній, газових й електричних мереж [7, с. 136].

Виходячи із реалій сьогодення, можна зробити висновок, що саме несправедливість руйнує підвалини суспільства і ставить під загрозу майбутнє України. При цьому не можна обійти принцип доповнюваності сформований Нільсом Бором. На його думку, істинно глибока, фундаментальна реальність не може бути адекватно описана в межах лише одного концептуального поля, а потребує для свого означення принаймні двох концептів, які є взаємно виключними та доповнювальними одне до одного. Як ми вже зазначали, консолідація суспільства виникає лише на основі справедливості. Отже, проблема встановлення справедливості у суспільстві не може бути вирішена лише на основі демократизації політичної системи, реальної реалізації відповідальності за неправомірну діяльність, забезпечення гідного рівня життя населення, формування його правової свідомості, утвердження ідеалів правової держави і громадянського суспільства, досягнення соціальної консолідації. Таким доповнювальним до концепту «справедливість» ми вбачаємо концепт «свобода». У цьому дослідженні ми лише частково торкнулися цього поняття, яке можна розглядати в контексті загальних суспільних чинників, таких як «соціальна ціна модернізації, справедливість, відповідальність, незалежність, свобода, солідарність, толерантність, довіра». Проте, на нашу думку, застосування принципу доповнюваності до аналізу концептуально-когнітивного комплексу «свобода – справедливість» спроможне надати певне нове бачення й сформулювати новий продуктивний напрям в українській правовій думці.

Список використаних джерел

1. Підковенко Т. Справедливість у системі цінностей права. Актуальні проблеми правознавства. Вип. 4 (8), 2016. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18189/1/Подковенко%20Т..pdf>.
2. Баумейстер А. Дослідження справедливості. Люди. Лідерство і менеджмент. Культура. URL: <https://kmba.ua/ua/article/fairness>.
3. Політика справедливості буде однією з основ української доктрини – Зеленський. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/919681.html#:~:text=%22%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0>.
4. РНБО пропонує посилити відповідальність суддів за корупцію – Президент. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3728859-rnbo-proponue-posiliti-vidpovidalnist-suddiv-za-korupciu-prezident.html>.
5. Собенко Н. Україна ще не готова до вступу в НАТО: Байден назвав умови. URL: <https://suspilne.media/525485-ukraina-se-ne-gotova-do-vstupu-v-nato-bajden-nazvav-umovi/>.
6. Клименко А. Л. Зубожіння населення України: причини, наслідки, і шляхи його подолання. Проблеми законності. 2018. Вип. 143. С. 132. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK_EwjNrJjvnaWAAxWAg_0NHXu6A1kQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Funiwd.edu.ua%2Fscience-issue%2Fissue%2F4090&usg=AOvVaw3lW.
7. Шакур В. І. Кримінально-правова охорона національного багатства. Актуальні проблеми кримінального права : мат. XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.) / [Редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.] / Упоряд. А. А. Вознюк, О. М. Шармар, О. А. Федоренко. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 136.

Якубчик Тетяна,
старший науковий співробітник
відділу науково-інформаційної та редакційно-
видавничої діяльності Державного науково-
дослідного інституту МВС України

ТРАНСФОРМАЦІЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ «ТЕОРІЇ РОЗБИТИХ ВІКОН» У ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ

23 лютого 2022 року, за день до повномасштабного вторгнення рф на територію України, на сайті «АНТИКОР» була розміщена стаття правника Володимира Гавриша «Теорія розбитих вікон або як не втратити державу», де автор крізь призму філософії цієї теорії розглядає події в Україні та світі. «Рішення президента рф щодо визнання псевдоутворень як незалежних республік можна сприймати як черговий камінь у вікно світового співтовариства». Він уже не перший, зокрема й для України. Адже були події 2014-го з анексією Криму й окупацією частини Донбасу. 2008-го такий же сценарій чекав Грузію. До того з'явилося псевдоутворення у вигляді підтримуваного кремлем Придністров'я. І хоча кожен із цих прецедентів має різну географію, часові межі та дещо відмінні політичні обставини свого виникнення, всіх їх об'єднує одне – прагнення росії завдяки подібним фейковим утворенням сформуванню цілу регіональну вісь контрольованих тліючих загроз з подальшим їх використанням для шантажу у власних геополітичних, економічних та внутрішньополітичних інтересах [1].

Теорію розбитих вікон сформулювали Джеймс Квінн Вілсон і Джордж Келлінг у 1982 році, відповідно до якої, якщо хтось розбив скло в будинку і ніхто не вставив нове, то незабаром жодного цілого вікна в цьому будинку не залишиться, а потім почнеться мародерство. Інакше кажучи, явні ознаки безладу і недотримання людьми прийнятих норм поведінки провокують оточення теж забути про правила.

Теорія широко застосовувалася на практиці – спочатку в Нью-Йорку, а потім і в багатьох інших містах США, Європи, Південної Африки, Індонезії тощо. Ретельно стежачи за чистотою вулиць, нью-йоркська влада не тільки привчила громадян поводитися культурніше, а й домоглася значного зниження злочинності у місті.

Багато експертів сумнівалися в дієвості теорії розбитих вікон. Зокрема, оскаржувалося твердження, що недотримання людьми одних правил може підштовхувати людей до порушення інших [2].

Близько року тому 17 листопада на сайті «TEXTY.ORG.UA» була розміщена стаття архівістки й інженерки-будівельниці зі спеціалізацією на просторовому плануванні та урбаністиці Олени Бондаренко «Ніяких укрупнень! Як відбудувати визволені території», де авторка розмірковує про особливості відбудови визволених територій. ««Теорія розбитих вікон» працює. Жорстко і без шансів її обійти... Вона працює на рівні села, міста, на рівні окремої квартири

навіть. Поки є «заброшки» – населений пункт не може вибратися з депресивного стану. Якщо процес відновлення хоча б на рівні «регулярно прибирати сміття» у звільнених селах не розпочнеться, матимемо не те що депресивні райони, а щось постапокаліптичне. Усе одно у стратегічній перспективі, вже після остаточної перемоги в цій війні, потрібно буде наші південні та східні регіони, які зазнали окупації або були зруйновані, не просто розвивати, а робити сильними. Робити з них, так би мовити, «форпости» проти майбутніх потенційних нападів...

А для цього населені пункти, які існували здавна, які зберегли хоча б елементи інфраструктури, придадуться куди більше, ніж які-небудь новостворювані» [3].

У червневому випуску журналу «Жінка» головна редакторка Тамара Маркелова у статті «Теорія розбитих вікон: хаос починається з дрібниць» акумулює постулати цієї теорії, ілюструючи прикладами із сьогодення та 90-х років минулого століття, коли «за короткий період було знищено й розграбовано потужну економіку нашої країни до останнього цвяха: заводи, фабрики, колгоспи, радгоспи, санаторії, дитячі садочки, клуби, військові частини...

Результат не забарився – сьогодні маємо жорстоку війну, від якої вже понад дев'ять років потерпають українці, українські міста і села». Ворог хоче досягти хаосу, паніки, руйнації фізичної і духовної. «Натомість ми з усіх сил тримаємо оборону, порядок там, де це можливо» [4]. Авторка застерігає – не дотримуватися іншої, протилежної, популярної сьогодні теорії – синдрому відкладеного життя.

«Для нашого суспільства знати й розуміти принцип теорії розбитих вікон дуже важливо, бо ця теорія про збереження і захист свого» [4].

Якщо розглянути її глобально, то «розбиті вікна» – це, на нашу думку, не завершені, а то й не розпочаті справи.

Дуже важливим у цьому контексті є вирішення мовного питання [5]. «16 липня 2022 року після століть лінгвоциду, організованого росією, який призвів до мовної окупації великої частини України, українська мова вчергове за останні 3 роки (7-й раз) переходить у контрнаступ!» [6]. Набрали чинності окремі норми Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», які стосуються використання мови в мережі Інтернет та мови інтерфейсів комп'ютерних програм, встановлених на товарах. Також Уповноважений із захисту державної мови може накладати стягнення на фізичних осіб за порушення Закону.

Дія Закону про державну мову поетапно поширювалася на різні сфери публічного життя:

16 липня 2019 року зміни торкнулися переважно державної та комунальної сфери, освіти, публічного простору та публічних комунікацій;

через пів року набрали чинності норми Закону, які стосуються реклами;

16 липня 2020 року норми закону поширилися на сферу охорони здоров'я, науки, застосування мови в технічній та проектній документації, листуванні та звітності юридичних осіб, назвах транспортної інфраструктури;

на початку 2021 року українська мова стала обов'язковою при обслуговуванні громадян, наданні інформації про товари та послуги;

16 липня 2021 року Закон поширився на сферу культури, туризму, книговидавництва і книго розповсюдження; іспит на володіння українською мовою став обов'язковим для посадовців та кандидатів на громадянство;

і, нарешті, в січні 2022 року газети і журнали в Україні стали виходити українською [6].

Прикро і парадоксально водночас, найімовірніше, у зв'язку із дією в державі правового режиму воєнного стану на прилавках магазинів можна побачити товари із маркуванням на передньому плані мовою ворога, а то й узагалі без зазначення інформації про товар українською.

Економічний розвиток країни – інша, але не менш нагальна для вирішення проблема сьогодення. *Адже від цього прямо залежить і рівень злочинності.* В Україні, державі з найбільшим у світі щорічним урожаєм зернових, продаються вироби із борошна під нашими загальновідомими торговельними марками, виготовлені, наприклад, у Туреччині; з томатів – в Італії. Для вирішення цієї проблеми необхідний чіткий постійний контроль на законодавчому рівні.

Ми розглянули трансформацію криміналістичної «теорії розбитих вікон» лише в деякі проблеми сьогодення. Перелік питань, які потребують нагального вирішення, – чималий. Сьогодні Україна – у стані загострення війни, що триває не одне століття. Втрати нашої держави – дуже великі. Керівництво країни та громадяни знають про світовий внесок для нашої перемоги і цінують це. Сподіваємося, що населення, яке тимчасово перебуває за межами України, незабаром повернеться, щоб упроваджувати перейнятий економічний, культурний, правовий досвід з метою гарантування безпеки.

Список використаних джерел

1. Володимир Гавриш. Теорія розбитих вікон, або як не втратити державу. URL: <https://antikor.com.ua/articles/520831-teorija-rozbitih-ikon-abo-jak-ne-vtratiti-derhavu> (дата звернення: 12.09.2023).

2. Теорія розбитих вікон. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%85_%D0%B2%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%BD (дата звернення: 12.09.2023).

3. Олена Бондаренко. Ніяких укрупнень! Як відбудувати визволені території. URL: <https://texty.org.ua/fragments/108262/teoriya-rozbytyh-ikon-pracyuye-yak-vidbuduvaty-vyzvoleni-terytoriyi/> (дата звернення: 12.09.2023).

4. Тамара Маркелова. Теорія розбитих вікон: хаос починається з дрібниць. *Жінка*. 2023. Червень. С. 3.

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2019. № 21. Ст. 81.

6. З 16 липня 2022 року – новий контрнаступ української мови! Уповноважений із захисту державної мови. URL: <https://mova->

ombudsman.gov.ua/16-lipnya-2022-roku-novij-kontrnastup-ukrayinskoyi-movi (дата
звернення: 13.09.2023).

Ярмиш Олександр,
провідний науковий співробітник Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України

ЯК ЗРОБИТИ БЕЗПЕКОВУ СИТУАЦІЮ В УКРАЇНІ І НАВКОЛО НЕЇ СТАБІЛЬНО БЕЗПЕЧНОЮ (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ І ДЕЯКІ ПРОПОЗИЦІЇ)

Для об'єктивного аналізу ситуації, що склалася у війні на даний час і прогнозування її подальшого розвитку, поряд з глибоким дослідженням багатьох чинників, кардинальне значення має всебічне вивчення самого агресора – путінської Росії (пропонуємо визначити її в якості «Ворога № 1»), причому не тільки її збройних сил та інших «силових» структур і спецслужб, військово-промислового комплексу, а й багато чого іншого: державного устрою, системи законодавства, економіки (в цілому і по галузях), фінансової системи, експорту-імпорту, соціальної структури, міжнаціональних відносин, настроїв населення, стану злочинності та ін. І все це нам потрібно не тільки для врахування і використання заради скорішої перемоги, а й з огляду на майбутнє: так чи інакше, при будь-яких варіантах політичних підсумків війни, росіяни залишаться жити на тих територіях, які нині входять до складу РФ, нікуди ми від цих сусідів не дінемося, і ми повинні знати про них все, в тому числі й чого від них чекати в безпековому аспекті.

Чи можемо ми вважати зараз, що наша країна приділяє належну увагу та відповідні зусилля цій справі? Навряд чи. Навпаки, на фоні активних, широко висвітлюваних у засобах масової інформації заходів з дерусифікації (разом з декомунізацією) топонімічних назв по всій країні (що цілком зрозуміло і заслуговує на підтримку) робляться спроби фактично відмітати все російське (в кращому випадку «заплющувати очі», наприклад, на саме існування російської науки). Достатньо згадати в цьому плані сумнозвісний законопроект 7633 або «ініціативи» випереджувального характеру деяких міністерств. У будь-якому разі ті запропоновані нововведення, що можуть бути прийнятними для освітнього процесу, аж ніяк, на нашу думку, не можуть стосуватися наукової сфери, в тому числі і з міркувань завдань забезпечення національної безпеки.

Вже історія масштабних воєнних зіткнень ХХ століття (передусім у ході світових війн) переконливо засвідчила, що в умовах застосування масових армій, озброєних потужними, з великою руйнівною силою та значною далекобійністю засобами, вирішального значення для перемоги набувають єдність фронту і тилу, мобілізація, в тих чи інших формах, усього суспільства задля перемоги. Як ми можемо оцінити стан справ в Україні в цьому аспекті? Оцінка буде неоднозначною. З одного боку, ми пишаємося героїзмом бійців Збройних Сил

України, які в неймовірно важких умовах перших днів і тижнів війни після раптового нападу з різних напрямків заздалегідь підготовлених російських ударних угруповань утримали основні рубежі, стійкістю і патріотизмом мирного населення, яке в основній масі не тільки не продемонструвало радості з приводу приходу окупантів, а й в багатьох випадках чинило їм спротив. Все це зірвало путінські плани «бліцкригу» в Україні, викликало щире захоплення українцями серед наших традиційних друзів, сприяло перетворенню багатьох мільйонів людей в усьому цивілізованому світі у прибічників нашої країни. В результаті Україна отримала величезну всебічну допомогу з боку багатьох країн, передусім Заходу.

Водночас, цілком очевидним є той факт, що збереження життєздатності нашої держави в момент смертельної небезпеки далось нам надто дорогою ціною, дуже багато людей заплатили за це своїм життям, значні території окуповані агресором, мільйони людей були змушені покинути свої домівки і переселитися у центральні та західні регіони країни або виїхати за кордон, величезними стали руйнування і матеріальні втрати (у промисловості, агросекторі, енергосистемі, житловій інфраструктурі, сферах охорони здоров'я, освіти, культури – буквально в усьому). Слід чітко усвідомлювати та пам'ятати ту істину, що героїзм, жертвність, надзусилля одних є, як правило, наслідком помилок, нехлюйства, а то й злочинів інших. Неготовність держави, її збройних сил, країни в цілому до широкомасштабної війни на початок 2022 року не викликає сумнівів, і з цим ще доведеться ретельно розбиратися. Але наразі нас більше турбує нинішній стан справ. Чи виведені на сьогодні уроки з того, що трапилося, чи зроблені відповідні висновки? І чи являє зараз наша країна єдиний організм, спрямований на досягнення перемоги над лютим ворогом, який прагне знищити нас як народ? Чи сформувалася справжня єдність фронту і тилу?

Як нам видається, існує мало підстав, щоб відповісти на поставлені запитання позитивно. Пора вже припинити, врешті-решт, змагатися в ефірі та мережах стосовно точних або ще більш точних дат нашої майбутньої перемоги у війні. Нам не потрібен зараз легковажний оптимізм, ситуація вимагає тверезого, критичного аналізу. І тут ми підходимо до визначення нашого «Ворога № 2» у нинішній війні. На відміну від «Ворога № 1», якого наші захисники щоденно бачать через прицільні рамки зброї, а ми – в тилу, на телеекранах, цей ворог живе в Україні, серед нас. Але його слід висвітлити, ідентифікувати. Пропонуємо вважати цим ворогом всю сукупність явищ і процесів (з їх діяльними учасниками), які послаблюють або підривають обороноздатність України у цей критично важливий час. Ядром, серцевиною ворожої сили є корупція разом з її носіями. Ми багато років «боролися» з корупцією (вірніше, оголошували про наміри), потім створили найпотужнішу в світі систему антикорупційних органів і розпочали щось робити в цьому напрямі, щоправда не дуже охоче, здійснюючи відповідні кроки лише під тиском США та Євросоюзу. Тепер же, в умовах війни, оцінки та попередження наших зарубіжних партнерів і вітчизняних фахівців про корупцію як «головну», «величезну», «смертельну» загрозу для демократичного розвитку України вже не звучать як перебільшення. Корупція та її наслідки в

дуже чутливих сферах (достатньо згадати цілу серію гучних скандалів щодо зловживань високопосадовців Міноборони при закупівлях озброєнь та продуктів харчування для Збройних Сил України) підривають всю систему допомоги, яка надходить нашій країні від західних держав та зарубіжних волонтерських організацій. І зовсім недавно, вже у вересні ми отримали від Сполучених Штатів Америки чіткі сигнали про те, що обсяги і темпи подальшого отримання нашою країною допомоги будуть великою мірою залежати від результатів протидії корупції в Україні.

Вкрай важливо звернути увагу й на те, що створення і розповсюдження різного роду корупційних схем, відсутність системної роботи правоохоронних та інших державних органів з їх своєчасного виявлення та ліквідації становлять загрозу збереженню моральної єдності українського суспільства, саме того чинника, який після початку війни і в її ході надавав нам велику перевагу над «Ворогом № 1». На нашу думку, резонансна «епопея військкомів», які розгорнули злочинну діяльність вкупі з ВЛК, нанесла важкого удару по всій системі мобілізації (масштаби та наслідки цього ще доведеться оцінити).

За таких умов не викликає сумнівів життєво важлива для країни необхідність забезпечити активність, системність, ефективність, результативність державної антикорупційної політики. При цьому, крім іншого, суттєву роль мають відіграти антикорупційна та кримінологічна експертизи нормативно-правових актів (фактично йдеться про їх відновлення).

СТАН БЕЗПЕКИ В ОКРЕМИХ СФЕРАХ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ

Акімов Михайло,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА БЕЗПЕКУ УСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 9579 ВІД 07 СЕРПНЯ 2023 РОКУ)

Не підлягає сумніву те, що в період дії правового режиму воєнного стану актуальність виявлення та усунення факторів, що негативно впливають (чи можуть вплинути) на безпеку суспільства, істотно підвищується. Сили та засоби сектору безпеки та оборони, що повною мірою задіяні у відсічі та стримуванні збройної агресії, просто не можна обтяжувати потребою реагувати на нові загрози. На превеликий жаль, через низку об'єктивних та (більшою мірою) суб'єктивних чинників до числа таких факторів все частіше потрапляють певні напрацювання суб'єктів права на законодавчу ініціативу, що на етапі правозастосування можуть принести набагато більше шкоди, ніж користі.

Законопроект реєстр. № 9579 від 07 серпня 2023 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо забезпечення кримінальних проваджень, здійснення яких унеможливлене внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України» [1] (далі – законопроект 9579), має на меті, як стверджує розробник у пояснювальній записці, вдосконалення національного законодавства в частині захисту конституційних прав, свобод та інтересів осіб під час здійснення кримінальних проваджень, виконання покарань, що унеможливлені внаслідок збройної агресії Російської Федерації, тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України.

Дійсно, законопроект 9579 містить здебільшого пропозиції з удосконалення положень чинного Кримінального процесуального кодексу України, спрямовані на усунення обставин, що перешкоджають здійсненню всебічного та ефективного розслідування кримінальних правопорушень, застосуванню заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій шляхом приведення останніх у відповідність правовим позиціям Верховного Суду, а також Європейського суду з прав людини.

Водночас законопроектом 9579 пропонується доповнити розділ II Прикінцевих та перехідних положень Кримінального кодексу (далі – КК) України [2] новим пунктом 23, відповідно до якого:

засуджені особи, які не відбули в установленому законом порядку призначене вироком суду покарання внаслідок збройної агресії проти України, тимчасової окупації окремих територій України, за рішенням суду звільняються від подальшого відбуття цього покарання, якщо з дня набрання законної сили таким обвинувальним вироком закінчилися строки, визначені статтею 80, частиною третьою статті 106 КК України (за виключенням засуджених до довічного позбавлення волі або за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109–114², катування, передбаченого частиною третьою статті 127, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених статтями 437–439 та частиною першою статті 442 КК України);

обвинувальні вироки, строки давності виконання яких не закінчилися, а також стосовно осіб, засуджених до довічного позбавлення волі або за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109–114², катування, передбаченого частиною третьою статті 127, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачених статтями 437–439 та частиною першою статті 442 КК України, переглядаються судом в частині визначення відбутого строку покарання. При цьому до відбутого строку покарання зараховується строк, відбутий в установленому законом порядку та строк з дня, коли виконання в установленому законом порядку унеможливлене внаслідок збройної агресії проти України, тимчасової окупації окремих територій України, до дня повернення особи на територію України під загальною юрисдикцією України, і не зараховується строк, під час якого особа ухилялася від відбування покарання (наведене не застосовується у разі передачі осіб для відбування покарання в порядку, передбаченому цим Кодексом або міжнародним договором України).

З огляду на те, що суб'єкт права на законодавчу ініціативу жодним чином не обґрунтував запропоновані доповнення, залишається лише припустити, що вони обумовлені загальними міркуваннями гуманізації кримінального покарання та тенденціями покращання становища засуджених. Утім, можна стверджувати, що зазначені новели носять вельми дискусійний характер та перебувають у вкрай неоднозначному (а іноді і суперечливому) співвідношенні із чинними положеннями вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність, а їх практична реалізація призведе до необґрунтованого звільнення від покарання певної кількості засуджених, у тому числі за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Поява таких людей у суспільстві сьогодні, коли контроль за їх ресоціалізацією та запобігання повторному вчиненню ними кримінальних правопорушень явно послаблений, може тільки зашкодити безпеці суспільства в цілому та кожного його члена окрема, погіршити криміногенну ситуацію, відволікти сили та засоби правоохоронних органів від виконання більш важливих завдань.

Про що йдеться? Розробник законопроєкту 9579 використовує словосполучення «особи, які не відбули в установленому законом порядку призначене вироком суду покарання». Іншими словами, це особи, які були засуджені за обвинувальним вироком суду до кримінального покарання та почали

відбувати таке покарання, але не відбули його в установленому законом порядку внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російської Федерацією окремих територій України. На користь цього свідчить і те, що суб'єкт права на законодавчу ініціативу пропонує звільнити за рішенням суду засуджених осіб від «подальшого відбуття цього покарання».

Однак стаття 80, так само як і частина третя статті 106 КК України, на які посилається розробник законопроекту 9579 та за визначеними у яких строками він пропонує звільнити осіб від відбування покарання, передбачають звільнення особи від відбування покарання, «якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано». Як бачимо, вказані положення стосуються випадків, коли обвинувальний вирок набув чинності, але його виконання навіть не розпочиналось.

Слід наголосити, що йдеться про явно різні правові категорії, адже невиконання вироку (що не починалось) та невідбуття покарання, відбуття якого вже розпочалося, підлягають різному правовому регулюванню.

Варто нагадати, що вітчизняний законодавець з метою забезпечення виконання рішення про звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого доповнив КК України новою статтею 84-1 [3], чим фактично запровадив у вітчизняному законодавстві про кримінальну відповідальність новий вид звільнення від покарання та його відбування.

Відтак уявляється за доцільне з метою вирішення питання про звільнення від подальшого відбування покарання осіб, які засуджені за вироком суду та почали таке покарання відбувати, але не відбули його в установленому законом порядку внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російської Федерацією окремих територій України:

або вносити необхідні доповнення до відповідних статей розділів XII «Звільнення від покарання та його відбування» та XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» Загальної частини, а не до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» КК України,

або реалізувати відповідну законодавчу ініціативу одноразово, шляхом прийняття відповідного закону про амністію, у якому сформулювати підстави та порядок звільнення від подальшого відбування покарання цієї категорії осіб (ураховуючи той факт, що вже принаймні рік окуповані території України лише звільняються).

Що ж до законопроекту 9579, то він у запропонованому вигляді за жодних умов не може бути рекомендований до подальшого розгляду.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо забезпечення кримінальних проваджень, здійснення яких унеможливлене внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російської

Федерацією окремих територій України : законопроект реєстр. № 9579 від 7 серпня 2023 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42467> (дата звернення: 13.09.2023).

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

3. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених : Закон України від 28.07.2022 № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#n6> (дата звернення: 13.09.2023).

Баганець Олексій,
заступник Голови Союзу юристів України,
віце-президент Громадської спілки «Світовий
конгрес українських юристів»,
Почесний працівник прокуратури України,
державний радник юстиції 2 класу, адвокат,
правозахисник, кандидат юридичних наук

СТАН ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У 2022 РОЦІ ЯК ОДИН ІЗ ПРИКЛАДІВ НЕГАТИВНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Воєнні злочини, вчинені російським агресором, – це реалії страшного сьогодення України. І покарання в цілому росії, зокрема, розпорядників та виконавців її злочинних наказів – це, насамперед, наша українська мета, і ми маємо створити всі можливості аби кожен із окупантів, хто вбивав, грабував, знущався, наносив торттури, гвалтував на українській землі, був ідентифікований та покараний. Проте, вже сьогодні ми маємо чітко розуміти, що покарання винних може і не настати, якщо наша національна система органів правопорядку та прокуратури не буде працювати злагоджено, ефективно та професійно по документуванню та збору необхідних доказів вчинення воєнних злочинів окупантів.

Дійсно, більшого розголосу та прискіпливої уваги воєнні злочини отримали вже після 24 лютого 2022 року, хоча такі ж кримінальні правопорушення вчинялись на Сході України та в Криму, починаючи з 2014 року. Розстріли полонених, торттури, незаконна депортація, убивства мирних цивільних осіб, знищення їх майна – всі ці кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням міжнародного гуманітарного права, фіксували правозахисні організації, журналісти, міжнародні експерти і раніше.

Проте, до 2022 року майже усі злочинні дії рф, які вона вчиняла на території України, в т.ч. окупованій, на жаль, розцінювались як терористичні акти, або кваліфікувались за загальнокримінальними статтями. Вкрай рідко дії російських військових були кваліфіковані за ст. 438 КК України як порушення законів та звичаїв війни або воєнні злочини. Насамперед, це було пов'язано з тим, що на Сході України з 2014 року відбувалася не війна, а «Антитерористична операція», потім «Операція об'єднаних сил», а Крим просто був «анексований» рф, тому ми і маємо досить незвичайну правозастосовчу практику минулих років, в якій не фігурувало міжнародне гуманітарне право, хоча були прямі факти його порушення. Тим більше, що саме поняття «воєнні злочини», на жаль, відсутнє в Кримінальному кодексі України, не дивлячись на те, що на території нашої держави росія вчиняє такі злочини вже 9-ий рік.

Воєнні злочини 2022 року. Що ж змінилось з початку повномасштабної війни росії проти України у розслідуванні воєнних злочинів? Проаналізувавши всі

особливості цього виду кримінальних правопорушень, які вчинялися і вчиняються на території України, ми прийшли до висновку, що до їх переліку в КК України слід віднести наступні: ст.ст. 436–447 розділу «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканість України», ст. 113 «Диверсія» з розділу «Злочини проти основ національної безпеки», а також ст.ст. 258–258-5 розділу «Кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризмом». Саме тому, даний аналіз ґрунтувався на дослідженні саме цих кримінальних правопорушень.

Так, із 72966 облікованих названих вище злочинів, які можна віднести до воєнних, лише у 1157 кримінальних правопорушеннях (а це всього 1,5%) конкретним особам було повідомлено про підозру, з яких лише у 831 випадках до суду направлено обвинувальні акти чи клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру (823 обвинувальних актів та 8 клопотань), що становить, взагалі, відверто мізерний показник – лише 1,14%.

На кінець звітної року у 71934 кримінальних правопорушеннях, а це фактично 98,5% воєнних злочинів, не було прийнято рішень про закінчення досудового розслідування або його зупинення. Таким чином, переважна більшість зареєстрованих злочинів даної категорії в минулому році залишились не розслідуваними, а злочинці – не встановленими та не притягнутими до кримінальної відповідальності, а тим більше – не покараними.

Якщо розглядати ці 1,5% відсотка розслідуваних воєнних злочинів (1157) у розрізі осіб (фігурантів кримінальних проваджень), то і тут ми не побачимо обнадійливих даних: до суду направлені обвинувальні акти відносно 920 осіб, більшість з цих обвинувачених, що найбільше вражає, – це громадяни України (794 особи) і лише 126 – іноземці, тобто ймовірно, що росіяни. І це при тому, що тільки в порядку обміну полоненими в минулому році Україна передала агресору набагато більше російських військових, які безперечно вчиняли злочини проти нашої держави.

Якщо ж розглянути окремо злочини, кваліфіковані за ст. 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни), то у 2022 року за фактами всіх цих звірств в Україні зафіксовано 60387 відповідних кримінальних правопорушень, з яких 6013 (або 9,9%) були поєднані з умисним убивством (ч. 2 ст. 438). На жаль, за результатами досудового розслідування, лише у 135 таких кримінальних правопорушеннях, що складає всього 0,22% проваджень, конкретним особам було повідомлено про підозру, а до суду направлено ще менше – всього 47 обвинувальних актів, що складає взагалі 0,078%. У свою чергу, лівова частина (60265) таких кримінальних правопорушень, що складає 99,7% усіх правопорушень, тобто майже всі, залишилась на початок цього року не розслідуваними і не закінченими.

Більше того, у 2022 році з 60387 вчинених за ст. 438 КК України злочинів лише 73 іноземці (тобто, ймовірно, росіяни) були реально притягнуті до кримінальної відповідальності, а відповідно могли і можуть бути покарані за результатами розгляду таких проваджень у суді. Отже, в цілому вважаємо

«провальним» підсумок досудового розслідування безсумнівно воєнних злочинів, вчинених росією на території України за минулий рік.

Виходячи з цього, напрошується закономірне запитання до повноважних керівників прокуратури і органів правопорядку: про яку тоді протидію воєнним злочинам можна говорити, а тим більше обіцяти і запевняти наших партнерів у необхідності створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення до кримінальної відповідальності і покарання окупантів чи розміщення на території України кількох представництв Міжнародного кримінального суду, якщо на теперішній час відсутні необхідні для цього результати по документуванню і збиранню достатніх доказів їх вини?!

Про результати судового розгляду воєнних злочинів у 2022 році. Дослідивши та проаналізувавши відповідні статдані, скажімо відверто, що результати судового розгляду вкотре підкреслюють явну не готовність української правоохоронної та судової систем, а також нашого національного законодавства, до забезпечення реального притягнення до кримінальної відповідальності, а тим більше – покарання винних воєнних злочинців.

Так, зокрема, в минулому році на розгляді у судах перебувало 612 проваджень про злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, з яких судами розглянуто 400, по 356 винесені обвинувальні вироки (58%), засуджено 369 осіб. Але, знову ж таки, необхідно звернути увагу, що більшість обвинувальних вироків стосувались такого злочину, як виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії (тобто найпростішою в доказуванні) – 288, і лише 13 – порушення законів та звичаїв війни (що становило 3,6% від загальної кількості вироків даної категорії).

Якщо розглядати окремо статдані за результатами розгляду проваджень тільки за статтею 438 КК України (порушення законів та звичаїв війни), яка безумовно відноситься до воєнних злочинів, то у 2022 році на розгляді судів було всього 66 таких проваджень, з яких наші суди зуміли розглянути лише 16 кримінальних проваджень, з них лише по 13-ти були винесені обвинувальні вироки, якими засуджено 20 осіб. А 50 проваджень, або 75,7%, залишились нерозглянутими на кінець року.

Таким чином, за результатами судового розгляду у 2022 році спостерігається вкрай низький відсоток (3,6%) вироків саме за порушення законів та звичаїв війни, які є найбільш важливими для покарання саме російських окупантів.

Необхідно звернути увагу ще на один важливий момент. Із загальної кількості засуджених воєнних злочинців, вироки щодо яких набрали законної сили у 2022 році (а це 385 осіб), лише 134 особи понесли реальні покарання, хоча інколи і у вигляді штрафу, а 251 особа (тобто більшість) взагалі були звільнені від покарання. А якщо говорити про засудження конкретних російських окупантів, то відомо лише про 25 іноземців, з яких тільки 10 військовослужбовців рф.

Про недоліки досудового розслідування воєнних злочинів та їх причини. Дослідивши статдані досудового розслідування та судового розгляду воєнних злочинів, напрошуються цілком логічне питання: чому Україна не має

бажаних результатів у протидії цьому виду кримінальних правопорушень? Що ж є справжніми причинами неефективності діяльності правоохоронних органів?

Коли нами щороку протягом 2017–2021 років проводився аналіз стану криміногенної ситуації в країні, досліджувався стан досудового розслідування та його ефективність (за результатами було розроблено Національну доповідь про стан правопорядку в Україні), кожного разу ми приходили до єдиного висновку: так звані «перетворення» в правоохоронних органах нашої держави не привели до змін на краще в їх діяльності, а скоріше навпаки – сприяли хаосу і безладу в їх діяльності. Нав'язані із-за меж нашої країни так звані «реформи», в першу чергу, під виглядом впровадження неіснуючих «європейських стандартів» та «нових» підходів, начебто запропонованих нашими партнерами, повністю зруйнували правоохоронну систему України як таку, а органи правопорядку (як старі, так і нові) перетворилися на беспорядні структури, які існують самі по собі, без відповідної взаємодії між собою, а головне – без будь-якого контролю з боку суспільства і держави за їх діяльністю.

І сьогодні, коли Україна обезкровлена і обмежена у можливостях розслідування навіть загальнокримінальних злочинів, нинішні українські правоохоронці опинились перед наймасштабнішим викликом – необхідністю розслідування у розумні терміни десятків тисяч (!) специфічних та складних у доказуванні воєнних злочинів, тим більше, із застосуванням норм міжнародного гуманітарного права, яким, на жаль, вони не володіють в достатньому обсязі.

Ще однією причиною відсутності позитивних результатів в покаранні воєнних злочинців є і специфічний рівень політичної волі керівництва держави. Зокрема, як тут не згадати хоча б про спочатку необґрунтовану ліквідацію у 2019 році інституту військових прокурорів, а потім вже під час повномасштабної війни про непереконливе накладення нашим Президентом вето на Закон про відновлення військової прокуратури, не підписання ним же Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права»? Не кажемо вже про не ратифікацію Україною Римського статуту та не приведення національної правоохоронної системи у відповідність до збройних воєнних викликів. Не відновлено і військових судів, хоча практика їх функціонування в Україні є. До цих пір не створено воєнної поліції, як це має місце у всіх провідних країнах світу.

На превеликий жаль, серед вищенаведених причин відсутності бажаних результатів в розслідуванні воєнних злочинів є і не завжди послідовна політична воля наших партнерів. Візьмемо до уваги хоча б приклад, коли Міжнародна слідча комісія з розслідування війни в Україні, яка діє під керівництвом ООН, не знайшла очевидних доказів геноциду, здійсненого росією в Україні, про що 16 березня 2023 року заявив керівник комісії Ерік Мьосе.

Пропозиції щодо вдосконалення роботи слідчих, прокурорів і національного законодавства. Воєнні злочини вчиняються в Україні ще з 2014 року, але за 9 років збройного конфлікту з росією українські парламентарі не

зробили нічого, аби привести чинне законодавство у відповідність до даної ситуації, щоб, тим самим, сприяти виявленню, притягненню до кримінальної відповідальності та покаранню окупантів, які вчиняли і вчиняють протягом цього часу жахливі злочини на нашій території.

Розглядаючи глобальну проблематику покарання за воєнні злочини, перш за все, необхідно почати з удосконалення нашого законодавства:

- 1) ратифікувати Римський Статут;
- 2) визначити основні поняття, пов'язані із воєнними конфліктами;
- 3) визначити повний перелік воєнних злочинів у національному законодавстві;
- 4) скасувати можливість застосування амністії та строки давності для воєнних злочинів;
- 5) передбачити особливості продовження строків розслідування воєнних злочинів.

Щоб покращити результати роботи по притягненню винних окупантів до кримінальної відповідальності за скоєні воєнні злочини необхідно також суттєво покращити роботу органів досудового розслідування та прокурорів:

- 1) у першу чергу, якнайшвидше, відновити систему органів військової юстиції у складі: воєнної поліції, військових прокуратур та військових судів;
- 2) усунути дефіцит компетентних кадрів у сфері військової юстиції;
- 3) розробити належну систему по підготовці і підвищенню професійної кваліфікації для органів військової юстиції;
- 4) достатню увагу приділити етапу доказування воєнних злочинів;
- 5) забезпечити належне утримання та фінансування роботи спеціалізованих слідчих, прокурорів та суддів.

Залишається сподіватись, що «робота над помилками» все-таки буде зроблена, та Україна вживе якнайшвидше усіх необхідних заходів, які дозволять підвищити ефективність та результативність досудового розслідування та судового розгляду з тим, щоб покарати кожного окупанта. Інакше, внутрішня безпекова складова негативно впливатиме на стан національної безпеки і може ослабити спротив нашої країни зовнішньому агресору.

Білоус Віктор,
провідний науковий співробітник відділу науково-інформаційної та редакційно-видавничої діяльності
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор,

Тернушак Михайло,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ГАРАНТІЙ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ЩОДО НАДАННЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ТА ПОСТВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Розробка «Програми допомоги на відновлення української держави у воєнний та пост воєнний періоди» повинна стати одним із ключових напрямів координованої діяльності публічних органів України в цей складний для країни час. Відповідна узгоджена робота має проводитися на внутрішньому (національному) рівні в тісній координації органів публічної адміністрації, правоохоронних та судових органів, муніципалітетів та представників наукових кіл, інститутів розвитку громадянського суспільства, так і на міжнародному рівні із залученням держав G20 та міжнародних організацій (ООН, ЄС, ОБСЄ, РЄ, НАТО, МБРР, МВФ, ЄБРР, ВООЗ, МАГАТЕ, ЮНЕСКО та інших).

14 листопада 2022 р. Генеральна Асамблея ООН переважною більшістю голосів ухвалила резолюцію, що має назву «Забезпечення відшкодування збитків та репарації за агресію проти України», де зазначено, що Росія «має нести правові наслідки за всі свої міжнародно-протиправні дії, включаючи репарації за всю шкоду, спричинену такими діями». У відповідній резолюції закладено подальшу роботу у площині двох типів заходів: 1) створення міжнародного механізму відшкодування збитків; 2) створення реєстру збитків.

По завершенні воєнних дій розпочнеться процес відновлення вітчизняної економіки та відбудови зруйнованої інфраструктури, що неможливо без залучення міжнародної фінансової допомоги. Варто зазначити, що вже ведеться часткова робота міжнародним співтовариством щодо розробки форм допомоги на відновлення України після війни, розробляються варіанти залучення фінансових джерел в якості гуманітарної допомоги різними державами, так і можливості використання арештованих активів РФ за кордоном.

Наразі, також спостерігаємо й негативні тенденції, пов'язані із корупційними факторами в оборонній сфері та зловживаннями владою на місцях, що призвело до посилення контролю за виділенням усіх типів допомоги зі сторони міжнародної коаліції. Відтак, Генерального інспектора Міністерства

оборони США Роберта Сторча обрано головним контролером допомоги, яка надходить в Україну [1].

В основі розробки «Програми допомоги на відновлення української держави після війни» має бути напрацьована концепція, яка б уніфікувала теоретико-правові аспекти організації механізму втілення та реалізації відповідних заходів.

Так, спершу необхідно розробити загально-теоретичні та праксеологічні засади програми допомоги на поновлення держави після війни, що враховують такі складники:

поняття формування міжнародної програми допомоги Україні на прикладі Програми поновлення Європи (European Recovery Program): прогрес і недоліки;

застосування правового забезпечення Плану маршала (Програми економічної допомоги європейським державам після другої світової війни): погляд із сьогодення;

врахування недоліків та прорахунків у використанні міжнародної донорської допомоги для відбудови і реформування України після Революції гідності та в період агресії РФ 2014 року.

Надалі доцільно напрацювати дипломатичні та політико-правові підстави для розробки і запровадження міжнародної програми допомоги світовим співтовариством Україні у відновленні економіки у післявоєнний період. Тут слід проводити роботу в площині:

розробки та подальшої реалізації законодавчих актів в Україні по відновленню понесених збитків, завданих російською агресією, та розробки шляхів юридичних практик стягнення з РФ контрибуції. Варто відзначити, що перші кроки вже зроблені 3 березня 2022 р.: був прийнятий Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»;

залучення міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, МВФ та ін.) до оцінки нанесених збитків, розшуку та арешту російських активів за кордоном для вилучення та компенсації на користь України;

визначення ролі правоохоронних органів України в проведенні експертизи з оцінки завданих матеріальних і моральних збитків юридичним і фізичним особам, в підготовці матеріалів до міжнародних судів;

обґрунтування фактичних сум допомоги на підставі експертних оцінок завданих збитків Україні та надання можливості іноземним спонсорам переконатися у достовірності розрахунків.

У результаті варто провести фактичну правову роботу відносно подання пропозицій керівникам країн G20 щодо здійснення фінансової та технічної допомоги Україні протягом 20 років.

Розробити та прийняти комплекс законодавчих актів, які гарантуватимуть ефективне використання міжнародної фінансової та технічної допомоги для розвитку економіки та військового потенціалу.

Створити та запустити на інституційному рівні в дію органи контролю та моніторингу за ефективним використанням міждержавної допомоги за участі громадськості та представників держав спонсорів.

Між тим, ще 8 квітня 2022 р. провідними економістами (Торбйорн Бекер, Баррі Айхенгрін, Юрій Городніченко, Сергей Гурієв, Саймон Джонсон, Тимофій Милованов, Кеннет Рогофф та Беатріче Ведер ді Мауро) у «RAPID RESPONSE ECONOMICS» було опубліковано статтю «A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine/Нарис про відбудову України», в якій вперше було напрацьована орієнтовна стратегія відновлення України [2].

Так, на думку фахівців, основними джерелами допомоги мають стати:

1) двостороння допомога, що реалізовуватиметься за рахунок таких форм як гранти, кредитні гарантії, кредити, натуральні внески, в тому числі передбачена можливість адмініструвати окремі види підтримки через різні агенції, такі як USAID (США), SIDA (Швеція) та інші;

2) допомога міжнародних інституцій, зокрема через Світовий банк (СБ), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Міжнародного валютного фонду (МВФ) у частині надання короткострокового фінансування для забезпечення доступу до іноземної валюти та покриття тимчасових фіскальних дисбалансів. Також діяльність ЄС з можливістю створення трастових фондів для реконструкції України та надання доступу Україні до спеціальних процедур, таких як структурні фонди ЄС, які доступні для країн ЄС;

3) можливість використання конфіскованих російських активів, як приклад російський фонд національного добробуту, резерви російського центрбанку, з виробленим міжнародним судовим механізмом для передачі відповідних активів Україні з подальшим цільовим використанням. Сюди також варто додати конфіскацію поточних доходів Росії від нафти та газу за аналогією із виплатами Іраку Кувейту протягом 30 років після вторгнення Іраку до Кувейту;

4) приватні джерела, а саме кошти які зараховуватимуться до спеціально утворених приватних фондів та внески окремих осіб [2].

Також у Нарисі про відбудову України напрацьована стадійність спрямування та реалізації допомоги Україні, зокрема передбачено стадії: нульова – мінімізації збитків (під час бойових дій); реконструкції I – швидка відповідь (по завершенню бойових дій); реконструкції II – швидке відновлення інфраструктури та економіки; реконструкції III – основа для довгострокового зростання [2].

Вихідною позицією мінімізації збитків є структурування економіки воєнного часу Україною згідно з безпековим ризиком. З урахуванням цього пропонується розподілити економічний функціонал в залежності від регіонів. Так, у регіонах на лінії фронту (областях, які межують з РФ, та областях, що межують з тимчасово окупованими територіями) повинна надаватися перевага гуманітарній допомозі (продукти, пальне, ліки), технічній допомозі з евакуацією виробництва та подальшою релокацією, логістичною підтримкою. У відносно безпечних регіонах (інша територія, за виключенням областей, що межують із західними державами) пріоритетними виступають технічна підтримка для переміщених

підприємств, програми зайнятості/відкриття бізнесу для тимчасово переміщених осіб, технічна підтримка для організації логістики, підтримка додаткових транспортних коридорів для ввезення гуманітарної допомоги та українського експорту, будівництво житлових та інфраструктурних приміщень з акцентом на модульні конструкції, розгортання спроможності місцевої влади для швидких дій. А в регіонах глибокого тилу (західних областях, що межують із західними державами), в першу чергу створення спеціальних економічних зон, в тому числі укладення домовленостей про утворення таких зон для українських підприємств у сусідніх країнах, виробництво гуманітарної допомоги, запуск віртуальних економічних зон для ІТ-компаній з України, підтримка додаткових транспортних коридорів для завезення гуманітарної допомоги та вивезення експорту з України [2].

18 травня 2022 р. Європейською комісією за результатами консультацій з іншими європейськими інституціями (COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS) був затверджений План допомоги та відбудови України «UKRAINE RELIEF AND RECONSTRUCTION», що базується на чотирьох стовпах реконструкції держави, а саме: відбудова країни, зокрема інфраструктури, медичних послуг, житла та шкіл, а також цифрової та енергетичної стійкості відповідно до найновіших європейських політики та стандартів; продовження модернізації держави та її інституцій для забезпечення ефективного управління та поваги до верховенства права шляхом надання підтримки адміністративного потенціалу та технічної допомоги, в тому числі на регіональному та місцевому рівнях; реалізація структурного та регуляторного порядку денного з метою поглиблення економічної та суспільної інтеграції України та її народу з ЄС відповідно до його Європейського шляху; підтримування відновлення економіки та суспільства України шляхом сприяння сталій та інклюзивній, економічній конкурентоспроможності, стійкості торгівлі та розвитку приватного сектора, сприяючи зеленому та цифровому переходу країни [3].

Список використаних джерел

1. США призначили контролера для моніторингу допомоги Україні. URL: <https://delo.ua/politics/ssa-priznacili-kontrolera-dlya-monitoringu-dopomogi-ukrayini-424202>.
2. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine. URL: <https://cepr.org/content/blueprint-reconstruction-ukraine>.
3. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS «UKRAINE RELIEF AND RECONSTRUCTION». URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ukraine-relief-reconstruction_en.pdf.

Бова Андрій,
начальник науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник

ДИНАМІКА ТА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ВІДМІННОСТІ В ОЦІНЦІ МОРАЛЬНОЇ ПРИПУСТИМОСТІ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УКРАЇНІ

Дослідження сприйняття та оцінки моральної припустимості різних видів правопорушень є важливим для розуміння особливостей правосвідомості громадян. Правопорушенням – це неправомірне (протиправне) суспільно-шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) особи. Зміст такого діяння визначається у законодавстві держави. Правові норми не є сталими. Певні діяння можуть набувати криміналізації, інші – позбуватися такого правового статусу. Правові норми також можуть втрачати свою актуальність та ефективність.

В різних соціальних категоріях можуть існувати відмінності у поглядах на неприпустимість правопорушень та необхідність дотримання правової поведінки. Вивчення громадської думки дає змогу окреслити чинники, які впливають на моральні оцінки, а, отже, краще розуміти суспільні процеси та межі дії правових норм.

Світове дослідження цінностей (World Values Survey, WVS) та Європейське дослідження цінностей (European values study, EVS) містило низку запитань щодо виправдання деяких діянь або явищ, зокрема правопорушень. На основі даних соціологічних досліджень можливо визначити розбіжність в оцінці моральної припустимості правопорушень як між різними країнами, так і в межах однієї країни з огляду демографічних, економічних і соціокультурних характеристик. Показники, що відбивали ступінь виправдання правопорушень, неодноразово були предметом аналізу та включалися до різних концептів.

Метою цієї роботи є вивчення динаміки та соціально-демографічних відмінностей в оцінці моральної припустимості правопорушень в Україні на основі даних соціологічних опитувань.

В WVS та EVS ставилося табличне запитання щодо конкретних дій чи поведінки, які потрібно було оцінити як «завжди виправдані», «ніколи не виправдані» або як «щось середнє» між цими двома категоріями. Шкала містила десять градацій від 1 («ніколи не виправдано») до 10 («завжди виправдано») для оцінювання таких тверджень:

- отримання державної допомоги, на яку особа не мала права;
- проїзд без сплати у громадському транспорті;
- несплата податків, якщо є така можливість;
- розрахунки готівкою за послуги для того, щоб уникнути сплати податків;
- отримання хабара, використовуючи службове становище;

крадіжка чужого майна;
 викрадення особистого транспорту на короткий проміжок часу;
 купівля завідомо краденого;
 використання насильства у політичній боротьбі;
 політичні вбивства;
 тероризм як політичний, ідеологічний та релігійний засіб;
 насильство проти інших людей;
 якщо чоловік б'є свою дружину;
 якщо батьки б'ють дітей;
 керування автомобілем у нетверезому стані.

За кожним твердженням було обчислено середні бали. Менше значення свідчило про меншу прийнятність певного правопорушення для соціальної категорії, а більше значення – про більше підтримання виправдання девіантної поведінки.

Для дослідження динаміки громадської думки використано дані WVS, яке було проведене в Україні у 1996 (n = 2811), 2006 (n = 1000), 2011 (n = 1500) та 2020 (n=1289) рр., та EVS, здійснене у 1999 (n = 1195), 2008 (n = 1507), 2020 (n = 1612) рр. Набір даних Інтегрованого дослідження цінностей (Integrated Values Surveys, IVS) 1981–2022 рр. (v3.0; 14 грудня 2022 р.) був побудований через об'єднання файлу трендів EVS 1981–2017 рр. та набору даних трендів WVS 1981–2022 рр. [1; 2]. Деякі формулювання запитання WVS та EVS у 2020 р. співпадали й тому середні бали за цей рік також додатково наведені в об'єднаній вибірці (n = 2901). Вивчення соціально-демографічних відмінностей щодо морального ставлення до правопорушень відбувалося на даних WVS за 2020 р. [3].

Соціологічні опитування проводилися в Україні у періоди, що характеризувалися різною соціально-економічною ситуацією. Так, у другій половині 1990-х років спостерігалися: економічний спад, зростання безробіття та бідності, зниження рівня життя населення. У цей період відбувалося становлення ринкової економіки.

У 2000-х рр. загалом намітилася тенденція до зростання економіки. У 2008 р. країна відчула наслідки світової фінансово-економічної кризи. У 2011 р. Україна показала деяке відновлення економіки після кризи.

Соціально-економічний стан в Україні 2020 р. можна було б характеризувати як складний, оскільки країна постраждала від наслідків карантину та глобальної фінансово-економічної кризи, викликаною пандемією коронавірусу.

Як видно з табл. 1, деякі види порушень стали менш прийнятними, порівнюючи з початком моніторингу (наприклад, проїзд без сплати у громадському транспорті, несплата податків, розрахунки за послуги для того, щоб уникнути сплати податків), за іншими – громадська думка не мала певних сталих тенденцій.

Динаміка оцінок виправдання правопорушень, середні бали

	1996	1999	2006	2008	2011	2020
Отримання державної допомоги, на яку особа не мала права	3,2	2,8	3,4	2,2	2,7	3,4* (3,2)
Проїзд без сплати у громадському транспорті	4,4	4,0	3,8	3,2	3,5	3,6* (3,8)
Несплата податків, якщо є така можливість	3,5	3,4	3,1	2,4	2,6	3,1* (3,0)
Розрахунки готівкою за послуги для того, щоб уникнути сплати податків		3,5		2,6		
Отримання хабара, використовуючи службове становище	2,0	2,1	2,5	1,6	2,0	2,5* (2,0)
Крадіжка чужого майна					1,7	2,0*
Викрадення особистого транспорту на короткий проміжок часу		1,4		1,3		
Купівля завідомо краденого	1,8					
Використання насильства у політичній боротьбі						2,2** (2,2)
Політичні вбивства		1,4				
Тероризм як політичний, ідеологічний та релігійний засіб						1,8*
Насильство проти інших людей					1,7	2,1*
Якщо чоловік б'є свою дружину			1,9		1,7	2,0*
Якщо батьки б'ють дітей					2,3	2,5*
Керування автомобілем у нетверезому стані		1,6				

Примітка. * – середній бал ґрунтується на даних WVS 2020 р., ** – середній бал ґрунтується на даних EVS 2020 р. В дужках наведено середній бал з урахуванням поєднання вибірок WVS та EVS 2020 р. (<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>).

За даними 2020 р. (об'єднана вибірка WVS та EVS) найбільш допустимими діями залишаються «проїзд без сплати у громадському транспорті» і «несплата податків, якщо є така можливість», «отримання державної допомоги, на яку особа не мала права», у той час як найменш допустимими є «крадіжка чужого майна» та різні прояви насильства – щодо інших людей, своєї дружини та використання насильства у політичній боротьбі й тероризм як політичний, ідеологічний та релігійний засіб.

Чим старшою є людина, тим більшу законослухняність вона виказувала: взаємозв'язок (r) між віком та виправданням правопорушень був зворотним, зокрема, проїзду без сплати у громадському транспорті ($r = -0,08$, $p < 0,01$), крадіжки чужого майна ($r = -0,7$, $p < 0,05$), несплати податків ($r = -0,08$, $p < 0,01$), отримання хабаря ($r = -0,07$, $p < 0,05$), насильства проти інших людей ($r = -0,07$, $p < 0,05$), політичного насильства ($r = -0,06$, $p < 0,05$).

На рис. 1 представлені оцінки допустимості певних правопорушень з огляду статі респондента за даними WVS 2020 р. Чоловіки отримали в середньому вищі

оцінки допустимості певних правопорушень. Деякі психологічні дослідження показали, що чоловіки є більш агресивними, що має прояв у застосуванні фізичної сили та поведженні. Жінки менше схильні до протиправної поведінки. За статистичними даними, частка жінок, які вчинили правопорушення, складає в середньому близько 12% [4, с. 136]. Серед потерпілих від кримінальних посягань жінки становлять близько третини [4, с. 142].

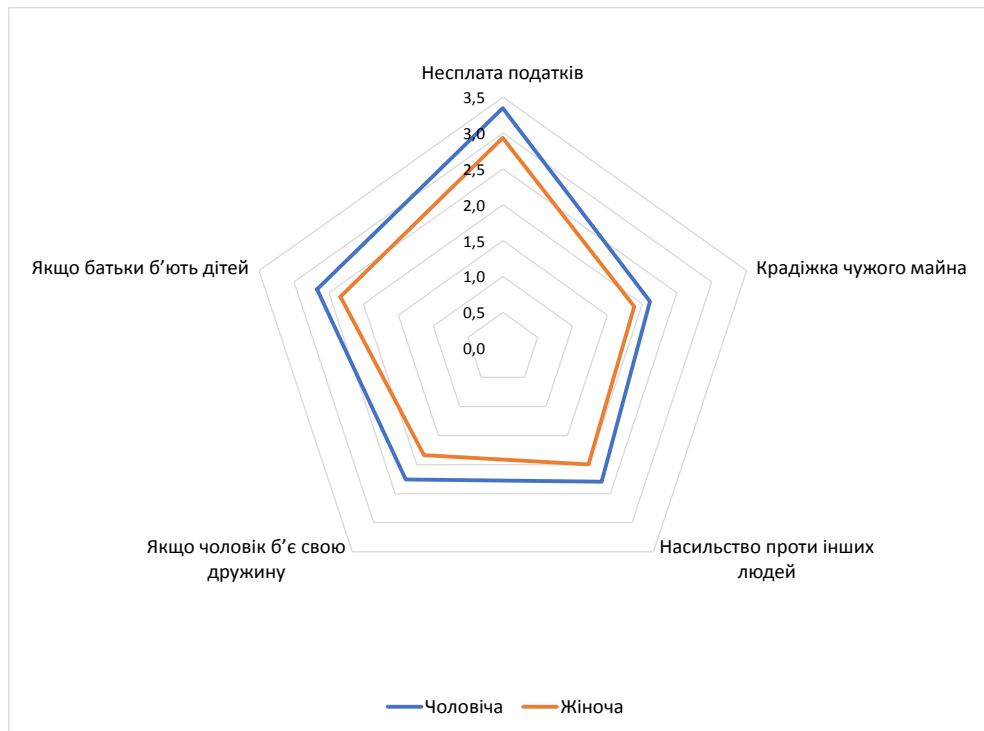

Рис. 1. Оцінки виправдання правопорушень залежно від статі респондента, середні бали

Серед чоловіків середній бал оцінок припустимості несплати податків (3,3) виявився вищим, ніж серед жінок (2,9). Слід зазначити, що зайнятість серед чоловіків є вищою і вони одержують в середньому більші доходи. За даними Держстату у кожній віковій групі працював більший відсоток чоловіків (по відношенню до всіх чоловіків у цій віковій групі). Зарплата жінок у 2020 р. становила майже 80% зарплати чоловіків [5, с. 1–2]. Серед чоловіків вище частка тих, хто бере участь в заснуванні компаній, ніж серед жінок [6]. Чоловіки також більше залучені до неформального сектору економіки. Частка чоловіків серед неформально зайнятих до загальної кількості зайнятого населення віком 15–70 років становила 23,5%, а жінок – 16,9% [7]. Економічна політика держави щодо сплати податків може вважатися для чоловіків більш обтяжливою через суспільні очікування та традиційну роль у забезпеченні сім'ї, що покладається на них. Своєю чергою менші доходи жінок можуть впливати на їхню більшу залежність від соціальних послуг, які фінансуються шляхом податків.

Середній бал оцінок про припустимість крадіжки чужого майна в групі чоловіків був вищим (2,1) ніж для жінок (1,9). Чоловіки також мали вищий

середній бал щодо припустимості насильства проти інших людей (2,3) у порівнянні із жінками (2,0). Однією з можливих причин можуть бути різні погляди на власність та інтеріоризацію моральних норм щодо насильства.

Чоловіки мали більші середні оцінки (2,3) за шкалою запитання, що фіксувало виправдання насильства чоловіків щодо своїх дружин, ніж жінки (1,8). Середні бали оцінок припустимості насильства щодо дітей були вищими у групі чоловіків (2,7) у порівнянні із групою жінок (2,3). Це може бути пов'язане з патріархальними стереотипами та культурними нормами, які впливають на сприйняття насильства в сім'ї, а також зі стереотипами щодо ролі батьків і виховання дітей.

В цілому гендерні відмінності у допустимості правопорушень можуть бути визначені соціокультурними факторами, що формуються у суспільстві.

У табл. 2 подано значення середніх балів залежно від розміру населеного пункту, в якому проводилися інтерв'ю Світового дослідження цінностей 2020 р. Зі збільшенням розміру населеного пункту спостерігалось зростання толерантності до різних правопорушень.

Таблиця 2

Оцінки виправдання правопорушень залежно від розміру населеного пункту, середні бали

	До 5 000	5 000-20 000	20 000-100 000	100 000-500 000	500 000 та більше
Проїзд без сплати у громадському транспорті	3,0	3,4	3,7	4,0	4,4
Отримання державної допомоги, на яку особа не мала права	3,2	3,1	3,1	3,9	3,8
Несплата податків, якщо є така можливість	2,7	3,2	3,0	3,4	3,6
Крадіжка чужого майна	1,9	1,6	1,9	2,0	2,3
Отримання хабара, використовуючи службове становище	2,2	2,2	2,4	2,7	3,0
Якщо чоловік б'є свою дружину	1,9	1,5	2,2	2,0	2,3
Якщо батьки б'ють дітей	2,3	2,0	2,8	2,4	2,8
Тероризм як політичний, ідеологічний та релігійний засіб	1,8	1,4	2,1	1,8	2,1

Міське середовище характеризується більшою анонімністю контактів. В урбанізованій місцевості традиційно вчиняється порівняно більше кримінальних правопорушень [4, с. 67, 222]. Засоби масової інформації більше уваги приділяють тематиці злочинності. Оскільки люди у великих містах можуть частіше стикатися з різними кримінальними проявами, вони починають їх сприймати як «нормальні». Нарешті у великих містах існують різноманітні групи та відмінні погляди на авторитет влади, а, отже, в певних соціокультурних спільнотах деякі протиправні дії можуть не зазнавати соціального осуду.

На противагу цьому у невеликих населених пунктах більшою мірою поширені консервативні цінності та традиції, що спрямовані на підтримання правової поведінки та стигматизацію правопорушників. Цьому також сприяє зазвичай більша кількість особистих контактів між членами однієї громади. У зазначених населених пунктах менше вчинюється правопорушень, люди зрідка стикаються з правопорушеннями у повсякденному житті та мають менший страх перед злочинністю [4, с.218]. Отже, вони меншою мірою і схильні виправдовувати правопорушення.

На рис. 2 подано відмінності громадської думки щодо виправдання різних правопорушень між групами з різним рівнем суб'єктивного доходу. Загалом із підвищенням матеріального рівня опитаних зростають їхні середні оцінки виправдання правопорушень. Респонденти, які належали до групи з низьким доходом, виказували більшу соціальну відповідальність та неприпустимість порушення правових і соціальних норм. У групі з найвищим доходом фіксувалася більша толерантність до насильства проти інших людей, політичного насильства, тероризму, крадіжки чужого майна та несплати податків.

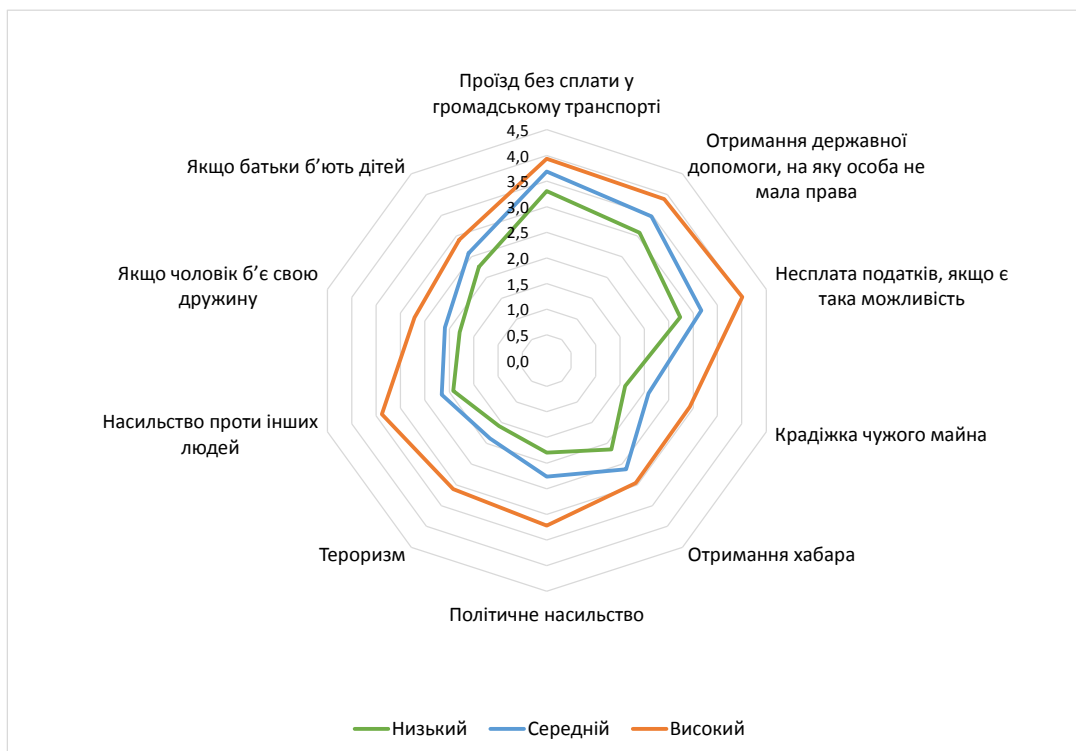

Рис. 2. Оцінки виправдання правопорушень залежно від суб'єктивного доходу, середні бали

У табл. 3 подано значення середніх балів за типом підприємства, на якому особа працювала на момент соціологічного опитування або у минулому – у державному, бюджетному підприємстві або установі; у приватному комерційному підприємстві; у некомерційній організації.

**Оцінки виправдання правопорушень залежно від типу підприємства,
середні бали**

	Державне підприємство	Приватне підприємство	Некомерційна організація
Проїзд без сплати у громадському транспорті	3,5	4,0	4,5
Отримання державної допомоги, на яку особа не мала права	3,3	3,5	4,5
Отримання хабара, використовуючи службове становище	2,5	2,7	3,3

Респонденти, які працювали у державному секторі, демонстрували більшу недопустимість певних видів правопорушень. Натомість опитані представники приватних неприбуткових організацій вважали певні порушення більш припустимими у деяких випадках.

Висновки. На основі даних соціологічних опитувань здійснено аналіз особливостей сприйняття моральної припустимості різних видів правопорушень в Україні, окреслено основні тенденції зміни таких поглядів у часі та визначено найбільш значущі соціально-демографічні характеристики, які впливають на формування ставлення українців до цього питання.

Можна констатувати, що в періоди економічної кризи (1996, 1999 та 2020 рр.) підвищувалася підтримка виправдання низки правопорушень (отримання державної допомоги, на яку особа не мала права, проїзд без сплати у громадському транспорті, несплата податків, якщо є така можливість). У роки відносної стабільності (2008 та 2011 рр.) громадяни більш несприятливо ставилися до цих правопорушень. Не виключено, що такий результат міг бути також зумовлений і методичними відмінностями до проведення соціологічних опитувань, наприклад різним обсягом вибіркової сукупності.

В суспільстві переважала тенденція виправдовувати більшою мірою посягання на суспільні блага (проїзд без сплати у громадському транспорті, отримання державної допомоги, несплата податків, якщо є така можливість) та піддавати моральному осуду насильницькі та майнові правопорушення проти особи, а також тероризм.

Респонденти, які належали до певних соціально-демографічних груп і категорій, схильні відповідати відповідним чином через спільні норми та цінності. Оцінки моральної допустимості правопорушень різнилася залежно від віку, статі, величини населеного пункту, рівня доходу та сектору зайнятості. Загалом, менша толерантність до правопорушень може бути зумовлена як соціально-біологічними (належність до жіночої статі та відповідне виховання), так соціальними (вплив соціального середовища та традицій у невеликих населених пунктах) чинниками.

Більший ступінь виправдання окремих правопорушень був притаманний категоріям, що мають кращий рівень економічного благополуччя, – мешканцям

міст, зайнятим у приватному секторі економіки, особам з більш високими доходами.

Список використаних джерел

1. EVS (2022): EVS Trend File 1981–2017. GESIS Data Archive, Cologne. ZA7503 Data file version 3.0.0. doi:10.4232/1.14021.
2. World Values Survey Trend File (1981–2022) Cross-National Data-Set / Haerpfer C. et al. (eds.). Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat. Data file version 3.0.0, 2022. doi:10.14281/18241.23.
3. World Values Survey: Round Seven - Country-Pooled. Data file version 5.0 / Haerpfer C. et al. (eds.). Madrid, Spain & Vienna, Austria: JD Systems Institute & WVSA Secretariat. 2022. doi:10.14281/18241.20.
4. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / Авт. кол. : М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.
5. Жінки та чоловіки на ринку праці. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/m&w/j_ch_na%20runky_praci.pdf (дата звернення: 05.09.2023).
6. Суто жіноче: скільки українських бізнесів належить жінкам? URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/suto-zhinoche-skilky-ukrayinskykh-biznesiv-nalezhyt-zhinkam/> (дата звернення: 05.09.2023).
7. Неформально зайняте населення за статтю, типом місцевості та статусом зайнятості у 2020. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/rp/nzn/nzn_smp_20_ue.xls (дата звернення: 05.09.2023).

Болістовська Діана,
курсант 304 навчальної групи
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,

Бурак Марія,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
(науковий керівник)

ДЕПОРТАЦІЯ РОСІЄЮ ДІТЕЙ З УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ГЕНОЦИДУ

Після початку широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України з'являється щораз більше інформації про примусове переміщення українських громадян із районів, захоплених російською армією, на територію країни-агресора. Перше офіційне повідомлення української влади про «примусове вивезення» українців з'явилося 26 березня 2022 року. Так, Віце-прем'єр-міністерка – міністерка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірина Верещук повідомила, що кількість насильно депортованих росією українців складає майже 40 тисяч осіб. У свою чергу, у російських засобах масової інформації 16 квітня 2022 року з'явилася інформація про те, що російські військові вивезли з Ізюму Харківської області на територію белгородської області рф близько 100 осіб, зокрема 10 дітей [1].

Надалі кількість українських громадян, у тому числі дітей, які були вивезені з території України на територію росії, стрімко збільшувалася. Саме тому, досить гострою проблемою є депортація росією українських дітей, зокрема «статусних» дітей (дітей, позбавлених опіки та батьківського піклування, дітей-сиріт та дітей, які фактично позбавлені батьківського піклування через їхню загибель вже після початку широкомасштабної війни 24 лютого 2022 року).

Так, за офіційними даними платформи «Діти війни», яка була створена Міністерством реінтеграції разом із Національним інформаційним бюро за дорученням Офісу Президента України, станом на 05.09.2023 кількість депортованих дітей сягає 19546 [2]. Втім, варто сказати, що ці цифри можуть не відображати реальну картину щодо кількості вивезених дітей, оскільки наразі ведуться активні бойові дії, а частина території України тимчасово окупована. Більше того, росія умисно перешкоджає у доступі до інформації, пов'язаної із процесами так званої «евакуації». Такі перешкоди створюються як для компетентних органів України, так і міжнародних організацій (наприклад, ЮНІСЕФ, Міжнародного Комітету Червоного Хреста) і представників громадянського суспільства.

Зауважимо, що агресором проводяться різні заходи щодо насильницького вивезення українських дітей за межі України, в хід ідуть будь-які доступні методи, такі як направлення в так звані «фільтраційні табори», масова примусова «евакуація» цілих притулків, інтернатів, спеціалізованих навчальних дитячих закладів тощо.

Що стосується категорії депортованих дітей, то умовно їх можна розділити на наступні: діти, які були вивезені на територію росії із законними представниками (батьками, близькими родичами, опікунами тощо); діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які мали відповідний статус до початку повномасштабного вторгнення; діти з інвалідністю, які мають законних представників та станом на 24 лютого 2022 року перебували в закладах цілодобового нагляду; діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які набули цього статусу у зв'язку з діями росії: батьки таких дітей були вбиті, або не пройшли «фільтраційні табори» чи були розлучені з дітьми через відсутність документів, що підтверджують батьківство [1].

Важливо зазначити, що міжнародне гуманітарне право передбачає особливий захист дітей, і окупаційна держава зобов'язана забезпечувати цей захист. До прикладу, Стаття 50 Конвенції про захист цивільного населення під час війни встановлює заборону для окупаційної держави за будь-яких обставин змінювати громадянський статус дітей або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій та зобов'язує її вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи для дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Стаття 78 Додаткового протоколу I встановлює пряму заборону переміщувати дітей до іноземної держави і встановлює єдину виключну обставину, за якої переміщення дітей, що перебувають на окупованій території, може бути дозволене – невідкладні причини, пов'язані зі станом здоров'я чи лікуванням. При цьому наголошується на тому, що така евакуація повинна бути тимчасовою [3; 4].

Беручи до уваги обов'язкову умову тимчасовості евакуації, держава, що проводить таку евакуацію, повинна зробити все можливе, щоб спростити подальше повернення цих дітей в їхні сім'ї. Переміщення дітей загалом допускається лише за участі держави громадянства дитини, і для полегшення такого повернення дитини в державу громадянства має бути надана вичерпна інформаційна картка на кожну дитину, яку було евакуйовано, до Центрального довідкового агентства Міжнародного комітету Червоного Хреста. Натомість, жодної з цих умов росія не виконує.

Таким чином, переміщення дітей, яке здійснює росія, порушує всі вимоги, встановлені нормами міжнародного гуманітарного права, адже відсутня єдина допустима підстава для такої евакуації, і росія не виконує вимог щодо отримання дозволів від відповідальних осіб та сповіщення держави громадянства і надання інформації про дітей, необхідної для їхнього повернення. Такі дії мають ознаки злочину депортації та примусового переміщення [1].

Більше того, росія умисно змінила своє законодавство, щоб спростити процедуру усиновлення українських дітей з тимчасово окупованих територій.

Усиновлення ніколи не повинно відбуватися під час або відразу після надзвичайних ситуацій, а діти, розлучені зі своїми батьками під час гуманітарної надзвичайної ситуації, не можуть вважатися сиротами. Єдиним прийнятним рішенням у цих випадках є возз'єднання сім'ї, якщо воно відповідає інтересам дитини [1].

Попри це, не поодинокі випадки того, що викрадені маленькі діти-сироти підлягають усиновленню на території країни-агресора російськими громадянами, де для останніх навіть запровадженні певні механізми мотивації задля збільшення бажаних до такого «отримання» дитини в родину. Що, до речі, може додатково вказувати на зміну вектору мотивації усиновлення, де інтереси сім'ї та дитинства відходять на другий план, поступаючись перед корисливими мотивами таких «батьків» [5].

Відомо, що однією з п'яти ознак геноциду є насильницька передача дітей однієї групи іншій (за Конвенцією про запобігання геноциду, це також убивства, заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи психічного розладу, катування та сексуальне насильство, умисне створення для окремої групи життєвих умов, які розраховані на її повне або часткове фізичне знищення, та заходи для запобігання дітонародженню).

Тому без сумніву можна сказати, що дії російської федерації мають ознаки геноциду за статтею 6 і (е) Римського статуту. Елементи цього злочину передбачають: 1) примусове переміщення однієї або більше осіб; 2) такі особи належать до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи; 3) знищити повністю або частково таку національну, етнічну, расову чи релігійну групу; 4) особи передавалися з однієї групи до іншої; 5) такі особи не досягли 18 років; 6) ці дії були вчинені в контексті явної практики схожих дій, направлених на знищення такої групи, або ж самі по собі становили таке знищення [1; 3].

В Офісі Генерального прокурора України працюють над доведенням насильницької «незаконної передачі дітей з однієї національної групи до іншої», яку росіяни розпочали відразу після окупації Криму та частини Луганської й Донецької областей у 2014 році.

У свою чергу, Національні органи досудового слідства, ювенальні прокурори разом з Міжнародним кримінальним судом збирають докази всіх воєнних злочинів. А у справі депортації українських дітей прямо фігурує вище політичне керівництво росії. Оскільки указ путіна про спрощення процедури отримання громадянства та усиновлення – один з таких яскравих доказів, аби у в'язниці МКС опинилися російський диктатор і його найближче оточення.

17 березня 2023 року Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт путіна і уповноваженої при президентові росії з прав дитини марії львової-бєлової. Їх звинувачують у депортації дітей з окупованих територій України [6]. Відповідно до цього ордеру президент держави-агресора несе індивідуальну міжнародно-кримінальну відповідальність за воєнний злочин незаконної депортації населення (дітей) та незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих районів України до російської федерації (відповідно до статей

8(2)(a)(vii) та 8(2)(b)(viii) Римського статуту) [3]. Слід додати, що відповідно до зазначеного, дана особа повинна понести відповідальність й за вчинення дій безпосередньо, спільно з іншими та/або через інших осіб (стаття 25(3)(a) Римського статуту) [1] та (ii) за його нездатність належним чином контролювати цивільних та військових підлеглих, які вчинили ці дії, або дозволено їх вчинення, і які перебували під його ефективною владою та контролем відповідно до вищої відповідальності (стаття 28(b) Римського статуту) [3]. Проте, даний факт стосується лише однієї особи, яка згодом уде піддана під трибунал, тому хочемо звернути увагу на осіб, які безпосередньо чинили злочин геноциду. Особа злочинця (або суб'єкт відповідно до КК України) в даному випадку буде фізична, осудна особа 16-ти років, та є військовослужбовцем російської федерації. Проте, необхідно визнати, що до геноциду, як вже закінченого злочину, причетні й особи, які вже безпосередньо усиновили українську дитину. Цьому питанню не присвячено відповідної уваги, проте слід визнати, що особи, які усиновляють депортованих з наших територій дітей розуміють та усвідомлюють ситуацію, відповідно, вони порушують Конвенцію ООН з прав дитини (ст. 9).

Також 27 квітня 2023 року у Страсбурзі на сесії Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) ухвалено резолюцію, якою визнається, що депортація росією українських дітей містить ознаки геноциду. І це перше визнання такого факту на рівні такої високої міжнародної організації [7].

4 травня 2023 року Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) оприлюднила звіт про порушення росією прав українських дітей і їх примусову депортацію. Це перший окремий спеціальний міжнародний звіт щодо проблеми незаконного переміщення рф українських дітей.

Так, серед ключових висновків Звіту варто виділити такі:

– від початку вторгнення велика кількість українських дітей була переміщена на тимчасово окуповані території України та на територію рф. Це можна кваліфікувати як злочин проти людяності «депортація або примусове переміщення населення»;

– евакуація й тривале переміщення українських дітей без згоди є порушенням міжнародного гуманітарного права. В окремих випадках – серйозними порушеннями IV Женевської конвенції та воєнними злочинами;

– примусово переміщені чи депортовані українські діти опиняються в суцільно російському середовищі. Піддаються проросійській інформаційній кампанії, яка часто зводиться до цілеспрямованого перевиховання та залучення до військової освіти;

– дії росії зі зміни громадянства українських дітей, незаконне усиовлення дітей або подібні заходи з асиміляції є порушеннями IV Женевської конвенції;

– рф створює різноманітні перепони для сімей, які прагнуть повернути своїх дітей. Перешкоджає встановленню переліку та місцезнаходження дітей, що є порушенням Женевських конвенцій;

– зафіксовано численні та повторювані порушення інтересів та прав дітей, передбачених Конвенцією ООН про права дитини;

– наслідки цих численних порушень викликають серйозні занепокоєння щодо того, що було порушено право переміщених українських дітей, зокрема: не піддаватися катуванням та іншим нелюдським видам поводження чи покарання [8].

Безперечно, висновки Звіту ОБСЄ можуть бути використані у межах національних і міжнародних механізмів притягнення до відповідальності причетних до зафіксованих у документі злочинів, щоб повною мірою притягнути до відповідальності, як і осіб, які безпосередньо вчиняли таке діяння, так і росію як державу-терориста.

Задля цього, на національному рівні необхідно:

– забезпечувати якісне та повне документування й ефективне розслідування злочинів депортації українських дітей, в тому числі задля формування слідчої практики доведення саме системної та масштабної політики країни-окупанта з депортації цивільного населення, а не розслідування окремих фактів такого переміщення;

– забезпечувати ефективну співпрацю, обмін інформацією з Міжнародним кримінальним судом в питаннях розслідування злочину примусового переміщення та депортації, а також геноциду;

– ухвалити зміни до кримінального законодавства України, що передбачають виділення окремих кваліфікацій воєнних злочинів та злочинів проти людяності та унеможливають застосування строків давності до таких злочинів;

– розглянути можливість відкриття провадження за статтею 442 КК щодо насильницького передавання українських дітей в іншу групу;

– забезпечити системну підготовку кадрів в системі правоохоронних органів та правосуддя задля підвищення професійного потенціалу роботи з міжнародними злочинами, зокрема й злочинами примусового переміщення (депортації).

Список використаних джерел

1. Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf.

2. Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>.

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

4. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

5. Сікан О. М. Геноцид, викрадення чи депортація українських дітей агресором: окремі роздуми. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : Мат. Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія» (Одеса, 9

грудня 2022 року). Укладачі: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедик ; відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса : ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 2022. С. 118–121.

6. Ордер на арешт Путіна: в ЄС зробили заяву. URL: <https://www.unian.ua/world/order-na-aresht-putina-yevrosoyuz-pidtrimav-rishennya-mks-12185289.html>.

7. ПАРЄ визнала, що депортація українських дітей до Росії має ознаки геноциду. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pare-deportacija-ditej-genocyd/32382455.html>.

8. ОБСЄ оприлюднила звіт про злочини росії проти українських дітей. URL: <https://minre.gov.ua/2023/05/09/obsye-oprylyudnyla-zvit-pro-zlochyny-rosiyi-proty-ukrayinskyh-ditej/>.

Бурак Марія,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПІСЛЯВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Енергетика – одна із стратегічно важливих галузей економіки України, від безпечного, стабільного функціонування та сталого розвитку якої залежать життєдіяльність та якість більшості сфер життя суспільства, а також безпосередньо добробут громадян. Важливе значення наш енергетичний сектор має і у глобальному вимірі, адже Україна відіграє важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки всього європейського континенту.

Варто пригадати, що в 2021 році енергетичний сектор України виявився на перехресті в очікуванні, який вектор розвитку енергетики обере держава. В невизначеності знаходився й сектор відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Так, з одного боку, Уряд України почав поетапно виконувати свої зобов'язання, передбачені Меморандумом «Про взаєморозуміння щодо врегулювання проблемних питань у сфері відновлюваної енергетики України», укладеним в червні 2020 року в результаті проведення медіації при Центрі вирішення спорів Енергетичного Співтовариства між Урядом України та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), з однієї сторони, та двома провідними профільними асоціаціями – Українська вітроенергетична асоціація та Європейсько-Українське енергетичне агентство – з іншої, та розпочав поступово виплачувати заборгованість, накопичену перед виробниками з ВДЕ протягом минулих років, таким чином, надаючи ринку позитивні сигнали. Проте, з іншого боку, за ініціативою громадського об'єднання «Ліга Антітраст» на рівні держави виникли спроби визнати «зелений» тариф як незаконну державну підтримку або як той, що був прийнятий у неконституційний спосіб. Якщо з одного боку, Президент України став одним із підписантів Глобального вітроенергетичного маніфесту в рамках COP26 та взяв міжнародне зобов'язання повністю припинити внутрішнє споживання вугілля до 2035 року і почати поступово виводити з експлуатації теплову генерацію, починаючи з 2022 року, то, з іншого боку, Уряд України продовжував спрямовувати усі зусилля на підтримку застарілої інфраструктури атомної енергетики і прийняв державну програму з розвитку атомно-промислового комплексу до 2026 року [1].

Не дивлячись на те, що Верховна Рада України підтримала, і Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку систем накопичення енергії», що надає можливість зробити генерацію з ВДЕ більш стабільною за рахунок будівництва систем накопичення

енергії (energy storage), виробники з ВДЕ були змушені боротись із ініціативою окремих народних депутатів України щодо введення акцизного податку на електроенергію з ВДЕ [1].

У свою чергу, повномасштабна війна, яку розгорнула росія на території України у лютому 2022 року, залишала сектор ВДЕ у стані очікування та невизначеності, який поглибився не просто за рахунок активних бойових дій, пошкодження та окупації енергетичних об'єктів, але й через штучне створення окремими державними структурами додаткових проблем та викликів на ринку.

Важливо відмітити, що незважаючи на це, політична воля Європи, спрямована на максимальне скорочення своєї залежності від російського викопного палива за рахунок нарощення темпів розвитку ВДЕ, дає надію на світле майбутнє й українського ринку ВДЕ, який не просто є безпосередньою частиною європейської енергетичної системи, а й володіє достатніми потужностями для заміщення значної частини російських енергоресурсів своєю відновлюваною генерацією. Так, до прикладу, під кінець 2022 року поставки російської нафти до країн Євросоюзу скоротилися на 90%. Це стало головним санкційним покаранням для агресора. Крім того, 5 лютого 2023 року набуло чинності ембарго на морські поставки нафтопродуктів із росії до Європейського Союзу та цінові обмеження на них, запроваджені ЄС і країнами Групи семи. Рішення про заборону морського імпорту до ЄС російських нафтопродуктів, зокрема бензину, дизелю, гасу, нафти й мазуту, 27 країн-членів Євроспільноти ухвалили наприкінці листопада 2022 року. Виняток зроблено для Болгарії і Хорватії, які до кінця 2023 року можуть закуповувати у росії газойль, та Чехії, котра також може поки що купувати російське дизпальне [3].

При цьому передбачено перехідний період тривалістю 55 днів для суден, що перевозять російські нафтопродукти, придбані й завантажені до 5 лютого. Таким суднам дозволено розвантажуватись до 1 квітня цього року без ризиків бути покараними за порушення санкцій. Також, 5 лютого набув чинності механізм визначення граничних цін на морські перевезення російської нафти в треті країни і встановлено поріг, за якого або нижче за який постачальникам нафтопродуктів із росії дозволено їх транспортування у треті країни морським шляхом, а також отримання технічної допомоги, брокерських послуг, фінансування або фінансової допомоги [3].

Отже, Євросоюз послідовно обмежує джерела фінансування росії, які кремль може використовувати для ведення агресивної війни проти України.

Відтак, 24 лютого 2022 року розпочався зворотній відлік часу не лише до військової перемоги України над російським загарбником, але й до її енергетичної незалежності. Завдяки цій кривавій війні цінність відновлюваних джерел енергії трансформувалась з більш екологічної на безпекову та економічну. Ще рік назад, відновлювані джерела енергії вважались світовою спільнотою, в першу чергу, інструментом боротьби з невідвратною зміною клімату та скорочення викидів вуглецю. Сьогодні, вітрова, сонячна, біо, мала гідро та воднева енергетики є запорукою енергетичної безпеки та незалежності держав, а її собівартість є значно нижчою за викопне паливо. Ще 2021 року український сектор відновлюваної

енергетики виборював собі право функціонувати за справедливих умов, гарантованих державою, але вже у 2022 році – став однією з основ післявоєнної відбудови України та подальшого нарощення енергетичної незалежності держави [1].

Як бачимо, виклики, з якими енергетична система України стикається зараз та стикнеться в майбутньому, – безпрецедентні. Мова йде про руйнацію, знищення енергетичної інфраструктури, окремих секторів енергетичної системи, що відбувається на фоні опосередкованих та не менш важливих факторів, як от загальний економічний спад в країні, падіння світової економіки, криза у відтоці робочої сили з країни, інвестицій тощо [4].

Власне тому, наша основна задача – вистояти в моменті та бути готовими до відбудови в майбутньому. Важливо, що зважаючи на унікальність реалій, в яких ми знаходимося, ми маємо концентруватися на побудові цілком нової архітектури післявоєнної енергетичної системи України, аніж намагатися безсистемно відбудовувати зруйноване. Це унікальний випадок в сучасній історії, і ми маємо повернути його на свою користь.

Зауважимо, що передумов для подальшого розвитку відновлювальної енергетики в Україні більше, ніж достатньо. Окрім того, її розвиток закріплений законодавчо в стратегічних документах. Відновлювана енергетика знаходить своє місце і в планах заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України.

Окремо хочеться наголосити, що юридична складова роботи з відновлення має бути розпочата вже зараз, оскільки наша основна мета полягає у створенні належних умов та регулювання, спрямованих на втілення цих трендів в нашій державі, і навіть покращення таких відносно інших юрисдикцій, в рамках боротьби за інвестиції.

За результатами дослідження співробітників Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, в післявоєнній перспективі широкомасштабний розвиток «зеленої» генерації та створення нової моделі енергетичного сектору України буде можливим за умови:

1. Прийняття чітких національних стратегій із розвитку ВДЕ, виробництва відновлюваного водню та розвитку офшорної вітроенергетики. Перегляд Енергетичної стратегії до 2035 року з врахуванням заміщення вибуваючих потужностей генерації новими із суміжним нарощенням обсягів накопичувальних потужностей (energy storage). Прийняття Енергетичної стратегії України до 2050 року.

2. Встановлення амбітних цілей із розвитку ВДЕ, що відповідатимуть сучасній енергетичній політиці ЄС, а саме щодо досягнення щонайменше 50% частки ВДЕ у електроенергетичному балансі України до 2030 року (з врахуванням ГЕС великої потужності) та досягнення безвуглецевої економіки до 2050 року.

3. Проведення міжнародних комунікаційних кампаній для заохочення входу на ринок ВДЕ України міжнародних стратегічних та фінансових інвесторів.

4. Впровадження нових ринкових механізмів стимулювання розвитку ВДЕ, включно з «зеленими» аукціонами, корпоративними РРА, контрактами на різницю, тощо.

5. Збільшення використання біомаси у генерації електро- та теплоенергії.

6. Забезпечення розвитку ринку відновлюваного водню, а саме: надати гарантії походження водню, переглянути вуглецевий податок та підвищити його; перевірити та технічно обґрунтувати можливість використання української газотранспортної системи (ГТС), локалізувати проекти з виробництва водню, приєднати їх до ГТС; забезпечити імплементацію національних водневих проектів; розбудувати надійну інфраструктуру з виробництва, споживання та експорту відновлюваного водню; стимулювати наукові організації на дослідження в сфері водневих технологій тощо.

7. Дослідження потенціалу та розроблення відповідної законодавчої бази для будівництва гібридних електростанцій з ВДЕ.

8. Сприяння розвитку місцевих енергетичних ініціатив, зокрема, енергетичних кооперативів, малого та середнього підприємництва в енергетичній сфері, генерації та постачання електроенергії з урахуванням регіональних особливостей, розвитку розподіленої генерації.

9. Стимулювання національного виробництва обладнання та комплектуючих для об'єктів ВДЕ, включно з вітровими турбінами.

10. Застосування кращих практик з охорони навколишнього природного середовища.

11. Розроблення законодавства в частині запровадження схеми торгівлі квотами на викидами парникових газів та інших ринкових та неринкових інструментів скорочення викидів парникових газів.

12. Збільшення частки встановлених автоматизованих систем обліку електричної енергії.

13. Забезпечення надійного функціонування енергетичної інфраструктури, проведення необхідних заходів із модернізації, зниження поломок та аварійності [1].

Додамо, що вночі 6 червня 2023 року російські окупаційні війська підірвали греблю Каховської ГЕС. У черговий раз російська федерація вчинила терористичний акт, який завдав надзвичайної шкоди економіці країни та екології прилеглих регіонів. Без джерел води опинилися зрошувальні системи 5,8 тисяч квадратних кілометрів сільгоспугідь, на яких вирощувалось біля двох мільйонів тонн зерна на рік. Від дефіциту води потерпають й промислові підприємства регіонів. Втрачено 335 МВт потужностей відновлювальної електроенергії. Окрім того, без відновлення Каховського водосховища неможливе повноцінне відновлення роботи Запорізької АЕС після деокупації станції.

Наостанок, варто зазначити, що відновлювані джерела енергії гарантують безпеку та здоров'я суспільства. Більше того, Чорнобильська катастрофа показала, наскільки атомна енергетика є небезпечною для існування людства, а сучасна окупація Запорізької АЕС росією демонструє, наскільки ефективним для отримання власної вигоди є «ядерний тероризм». Ні українське, ні європейське суспільство не знає, скільки бомб і снарядів потрапило на територію вітрових станцій чи у вітрові турбіни, оскільки це безпечно для їх життя і здоров'я. В той же час увага усього світу прикута до ситуації на Запорізькій АЕС і до діяльності

російських терористів на її території. З огляду на це, масштабне нарощення нових чи продовження терміну експлуатації старих атомних потужностей, яке декларується на рівні органів державної влади і закріплене у Плані відновлення України, викликає значне занепокоєння, адже це посилить вразливість України до подібного роду «ядерного тероризму» і збереже залежність нашої держави від імпорту ядерного палива якщо не з росії, то з інших держав.

Переконані, що як економічні, так і суспільні переваги розвитку відновлюваних джерел енергії є беззаперечними. Втім, жоден сектор економіки не зможе стабільно розвиватись без відповідних державних стимулів і привабливого бізнес-клімату в державі. За сьогоднішніх умов перед Урядом України стоїть єдине завдання – зберегти тих національних і міжнародних інвесторів в ВДЕ, які вже інвестували в економіку України та забезпечити умови для їх подальшої бізнес-діяльності в післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Конеченков А. Сектор відновлюваної енергетики України до, під час та після війни (за ред. В. Омельченка). URL: https://razumkov.org.ua/statti/sektor-vidnovlyuvanoyi-energetyky-ukrayiny-do-pid-chas-ta-pislya-viyny#_ftn42.
2. Енергетична безпека. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyanist/reformi/ekonomichne-zrostannya/energetychna-bezbeka>.
3. Набрала чинності заборона на ввезення російських нафтопродуктів до Євросоюзу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3665988-nabrала-cinnosti-zaborona-na-vvezenna-rosijskih-naftoproduktiv-do-evrosouzu.html>.
4. Оберкович С. Україна має шанси збудувати нову післявоєнну енергетичну систему та залучити великі інвестиції в електроенергетику. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/ukrayina-maye-shansi-zbuduvati-novu-pislyavoyennu-energetichnu-sistemu-ta-zaluchiti-veliki-investicziyi-v-elektroenergetiku/>.

Ващук Наталія,
начальник відділу розроблення та вдосконалення
форми одягу науково-дослідної лабораторії
спеціального транспорту та форменого одягу
Державного науково-дослідного інституту МВС України
кандидат юридичних наук, старший дослідник

АНАЛІЗ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Забезпечення економічної, інформаційної, соціальної та екологічної безпеки є домінуючими напрямками державної політики сьогодення. Відповідно такого роду безпеки забезпечуються різними суб'єктами на різних рівнях [1].

Актуальним для дослідження напрямом у цих сферах є аналіз шляхів забезпечення ефективного безпекового середовища галузей промисловості. Нас цікавить легка промисловість, що забезпечує населення країни товарами першої необхідності та у воєнний час виступає його надійним постачальником. Такий аналіз покликаний визначити процеси, явища, чинники, умови, обставини, події, результати діяльності та взаємодії суб'єктів легпрому та суспільних відносин, а також тенденції їхнього розвитку, що впливають на рівень захищеності держави, суспільства, докільля на певній території від наявних і прогнозованих загроз.

Легка промисловість України в умовах викликів воєнного часу залишилася життєздатною та швидко перелаштувалася на випуск актуальних видів продукції. Проте із масовим відтоком кадрів за кордон багатьох підприємств легпрому стали відчувати нестачу робочих ресурсів. На даний час відбувається швидке навчання та перекваліфікація працівників і відновлення виробництва на деокупованих територіях. Такі кроки зупиняють трудову міграцію та зберігають в країні людський капітал, адже збільшують зайнятість населення і, зокрема, зайнятість внутрішньо переміщених осіб, що у свою чергу впливає на зростання економіки та покращення безпекового середовища галузі.

Характерною ознакою впливу економіки воєнного часу на легку промисловість також стала зміна асортименту та її переформатування на потреби армії. Підприємства легкої промисловості почали виготовляти бронежилети, спорядження для військових (розвантажувальні системи, підсумки), форму, взуття, рюкзаки та ін.

Суттєво змінилися й шляхи надходження матеріалів для підприємств даної галузі: перш за все змінилися ланцюги поставок із-за кордону. На зміну морському транспорту при імпорті матеріалів для підприємств легкої промисловості прийшов автотранспорт та залізниця, як єдино можливі види транспортування.

У свою чергу така структура використання транспорту вплинула на ціну матеріалів. Середня вартість однієї тони товарів, експортованих автотранспортом,

є майже втричі вищою за середню вартість тони вивезеної морським транспортом і майже у п'ятеро – залізничним.

Підприємства, які працюють у галузі легкої промисловості, мають свою специфіку. Вагому роль у складі структури економічної безпеки таких підприємств відіграють жіночі висококваліфіковані кадри. Від якості роботи персоналу залежить рівень якості продукції, що в свою чергу впливає на попит, рівень продажів, а також прибуток підприємства.

У підсумку доцільно окреслити основні стримувальні фактори розвитку галузі легкої промисловості України. Серед них:

функціонування механізму держави в умовах ведення неоголошеної війни, втрата значних територій країни;

політична та економічна криза в країні в умовах воєнного часу, недостатньо конкурентоспроможний сучасний рівень розвитку промислового комплексу загалом і легкої промисловості зокрема;

недосконала й слабка законодавча база, яка врегульовує правові відносини, що відбуваються у сфері функціонування сектору легкої промисловості України;

відсутність окремого профільного органу виконавчої влади у галузі легкої промисловості України;

неналежна взаємодія суб'єктів державно-владних повноважень з суб'єктами господарювання на регіональних рівнях;

висока собівартість виробництва товарів легкої промисловості;

низький відсоток молодих кваліфікованих кадрів на підприємствах легкої промисловості України, а також критично низький рівень їх притоку;

значна залежність вітчизняного виробництва товарів легкої промисловості від імпортованої сировини;

низька купівельна спроможність населення;

насичення внутрішнього ринку України дешевою продукцією легкої промисловості китайського та турецького виробництва, а також товарами «секонд хенд» з Європейського Союзу;

значна тінізація галузі легкої промисловості України;

неефективне функціонування держави за напрямом створення інвестиційно-привабливого клімату для потенційних інвесторів вітчизняної сфери легкої промисловості, а також негативна динаміка інноваційного розвитку сфери.

Список використаних джерел

1. Піцур Я. С., Гобела В. В. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 1. С. 227–335.

Кулик Олександр,
завідувач науково-дослідної лабораторії кримінологічних
досліджень та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор,

Наумова Ірина,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного науково-
дослідного інституту МВС країни

ОСОБЛИВОСТІ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., дуже істотно вплинула на всі сторони життєдіяльності українського суспільства, в тому числі й на безпекову ситуацію. Ми спробували визначити особливості безпекової ситуації¹ в Україні в умовах війни на основі аналізу статистичних даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма 1) за 2022 р. та I півріччя 2023 р. [1].

Першою з таких особливостей є дуже значна кількість кримінальних правопорушень, прямо або опосередковано пов'язаних з війною. Вона проявилася у тому, що в 2022 р., після початку масштабного збройного вторгнення росії на територію України, різко збільшилася чисельність:

злочинів проти національної безпеки. Чисельність посягань на територіальну цілісність і недоторканість України зросла у 70,4 раза порівняно з показником 2021 р., до 10487; випадків державної зради – у 9,4 раза, до 1957; колабораційної діяльності – до 3851²; пособництва державі-агресору – до 379;

злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. У 2022 р. чисельність таких посягань зросла у 246 разів і становила 62127, серед яких 60387, тобто 97,2% склали випадки порушення законів та звичаїв війни, яких було обліковано у 351 раз більше, ніж попереднього року. Серед злочинів цього виду 6013 складала діяння, поєднані з умисним вбивством. Було обліковано також 1354 випадки виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників;

кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від мобілізації. Число фактів незаконного переправлення осіб через державний кордон України збільшилося у 3,7 раза, до 1225; випадків ухилення від призову на військову

¹ У даній роботі ми вживаємо термін «безпекова ситуація» у вузькому сенсі як рівень поширеності кримінальних правопорушень в цілому та їх видів на певній території за певний період часу.

² Тут і далі відсутні дані щодо динаміки кількості кримінальних правопорушень, норми щодо відповідальності за вчинення яких були включенні до КК України у 2022 р.

службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період становило 1108 (2022 р. – 0);

військових кримінальних правопорушень. Кількість випадків самовільного залишення військової частини або місця служби зросла в 3 рази, до 6183, дезертирства – у 27,5 рази, до 3214, непокори – у 83 рази, до 1574.

Збільшилася також чисельність деяких видів кримінальних правопорушень, для вчинення яких під час війни створюються сприятливі умови. Зокрема, кількість умисних вбивств (фактів смерті та зникнення безвісти) зросла у 6,8 рази, до 22117, очевидних умисних вбивств – у 4 рази, до 5264. Таке зростання сталося внаслідок кваліфікації як умисних вбивств випадків загибелі та поранення людей під час військових дій. Через це загальна кількість посягань проти життя і здоров'я особи збільшилася у 2022 р. на 28,4%, до 43199. В умовах окупації деяких територій країни дуже суттєво, у 20 разів, до 1120 збільшилося число фактів насильницького зникнення людини.

Чисельність випадків шахрайства зросла на 34,5%, до 32086. Таке масштабне зростання випадків шахрайства відбулося тому, що на тлі війни до вже існуючих шахрайських схем додалися нові. Це створення фішингових сайтів-клонів для збору коштів на допомогу армії, постраждалим, волонтерським фондам тощо; фейкові оголошення про оренду житла, про продаж військової амуніції; створення сайтів або груп в мобільних месенджерах нібито від волонтерів для збору грошей; неіснуюча евакуація переселенців; продаж військових товарів неналежної якості; фейкова розсилка про грошову допомогу в межах е-підтримки з обов'язковим посиланням нібито на сторінки банків з метою отримання персональних даних довірливих осіб тощо.

Мало місце значне зростання кількості випадків незаконного заволодіння транспортним засобом – на 44,9%, до 4194, що пов'язано із захопленням великої їх кількості ворогом під час відходу з тимчасово зайнятих територій, виїздом з країни значної кількості осіб і залишенням ними автомобілів без контролю.

До 4735 (+16,4%) збільшилося число випадків незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами. Було виявлено 1929 кримінальних правопорушень, вчинених з використанням вогнепальної зброї, що більше показника попереднього року у 6,4 рази.

Другою особливістю безпекової ситуації в Україні стало помітне зменшення кількості більшості груп і видів загальнокримінальних правопорушень та неочевидних посягань в окремих сферах життєдіяльності суспільства, обумовлене такими пов'язаними з війною факторами як: окупація частини території країни в перші місяці вторгнення; послаблення діяльності щодо протидії кримінальним правопорушенням через залучення частини працівників правоохоронних органів, перш за все працівників Національної поліції та Національної гвардії, до оборони країни та забезпечення режиму безпеки під час воєнного стану; виїзд значної кількості населення в інші регіони або за кордон, що мало наслідком зменшення соціальної бази кримінальних проявів.

Зокрема, зменшилася кількість кримінальних правопорушень:

проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – на 33,0%, до 623;

посягань, пов'язаних з домашнім насильством, – на 30,0%, до 3360, та випадків саме домашнього насильства (ст. 126¹) – на 38,4%, до 1498;

проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина – на 46,8%, до 3031;

проти власності – на 28,7%, до 113137, у тому числі крадіжок – на 38,8%, до 69496; крадіжок з квартир – на 56,4%, до 3494; грабежів – на 54,5%, до 2205; розбійних нападів – на 48,3%, до 492; випадків привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – на 39,6%, до 6698;

у сфері господарської діяльності – на 37,6%, до 3414;

проти довкілля – на 25,8%, до 4018;

випадків порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, – на 20,0%, до 6366;

проти громадського порядку та моральності – на 32,5%, до 4042;

у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – на 36,6%, до 11617, у тому числі випадків прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) – на 36,9%, до 988;

проти правосуддя – у 2 рази, до 3636.

Кількість посягань у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення зросла на 16,3%, до 34398, але переважно за рахунок збільшення чисельності фактів незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (+42,7%; 20140).

Чисельність кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів та кримінальних правопорушень у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку залишилася на рівні 2021 р.

У 2022 р., незважаючи на зменшення кількості більшості видів кримінальних правопорушень, загальна чисельність облікованих в країні кримінальних посягань після 6 років постійного скорочення зросла на 12,8% і становила 362636. Це сталося за рахунок дуже значного збільшення всіх видів посягань, пов'язаних з військовим вторгненням росії на територію нашої країни.

Протягом I півріччя 2023 р. продовжилися деякі тенденції минулого року. Знову зменшилася чисельність грабежів (–23,3%) та розбійних нападів (–30,4%). Таке тривале скорочення показників цих корисливо-насильницьких діянь – несподіваний факт, причини якого потребують спеціального вивчення.

Продовжилося зростання кількості:

фактів колабораційної діяльності – на 45,0% (порівняно з відповідним показником попереднього року), пособництва державі-агресору – у 4,6 рази;

випадків порушення законів та звичаїв війни – у 1,7 раза; виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників – на 65,1%;

умисних вбивств (фактів смерті та зникнення безвісти, ст.ст. 115–118 КК України) – на 91,2% та очевидних умисних вбивств – майже у 10 разів, 91,7% з них – вбивства вчинені під час бойових дій; посягань, вчинених з використанням вогнепальної зброї, – на 30,3%;

випадків шахрайства – в 1,4 раза. Їх частка серед усіх облікованих кримінальних правопорушень збільшилася до 16,6% (I півріччя 2022 р. – 6,3%);

випадків незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами – на 22,5%;

діянь, пов'язаних з ухиленням від мобілізації – фактів ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період – у 4,5 раза, а також незаконного переправлення осіб через державний кордон України – у 3 рази;

військових кримінальних правопорушень – у 2,6 раза, у тому числі випадків самовільного залишення військової частини або місця служби – у 4,9 раза, дезертирства – у 2 рази, непокори – на 68,3%.

Третьою особливістю сучасної безпекової ситуації в країні є суттєві зміни стану кримінальних правопорушень внаслідок нових процесів, що відбуваються на фронті, в соціально-економічній та демографічній сферах життєдіяльності суспільства.

В результаті стабілізації ситуації в зоні бойових дій, деокупації частин території країни, налагодження роботи державних, зокрема правоохоронних, органів в умовах воєнного стану у безпековій ситуації в країні у I півріччі 2023 р. порівняно з попереднім роком спостерігається ряд зворотних тенденцій.

Зменшилася кількість деяких видів злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема посягань на територіальну цілісність і недоторканість України – у 20,8 раза, випадків державної зради – на 46,2% (687), диверсій – у 4,6 раза. В результаті загальна кількість посягань проти основ національної безпеки зменшилася на 63,5%. Внаслідок суттєвого зменшення випадків захоплення автомобілів російськими військами чисельність таких злочинів скоротилася у 3,3 раза. Дуже суттєво зменшилося число фактів насильницького зникнення – у 31 раз.

У січні–червні 2023 р. зафіксовано помітне зростання більшості груп і видів кримінальних правопорушень:

проти життя та здоров'я особи – у 1,7 раза, у тому числі випадків побоїв і мордування – у 2,5 раза, умисних легких тілесних ушкоджень – у 1,5 раза, пов'язаних з домашнім насильством – у 2 рази та випадків домашнього насильства (ст. 126¹ КК) – у 1,7 раза;

проти статевої свободи та статевої недоторканості особи – на 44,1%;

проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина – на 54,1%;

проти власності – на 95,3%, у тому числі загальної кількості крадіжок – на 36,9%, крадіжок з квартир – на 19,7%, фактів привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – на 72,7% тощо;

у сфері господарської діяльності – в 1,8 раза;

проти довкілля – на 28,1%;

проти громадської безпеки – на 14,9%;

випадків порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, – на 22,0%;

проти громадського порядку та моральності – на 44,1%;

у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення – на 34,1%, у тому числі випадків незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – в 1,8 раза;

проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів – на 52,3%;

у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – на 66,6%;

у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – на 39,7%, у тому числі фактів зловживання владою або службовим становищем – на 64,4%, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (одержання хабара) – на 67,6%;

правопорушень проти правосуддя – на 40,5%;

проявів організованої злочинності, зокрема чисельності виявлених організованих груп та злочинних організацій (ОГ та ЗО) – на 17,9%; осіб, які скоїли злочини у складі ОГ та ЗО, – на 18,3%.

Загалом за перші 6 місяців 2023 р. обліковано 258424 кримінальних правопорушень, тобто на 58,2% більше, ніж за аналогічний період попереднього року. Чисельність осіб, яким за результатами кримінальних проваджень було повідомлено про підозру, зросла порівняно з відповідним періодом 2022 р. на 77,2% (I півріччя 2022 р.: –38,3%) і дорівнювала 94623, а кількість кримінальних правопорушень з числа облікованих у звітному періоді, провадження за якими закінчено розслідуванням, збільшилася на 85,4% (I півріччя 2022 р.: –44,6%) та становила 76126.

І четвертою особливістю безпекової ситуації в Україні є те, що під час війни відбуваються економічні (руйнація підприємств та інфраструктури), соціальні (загибель та поранення значної кількості людей, зростання безробіття, зниження рівня матеріального забезпечення населення), демографічні (велика внутрішня та зовнішня міграція, розділення сімей) та соціально-психологічні (зростання числа осіб з посттравматичним стресовим розладом, поширення тривожності, психологічної втоми, зневіра у майбутньому) процеси, що ведуть

до накопичення в суспільстві криміногенного потенціалу, що може призвести до погіршення безпекової ситуації після закінчення війни.

З огляду на історію розвитку післявоєнних ситуацій в інших країнах можна очікувати зростання в Україні обсягу незаконного обігу вогнепальної зброї, боєприпасів і вибухових речовин; незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, їх немедичного вживання, чисельності наркозлочинців; розкрадань майна, фінансових коштів, зокрема інвестиційних ресурсів і допомоги; всіх видів крадіжок і шахрайських діянь; насильницьких кримінальних правопорушень побутового характеру; активності організованих злочинних угруповань.

Список використаних джерел

1. Звітність «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» за 2022 р. та за січень–червень 2023 р. Форма № 1 (місячна) : затв. наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 299. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://is.gd/xkGSg0> (дата звернення: 26.08.2023).

Лісниченко Лілія,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ІНФРАСТРУКТУРНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ

На формування внутрішнього середовища безпеки держави впливає ряд чинників (процесів та явищ), які утворюють умови життєдіяльності суспільства і держави, що позначаються на колективній та індивідуальній поведінці людей. Серед таких процесів та явищ, зокрема, можна виділити сукупність економічних, політичних, соціальних, матеріальних, культурних і духовних умов життєдіяльності суспільства, що забезпечують захист від загроз внутрішнього характеру. На жаль, вже понад півтора року на стан внутрішнього безпекового середовища країни також впливають військово-політичні чинники, які стали чи не основним фактором, що спричинює негативну дію на всі умови життєдіяльності громадян нашої держави. З початку військової агресії РФ відбувається постійна руйнація значної частини інфраструктури країни, житлових, промислових будівель та споруд, наносяться величезні матеріальні збитки як окремим громадянам, так і державі в цілому. Тому серед переліку процесів та явищ впливу на формування внутрішнього середовища безпеки країни необхідно також виділити ще один чинник – інфраструктурний.

Інфраструктурні чинники, що впливають на формування внутрішнього середовища безпеки держави, включають в себе наступні процеси та явища: загальну руйнацію та погіршення технічного стану критичної інфраструктури, промислових споруд та житлових будівель; виникнення техногенних і природних катастроф на території країни; стан об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту; наявність значного мінного забруднення територій держави та постійне його зростання, а також уразливість інформаційної інфраструктури до зовнішніх і внутрішніх кібератак. Цей перелік не є вичерпним, адже він може змінюватись в залежності від умов життєдіяльності суспільства в конкретний проміжок часу. Ми назвали основні інфраструктурні фактори безпекового середовища країни саме в умовах війни.

За даними Київської школи економіки станом на червень 2023 року загальна сума прямих задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України через повномасштабне вторгнення РФ, оцінюється у 150,5 млрд дол. США. Найбільшу частку у загальному обсязі прямих збитків становлять втрати житлового фонду – близько 167,2 тис. будівель на суму 55,9 млрд дол. США. На другому місці транспортна інфраструктура, дорожнє господарство, авіаційна та портова галузь –

тисячі кілометрів доріг, 19 аеропортів і цивільних аеродромів, щонайменше 126 залізничних вокзалів і станцій, все це на загальну суму 36,6 млрд дол. США. Також значних руйнувань зазнали заклади освіти – майже 3,4 тис. будівель на 9,7 млрд дол. США [1].

Значних руйнувань завдано об'єктам критичної інфраструктури. Так, за розрахунками Світового банку, внаслідок численних ракетних ударів, нанесених РФ, енергетична система країни зазнала шкоди на суму 11 млрд дол. США [2]. Зокрема, понад 47% енергетичної інфраструктури зазнало різного ступеня руйнувань, а саме 44% атомної генерації (включно з окупованою ЗАЕС), 78% потужностей ТЕС, 66% – блочних ТЕЦ, 12% – ГЕС, 75% – вітрової генерації та більше 20% – сонячної [3].

Серед найбільш значних фактів такої руйнації слід вказати на вчинений окупаційними військами РФ 6 червня 2023 року тяжкий воєнний злочин та акт екоциду – підбив греблі Каховської ГЕС. Це призвело до катастрофічної повені, яка затопила численні села і міста Херсонської та Миколаївської областей нижче за течією р. Дніпро. В результаті підбиву Каховської ГЕС постраждали понад 40 тис. людей, під ризик затоплення потрапили майже 37 тис. житлових будинків, більшість з яких знаходяться у Херсонській області [1]. Ця катастрофа створила ризики значних незворотних екологічних наслідків для півдня України. Зокрема, землі на території підтоплення стали непридатними для сільського господарства на довгий період часу, порушено водопостачання у низці регіонів, збільшились ризики накопичення токсичних речовин в акваторії р. Дніпро та Чорного моря. Також зруйновано або пошкоджено об'єкти виробничої і соціальної інфраструктури, державні та приватні житлові і нежитлові будівлі, транспортні засоби та мережі, виведено з ладу каналізаційну й дренажну системи, систему електропостачання.

Необхідно також згадати про значні ризики руйнації атомної енергетичної галузі внаслідок постійних ракетних обстрілів військами РФ території країни, а також захоплення окупаційними військами території Запорізької АЕС. Зокрема, в липні поточного року ГУР МО України попередило, що є велика ймовірність організації російськими окупантами на Запорізькій АЕС чергової збройної провокації, що може призвести до аварії, чим викликали значне занепокоєння світового суспільства та громадян України. Також Державна інспекція з ядерного регулювання України попередила про намір окупантів перевести ще один енергоблок АЕС у стан «гарячого зупину», що створює додаткові суттєві ризики для ядерної та радіаційної безпеки країни [4].

Особливу увагу необхідно приділити захисту об'єктів інфраструктури в зоні проведення безпосередніх бойових дій. Адже спричинені збройним конфліктом пошкодження об'єктів критичної інфраструктури, у т. ч. водоочисних споруд, хімічних заводів і сільськогосподарських підприємств, становлять серйозну загрозу для населення і доквілля не лише території прифронтової зони, а й всієї країни.

Болючим питанням формування внутрішнього середовища безпеки держави в умовах війни є стан об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Після

початку широкомасштабного вторгнення РФ на територію України та здійснення постійних ракетних обстрілів критичної інфраструктури та цивільного населення у сфері цивільного захисту проявились серйозні недоліки, зокрема щодо наявності та використання захисних споруд (укриттів, бомбосховищ). Необхідно зазначити, що в ході перевірки комісією у складі представників Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України, районних державних адміністрацій та комунальних служб у червні поточного року було обстежено 62912 об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту (укриттів), це приблизно 99%, не враховуючи укриттів на тимчасово окупованих територіях. З них 76,4% (понад 47 тис.) готові до використання за призначенням, 23,6% виявились непридатними для використання, а 9,3% взагалі зачиненими [5]. За результатами оперативних обстежень об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту та вирішення проблемних питань щодо укриття населення Рада національної безпеки та оборони України 23 червня 2023 року прийняла рішення щодо визнання незадовільною роботу із забезпечення готовності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту для їх використання за призначенням у Запорізькій, Сумській областях, Житомирському районі Житомирської області, Білоцерківському районі Київської області, Конотопському районі Сумської області, містах Києві, Запоріжжі, Херсоні, Чернігові, Харкові, Миколаєві, Одесі, Сумах, Дніпрі, Конотопі, Білій Церкві [6]. Зокрема, лише у м. Києві із обстежених 4655 укриттів зачиненими виявилися 0,6%, непридатними до використання – 34,6% [5].

Проаналізувавши наявний стан справ щодо готовності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту до забезпечення безпеки громадян під час повітряної небезпеки, необхідно зазначити, що можливості наявної в Україні системи цивільного захисту, на жаль, є вкрай обмеженими, не зважаючи на ведення активних бойових дій на території країни та постійних ракетних обстрілів вже понад півтора року. Більшість офіційно визначених об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту залишились на рівні найпростіших укриттів, тобто цокольних або підвальних приміщень (підвали, паркінги, підземні переходи, тунелі тощо), в яких можливе лише тимчасове перебування людей з метою зменшення ризиків травмування від дії засобів ураження (уламків ракет, дронів, скла тощо). Поки що значна частина таких укриттів досі не обладнана евакуаційними виходами, не має доступу до систем водопостачання та водовідведення, не пристосована для зберігання продуктів харчування тощо [7]. Відповідно існуюча система цивільного захисту не в змозі цілком забезпечити захист фізичних осіб від ризиків, пов'язаних з бойовими діями.

Однак державна влада активно працює в напрямі покращення стану цивільного захисту громадян під час повітряної небезпеки. Зокрема, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій», яким передбачено створення додаткових заходів у сфері будівельної діяльності, пов'язаних із захистом населення від вибухів, вибухових хвиль, ураження небезпечними хімічними, радіоактивними і

біологічно небезпечними речовинам [8]. Також розробляється значна кількість державних проєктів відновлення і модернізації житла та інфраструктури регіонів.

Щодо досвіду інших країн в питанні забезпечення безпечного середовища проживання цивільного населення, то насамперед беруть за основу досвід Ізраїлю, який вже довгий час живе у війні. Це, зокрема побудова цивільного житла з кімнатами, які мають масивні (30 см), залізобетонні стіни, потовщені перекриття, металеві герметичні двері, які витримують вибухову хвилю, віконниці з двосантиметрового листа сталі та фільтром повітря для хімічного захисту. Швейцарія, наприклад, ще у 60-х роках минулого століття прийняла закон, за яким усі забудовники зобов'язані будувати сховища у всіх житлових будинках та інших будівлях громадського використання з посиленими сталевими дверима та бункери з фільтрацією повітря [9].

Щодо значного мінного забруднення територій держави як одного з інфраструктурних чинників, про які згадувалось на початку нашого дослідження, необхідно зазначити, що за даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій 174 тис. кв. км України забруднені залишками російських мін і нерозірваних снарядів, що становить близько 30% всієї території країни, на розмінування якої може знадобитися близько тридцяти років [10].

Як бачимо, через значну руйнацію інфраструктури країни, підтоплення її територій, періодичні відключення електроенергії, постачання води та тепла, незадовільний стан об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту (укриттів), а також замінування значної частини території країни, яке надалі лише збільшується, можемо дійти логічного висновку, що інфраструктурний чинник значно впливає на загальне погіршення умов проживання населення та є серйозним негативним фактором впливу на формування внутрішнього середовища безпеки держави в умовах війни.

Отже, органам державної влади необхідно докласти всіх зусиль для зменшення дії даного фактору задля попередження катастрофічних наслідків впливу на умови життєдіяльності суспільства і держави та забезпечення стабільності безпекового середовища.

Список використаних джерел

1. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, за підсумками червня 2023 року перевищила \$150 млрд. Аналітика. *Київська школа економіки*. URL: <https://is.gd/ArX9xZ> (дата звернення: 28.08.2023).

2. Галущенко: За оцінками Світового банку українській енергетиці завдано близько 11 млрд доларів збитків. *Інформаційне агентство «Українські національні новини»* : вебсайт від 24.05.2023. URL: <http://surl.li/hilgd> (дата звернення: 23.05.2023).

3. Стійка енергетика – враховуємо минуле, працюємо заради майбутнього. *Економічна правда* : вебсайт. URL: <http://surl.li/hilid> (дата звернення: 23.05.2023).

4. Ризик аварії на ЗАЕС: науковці розповіли, до чого можуть вдатися окупанти. *Інформаційне агентство УНІАН* : вебсайт від 20.07.2023. URL: <https://is.gd/LohFuZ> (дата звернення: 20.09.2023).

5. В Україні обстежено близько 63 тисяч укриттів. Зачиненими виявилися – 9,3%, непридатними до використання – 23,6%. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Новини* : офіційний вебсайт від 11.06.2023. URL: <https://is.gd/u8BeNG> (дата звернення: 20.09.2023).

6. Щодо результатів оперативних обстежень об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту та вирішення проблемних питань щодо укриття населення : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 р. URL: <https://is.gd/I2R6gx> (дата звернення: 20.09.2023).

7. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій», реєстр № 7398 від 22 травня 2022 р. URL: <https://is.gd/9AoMca> (дата звернення: 20.09.2023).

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення вимог цивільного захисту під час планування та забудови територій : Закон України від 29 липня 2022 р. № 2486-IX. URL : <https://is.gd/Ohajee> (дата звернення: 20.09.2023).

9. Бункери для всіх швейцарців. *SWISSINFO.CH* : вебсайт від 28.04.2017. URL : <https://is.gd/zYrcUI> (дата звернення: 20.09.2023).

10. «Відкрита мапа замінованих територій автоматично стане мапою скарбів». Як в Мінекономіки бачать підхід до очищення територій. *LB.UA. Дослідний погляд на світ* : вебсайт від 11.09.2023. URL : <https://is.gd/ErMnsO> (дата звернення: 20.09.2023).

Лубенець Ірина,
 провідний науковий співробітник науково-
 дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
 та проблем запобігання злочинності Державного
 науково-дослідного інституту МВС України,
 кандидат юридичних наук, старший дослідник

ПРОБЛЕМА БЕЗПЕКИ ДИТИНИ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Цифрове середовище є невід’ємною частиною життя сучасного суспільства загалом та дітей, зокрема. В умовах війни діти особливо потерпають від проблем і загроз, які перед ними виникають. Тому сучасні гаджети та Інтернет виступають не тільки інструментами отримання важливої інформації, комунікації, уваги, а й забезпечують дозвілля дітей. При цьому стрімкий розвиток інтернет-технологій є джерелом не лише новітніх можливостей, але й серйозних загроз і небезпек, і не тільки для функціонування державних інституцій, а й для населення, у тому числі дітей. З огляду на це, проблема безпеки дитини в цифровому середовищі не втрачає своєї актуальності, особливо під час війни.

З метою визначення рівня обізнаності школярів щодо безпечної поведінки в мережі Інтернет фахівцями Державного науково-дослідного інституту МВС України у період з листопада 2022 р. по лютий 2023 р. було проведено опитування учнів 9-ти закладів загальної середньої освіти м. Києва та Київської області віком від 11 до 17 років у кількості 925 осіб.

Розпочинаючи наше опитування, ми вирішили з’ясувати скільки часу на добу, в середньому, діти проводять в Інтернеті, про що ми їх і запитали. Відповіді школярів розподілились таким чином: 36,5% опитаних школярів проводять в Інтернеті 4-6 годин; 23,1% – не більше 3-х годин; майже кожний п’ятий (18,8%) проводить в Інтернеті 7–9 годин. Особливе занепокоєння викликають дві категорії дітей, які відповіли, що проводять в Інтернеті по 10–12 годин – це 7,1% опитаних, а також діти, що «завжди он-лайн» (12,5%), тобто «живуть» в цифровому середовищі.

При такому активному використанні сучасними школярами цифрового середовища необхідно було з’ясувати, що ж їх мотивує витратити на віртуальний світ так багато часу. Тому ми запитали дітей: *«Що найчастіше Ви робите в Інтернеті?»*. 77,2% опитаних учнів найчастіше шукають в Інтернеті цікаву інформацію зі сфери дозвілля (музика, фото, кіно, відео тощо).

На 2-му місці за популярністю відповідей серед опитуваних школярів було названо два діаметрально різні за спрямованістю варіанти відповіді: «шукаю інформацію для навчання» (66,1%) і «граю в онлайн-ігри» (62,1%).

При цьому цікаво розподілились відповіді серед дівчат і хлопчиків: відсоток дівчат, які шукають інформацію для навчання, значно перевищує відсоток хлопців (74% та 53,8% відповідно), тоді як кількість геймерів, навпаки,

більша серед хлопчиків порівняно з дівчатами приблизно у такому ж відношенні (78,6% та 51,3% відповідно).

Необхідно зауважити, що відсоток учнів, які грають в онлайн-ігри, порівняно з даними опитування 2019 р.* суттєво збільшився (+20%), здебільшого за рахунок дівчат, кількість яких зросла на 34,1%, тоді як кількість геймерів серед хлопців збільшилась на 17,4%. На наш погляд, такі зміни обумовлені дією декількох факторів, центральним з яких є умови війни, внаслідок чого дівчата стали менше розміщувати власний контент (-15,5%), тому онлайн-ігри відіграли роль заміщення. Крім того, через онлайн-ігри діти намагаються «зняти» стрес від тривоги, обстрілів і щоденних новин з фронту. Отже, результати опитування говорять про те, що в умовах війни поведінка дітей у цифровому середовищі зазнала змін.

У той же час майже половина всіх опитаних школярів (49,7% і 48,4% відповідно) в Інтернеті читають стрічку новин (у тому числі в соціальних мережах) і спілкуються всіма можливими способами. Можливо саме тому російські військові використовують цифрове середовище (месенджери та соцмережі на кшталт Telegram, Facebook тощо) для залучення українських дітей до протиправної діяльності (зокрема для розвідки військових позицій, переміщення військової техніки, коригування вогню тощо).

Зважаючи, що діти активно спілкуються в цифровому середовищі всіма можливими способами, де домінуючу роль відіграють соціальні мережі, було цікаво дізнатись чи дотримуються вони елементарних правил безпеки. З'ясувавши попередньо, що переважна більшість дітей (88,9%) вміють змінювати налаштування приватності профілю в соцмережах, ми запитали школярів: «*Ваш профіль в соцмережах закритий (приватний)?*».

Незважаючи на вищенаведені вміння, у більшості опитаних профіль в соцмережах не є закритим – так відповіли 53,2% школярів, де дівчата переважають за частотою відповіді (56,3% серед дівчат і 48,4% серед хлопців).

Закритий (приватний) профіль має приблизно кожний третій учень (34,6%). 5,1% опитаних дітей повідомили, що не знають чи є їх профіль закритим.

7,1% школярів відповіли, що їх немає в соцмережах, де хлопчики переважають (11% хлопців проти 4,6% дівчат). В основному це молодші підлітки (діти 11–12 років). Слід пам'ятати, що у більшості соціальних мереж зареєструватися можна лише з 13-річного віку (зокрема TikTok, YouTube, Instagram, Facebook, Twitter). Тобто, враховуючи, що частка 11- та 12-річних дітей серед усіх опитаних нами респондентів складає 17,1% та 13,9% відповідно, то з великим ступенем вірогідності можна припустити, що близько 24% дітей (кожний четвертий), реєструючись у соцмережах, вказують вік більший, ніж є насправді. Подібні результати були отримані при проведенні соціопитування у 2019 р. у Великобританії, яким було встановлено, що 18% дітей віком від 8 до 11 років уже мають власні профілі у популярних соціальних мережах. Інколи, звісно, діти

* Тут і далі для порівняння використовуються результати опитування учнів 5-ти закладів загальної середньої освіти м. Києва та Київської області, проведеного у 2019 р. Всього було опитано 787 учнів 6–11 класів віком від 11 до 17 років.

роблять це без відома батьків, але третина батьків, як виявилось, просто не знають, якими є вікові обмеження для реєстрації [1].

Таким чином, маючи відкритий доступ у соцмережах, дитина легко може стати об'єктом «уваги» зловмисників. Тому ми запитали дітей: *«Чи є у списку Ваших друзів в соцмережах особи, з якими Ви ніколи не бачились у реальному житті?»*. Більшість опитаних школярів (56%) у соцмережах додають в друзі людей, з якими ніколи не бачились. Слід сказати, що хлопці частіше додають незнайомців до списку своїх друзів у соцмережах (61,0% серед хлопців, 52,8% – серед дівчат).

Отже, незважаючи на наявність у більшості опитаних українських дітей необхідних компетентностей стосовно зміни налаштування приватності в соцмережах, вони не тільки не користуються такою можливістю, а й легковажно додають незнайомців собі у «друзі» в соцмережах. У результаті, в сучасних підлітків кількість «друзів» у цифровому середовищі нерідко перевищує 100 осіб, стаючи практично еквівалентним числу соціальних зв'язків дорослої людини. Деякі діти намагаються «додати» до свого профілю більше друзів з метою отримання якнайбільше «лайків» за дописи чи інший власний контент (наприклад фото, відео). Отже в такий спосіб сучасні діти здобувають авторитет, визнання, популярність серед однолітків тощо.

Небезпека криється в тому, що додаючи незнайомців собі у «друзі», дитина надає їм доступ до персональної інформації, нерідко підтримує регулярну комунікацію, яка може перейти у більш інтимну, а також не виключає можливості реальної зустрічі з ними. Особливо гостро ця проблема відчувається під час війни, коли багато реальних соціальних зв'язків обірвалось та потребують заміщення.

Загроза стосовно небезпечної комунікації в Інтернеті підтверджується відповідями самих школярів. Зокрема, кожний сьомий респондент зізнався, що зіштовхувався з пропозицією придбати алкоголь чи наркотики (14,7%). Для порівняння: у 2019 р. таку пропозицію отримували кожен четвертий учень.

Із сексуальними домаганнями в Інтернеті зіштовхнулися 14,6% опитаних школярів, причому майже порівну дівчат і хлопців.

Трохи більше 12,2% опитаних школярів повідомили про випадки розповсюдження особистої інформації, фото чи відео в Інтернеті без їхньої згоди. З вимаганням грошей зіштовхувався кожний 9-тий учень (10,9%), хлопці знов удвічі частіше (15,7% та 7,8% відповідно). Практично кожному 10-му учню (9,5%) пропонували взяти участь в екстремальних іграх.

Майже 6% школярів отримували пропозицію сфотографувати військову техніку, блокпости, інші військові об'єкти.

Отже під час війни з'являються додаткові комунікативні загрози в цифровому середовищі, у тому числі стосовно дитини.

Згідно з роз'ясненнями Держспецзв'язку 80% розвідувальної інформації ворог отримує внаслідок публікацій з відкритих джерел, оскільки такі дані дозволяють ворогам коригувати вогонь. Саме тому, як зазначалось вище, російські військові активно намагаються залучати українських дітей до опосередкованої участі у збройному конфлікті. У випадках, коли дитині

надходить повідомлення від незнайомої особи з пропозицією виконати спеціальне завдання (що передбачає ввімкнення геолокації, фотографування місцевості, особливо з розташуванням військових тощо), важливо, щоб дитина повідомила про це дорослим. Варто зробити скріншот групи, повідомлень тощо та через онлайн-форму звернутися до кіберполіції – <https://ticket.cyberpolice.gov.ua/> [2].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що на сьогоднішній день виникає необхідність у проведенні з дітьми активної та безперервної превентивної роботи з боку батьків (вчителів) стосовно онлайн-загроз, особливо в умовах війни. Необхідно пояснювати дітям, що в цифровому середовищі допустимо поширювати лише підтвержені дані з офіційних джерел і від речників державних установ й військових адміністрацій (з офіційних сайтів СБУ, ГУР, ДСНС, КМУ, МВС, Національної поліції, Держприкордонслужби, Офісу Президента тощо).

Одночасно слід пам'ятати, що під час війни переважна більшість інтернет-користувачів, включаючи дітей, додалися до нових інтернет-спільнот, що підтверджує наше опитування – про це повідомили 64,4% опитаних школярів. У такій ситуації значно підвищується ризик стати жертвою правопорушень та бути втягнутим у протиправну діяльність. Щоб цьому запобігти, необхідно систематично говорити з дітьми та розповсюджувати інформацію (на різних платформах) про правила безпеки в цифровому середовищі, про небезпечність поширення особистої інформації в мережі, обережність в інтернет-знайомствах; сприяти розвитку критичного мислення, навчати дітей відповідальності за зроблений вибір.

Також доцільно ознайомлювати підлітків із змінами у законодавстві щодо криміналізації окремих діянь, зокрема зі: ст. 114² КК «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»; ст. 156¹ КК «Домагання дитини для сексуальних цілей» (у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій); ст. 301² КК «Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи» тощо.

Список використаних джерел

1. Кобзар А. Що повинні знати батьки перед тим, як дитина почне використовувати соцмережі? *Green Country*. 2019. URL: <http://surl.li/iizyx> (дата звернення: 20.09.2023).
2. Інформаційна безпека під час війни: покрокова інструкція для дітей. *Веб-сайт Освіторія*. 2022. URL: <https://cutt.ly/yVeen39> (дата звернення: 20.09.2023).

Мартинівський Володимир,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ДЕКЛАРУВАННЯ ОСІБ, УПОВНОВАЖЕНИХ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність питання забезпечення фінансового контролю за діяльністю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, сьогодні не потребує доведення, адже є очевидними корупційні ризики в діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Одним із головних факторів, що сприяє поширенню таких ризиків, є недостатній контроль за їхніми доходами, особливо це стосується під час воєнного стану. Традиційні інструменти контролю не можуть вирішити всіх проблем. Одним із дієвих інструментів протидії корупції й засобом фінансового контролю є електронне декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Фінансовий контроль публічних службовців покликаний виявляти корупційні прояви за допомогою підвищення прозорості статків чиновників через можливість встановлення різниці між їхнім задекларованим і реальним майновим станом. Створення умов, за яких вчинення корупційних діянь було б унеможливлено, передбачає прозорість майнового стану особи, що проявляється у вимозі до особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, задекларувати свій майновий стан та доходи.

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України проведено певну законотворчу діяльність: Указом Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України [1]; 3 березня 2022 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [2]. Положеннями останнього визначено, що фізичні особи, фізичні особи – підприємці, юридичні особи, крім тих, які наділені бюджетними повноваженнями, подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання яких вимагається відповідно до норм чинного законодавства в документальній та/або в електронній формі, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи. 12 травня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [3], яким, серед іншого, було внесено зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Зокрема, передбачено, що особа, яка претендує на зайняття політичної посади, посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівника суб'єкта господарювання державного сектору економіки, посади керівника комунального підприємства, установи, організації, у період дії воєнного стану не подає декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачену Законом України «Про запобігання корупції» [5]. Особи, призначені у період дії воєнного стану на політичні посади, а також на посади державної служби, посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, посади керівників комунальних підприємств, установ, організацій, подають, зокрема, декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачену Законом України «Про запобігання корупції», протягом трьох місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану, у разі якщо такі документи не були подані ними раніше. 8 липня 2022 року Верховною Радою України з метою забезпечення правової визначеності стосовно застосування окремих вимог і обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції», прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану» [6]. Вищевказаним Законом, серед іншого, передбачено, що суб'єкт декларування зобов'язаний подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, кінцевий строк подання якої припадає на період дії воєнного стану, повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, підстави для подання якого виникли у період дії воєнного стану, та повідомлення про відкриття валютного рахунку в установі банку-нерезидента, підстави для подання якого виникли у період дії воєнного стану, протягом дев'яноста календарних днів з дня припинення чи скасування воєнного стану.

Водночас з метою забезпечення виконання зобов'язань, узятих Українською стороною згідно з Листом про наміри Уряду України та Національного банку України до Міжнародного валютного фонду від 24 березня 2023 року, виникла необхідність прийняття закону, що відновить зобов'язання державних службовців подавати та розкривати декларації про свої активи під час воєнного стану та відновить функцію Національного агентства з питань запобігання корупції щодо перевірки декларацій про активи. У зв'язку з викладеним виникла необхідність у розробленні відповідного законопроекту, яким буде внесено зміни до Закону України «Про запобігання корупції», спрямовані на спрощення порядку подання декларацій, зокрема: надання суб'єктам декларування доступу до відомостей про них і членів їх сімей з інформаційно-комунікаційних і довідкових систем, реєстрів, банків даних; удосконалення декларування об'єктів, що перебувають у володінні або користуванні особи; удосконалення порядку і збільшення строків декларування суттєвих змін у майновому стані. Відповідний законопроект було розроблено та 5 вересня 2023 року прийнято Верховною Радою України, після чого на нього було накладено вето.

Президент України вважає, що прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану» не може бути підписаний з огляду на те, що передбачені Законом положення щодо тимчасового незабезпечення відкритого доступу до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не узгоджується із засадами державної політики та міжнародними зобов'язаннями України у сфері запобігання та протидії корупції.

Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікованою Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V [7], передбачено, зокрема, що для ефективного запобігання корупції та боротьби з нею необхідним є всеосяжний і комплексний підхід; незаконне придбання особистого майна може завдати серйозної шкоди інститутам демократії, національним економікам і принципу верховенства права; запобігати корупції та викорінювати її – є обов'язком усіх держав.

Враховуючи викладене, Президент України пропонує забезпечити відкритий цілодобовий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, з урахуванням певних особливостей такого доступу щодо окремих суб'єктів декларування. Також пропонується доручити Національному агентству з питань запобігання корупції забезпечити відкритий цілодобовий доступ до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, відповідно до ст. 47 Закону України «Про запобігання корупції» не пізніше 60 днів з дня набрання чинності вищезазначеним Законом.

На нашу думку, можна погодитись в повному обсязі з аргументами, наведеними Главою держави у Пропозиціях до Закону про внесення змін, і чекати на подальшу професійну роботу законодавчого органу.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 19. Ст. 1027.

2. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни : Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 32. Ст. 1690.

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2259-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 42. Ст. 2279.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250.

5. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

6. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо особливостей застосування законодавства у сфері запобігання корупції в умовах воєнного стану : Закон України від 08.07.2022 № 2381-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 62. Ст. 3711.

7. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18.10.2006 № 251-V. *Відомості Верховної Ради*. 2006. № 50. Ст. 496.

Мельник Володимир,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії криміналістичної
та спеціальної техніки Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
кандидат технічних наук, старший дослідник

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЧАСТИНІ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТЕХНІЧНИХ ВИРОБІВ ПІД ВПЛИВОМ КЛІМАТИЧНИХ ФАКТОРІВ

В умовах широкомасштабної агресії російської федерації проти України необхідно виробляти, експлуатувати і ремонтувати велику кількість техніки і технічних виробів (далі – вироби) для забезпечення безпекової ситуації у воєнний та післявоєнний періоди, наприклад техніки для розмінування.

В більшості випадків вироби експлуатуються протягом всього року і вдень, і вночі. Під час експлуатації, зберігання і транспортування вироби піддаються зовнішньому впливу кліматичних факторів зовнішнього середовища, як то волога, високі та низькі температури, атмосферний тиск тощо. Вироби повинні відповідати вимогам щодо дії на них зовнішніх кліматичних факторів і для цього необхідне нормативне забезпечення, а в найкращому випадку державний стандарт. Наразі відсутній державний стандарт, який би регламентував умови експлуатації, зберігання і транспортування виробів в частині дії зовнішніх кліматичних факторів.

До 2022 року в Україні діяв державний стандарт ГОСТ 15150-69, який регламентував вищезгадані чинники. Актуальність такого стандарту зумовлена, зокрема, і тим, що скасування ГОСТ 15150-69 було прийнято ще в 2015 році (наказ № 187 від 14.12.2015) і після того ще два рази подовжувалась його дія (накази № 203 від 01.08.2017 і № 539 від 28.12.2018). Зі втратою чинності цього стандарту, на жаль, не було прийнято нового державного стандарту України, який би включав і доповнював попередній. Такий стандарт повинен застосовуватися під час проектування та виготовлення виробів. Зокрема, він має застосовуватись при складанні технічних завдань на розробку чи модернізацію виробів, а також при згадуванні в інших стандартах.

Наразі окремі частини ГОСТ 15150-69 згадуються в інших діючих стандартах, що ускладнює пошук необхідних вимог, тим більше що в Україні немає відкритого безкоштовного доступу до сучасних стандартів. Частково вищезгаданий стандарт відображений в стандартах ДСТУ EN 60529 «Ступені захисту, що забезпечують кожухи (Код IP)».

Ступені захисту регламентує забезпечення оболонкою захисту від потрапляння в середину зовнішніх твердих предметів та/або води, але не відображає температурні режими експлуатації, зберігання та транспортування як в ГОСТ 15150-69. Також є, наприклад, ДСТУ 8281:2015, в якому вказані вимоги щодо пакування для забезпечення захисту виробу від зовнішніх чинників під час

транспортування, зокрема температурні режими, вологість та атмосферний тиск, але не вказані вимоги щодо експлуатації і зберігання. Особливістю даних, вказаних в ДСТУ 8281:2015, є те, що вони взяті з ГОСТ 15150-69, про що прямо вказано в ДСТУ. Наразі фахівці застосовують ГОСТ 15150-69 в неявному вигляді, тобто переписують ті положення, що вказані в стандарті без посилання на нього.

Таким чином доцільним було б продовжити дію ГОСТ 15150-69 з відповідним перекладом державною мовою або створення подібного державного стандарту України.

Список використаних джерел

1. ГОСТ 15150-69. Машины, приборы и другие технические изделия. Исполнения для различных климатических районов. Категории, условия эксплуатации, хранения и транспортирования в части воздействия климатических факторов внешней среды.

2. ДСТУ 8281:2015. Вироби електронної техніки. Вимоги до пакування, транспортування та методи випробування.

Немеришин Володимир,
викладач кафедри забезпечення державної безпеки
командно-штабного факультету Національної
академії Національної гвардії України,

Федоренко Віталій,
викладач кафедри забезпечення державної безпеки
командно-штабного факультету Національної
академії Національної гвардії України

ОЦІНКА РІВНЯ ТЕХНОГЕННОЇ НЕБЕЗПЕКИ У ЗОНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Поступове ускладнення техногенної складової навколишнього середовища наряду з підвищенням комфорту життя людини призводить до суттєвого підвищення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Джерелами можливих надзвичайних ситуацій є потенційно небезпечні об'єкти (далі – ПНО), що розташовані в різних територіальних елементах держави (райони, регіони). Ці небезпеки посилюються застарілими технологіями, зношеністю технічного обладнання, недбалістю експлуатації та можливими терористичними актами. До того ж при оцінюванні ступеня небезпеки, як правило, не враховується емерджентність системи небезпек на ПНО. Питання суперпозиції наслідків аварій на різних ПНО остаються поза увагою.

Під терміном *емерджентність* системи небезпек на ПНО розуміється наявність у будь-якої системи особливих властивостей, не властивих її підсистемам і блокам, а також сумі елементів, не пов'язаних систем утвореними зв'язками; неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей її компонентів.

Показником рівня техногенної небезпеки територіального елемента вибрано ймовірність виникнення надзвичайної ситуації відповідного рівня внаслідок аварії на ПНО територіального елемента.

Рівень надзвичайної ситуації визначається за наступними показниками:

- числом загиблих чи травмованих людей;
- територіальним поширенням наслідків надзвичайної ситуації;
- числом людей, умови життєдіяльності яких погіршилися;
- розміром матеріальних збитків внаслідок виникнення надзвичайної ситуації.

У подальшому показником при визначенні рівня надзвичайної ситуації пропонується вибрати число загиблих чи травмованих людей, обсяг матеріальних збитків і територіальне поширення наслідків при її виникненні.

Вибір в якості показника обсягу матеріальних збитків обумовлено тим, що для налагодження нормальних умов життя людей необхідний певний матеріальний та інший ресурс.

У подальшому показники визначення рівня надзвичайної ситуації дозволять провести прогнозування розвитку наслідків аварії на ПНО в зоні відповідальності частин Національної гвардії України з подальшою їх оцінкою.

Новікова Катерина,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
асистент кафедри кримінального права Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ У ПРОГРАМІ ЄС «ЦИФРОВА ЄВРОПА»

1. Програма «Цифрова Європа» – це програма фінансування Європейського Союзу (ЄС), затверджена Регламентом (ЄС) 2021/694 від 29 квітня 2021 року [1] (далі – Регламент), що спрямована на надання цифрових технологій компаніям, громадянам і державним адміністраціям. Вона спрямована на підвищення конкурентоспроможності ЄС у глобальній цифровій економіці, сприяння подоланню цифрового розриву в ЄС і зміцненню його стратегічної автономії, а також на зміцнення та просування потенціалу Європи в ключових сферах цифрових технологій шляхом широкомасштабного розгортання.

Програма діє з 01 січня 2021 року до 31 грудня 2027 року, тобто період дії багаторічної фінансової рамки. Вона підтримується орієнтовним виділенням понад 7,5 мільярдів євро у цінах 2021 року та реалізується переважно під прямим управлінням Європейської комісії. Регламент встановлює 5 конкретних цілей, спрямованих на розширення потенціалу Європи в ключових сферах цифрових технологій у приватному секторі та сферах суспільного інтересу.

2. Відповідно до ст. 6 Регламенту однією з конкретних цілей Програми «Цифрова Європа» є «Кібербезпека та довіра». Фінансуванню в рамках цієї цілі підлягають такі напрями:

а) підтримка створення та закупівлі передового обладнання, інструментів та інфраструктури даних для кібербезпеки разом з державами-членами, для досягнення високого загального рівня кібербезпеки на європейському рівні, у повній відповідності до законодавства про захист даних та основних прав;

б) підтримка накопичення та найкращого використання європейських знань, спроможностей та навичок, пов'язаних із кібербезпекою, а також обмін і впровадження передового досвіду;

в) забезпечення широкого розгортання ефективних найсучасніших рішень з кібербезпеки в європейській економіці, з приділенням особливої уваги органам державної влади та місцевого самоврядування;

г) зміцнення можливостей в державах-членах і приватному секторі, щоб допомогти їм дотримуватися Директиви (ЄС) 2016/1148 Європейського Парламенту та Ради, у тому числі за допомогою заходів, що підтримують впровадження найкращих практик кібербезпеки;

г) підвищення стійкості до кібератак, сприяння підвищенню обізнаності про ризики та знання процесів кібербезпеки, підтримка державних і приватних організацій в досягненні основних рівнів кібербезпеки;

д) посилення співпраці між цивільною та оборонною сферами щодо проектів подвійного призначення, послуг, компетенції та застосувань у сфері кібербезпеки відповідно до Регламенту про заснування Європейського центру компетенції в галузі промисловості, технологій та досліджень у сфері кібербезпеки та мережі національних координаційних центрів.

3. Додаток 1 («Дії») до Регламенту визначає початкові та, у відповідних випадках, подальші дії в рамках цілі «Кібербезпека та довіра». Зокрема до них належать:

- спільне інвестування з державами-членами в сучасне обладнання, інфраструктуру та ноу-хау для кібербезпеки, які необхідні для захисту критично важливих інфраструктур і Єдиного цифрового ринку в цілому. Такі спільні інвестиції можуть включати інвестиції в квантові засоби та ресурси даних для кібербезпеки, ситуаційної обізнаності в кіберпросторі, а також інші інструменти, які будуть доступні для державного та приватного секторів по всій Європі;

- розширення існуючих технологічних можливостей і об'єднання в мережу центрів компетенції в державах-членах і забезпечення того, щоб ці можливості відповідали потребам державного сектору та промисловості, в тому числі за допомогою продуктів і послуг, які зміцнюють кібербезпеку та довіру в рамках Єдиного цифрового ринку;

- забезпечення широкого розгортання ефективних найсучасніших рішень з кібербезпеки та довіри в державах-членах. Таке розгортання включає посилення безпеки та безпеки продуктів, від їх проектування до їх комерціалізації;

- підтримка усунення розриву в навичках кібербезпеки шляхом, наприклад, узгодження програм навичок кібербезпеки, адаптації їх до конкретних галузевих потреб і полегшення доступу до цільового спеціалізованого навчання.

4. Як бачимо, Програма «Цифрова Європа» спрямована на стимулювання зміцнення, розбудову та придбання необхідного потенціалу для захисту цифрової економіки, суспільства та демократії ЄС шляхом зміцнення промислового потенціалу та конкурентоспроможності Союзу в галузі кібербезпеки, а також шляхом покращення можливостей як приватного, так і державного секторів для захисту громадян та бізнесу від кіберзагроз.

Список використаних джерел

1. Regulation (EU) 2021/694 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2021 establishing the Digital Europe Programme and repealing Decision (EU) 2015/2240 / EUR-LEX: Access to European Union Law. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/694/oj>.

Новицький Андрій,
заступник директора Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні реалії нашого життя змушують нас по-новому переглядати постулати нормативно закріплених гарантій, доктринально визначених прав людини, більш широкого осмислення можливостей та необхідності застосування різних правових інструментів.

Зупиняючись на конституційному праві громадян – праві на інформацію, ми побачили, наскільки вона може стати негативною, що несе за собою смерть невинних людей, масові руйнування інфраструктури та житлового фонду тощо.

Саме для уникнення шкідливих наслідків поширення негативних контенту чи інформації Конституція України передбачає, що здійснення інформаційних прав громадян може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1].

Аналогічна норма передбачена й в Законі України «Про інформацію» [2], де, зокрема, зазначається, що право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Виникає необхідність чіткого визначення та розмежування стосовно доступу громадян до інформації – можливості знати, створювати та поширювати інформацію, із необхідністю щодо утримання (заборони) на зазначену інформаційну діяльність, так як вона може зашкодити та призвести до непоправимих наслідків.

У зв'язку з воєнною агресією в Україні було введено воєнний стан. Ним, зокрема, передбачено, що на період дії правового режиму воєнного стану, тимчасово, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина [3].

Історія сучасної війни показала, що інформаційна діяльність окремих осіб, особливо в мережі Інтернет, досить негативно відображалась на результатах ведення воєнних дій, адже Інтернет-контент про наслідки ракетних ударів по інфраструктурі українських міст використовувався агресорами для корегування

своїх ударів у подальшому. Ми тут говоримо про необдуману інформаційну діяльність, яка приносить шкоду.

Задля протидії обдуманих дій щодо інформаційної діяльності, що шкодить інтересам держави, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [4], в якому чітко виокремлено діяльність, пов'язану із здійсненням інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради.

Аналіз чинних нормативних актів в сфері правового регулювання інформаційної діяльності дає можливість говорити про різні підходи щодо обмеження права на інформацію.

По-перше, це чітка заборона на здійснення певних видів інформаційної діяльності щодо створення, розповсюдження, зберігання інформації, що може зашкодити національній безпеці, забезпеченню громадської безпеки у воєнний час.

По-друге, це обмеження щодо фізичного доступу до визначених територій, доступу до певних об'єктів задля можливості створення інформації, що може бути використана проти безпеки держави, громадян тощо.

Обмеження права на інформацію є чинним виключно у випадках, визначених законом. Чітка імперативна норма закону визначає обмеження щодо:

- межі нормативно-правового застосування;
- періоду застосування визначених обмежень;
- територіально визначеної області застосування обмежень;
- виду інформації, яка може бути згенерована та поширена.

Таким чином можемо говорити про те, що інститут обмеження права на інформацію в умовах воєнного стану є не просто інструментом забезпечення певних потреб суспільства, а й необхідним задля забезпечення безпекового середовища та є невід'ємним атрибутом воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. Станом на 16 квітня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон

України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. Станом на 3 березня 2022 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>.

Оцел Валентина,
науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України

ОЦІНКА РІВНЯ ПОШИРЕННЯ ШАХРАЙСТВ В УКРАЇНІ ДО ТА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Як неодноразово відмічалось, війна в Україні, безумовно, впливає на злочинність в цілому, так і на окремі її прояви. Проте рівень впливу різниться за часом її тривалості та від конкретного виду злочину. Так, за словами начальника Департаменту карного розшуку Національної поліції України В. Дзюбинського, який виступив на брифінгу «Вплив війни на злочинність в Україні» 26 липня 2022 року, «...загальний рівень злочинності в Україні упродовж перших півроку 2022 року зменшився на 25% у порівнянні з минулим періодом» [1]. Натомість, за цей час фіксується значне зростання злочинів проти основ національної безпеки України, кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи, кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ін.

На початку війни спостерігалась тенденція зниження серед багатьох видів майнових злочинів, у тому числі шахрайств. За даними офіційної статистики, за 6 місяців 2022 року було обліковано 10372 кримінальних правопорушень за ст.190 КК України, що на 32,6% менше аналогічного періоду 2021 року.

У довоєнний час, наприклад, якщо звернутися до п'ятирічного періоду, починаючи з 2017 року, рівень шахрайств також мав позитивні тенденції до скорочення: якщо за 6 місяців 2017 року було обліковано 25550 випадків, то за аналогічний період 2018 року – 19130 (–25,1%), 2019 року – 19445 (+1,6%, показник дещо збільшився), 2020 року – 17182 (–11,6%), 2021 року – 15381 (–10,5%) [2].

На кінець 2022 року показник шахрайств становив 32086, що на 34,5% більше від показника аналогічного періоду 2021 року. Сподівання на те, що після скорочення числа даних кримінальних правопорушень їхня кількість й надалі буде зменшуватися, не виправдалося. І, як свідчить статистика, вже в січні–червні 2023 року (більше ніж за рік після початку повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну) в цілому число облікованих кримінальних правопорушень за ст. 190 КК України значно зросло.

Так, за статданими Офісу Генерального прокурора, за 6 місяців 2023 року було обліковано 42895 випадків шахрайства, що на 313,6% більше аналогічного періоду 2022 року. Серед них злочини становлять 28223 випадків, проступки – 14672 [2]. Тільки за перші 4 місяці 2023 року «...зареєстрували більше кримінальних проваджень про шахрайство, аніж за весь 2021 рік. У середньому,

цього річ на місяць відкривається 6683 провадження...Для порівняння, у відповідний період 2021 року фіксувалось 3059 справ про шахрайство на місяць» [3].

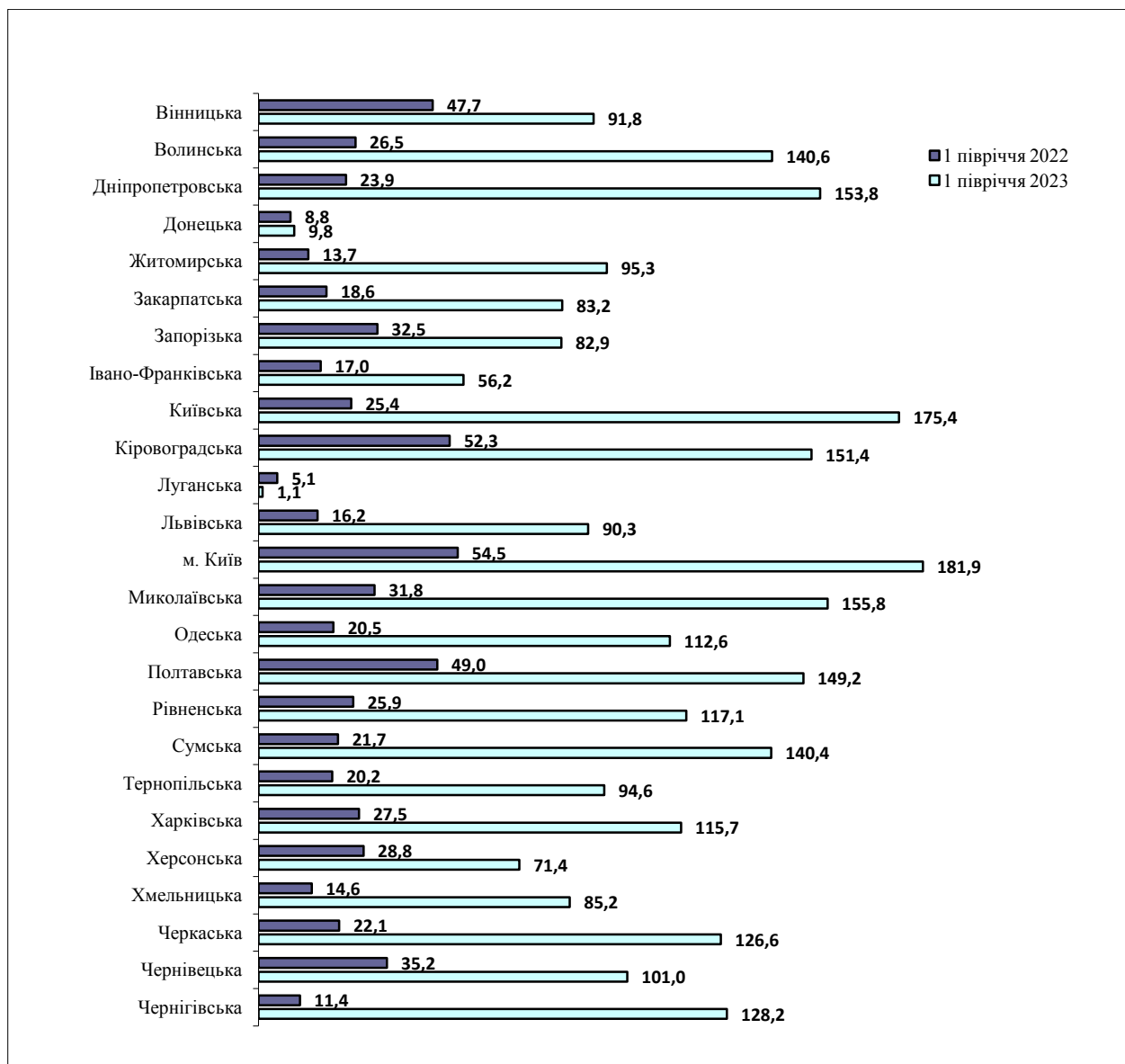

Рис. 1. Кількість випадків шахрайства на 100 тис. населення в регіонах України за 1-і півріччя 2022 і 2023 років

На рис. 1 бачимо, що в 1 півріччі 2023 порівняно з 1 півріччям 2022 року значне зростання випадків шахрайства фіксується в усіх регіонах країни, крім Луганської. Найбільш розповсюдженим злочин є в м. Києві (181,9 випадків на 100 тис. населення), Київській (відповідно 175,4), Миколаївській (155,8), Дніпропетровській (153,8), Кіровоградській (151,4), Полтавській (149,2), Волинській (140,6), Сумській (140,4) областях. Столиця України є лідером серед регіонів за рівнем вчинення шахрайств як до війни, під час і, гадаємо, залишиться в цьому статусі й в післявоєнний період.

За оцінками експертів, не змінилися ані схеми, ані методи вчинення злочинів шахраями під час війни від довоєнного періоду. Як зазначила керівниця

ЕМА Academy Р. Федоровська, «...в перші два тижні війни шахраї трохи притихли, потім почали акцентувались на створенні шахрайських сайтів допомоги українській армії або шахрайстві з перевезеннями, а зараз бачимо повернення старих схем. Йдеться навіть про повернення телефонних дзвінків, хоча протягом перших двох тижнів шахрайські контактні центри перестали працювати. Зараз вони продовжують свою роботу та набирають обертів» [4]. Зазначимо, що в 2023 році було посилено діяльність правоохоронних органів з розкриття та припинення подібних форм здійснення злочинної діяльності, є позитивні результати такої роботи. Наприклад, у березні поточного року українськими та латвійськими поліцейськими було знешкоджено діяльність розгалуженої мережі шахрайських «call-центрів», які ошукали громадян Латвії майже на 2 млн гривень. За результатами проведення двох етапів спецоперації підозру отримали 15 осіб на території України та 5 – у Латвії. Аферисти дзвонили громадянам від імені працівників іноземних банків для фіксації нібито шахрайських дій із їхніми картковими рахунками, випитували у постраждалих конфіденційну інформацію, а потім переводили кошти через так звані «дропи» (транзитні карти для переказу грошових коштів) на рахунки афілійованих осіб. Іншим способом конвертації електронних грошей у готівку було придбання за кордоном різної техніки з подальшим продажем через магазин електроніки у м. Дніпро. Організував діяльність «call-центрів» довірена особа «вора в законі» [5]. У серпні 2023 року в м. Києві було викрито чергову незаконну діяльність «центру» із 700 робочими місцями для диспетчерів. Правоохоронцями було встановлено особи 197 працівників, вилучено 725 одиниць техніки та документацію. Працівники «call-центру» ошукували потерпілих під приводом інвестицій у псевдопроекти. За попередніми підрахунками зловмисники завдали збитків потерпілим на понад мільйон гривень [6]. Занепокоєння при цьому викликає те, що в подібній «сфері» «працює» багато молодих людей. З результатами проведення одного з громадських розслідувань діяльності та облаштування подібних шахрайських центрів можна ознайомитися в статті «Тисячі «співробітників», хабарі, крипта та тортури: як влаштовані шахрайські кол-центри в Україні», опублікованій на платформі *Інформатор Україна* – незалежному всеукраїнському порталі новин [7]. З чого можна зробити висновок, що держава не в змозі у повній мірі забезпечити процеси трудової реалізації молодого покоління: надати всім гідну роботу з нормальними заробітками, щоб у молодих людей не було бажання знаходити собі «роботу» в подібних злочинних «організаціях».

Далі найбільшу проблему сьогодні представляють шахрайські чат-боти (підроблення «єПідтримки» чи застосунку «Дія»), надсилання смс, повідомлень в соцмережах, месенджерах про певні компенсації від європейських держав чи від України тощо. Так само продовжують зламувати акаунти у соцмережах, де їхні власники виставляють пости з посиланням на банківські картки про надання грошової допомоги (зараз переважно на лікування поранених, на допомогу військовим, постраждалим, волонтерам), або використовуються будь-які інші зламані профілі користувачів для проведення незаконних обманних дій. Аферисти розміщують фейкові оголошення про оренду житла, неіснуючу евакуацію

переселенців, обманні оголошення про продаж військової амуніції та військових товарів неналежної якості. Традиційно діючою залишається схема «Ваш родич в біді» (під час війни – це ще й «Ваш родич у полоні»). Іншими, найпоширенішими ще й у довоєнний час, залишилися схеми «дзвінок від працівника банку або служби охорони банку» та обманного онлайн-шопінгу. Також на електронні пошти надсилаються шахрайські листи начебто від банків, де вказано, що було щось нараховано, прийшла якась виплата та для їхнього отримання потрібно оновити інформацію в своєму обліковому записі. Наступним кроком просять перейти у ваш онлайн-банкінг. Наприклад, у м. Києві викрили 12 учасників злочинного угруповання, що за допомогою фішингу заволоділо 11 млн грн коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, котрі знаходились на рахунку одного з приватних нотаріусів Києва. Група діяла у Києві та Дніпропетровській області. Учасники використовували фішингові посилання для отримання даних банківських карток громадян та надалі привласнювали гроші з їхніх рахунків [8]. Останнім часом мешканці житлових будинків знову почали знаходити в поштових скринях «листи, брошури» про різноманітні виграші (будь то значної грошової суми, призу чи автомобіля) тощо.

Отже, триваюча понад півтора роки війна в Україні, що спричинила значні соціально-економічні, воєнні та гуманітарні проблеми, шахраям тільки «на руку». За рахунок цього аферистам вдається ще більше розширювати сфери своєї протиправної діяльності, водячи людей в оману та заробляючи «легкі» гроші. Як бачимо, шахрайство розповсюджується в країні прискореними темпами, а різноманіття афер, таким чином, дозволяє охоплювати значну кількість населення. При виборі вчинення певних видів шахрайських дій злочинцями враховуються ситуація, що складається в той чи інший час в країні, а також сезонність. Наприклад, на так званому «продажу» генераторів, портативних зарядних станцій, павербанків, дров тощо, що можуть стати у нагоді під час вимкнень електроенергії, можна більше «заробити» з восени до весни.

На противагу можна відмітити про активізацію цього рід діяльності правоохоронних органів з протидії шахрайствам. Окрім описаних вище заходів співробітники управлінь Національної поліції України в областях беруть участь в проведенні інформаційної компанії серед населення, роздають інформаційні листівки, разом із громадянами переглядають та прослуховують короткі відео- та аудіопорадники (наприклад, «Як уникнути обману в Інтернеті», «Як розпізнати телефонне шахрайство та як його оминати?», «Поради для літніх людей: як шахрайства уникнути» тощо) із застереженнями та рекомендаціями як не стати жертвами аферистів. На сайті кіберполіції створено спеціальну форму для заповнення: <https://ticket.cyberpolice.gov.ua/>, куди можна звернутись, якщо став жертвою злочинів в Інтернеті. Також у кіберполіції радять при здійсненні покупок через Інтернет перед оплатою товару перевіряти сайти онлайн-магазинів на сервісі «STOP FRAUD» або на сервісі Асоціації «ЄМА» CheckMyLink та ін.

З метою посилення відповідальності за шахрайство, вчинене в умовах війни, в липні 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо

усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» [9], яким внесено зміни до ст. 190 КК України. Статтю було доповнено новою частиною такого змісту: «Шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому, - карається штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років». Частиною 4 вказаної статті встановлено відповідальність за шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. За такі дії винні особи будуть каратися позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Частиною 5 встановлено відповідальність за шахрайство, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою, та карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Список використаних джерел

1. Вплив війни на злочинність в Україні. Брифінг, організований МВС України 26 липня 2022 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3536394-vpliv-vijni-na-zlocinnist-v-ukraini.html> (дата звернення: 19.09.2023).
2. Єдині звіти про зареєстровані кримінальні правопорушення по державі (за червень 2017–2023 рр.). Інформація Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Богданьок О. В Україні зафіксували рекордну активність шахраїв – Опендатабот. URL: <https://suspilne.media/494884-v-ukraini-zafiksuvali-rekordnu-aktivnist-sahraiv-opendatabot/> (дата звернення: 19.09.2023).
4. Шахрайські схеми під час війни: що змінилось у роботі аферистів – розповідає експертка. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=98761> (дата звернення: 19.09.2023).
5. Організували діяльність «колл-центрів»: Нацполіція спільно з латвійськими колегами провела спецоперацію із затримання учасників злочинної організації. Офіційний вебпортал Національної поліції України. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/orhanizuvaly-diialnist-koll-tsentriv-natspolitsiia-spilno-z-latviiskymy-kolehamy-provela-spetsoperatsiiu-iz-zatrymannia-uchasnykiv-zlochynnoi-orhanizatsii> (дата звернення: 19.09.2023).
6. Ошукали громадян на понад мільйон гривень – у Києві поліцейські викрили шахрайський call-центр. Офіційний вебпортал Головного управління Національної поліції у м. Києві. URL: <https://kyiv.npu.gov.ua/news/oshukaly-hromadian-na-ponad-milion-hryven-u-kyievi-politseiski-vykryly-shakhraiskyi-call-tsentr> (дата публікації: 09.08.2023).
7. Палій О. Тисячі «співробітників», хабарі, крипта та тортури: як влаштовані шахрайські колл-центри в Україні. 26 липня 2023 р. URL: <https://informator.ua/uk/tisyachi-spivrobotnikiv-habari-kripta-ta-torturi-yak-vlashtovani-shahrayski-kol-centri-v-ukrajini>.

8. Шахраї через фішинг викрали €11 мільйонів Фонду гарантування вкладів.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3731331-sahrai-cerez-fising-vikrali-11-miljoniv-fondu-garantuvanna-vkladiv.html> (дата публікації: 04.07.2023).

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень : Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-IX#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

Поклад Василь,
доцент Луганського навчально-наукового
інституту імені Е. О. Дідоренка Донецького
державного університету внутрішніх справ,
кандидат філософських наук

«ПОСТВІЙСЬКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ» ЯК ПРОГНОЗНИЙ КОНСТРУКТ

Агресія росії проти України, ситуація воєнного часу вносять свої корективи до наукового аналізу соціальної дійсності. Зрозуміло, що кримінологи теж враховують сучасні зміни в об'єкті своїх досліджень, які впливають на теоретичну та емпіричну складову наукового вивчення злочинності.

Важлива роль в теоретичному пізнанні злочинності відіграє класифікація кримінальних правопорушень. Кримінологічна класифікація злочинів може здійснюватися за різними критеріями: за сферою соціального життя (або правового регулювання), за суб'єктом злочину, за місцем вчинення, за об'єктом злочинних посягань тощо.

Військова злочинність – це сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, вчинених особами із Збройних Сил, інших військ і військових формувань, а також громадянами, що перебувають у запасі, під час проходження ними військових зборів, і персоналом військових частин, з'єднань та установ у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків або в розташуванні цих частин, з'єднань і установ, за певний період часу і в певному просторі [1, с. 133].

Військові злочини (кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби) вчиняються особами, які є військовослужбовцями. Військові злочини, в свою чергу, поділяються, на суто військові (самовільне залишення військової частини, дезертирство, недбале ставлення до військової служби) та загальнокримінальні (злочини проти життя та здоров'я особи, злочини проти власності тощо). Офіційна статистика за 2022 рік показує, що частка суто військових правопорушень складає 65%. Відповідно загальнокримінальні злочини складають 35% від усіх правопорушень військовослужбовців [2, с. 102].

Після звільнення з військової служби вони стають цивільними особами і, якщо ними вчиняється злочин, він фіксується в іншому класифікаційному вимірі. Зрозуміло, що такі діяння, як самовільне залишення військової частини, дезертирство, недбале ставлення до військової служби вже не можуть бути інкриміновані колишнім військовослужбовцям. Але вони можуть вчинити загальнокримінальні злочини.

У мирний час злочини осіб, звільнених з військової служби, не виділяються в особливу категорію через їх статистичну малозначимість. У воєнну ж добу та, особливо, після її закінчення ситуація радикально змінюється. Збільшення загальної кількості військовослужбовців, велика частка мобілізованих осіб з

невисоким соціальним статусом, засвоєння і закріплення стандартів агресивної, силової поведінки, дегуманізації та деперсоналізації супротивника (об'єктивно необхідних при бойових діях), посттравматичний синдром, деформації комунікацій із звичайним соціальним середовищем роблять злочинність колишніх військових особливим кримінологічно значущим явищем. Прогнозування тенденцій розвитку означеної ситуації вимагає введення до наукового обігу поняття «поствійськова злочинність», змістом якого є сукупність злочинів, вчинених колишніми військовослужбовцями – учасниками бойових дій.

Вже зараз (за даними 2022 року) серед найбільш розповсюджених загальнокримінальних правопорушень, що вчиняються військовослужбовцями, виділяються кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи (17,3%) [2, с. 102].

Прогнозна екстраполяція не може бути втішною, враховуючи дещо поблажливе ставлення до правопорушників, оскільки суспільство зосереджено на забезпеченні національної безпеки в цілому [2, с. 102], що відповідно підвищує латентність таких діянь. Постійно актуалізується також проблема вчинення злочинів із застосуванням вогнепальної зброї та вибухових речовин, якої залишиться дуже багато у руках демобілізованих військовослужбовців [3, с. 124]. Зростає кількість конфліктів з кримінальними наслідками між тими, хто перебував на фронті, і особами, які уникали мобілізаційних заходів.

Явище, яке ми пропонуємо визначити як «поствійськова злочинність», може мати й інші ознаки. Та сумніватися в його специфіці, відмінності від інших загальнокримінальних правопорушень немає підстав. Виділення прогнозного конструкту «поствійськова злочинність» дозволить науковцям підвищити якість кримінологічного аналізу детермінантів означених злочинів, особи злочинця, жертв таких злочинів, що має сприяти розробці ефективних заходів усіх видів профілактики з метою покращення безпекової ситуації в Україні.

Список використаних джерел

1. Казначеева Д. В. Військова злочинність: аналіз та прогнозування. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 132–140.
2. Казначеева Д. В. Сучасні тенденції військової злочинності в Україні. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. 292 с. С. 101–105.
3. Колодяжний М. Г. Фактор війни: кримінологічні роздуми. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 122–125.

Попович Володимир,
головний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4538-3274>

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Тези доповіді пов'язані з плановою темою дослідження «Виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у сфері охорони здоров'я, пов'язаних з провадженням господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, а також імпорту лікарських засобів» та є актуальними, взагалі, та в контексті безпекової ситуації, зокрема, оскільки епідемічні хвороби, переважання смертності над народжуваністю в країні, інші негаразди у сфері охорони здоров'я прямо впливають на безпеку країни сьогодні та ще більше будуть впливати у недалекому і більш далекому майбутньому. Розглянемо ці проблеми більш детально.

По-перше, в Україні вже більше двадцяти років не проводився перепис населення. Цього не було зроблено після закінчення десятиліття після останнього перепису населення, не на часі було його робити під час військового конфлікту на сході країни, а тим більше зараз, в умовах широкомасштабної війни та великого відтоку біженців за кордон. Безумовно, є методи, що дозволяють, з певними похибками, орієнтуватися у кількості населення країни. Однак розрахункові показники – це не результат перепису населення, зробленого під контролем громадянського суспільства.

Розрахунковими показниками, при бажанні, можна маніпулювати, а такі маніпуляції негативно впливають на безпекову ситуацію країни, оскільки нівелюють проблеми, не мобілізують суспільство і державу на їх розв'язання, у т. ч. і в частині покращення системи охорони здоров'я, як засобу подолання проблем депопуляції населення, яка розпочалась ще у далекому 1994 р. і продовжується до цього часу [1 с. 32]. Саме у 1994 р. смертність вперше перевищила народжуваність зразу на понад 200 тис. осіб, а далі з певними коливаннями лише підвищувалась.

Зростання смертності над народжуваністю – явище не випадкове. У перші роки перетворень під виглядом реформ були ліквідовані фельдшерсько-акушерські пункти в селах. Це зруйнувало систему медичного обслуговування жителів села. Дещо пізніше ліквідовано селищні лікарні, що завершило процес віддалення селян від медичного обслуговування. Для поїздки в районні поліклініки чи інші медзаклади, розташовані у райцентрах, селяни обмежені

часом та коштами, необхідними для поїздки в райцентр. Ситуація безгрошів'я і не лише у селян, а й в основної маси населення країни, виникла з ліквідацією колгоспів/радгоспів та руйнацією системи державного замовлення для всіх інших типів підприємств. Поряд з цим, зміна форм власності, відміна системи держзамовлення, умови МВФ та інших західних кредиторів направляти кредити лише на рефінансування банків цілеспрямовано відрізали підприємства від фінансового забезпечення виробництва. Передача функцій матеріально-технічного забезпечення підприємств кооперативам-посередникам, разом з монополізацією зовнішньоекономічної діяльності, сировину та інші ресурси, що раніше використовували вітчизняні підприємства, спрямували на експорт, відрізавши, таким чином, підприємства від сировинних ресурсів. Реформа системи оподаткування, побудована за порадами «експертів» з Bbarens-Group на кумулятивних принципах «податки на податки» та «податки на витрати», завершили удушення переважної частини вітчизняних підприємств, перетворивши другу економіку Європи по наукоємності виробництва у сировинний придаток розвинутих і завжди знаючих «свої інтереси так званих цивілізованих країн». Відзначені базові перетворення у сфері економіки зумовили зниження трудової зайнятості населення, призвели до безробіття, втрати джерел доходів значної частини населення працездатного віку. З припиненням роботи значної частини підприємств зменшились надходження до пенсійного фонду, припинились виплати пенсій. Змодельовані в країні процеси соціально-економічної деградації, як засобу усунення економіки України з потенційних конкурентів, супроводжувались не баченими масштабами корупції, розкрадання власності державних підприємств, залишенням експортерами сировини валютної виручки за кордоном, злочинним розміщенням коштів фонду заробітної плати підприємств та бюджетних організацій і установ, на депозити у банках і т. ін. Ліквідація системи охорони здоров'я на селі, відзначені вище економічні перетворення, разом із способами первісного накопичення приватних капіталів, що супроводжувалось глобальними криміногенними процесами (небаченим знищенням і здачею на металобрухт цілих заводів; злочинним розбазарюванням потужного чорноморського риболовецького флоту, його керівником «К» під дахуванням високопоставленого державного чиновника за «хатинку» у Швейцарії; моделюванням валютно-курсого шахрайства з кредитними ресурсами, в результаті якого основна маса населення втратила свої заощадження), стала купоно-карбованцевими мільонерами, а родичі та друзі провладних і банківських чиновників за рахунок маніпуляцій з кредитами та курсом валют, стали доларовими мільонерами. Все це віхи так званих перетворень, що зруйнували економіку, зумовили безробіття, злочинність, несправедливість, злидні та інші негаразди, відтворили негативне психологічне навантаження на значну частину населення, що вже у перші роки незалежних від народу перетворень, поставили на перше місце смертність від серцево-судинних захворювань, туберкульозу, онкології, СНІДу та низки інших епідемічних хвороб в результаті чого перевищення смертності над народжуваністю набула відчутних розмірів. Перепис населення наприкінці дев'яностих показав, що лише за декілька

«реформаційних» буремних дев'яностих років населення країни зменшилось з 53 до 45 млн. Наведемо деякі цифри, що свідчать про загрозливі тенденції в безпековій ситуації. З відзначених вище, середини дев'яностих, щорічно, коли більше, коли менше, але завжди суттєво, смертність постійно перевищує народжуваність. За даними Центру громадського здоров'я у 2018 р. померло 587665 осіб; у 2019 р. – 581114 осіб; у 2020 р. – 616835 осіб; у 2021 р. – 714263 осіб. Народжуваність у 2018 р. склала 335907 дітей; у 2019 р. – 308811 дітей; у 2020 р. – 299921 дітей; у 2021р. – 277290 дітей; у 2022 р. – 209435 дітей [2].

Відповідно, у 2018 р. смертність перевищила народжуваність на 252586 осіб; у 2019 р – на 272302 особи; у 2020 р. – на 316914 осіб; у 2021р. – на 436973 особи. І так кожен рік, коли більше, коли менше, але, починаючи з 1994 р., смертність весь час суттєво перевищувала народжуваність. В результаті країна щорічно стала втрачати кількість населення, рівну втраті великого міста. За відзначені вище 4 роки, сукупні втрати населення України склали 1 млн 278 тис. 775 осіб. Нагадаємо, що на початку дев'яностих населення країни складало понад 53 млн осіб. За переписом у 1999 році зменшилось з 53 млн до 45 млн осіб. Станом на 01.01.2019 чисельність населення країни, нібито, складає 42 млн 153 тис. 200 осіб [3]. Ці дані є досить сумнівними, оскільки лише за 1994–1999 роки (перші роки без приросту) населення зменшилось більше ніж на 8 млн чоловік, а за більш ніж 20 років пагубних медичних реформ та існування 7-ми епідемій населення країни зменшилось лише на 3 млн осіб. Про сумнівність таких даних свідчить наведена вище статистика та 25-ти річне існування в країні таких епідемічних хвороб, як туберкульоз, СНІД, онкологія, гепатит, діабет, кір, серцево-судинні захворювання – відбувається депопуляція населення [3]. Зокрема, за дещо скоригованими даними Національного інституту раку онкологічні захворювання займають 2-е місце за смертністю після серцево-судинних захворювань. Щорічно виявляють від 130–160 тис. хворих. Кожний третій з виявлених хворих не проживає і 1-го року [4]. За розрахунковими даними ЗМІ від онкології щодня в Україні помирає 239 осіб або 10 чоловік щогодини. Україна лідер Європи за смертністю від раку [5].

З дев'яностих років розпочалось стрімке поширення СНІДу. За даними Українського СНІД-центру, на диспансерному обліку країни в середньому перебуває понад 185 тис. ВІЛ-інфікованих. Хворіють на СНІД понад 38 тис. осіб [6]. Протягом епідемічного спостереження за ВІЛ-інфекцією в Україні спостерігається збільшення померлих від захворювань на СНІД. Як приклад, показник смертності від СНІДу в 2008 р. становив 5,8 тис. на 100 тис. населення проти 5,4 тис. у 2007 р. та 5,2 тис. у 2006 р. [6]. У 2010 р. ВІЛ-інфіковані жінки в Україні народили 4049 дітей [7]. Всі послідуочі роки показник смертності від СНІДу з певними коливаннями продовжував зростати [2].

Смертність від туберкульозу, епідемія якого об'явлена в Україні з 1995 р., орієнтовно втриє перевищує критерій ВООЗ, що відповідає рівню епідемії (50 випадків первинно виявленого туберкульозу на 100 тис. населення). Основна частина хворих на цю хворобу – це громадяни з країн третього світу. Україна, яка не була країною третього світу, виробляла ракети, літаки, вертольоти, кораблі,

була другою економікою Європи за наукоємністю виробництва, мала щорічний приріст населення, за роки рекомендованих нам реформ поповнила перелік країн світу, що мають цілий ряд епідемічних хвороб, у т. ч. й епідемію туберкульозу – хворобу країн третього світу. Показники облікованих хворих на туберкульоз у останні 7 років (2015–2022 рр.) у середньому коливається від 30 до 36 тис. осіб. Щорічне виявлення рецидивно хворих і хворих вперше коливається з 15 до 20 з лишнім тисяч осіб [3]. Слід мати на увазі, що епідемічно-безпекова ситуація стрімко погіршилась, ця хвороба вийшла за межі традиційних груп ризику (наркомани, безпритульні та ін.). Туберкульоз став доступним для будь-якого українця [8; 9; 10]. Інфекційна ситуація особливо загострилась після останньої, так званої, реформи охорони здоров'я України, коли під виглядом реформи, всупереч забороні, передбаченій ч. 2 ст. 49 Конституції України, а також всупереч забороні, передбаченій п. 2. ст. 184 Кримінального Кодексу України щодо «Незаконного скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я», під час епідемії туберкульозу, СНІДу, гепатиту, кору та інших інфекційних хвороб, під приводом реформи системи охорони здоров'я, були ліквідовані інфекційні відділення лікарень. Очевидним є те, що такі дії реформаторів-ліквідаторів, особливо під час війни, містять ознаки складу злочину, передбаченого ч. 1. ст. 113 КК, як «...інші диверсійні дії..., спрямовані на масове знищення людей...» шляхом «...поширення епідемії...», або принаймні – склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 184 Кримінального кодексу України.

Слід мати на увазі, що погіршення безпекової ситуації в країні у сфері охорони здоров'я відбувається не вперше і має стійку тенденцію до розширеного відтворення. Вже багато років поспіль відзначені вище порушення ч. 2 ст. 49 Конституції та ч. 2 ст. 184 Кримінального кодексу України під приводом реформи сфери охорони здоров'я, ліквідовуються медичні заклади основна маса населення відлучається від медичного обслуговування, формується зазначений вище епідемічний стан в країні.

Зараз, попри прийняття Державної програми покінчити з епідемією туберкульозу до 2030 року, тенденція відлучення населення від медичного обслуговування продовжується. Зокрема, адміністративна реформа, яка віддалила населення (як приклад населення Закарпатської області) від новоутворених районних центрів, де на сто, де на сто п'ятдесят кілометрів і більше, дала поштовх до ліквідації колишніх районних лікарень. Зараз там суттєво скорочується медперсонал. Що далі їх чекає (?) – участь колишніх селищних лікарень та фельдшерсько-акушерських пунктів. Це і є заходи, що мають подолати епідемію туберкульозу, СНІДу, гепатиту, онкології? Ці заходи, що змушують хвору людину знайти у своїй невеликій пенсії гроші щоб поїхати до медзакладу на таку відстань, знизять епідемію серцево-судинних та інших епідемічних захворювань? Задекларована мета таких заходів є дуже сумнівною. Зате конкретні діяння таких «реформаторів-патріотів» є прямим порушенням Конституції та відзначених вище норм Кримінального Кодексу України.

Обсяг тез виступу не дозволяє розглянути інші види та способи вчинення кримінальних правопорушень, що в умовах відзначених вище епідемічних хвороб

та війни прямо погіршують безпекову ситуацію в країні. Це широко розповсюджена фальсифікація ліків, імпорт і продаж протермінованих ліків чи медпрепаратів, термін дії яких стікає. Це різні способи привласнення частини коштів, виділених з бюджету на: забезпечення державних програм «ліки для інсулінозалежних пацієнтів»; «доступні ліки»; «ліки для учасників АТО, учасників-інвалідів війни, учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, тощо. Це і привласнення коштів в процесі матеріально-технічного забезпечення медзакладів медпрепаратами, медматеріалами та медобладнанням.

Кому із корупціонерів дістаються будівлі та інші цінності медичних закладів, що ліквідовуються зараз та незаконно ліквідовані раніше – це предмет кримінального розслідування. Можливо таке розслідування колись відбудеться. Така надія, хоч і слабка, залишається в окремих оптимістів від громадянського суспільства. Однак поряд з подібними надіями існують серйозні проблеми, без розв'язання яких системне виявлення неочевидних природно-латентних кримінальних правопорушень є неможливим.

Перша проблема, викликана реформою КПК України, пов'язана з формулюванням ст. 41 КПК, яка заблокувала роботу оперативних підрозділів, заборонивши їм ініціативно виявляти неочевидні природно-латентні економічні кримінальні правопорушення без письмової вказівки слідчого. Ця проблема піднімалась не раз. Однак зазначене блокування не знято, проблема є і про неї слід говорити, поки вона не буде розв'язана. Сутність проблеми полягає в тому, що слідчий, за природою своїх обов'язків, не має джерел оперативної інформації, як і не має часу на їх підбір та набуття. Відповідно слідчий не може системно отримувати інформацію, та, відповідно, не може давати вказівок оперативнику на виявлення фактів вчинення неочевидних природно-латентних кримінальних правопорушень, яких ще немає у провадженні слідчого і про існування яких він просто навіть не здогадується [11; 12, с. 290–318].

Друга проблема – це перманентне реформування, а, відповідно, дестабілізація роботи органів протидії економічним злочинам та корупції (ліквідація ВБРСВ, створення та постійна переатестація особового складу, а в кінці кінців ліквідація УБОЗ, податкової міліції, ДСБЕЗ, яка на момент ліквідації виявляла понад 17 тис. кримінальних правопорушень. Порівняння результатів роботи ліквідованих та створених замість них високо витратних, антикорупційних органів показує, що діяльність останніх є вкрай неефективною. Кримінальні справи НАБУ – це, по суті, одиниці справ, що, наприклад, у 2021 р. до суду не направлялись. Створене замість ДСБЕЗ Бюро економічної безпеки (далі – БЕБ) в стадії формування. Коли в сучасних складних умовах війни БЕБ стане повноцінно працювати? – питання риторичне. А люди постійно стикаються з проблемою, до кого слід звернутися при кримінальних правопорушеннях економічного характеру? Наприклад, вам продали фальсифіковані ліки, в який орган слід звернутися, в бюро економічної безпеки, НАБУ? Де вони територіально розташовані – в райцентрах, містах, обласних центрах, невже треба їхати в Київ? Ці та багато інших питань свідчать про, м'яко кажучи, руйнацію системи протидії

корупції та економічним злочинам, взагалі, серед яких і злочини у сфері охорони здоров'я. Ліквідатори ДСБЕЗ та УБОЗ – не загроза безпековій ситуації країни?

Висновки. Щоб подолати епідемії, зробити слід багато, тут всього не викласти. Лише для початку необхідно:

1) державі обов'язково відновити дотримання вимог ч. 2 ст. 49 Конституції України щодо реальної заборони подальшої ліквідації медзакладів, зупинити принцип;

2) довести до вчорашніх, сучасних і майбутніх злочинців реальність намірів держави побороти епідемії, відновити систему охорони здоров'я, повернути профілактику хвороб та усунути загрози депопуляції населення;

3) для виконання п. 1. та п 2 провести кримінальні розслідування: діянь виконавців ліквідації медзакладів за ч. 2 ст. 184 Кримінального кодексу України, а діянь ініціаторів ліквідації медзакладів (читай) організаторів епідемій в країні за ст. 113 Кримінального кодексу України;

4) відновити ліквідовані медзаклади в селах, селищах і поновити скорочений персонал медзакладів у райцентрах, зупинити дію девізу-абсурду «гроші (пацієнта) за пацієнтом»;

5) наблизити населення країни до медзакладів і територіально, і морально, бо виїзд селянину у лікарню нового райцентру за 100-150 км, його запис з хворобою до лікаря за місяць чи півтора місяця наперед не зможе повернути профілактику захворювань, за яку на своїх медичних сайтах ратують «фахівці» від медицини [6; 8; 9; 10]. Організація належної системи доступу населення до медичних закладів повернуть профілактику та своєчасне виявлення захворювань, що й зможе подолати понад 25-літню епідемію 7-ми хвороб, які є реальною безпековою загрозою, спрямованою на вимирання населення, звільнення території країни від українців.

Список використаних джерел

1. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції 2020 рік : монографія / (ТЕКСТ) За заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : «ТВОРИ», 2021. 144 с.

2. Центр громадського здоров'я. URL: <https://phc/org.ua/statistika-z-tb/> (дата звернення: 12.05.2023)

3. Населення (1990–2019). Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://is.gd/QeT7fF> (дата звернення: 21.05.2023).

4. Сайт Національного інституту раку. URL: <https://unci.org.ua> (дата звернення: 21.05.2023).

5. «ЖИТТЯ». URL: <https://life.pravda.com.ua> (дата звернення: 21.05.2023).

6. Попередження ВІЛ/СНІД. URL: <http://www.redcross.org.ua/index.php?pageid=18>.

7. Випробування СНІДом. URL: <http://medsvit.org/articles/1/136/viprobuvannya-sn-dom/>.

8. Кипиани В. Чахотка 2:0. Из удела бомжей и заключенных туберкулез превращается в бич всей украинской нации. *Корреспондент*. 11 окт. 2008 г. № 39. С. 52.

9. Ситуація із захворюваністю на туберкульоз в Україні: Офіційний сайт МОЗ України. URL: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre> (дата звернення: 21.06.2023).

10. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії захворюванню на туберкульоз на 2012–2016 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1341-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D1%80>.

11. Попович В. М., Попович М. В. Проблеми розслідування економічних злочинів : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2016. 350 с.

12. Попович В. М. Проблеми теорії держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку : монографія. К.: Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

Рямзіна Аліна,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та
проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПОШИРЕНІСТЬ ВИПАДКІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну показники офіційної статистики щодо фактів домашнього насильства, як і стосовно більшості інших правопорушень, суттєво знизились. Так, за словами заступниці міністра внутрішніх справ України Катерини Павліченко, за період з 24 лютого до 1 листопада 2022 р. органи Національної поліції зареєстрували понад 58 тисяч повідомлень про домашнє насильство, що вдвічі менше, ніж за такий самий період 2021 р. [1]. Відповідно, знизилась і кількість кримінальних та адміністративних проваджень за фактами домашнього насильства. Так, за 12 місяців 2022 р. було обліковано 3360 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, 3060 з яких направлені до суду з обвинувальним актом, у той час як за такий же період 2021 р. вказані показники становили 4800 та 4432 відповідно [2]. Тобто і кількість облікованих кримінальних правопорушень, і кількість кримінальних правопорушень, направлених до суду з обвинувальним актом, протягом 2022 р. зменшилися майже на третину.

У січні 2022 р. було обліковано на 28 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством (або на 6%) більше, ніж у січні 2021 р.

Проте, починаючи з лютого 2022 р., ці показники є меншими за аналогічні дані попереднього року. Так, у лютому 2022 р. було обліковано на 109 кримінальних правопорушень (або на 23%) менше, ніж у лютому 2021 р.; у березні 2022 р. було обліковано всього 47 кримінальних правопорушень цієї категорії (що на 337 (або 88%) менше, ніж у березні 2021 р.); у квітні такий розрив становив 303 (-75%), у травні – 286 (-55%), у червні – 169 (-39%), у липні – 80 (-20%), у серпні – 15 (-4%), у вересні – 59 (-15%), у жовтні – 8 (-2%), у листопаді – 65 (-17%), у грудні – 65 правопорушень (-14%).

Що стосується осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, то за 12 місяців 2022 р. їх було виявлено 2812 проти 3942 осіб за той же період 2021 р. (тобто менше на 29%).

Статистичні дані надають нам наступні соціально-демографічні характеристики цих осіб. Основна маса кривдників, що вчинили кримінально каранє домашнє насильство протягом 2022 р. – особи чоловічої статі (2618 осіб або 93%).

Не дивлячись на те, що практично всі виявлені кривдники мали достатній рівень освіти (вищу і фахову передвищу – 188 осіб, професійну (професійно-

технічну) – 590 осіб, базову середню та профільну середню – 2010 осіб, початкову – 16 осіб, без освіти – 8 осіб), 82% з них не мали власних джерел доходів (2200 осіб – працездатні, які не працюють і не навчаються, ще 107 – безробітні). Невелика частина (18 осіб або 0,7%) з них – військовослужбовці, зокрема 16 – учасники АТО, ООС. У стані алкогольного сп'яніння кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, вчинили 739 кривдників, ще 3 – у стані наркотичного, токсичного або психотропного. Майже кожен п'ятий злочинець цієї категорії (532 особи) має кримінальне минуле, а у 261 – попередня судимість не знята і не погашена.

Залежно від віку виявлені особи, що вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством, розподілились таким чином: 16–17 років – 3 особи (0,1%); 18–28 років – 286 осіб (10%); 29–39 років – 1063 особи (38%); 40–54 років – 1091 особа (39%); 55–59 років – 185 осіб (6,5%); 60 років і більше – 184 особи (6,4%). Тобто найбільша кількість кривдників – це дорослі особи, що вчинили домашнє насильство відносно більш слабких членів сім'ї (дружин або співмешканок, дітей, літніх членів родини) [2].

Знаковою подією в захисті від насильства у 2022 р. стала ратифікація Стамбульської конвенції. У своїй доповіді Уповноважений з прав людини наголосив, що завдяки цьому документу захист від насильства набуде вищих стандартів, а кривдники зазнаватимуть серйозніших наслідків за свої діяння. Крім того, в Україні з'явився спеціальний мобільний застосунок для жінок «Прихована кнопка SOS». Після натискання такої кнопки додаток надсилає повідомлення до поліції. З 1 серпня до 31 грудня з цього мобільного застосунку надійшло 28 повідомлень.

Однак, попри законодавчі та практичні вдосконалення і напрацювання, система запобігання та протидії домашньому насильству виявилася не готовою до викликів воєнного часу. Потребують приведення у відповідність до викликів сьогодення механізми взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, системи функціонування спеціалізованих служб підтримки для осіб, які постраждали від домашнього насильства, у тому числі на деокупованих територіях України [3].

Після 24 лютого 2022 р. фіксувалося зменшення кількості випадків домашнього насильства, але 2023 р. спостерігається зростання. У першому півріччі 2023 р. в Україні зафіксовано майже 145 тисяч випадків домашнього насильства. Якщо порівнювати з минулим роком, то цих випадків уже зафіксовано десь на 40% більше [4].

У ході військової агресії соціальні ролі чоловіків і жінок проявляються чітко, посилюється гендерна поляризація. У результаті жінки особливо гостро відчують наслідки агресії в силу гендерно обумовлених ролей. Збройний конфлікт надає ще більш виражений характер нерівності між жінками та чоловіками, а також дискримінації щодо жінок і дівчат. Конфлікти викликають значні зміни у звичній поведінці людей, підривають та змінюють соціальні норми, призводять до соціальних змін [5].

Протягом шести місяців 2023 р. на телефон довіри Київського міського Центру гендерної рівності, запобігання та протидії насильству надійшло 6867 звернень щодо домашнього насильства та стресу, викликаного війною. З початку 2023 р. фахівці Центру надали 6867 психологічних консультацій, із них – 2066 щодо домашнього насильства. За 6 місяців 2023 р. до Центру звернулися 1604 жінки та 462 чоловіки, які постраждали від домашнього насильства. Це значно більше звернень, ніж надійшло у той самий період у 2022 р. За перше півріччя 2022 р. на телефон довіри звернулося 4117 людей, з них 1029 – щодо домашнього насильства. Фіксується збільшення кількості звернень про вчинення домашнього насильства.

За I півріччя 2023 р. у притулку перебували 17 людей (9 жінок та 8 дітей), а в кімнатах кризового реагування – 118 (68 жінок, 3 чоловіків і 47 дітей). Водночас у 2022 р. 15 осіб перебували у притулках, а 41 людина скористалася послугами кімнат кризового реагування.

У серпні 2022 р. в Києві почали роботу перші мобільні бригади соціально-психологічної підтримки. Ця опція дозволила ще оперативніше надавати комплексну допомогу людям, які зазнали домашнього насильства. У 2023 р. фахівці мобільних бригад соціально-психологічної допомоги надали вже 786 консультацій щодо домашнього насильства [6].

Поступово в Україні відкривають шелтери для жертв домашнього насильства. У листопаді 2022 р. у Чернігові запустили першу в області кімнату кризового реагування для людей, які постраждали від домашнього чи гендерно зумовленого насильства. На початку грудня 2022 р. у Кременчуці на Полтавщині запрацював Центр допомоги постраждалим від насильства. У ньому надають комплексну допомогу психологів, соціальних педагогів і правоохоронців. У червні 2023 р. в Моршині на Львівщині запрацював прихисток для жінок і дітей, які постраждали від домашнього насильства. Заклад розрахований на 24 ліжко-місця та облаштований усім необхідним для проживання жінок з дітьми та без. Постраждалим у притулку надають комплексну соціально-психологічну, медичну, первинну юридичну допомогу, а також інформаційні послуги. Проживання там безплатне та може тривати до 90 днів. У липні 2023 р. в Запоріжжі запрацював шелтер для жінок, які постраждали від домашнього насильства. Тут жінки разом з дітьми можуть перебувати від 10 до 20 діб. Шелтер працює безплатно й цілодобово. У ньому є спальні, їдальня, санвузол, а також дитяча зона з іграшками. У просторі одночасно можуть розмістити 10 жінок разом з дітьми. До центру потерпілі від насильства можуть потрапити за направленням поліції (це може бути і вдень, і вночі), а також за допомогою мобільних бригад, що працюють у Запоріжжі. Основне завдання шелтеру – надати первинну допомогу. Коли жінка потрапляє до центру, спочатку визначаються її першочергові потреби. Якщо потрібна медична, юридична допомога, чи відновлення документів, працівники перенаправляють її згодом до відповідних організацій. У шелтері також працює психолог, який надає безплатну психологічну допомогу на анонімних консультаціях. Психологиня зазначила, що проблема домашнього насильства під час війни зросла, оскільки зараз людям важко справлятися зі

стресом, вони починають вживати спиртне чи наркотики, а це часто призводить до домашнього насильства [7].

В умовах воєнного стану безпекова ситуація в Україні є різною залежно від області та віддаленості від зони активних бойових дій. Фактор ведення бойових дій чинить обернено пропорційний вплив на статистичні показники домашнього насильства. Чим ближче відповідна область до зони бойових дій, тим менше справ, пов'язаних із домашнім насильством, зафіксовано в судах. Це стосується як кримінальних справ, так і справ про адміністративні правопорушення. Зокрема, у період з березня по червень 2022 р. найменшу кількість справ щодо розгляду заяв про видачу обмежувального припису у порядку цивільного судочинства зафіксовано у Полтавській, Черкаській, Сумській, Одеській, Запорізькій та Чернігівській областях України. Натомість найбільшу кількість справ розглянуто у Львівській, Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській та Волинській області [8].

Проте зменшення статистичних показників домашнього насильства не свідчить про зменшення кількості цього явища в житті. Так, А. Б. Блага та А. С. Адащик провели експертне опитування 32 фахівців, що працюють в органах Національної поліції та загальних і спеціалізованих службах підтримки постраждалих осіб з Донецької, Закарпатської, Запорізької, Київської, Львівської, Луганської, Харківської та Херсонської областей та визначили основні фактори зниження кількості зафіксованих випадків домашнього насильства. Серед них фактори соціально-демографічного характеру: через евакуацію з небезпечних територій зменшилась загальна кількість мешканців України; величезній кількості людей, які залишилися на території України, довелось розлучитися із сім'єю, у т. ч. у зв'язку з мобілізацією чоловіків; фактори соціально-психологічного характеру: зміна пріоритетів (на перше місце вийшли базові потреби – їжа, житло, безпека); знецінення небезпеки домашнього насильства як самими постраждалими, так і оточуючими та навіть представниками органів влади на фоні масових тяжких воєнних злочинів; фактори правового та правозастосовного характеру: фізична неможливість звернутися до правоохоронних органів; за викликами щодо фактів домашнього насильства відповідні органи не реагували належним чином; не реєстрація заяв і повідомлень про факти домашнього насильства; обсяги домашнього насильства збільшилися на окупованих територіях, при цьому створені у цих громадах українські системи запобігання та протидії домашньому насильству були фактично зруйновані, більшість суб'єктів взаємодії евакуйовані, а окупаційна влада на факти домашнього насильства не реагувала [9, с. 357].

Важливим в умовах війни є і дослідження ризиків погіршення ситуації з домашнім насильством після закінчення війни. Таке погіршення можливе через посттравматичний синдром, що може виникнути у військових, демобілізованих після повномасштабної війни. Якщо знехтувати їхньою якісною реабілітацією, вони можуть вихлюпнути свої емоції та біль на членів своїх сімей, тому вже зараз повинна бути продумана професійна допомога для військовослужбовців, які повернуться з війни додому; а також через непростий психоемоційний стан і в тих

українських родин, члени яких сьогодні не перебувають на передовій – там теж може загостритися домашнє насильство.

Список використаних джерел

1. Hromadske. «Поліціантки краще налагоджують довіру з потерпілими» – заступниця Міністра внутрішніх справ Катерина Павліченко. 01.11.2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/policiyantki-krashe-nalagodzhuyut-doviru-z-poterpilimi-zastupnicyaministra-vnutrishnih-sprav-katerina-pavlichenko> (дата звернення: 09.09.2023).
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2021 та січень–грудень 2022 рр. (форма № 1). *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2> (дата звернення: 09.09.2023).
3. Zmina. До поліції та соцзахисту за 2022 рік надійшло понад 250 тисяч звернень щодо домашнього насильства. 05.04.2023. URL: <https://zmina.info/news/do-policiyi-ta-soczzahystu-za-2022-rik-nadijshlo-ponad-250-tysyach-zvernenn-shhodo-domashnogo-nasylstva/> (дата звернення: 09.09.2023).
4. Укрінформ. Домашнє насильство в Україні: за пів року зафіксували 145 тисяч випадків. 12.08.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3747351-domasne-nasilstvo-v-ukraini-za-piv-roku-zafiksuvali-145-tisac-vipadkiv.html> (дата звернення: 09.09.2023).
5. Гендер в деталях. Жіночий досвід у конфлікті на Сході. 28.01.2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraine/zhinochiy-dosvid-u-konflikti-na-shodi-134910.html> (дата звернення 09.09.2023).
6. КМДА: У 2023 році надійшло майже 7 тисяч звернень щодо домашнього насильства та стресу через війну. *Юридична газета*. 03.07.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/kmda-u-2023-roci-nadiyshlo-mayzhe-7-tisyach-zvernenn-shhodo-domashnogo-nasilstva-ta-stresu-cherez-vi.html> (дата звернення: 09.09.2023).
7. Zmina. У Запоріжжі відкрили шелтер для жінок і дітей, що постраждали від домашнього насильства. 20.07.2023. URL: <https://zmina.info/news/u-zaporizhzhividkryly-shelter-dlya-zhinok-i-ditej-shho-postrazhdaly-vid-domashnogo-nasylstva/> (дата звернення: 09.09.2023).
8. Змисла М. Домашнє насильство крізь призму війни. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/11/29/251536/> (дата звернення: 09.09.2023).
9. Блага А. Б., Адашик А. С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 355–358. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/86.pdf (дата звернення: 09.09.2023).

Сахарова Олена,
начальник відділу науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ДІЄЗДАТНІСТЬ МАГАТЕ У МЕЖАХ ПОВНОВАЖЕНЬ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ АЕС В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА ЇЇ ЗАХОПЛЕННЯ КРАЇНОЮ-АГРЕСОРОМ

На тлі захоплення країною-агресором найбільшої в Європі Запорізької АЕС (далі – ЗАЕС) світова наукова спільнота визнає транснаціональний характер міжнародного ядерного тероризму, що на глобальному рівні потребує розробки та реалізації екстрених заходів з нейтралізації цього суспільно небезпечного явища. До цього слід додати, що ЗАЕС знаходиться в центрі уваги всього світового співтовариства не лише як джерело потенційної загрози у сфері глобальної ядерної безпеки, а й як принципово новий випадок у сфері міжнародного права, атомної енергетики, воєнних дій та збройних конфліктів.

Як відомо, реактори ЗАЕС були побудовані, щоб забезпечити захист від стихійних лих та/або техногенних пригод, таких як авіакатастрофи чи аварії. Але реактори ЗАЕС не конструювалися з урахуванням прориву захисної оболонки будівлі навіть за випадкового потрапляння до нього розривного снаряда, та, тим більше, з урахуванням ймовірності пошкодження самого реактора.

З урахуванням цих обставин тема безпеки функціонування ЗАЕС стала головною у перший день роботи 66-ї генконференції МАГАТЕ у вересні 2022 р. [1]. Генеральний директор МАГАТЕ Рафаель Гроссі (Rafael Grossi), представники низки країн ЄС висловили пропозицію щодо доцільності створення зони захисту та фізичної ядерної безпеки навколо ЗАЕС, що стало би необхідним кроком для зниження ризиків ядерного інциденту на ЗАЕС.

Однак, незважаючи на цей захід МАГАТЕ, слід визнати, що у цієї міжнародної організації фактично відсутні досвід і повноваження із забезпечення безпеки на ядерних об'єктах цивільного призначення під час військових дій. У міжнародному праві не розроблений чіткий механізм вирішення цього питання, оскільки на глобальному рівні немає подібних норм.

Тому 2 березня 2022 р. Р. Гроссі виступив на засіданні Ради керуючих МАГАТЕ, вперше визначивши сім таких невід'ємних компонентів ядерної безпеки [2]:

- 1) фізична цілісність ядерних об'єктів цивільного призначення;
- 2) повна працездатність усіх систем ядерної безпеки, фізичної безпеки та відповідного обладнання у будь-який час;

3) наявність у експлуатаційного персоналу ядерних об'єктів цивільного призначення можливості виконувати свої обов'язки щодо забезпечення їх ядерної безпеки та фізичної безпеки, а також приймати рішення без зайвого тиску;

4) надійне зовнішнє електропостачання ядерних об'єктів цивільного призначення від електромережі;

5) безперебійність логістичних ланцюжків поставок на об'єкти мирного використання атомної енергії та транспортних перевезень в обидві сторони;

6) ефективність систем радіаційного контролю на майданчику та за його межами, а також заходи аварійної готовності та реагування;

7) наявність надійних каналів зв'язку ядерних об'єктів цивільного призначення з державним регулюючим органом та іншими відповідальними сторонами.

Слід зазначити, що цей список невід'ємних компонентів ядерної безпеки об'єкта атомної енергетики – лише ініціатива генерального директора МАГАТЕ, яка хоч і була згодом високо оцінена експертами та світовою спільнотою, проте юридичної сили цей список не має [3].

Важливість семи компонентів ядерної безпеки у серпні 2022 р. наголосила й Оглядова конференція Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), звернувшись із закликом до держав світу забезпечити дотримання цих компонентів на національному рівні [4].

Вперше питання про місію на ЗАЕС було порушено генеральним директором МАГАТЕ Р. Гроссі на початку червня 2022 р. [3]. Як наслідок, місія на ЗАЕС стала першою місією МАГАТЕ на ядерному об'єкті цивільного призначення, якому загрожує небезпека внаслідок дій воєнного характеру [5].

Проте, виходячи зі Статуту та угод МАГАТЕ з країнами, інструментарій місій МАГАТЕ не включає визначення винних у результаті завдання пошкоджень цим ядерним об'єктам. Включення до складу місії МАГАТЕ на ЗАЕС фахівців у галузі безпеки аж ніяк не означає, що місія МАГАТЕ набула нових виняткових повноважень. У даному випадку ці особи залучені для оцінки стану ядерного об'єкта та його ушкоджень. Покласти пряму відповідальність на одну із сторін воєнних дій МАГАТЕ не може через обмежену сферу компетенції.

Саме тому у підсумковій доповіді МАГАТЕ лише засвідчило сам факт обстрілів ЗАЕС, не ідентифікувавши сторону, яка здійснювала напад [6]. Іншими словами, МАГАТЕ не має засобів, мандату та можливостей для визначення відповідальних за обстріли АЕС.

На рівні МАГАТЕ питання захисту ядерних об'єктів цивільного призначення регулюється резолюцією 444 Генеральної конференції, прийнятої 1985 р. [7]. Резолюція розглядає будь-який збройний напад на ядерний об'єкт, що функціонує з мирною метою, як порушення міжнародного права, Статуту МАГАТЕ та Статуту ООН, але не пропонує конкретних механізмів вирішення подібної ситуації на практиці. При цьому наголошується на готовності МАГАТЕ надати підтримку компетентним міжнародним органам у технічній площині та у галузі забезпечення гарантій МАГАТЕ. Однак це положення не трактується як можливість проведення МАГАТЕ розслідувань.

Крім того, питання демілітаризації також не входять до зони компетенції МАГАТЕ. Хоча 11 серпня 2022 р. генеральний секретар ООН А. Гуттеріш озвучив пропозицію щодо створення демілітаризованої зони на території ЗАЕС [8], ця пропозиція безпосередньо не була пов'язана з місією МАГАТЕ. Передача повного контролю місії МАГАТЕ над ЗАЕС навряд чи навіть технічно можлива, оскільки місія, як зазначав раніше генеральний директор МАГАТЕ, перебуватиме на ЗАЕС з іншими цілями і, до того ж, не має таких повноважень.

При цьому не цілком зрозуміло, в якій мірі демілітаризована зона може забезпечити безпеку ЗАЕС. Навіть у разі створення демілітаризованої зони навколо ЗАЕС немає гарантії того, що її статус не буде порушуватися. Поряд з цим, як відзначають експерти, створення демілітаризованої зони навколо ЗАЕС ускладнено через відсутність третьої сторони, яка могла б забезпечити моніторинг території ЗАЕС і гарантувати дотримання майбутньої угоди щодо демілітаризованої зони. На додаток, ця третя сторона повинна мати ще й досвід експлуатації атомних електростанцій.

У свою чергу, експерти МАГАТЕ є фахівцями в сфері ядерної безпеки та не володіють відповідними компетенціями і повноваженнями зі створення демілітаризованої зони навколо атомних електростанцій. У зв'язку з цим у питанні організації зони безпеки навколо ЗАЕС МАГАТЕ зайняло нейтральну позицію, пропонуючи сторонам свої консультативні послуги, але, не виступаючи як ініціатор створення демілітаризованої зони [0].

Отже, проблема протидії міжнародному тероризму на об'єктах атомної енергетики вимагає від світового співтовариства осмислення новоявленої реальності та переоцінки діючих концепцій безпеки ядерних об'єктів цивільного призначення. Аналіз сучасних підходів різних держав світу та міжнародних енергетичних організацій до вирішення проблеми міжнародної енергетичної безпеки показує, що єдине бачення шляхів вирішення цієї проблеми поки що відсутнє.

Протидія міжнародному ядерному тероризму вимагає проведення комплексу заходів з розробки єдиних стандартів захисту атомних енергетичних об'єктів, а також вдосконалення міжнародного співробітництва з широкого кола проблемних питань у цій галузі на основі дотримання принципів міжнародного права. Слід також вдосконалювати діяльність з комплексної модернізації системи фізичного захисту та технічної безпеки функціонування об'єктів мирного використання ядерної енергії.

Водночас ні одна держава у світі не може самотійно наодинці протидіяти міжнародному ядерному тероризму. Для ефективної боротьби з міжнародним ядерним тероризмом важливі колективні заходи, спрямовані на протидію цьому суспільно небезпечному діянню, які мають здійснюватися переважною більшістю держав світу. З міжнародним ядерним тероризмом повинні боротися і багаточисельні міжнародні організації, в цілях і завданнях діяльності яких визначається протидія актам ядерного тероризму. Адже міжнародні організації є ефективними акторами глобальної енергетичної безпеки у сучасній енергетичній системі.

Зокрема, питання захисту найважливіших об'єктів енергетичної інфраструктури від терористичних актів має особливу важливість для ОБСЄ, оскільки до цієї організації, представленої 57 державами-учасницями та 11 партнерами із співробітництва, входять найбільші виробники та споживачі енергії. Більшість держав-учасниць ОБСЄ вже реалізували спільні системи забезпечення безпеки найважливіших об'єктів енергетичної інфраструктури шляхом розробки та прийняття державних стратегій безпеки щодо них, але цього вкрай недостатньо для забезпечення ядерної безпеки об'єктів мирного використання атомної енергії від терористичних загроз.

Крім того, США, Великобританія та провідні країни Європейського Союзу також зобов'язані забезпечити протидію міжнародному ядерному тероризму при безпосередньому активному партнерстві та у взаємодії з Організацією Об'єднаних Націй та МАГАТЕ. Їх спільна діяльність повинна сприяти забезпеченню захисту всіх ядерних об'єктів енергетичної галузі від можливих злочинних проявів, в основі яких – ядерний тероризм, оскільки ядерні терористичні загрози можуть мати непередбачувані незворотні наслідки та набувати міжнародного та міжконтинентального характеру.

Список використаних джерел

1. 66th IAEA General Conference (2022): Documents. URL: <https://www.iaea.org/about/governance/general-conference/gc66/documents>.
2. IAEA Director General Grossi's Initiative to Travel to Ukraine. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-director-general-grossis-initiative-to-travel-to-ukraine>.
3. NEA supports the IAEA 7 pillars of nuclear security and safety. URL: https://oecd-nea.org/jcms/pl_66360/nea-supports-the-iaea-7-pillars-of-nuclear-security-and-safety.
4. 2020 Review Conference of the Parties to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. 29 July 2022. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/npt_conf.2020_wp.69_advance.pdf.
5. IAEA-led Visit to Zaporizhzya Nuclear Power Plant is a Must, Grossi Tells IAEA Board. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-led-visit-to-zaporizhzya-nuclear-power-plant-is-a-must-grossi-tells-iaea-board>.
6. Nuclear safety, security and safeguards in Ukraine: 2nd Summary Report by the Director General: the International Atomic Energy Agency (IAEA): 28 April – 5 September 2022. 52 p. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/ukraine-2ndsummaryreport_sept2022.pdf.
7. Protection of nuclear installations devoted to peaceful purposes against armed attacks: GC(XXIX)/RES/444: IAEA. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/gc/gc29res-444_en.pdf.
8. Secretary-General's statement on Zaporizhzhia Power Plant: The United Nations. URL: <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2022-08-11/secretary-generals-statement-zaporizhzhia-power-plant>.

9. Nuclear safety, security and safeguards in Ukraine: 2nd Summary Report by the Director General: the International Atomic Energy Agency (IAEA): 28 April – 5 September 2022. 52 p. URL: https://www.iaea.org/sites/default/files/22/09/ukraine-2ndsummaryreport_sept2022.pdf.

Семенов Сергій,
викладач циклу загальнопрофесійної підготовки
Державного закладу професійної (професійно-
технічної) освіти зі специфічними умовами навчання
«Академія патрульної поліції»

ПРОБЛЕМА УТИСКУ ТИМЧАСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗА МОВНОЮ ОЗНАКОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабного вторгнення велика кількість мешканців південно-східних і центральних регіонів України були змушені переміститися до західних регіонів задля особистої безпеки. Відкрита збройна агресія ворожої держави вплинула на підвищення рівня самоідентифікації українців як нації та запустила інтенсивні процеси українізації населення.

Між тим, під впливом військової агресії російської федерації відбувається поширення випадків утиску російськомовних громадян України, які внаслідок бойових дій в зоні їх проживання були змушені тимчасово змінити місце проживання.

Проте не всі громадяни, які виїхали з окупованих територій можуть, з об'єктивних причин, вільно перейти на спілкування українською. Ці причини пов'язані з багаторічним викоріненням української мови і культури на значних територіях України у формі лінгвоциду. До того ж доросле покоління на цих територіях, здебільшого, навчалось у школах, де освітній процес відбувався російською мовою, тож певні вікові категорії українців не тільки розмовляють, але й думають російською.

Стаття 10 Конституції України визначає українську мову державною. Водночас держава, відповідно до вимог цієї статті, гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України [1].

Певний час в українському суспільстві були відсутні ефективні механізми відновлення та розвитку української мови, тому 25 квітня 2019 року в силу вступив Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Цим Законом визначено перелік осіб, які зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків, а також вимоги до фізичних та юридичних осіб, які надають послуги у публічних сферах життя [2]. Однак, посилаючись на норми цих законів, можна казати, що в ході приватного спілкування особа не може бути обмежена у виборі мови, якою вона хоче розмовляти. В іншому випадку обмеження цього права людини є приниженням людської гідності за мовною ознакою, та підпадає під визначення утиску як форми дискримінації [3].

За майже два роки активних бойових дій на території України відбулася велика кількість випадків у приватному та публічному спілкуванні, коли загострення відносин між громадянами є наслідком не міжособистісного конфлікту, а утиску, спрямованому на російськомовних українців. Часто це може

призвести до створення напруженої або образливої атмосфери, конфронтації між сторонами, яка потребує втручання правоохоронних органів. Беззаперечною є необхідність подальшого підвищення самоідентифікації українців, але для цього необхідні ефективні механізми, які будуть спонукати громадян всебічно пізнавати культуру нашої держави, вчити використовувати українську мову в повсякденному житті.

Останнім випадком конфлікту, спричиненого мовним фактором, який набрав розголосу, став скандал на продовольчому ринку в місті Львові, який відбувся у липні 2023 року. Продавчиня відмовила жінці в наданні послуг, посилаючись на те, що принципово не обслуговує російськомовних осіб, а також зауважила, що пані знаходиться на заході України, у Львові, тому зобов'язана з усіма спілкуватись українською [4].

Іншим прикладом можна розглянути ситуацію, яка мала місце в червні 2023 року, також у місті Львів. Молодики з Одеси співали пісні російською мовою. На зауваження перехожої щодо заборони виконання російських музичних творів у громадських місцях хлопці почали виправдовуватися в агресивній формі, а після коментаря про необхідність спілкуватися українською непорозуміння переросло у відкритий конфлікт [5].

Ще одним проявом утиску за мовною ознакою став скандал, який набрав суспільного резонансу в соцмережах, коли в березні 2022 року майстриня з манікюру в місті Сколе Львівської області відмовилась в наданні послуг жінці, прямо заявивши, що категорично проти обслуговування російськомовних громадян [6]. У результаті дана проблема дійшла до стадії судового розгляду.

Випадки відкритого утиску або заклик до такого відбуваються не тільки в неформальних ситуаціях та у сфері надання послуг, але й з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. В березні 2022 року мер міста Івано-Франківськ закликав працівників сфери обслуговування та соціальних працівників не обслуговувати тимчасово переміщених осіб, які принципово спілкуються російською мовою [7].

Ці випадки особливо поширюються та висвітлюються засобами масової інформації, піддаються активним обговоренням у соціальних мережах і викликають конфронтацію між україномовними та російськомовними українцями.

Крім того, таке ставлення проєктується не тільки на цивільних осіб, але й на героїв, бійців ЗСУ, які боронять державний суверенітет України. Хоча ЗМІ не висвітлювали проблему утиску як форми дискримінації з боку цивільного населення щодо військових ЗСУ, які користуються російською мовою, проте в таких соціальних мережах як Instagram та TikTok часто можна побачити відео- та фотоматеріали, а також статті, де військовослужбовці критикують громадян з відкрито агресивною позицією щодо російськомовних військовослужбовців, а подекуди, взагалі, називають таких військових «людьми другого сорту» та наголошують, що вони тим паче повинні бути на фронті.

Звісно, більшість людей в соціальній сфері керуються не законами, а внутрішніми переконаннями, які формувалися в них роками шляхом виховання з

боку батьків, самовиховання, а також через соціальні тенденції, які є індивідуальними для кожного регіону країни. Проте, не можна забувати, що кожна людина на території України, в першу чергу, зобов'язана керуватися Конституцією України, а в контексті даної теми також Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Дискримінація осіб за мовною ознакою є порушенням норм цих законів і може призводити до загострення стосунків між громадянами, вчинення ними протиправних дій, а в окремих випадках – злочинів на ґрунті ненависті.

Небезпека цього явища полягає в тому, що утиск громадян за мовною ознакою призводить до розколу нації на два табори: тих, хто категорично проти російської мови, і тих, хто внаслідок такого агресивного тиску ще більше втрачають бажання її вчити та розвивати. Систематична дискримінація будь-якого виду та форми в довгостроковій перспективі може стати суттєвим криміногенним чинником. Аналізуючи наведені приклади, можна сказати, що зараз вони є тригером для вчинення особами дрібного хуліганства, але накопичення результатів негативного впливу утиску, як форми дискримінації, може призвести до підвищення рівня злочинності. Особливо небезпечним це явище є в період, коли вся спільнота України перебуває в стані безперервного стресу в умовах воєнного стану.

У результаті проведення аналізу викладеної інформації можна прийти до висновку, що вирішення проблеми утиску за мовною ознакою в умовах воєнного стану є критично необхідним для збереження нації та державної цілісності. Неналежне реагування органів законодавчої та виконавчої влади, відсутність ефективної політики щодо розвитку терпимості та толерантності серед населення, а також дієвих механізмів щодо підвищення рівня самосвідомості та самоідентифікації серед українців у результаті може призвести до незворотних деструктивних наслідків всередині українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2023).

2. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19/ed20190425#Text> (дата звернення: 11.09.2023).

3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. *Голос України*. Офіційне видання від 03.10.2012 № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17/ed20120906#Text> (дата звернення: 11.09.2023).

4. Мащенко С. У Львові на ринку спалахнув мовний скандал. *Інформаційне агентство РБК-Україна*. Львів, 2023. URL:

<https://www.rbc.ua/rus/styler/mrazota-lvovi-rinku-spalahnuv-movniy-skandal-1689171215.html> (дата звернення: 13.09.2023).

5. Хомич В. Мовний скандал у Львові: одесити з матами «відстоювали право» співати пісні російською. *LVIV.MEDIA*. Львів, 2023. URL: <https://lviv.media/lviv/74161-movnij-skandal-u-lvovi-odesiti-z-matami-vidstoyuvali-pravo-spivati-pisni-rosijskoyu-video/> (дата звернення: 12.09.2023).

6. Малай К. Майстриня манікюру на Львівщині відмовилася обслуговувати російськомовних клієнтів і спровокувала скандал. *OBOZREVATEL*. Львів, 2022. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/lite/majstrinya-manikyuru-na-lvivschini-vidmovilasya-obslugovuvati-rosijskomovnih-klientiv-i-sprovokovala-skandal.htm> (дата звернення: 13.09.2023).

7. Лисичкіна Л. Мер Івано-Франківська закликав містян не обслуговувати російськомовних в магазинах. *BIG KYIV*. Київ, 2022. URL: <https://bigkyiv.com.ua/mer-ivano-frankivska-zaklykav-misty-an-ne-obslugovuvaty-rosijskomovnyh-v-magazynah/> (дата звернення: 11.09.2023).

ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ОКРЕМИМ ВИДАМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Алексєєва Ольга,
провідний науковий співробітник Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ФЕНОМЕН НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ І СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ЙОМУ

Українське воєнне сьогодення вражає безпрецедентними актами агресії або насильства, інформацією щодо яких рясніють Інтернет та ЗМІ. У потоці подібних новин «губляться», ніби відходячи на другий план, випадки насильства щодо дітей. Втім, під час війни з низки причин насильство щодо дітей, як найуразливішої соціальної групи, набуває особливо страхітливих, геноцидальних форм і тому потребує нагальних заходів протидії йому.

Насильство (лат. «*violentia*») є споконвічною проблемою людства й означає стихійний та некерований прояв сили на противагу поняттю законного й нормального використання сили інститутом держави. Природа насильницького акту набула широкого тлумачення: окрім застосування фізичної сили, до таких дій належать погрози й залякування, відсутність турботи, ненадання допомоги або нехтування [1, с. 44–45]. Агресія та насильство стають особливо жорстокими в часи війни, яка є чи не найгострішим періодом суспільно-правової аномії й докорінним чином змінює життя всіх громадян, особливо уразливих верств населення.

Так, військові дії, насильство, переслідування та руйнування інфраструктури істотно позначаються на житті дітей. Діти щомиті можуть стати свідками або жертвами фізичного насильства, травмуватися або загинути внаслідок воєнних дій [2, с. 184]. Російське вторгнення призвело до обмеженого доступу дітей до харчування, медичної допомоги та освіти [2, с. 186]. Насильством щодо дітей є й рекрутація до збройних формувань та депортація. В останньому випадку нестійка психіка дитини не завжди може відрізнити піклування від насильства, наприклад сексуального чи психологічного. Із депортацією може бути пов'язана і зміна суспільно-ціннісних орієнтирів, які в підлітків можуть бути й несформовані [3, с. 408].

Війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострює проблеми, що існували й у мирний час. Так, значну небезпеку становить потрапляння неповнолітніх у маргінальне середовище, їхня експлуатація (економічне насильство, яке стається, головним чином, через складне матеріальне становище родини). Детермінантою домашнього насильства щодо дітей на мікрорівні може стати повернення додому із фронту їх рідних із ПТСР, виробленою звичкою

вирішувати все силою. На жаль, уможлиблюється ситуація, коли в побуті військовий може стати джерелом небезпеки для сім'ї [4].

Ведучи мову про насильство щодо дітей під час війни, не можна не зауважити про його згубні наслідки. Насильницькі дії є для законодавця фокусом, центром, на якому зосереджена головна увага; наслідки цих дій – променями або радіусами, що підсилюють або зменшують міру караності. Чимало форм насильства можуть мати результатом фізичні, психологічні чи соціальні проблеми, можуть бути не тільки явними, але і прихованими, які тривають упродовж багатьох років після завдання збитку [1, с. 45].

Насильство воєнного часу в перспективі створюватиме проблеми для адаптації постраждалої дитини в суспільстві, спричинятиме невиліковні психологічні травми, брак базових ресурсів може негативно позначитися на добробуті й розвитку дитини [5, с. 253]. Під час війни діти тією чи іншою мірою наражаються на два різновиди травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. Як наслідок, такі неповнолітні значно частіше, ніж їх однолітки без досвіду перебування на війні, потерпають від тривожного розладу, ПТСР, депресії, дисоціативних розладів (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація тощо), поведінкових розладів (агресія, асоціальна і злочинна поведінка, схильність до насильства), а також є схильними до зловживання алкоголем і наркотиками [6, с. 283]. У зв'язку з цим, важливо формувати в підлітків стресостійкість, що має бути спрямована на: розвиток емоційної стійкості всіх суб'єктів виховного процесу; планування та організацію свого життя й досягнення життєвої мети; урахування досвіду виживання минулих поколінь в умовах війни; створення власного досвіду подолання труднощів, і це значною мірою залежить від підтримки сім'ї та отримання своєчасної психолого-педагогічної допомоги [6, с. 284].

Отже, феномен насильства щодо дітей під час війни безпосередньо пов'язаний із порушенням прав дітей, коли закономірно постають безліч ризиків для їх життя, здоров'я, свободи та недоторканності. Тому украй важливо створити єдину злагоджену систему державних органів та громадських організацій, які на основі чинного законодавства з метою захисту прав неповнолітніх мають контролювати, координувати і брати безпосередню участь у створенні належних умов життєдіяльності неповнолітніх, протидії посяганням на їх права та обов'язки, притягненні до юридичної відповідальності винних осіб. Слід зауважити, що в Україні за активної допомоги дружніх країн, урядів та правозахисних організацій, які підтримують зусилля українського уряду в захисті прав дитини, здійснюється моніторинг ситуації; створено механізми для забезпечення освіти для дітей у зоні конфлікту, забезпечення доступу до медичної допомоги, а також психологічної та соціальної підтримки [2, с. 185; 7; 8]. Водночас чимало питань, пов'язаних із насильницькими діями щодо дітей, головним чином на окупованих ворогом територіях, наразі потребують нагального вирішення із залученням міжнародних гуманітарних організацій.

Список використаних джерел

1. Блага А. Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання) : монографія. Х. : ФОРМ-М, 2014. 360 с.
2. Мамедов А. Е., Чекмарьова Ш. М. Визначення повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. *Захист прав дитини в умовах військової агресії* : мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 316 с. С. 184–186.
3. Романова А. С. Ювенальна превенція під час війни: особливості реалізації повноважень. *Електронне наукове видавництво «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 408–412.
4. Боняк В. Прояви домашнього насильства в умовах війни. *Дотримання прав людини у правоохоронній діяльності* : мат. Всеукраїнського круглого столу (м. Дніпро, 28 березня 2023 р.). 2023. С. 45–46.
5. Соловйов М. О., Янковий М. О. Забезпечення захисту прав та інтересів дітей під час воєнного стану. *Захист прав дитини в умовах військової агресії* : мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 316 с. С. 253–255.
6. Цюпка Д. В., Нестеренко М. О., Пасько О. М. Психологічні аспекти впливу військового стану на становлення та розвиток дітей. *Захист прав дитини в умовах військової агресії* : мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 316 с. С. 283–286.
7. Волошина І. В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ : НАВС, 2016. 236 с.
8. Салогуб Р. Р., Найда В. О. Окремі аспекти правового захисту прав дитини в умовах воєнного стану. *Захист прав дитини в умовах військової агресії* : мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 316 с. С. 231–233.

Багаденко Ірина,
начальник науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАХИСТ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ДІТЕЙ ЯК СКЛАДОВА БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Сплеск у 2021 році в Україні кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей (Київ, Херсон, Запоріжжя, Харківщина, Рівненщина, Дніпро, Донеччина, Хмельниччина, Вінниччина, Одещина, Сумщина, Полтавщина, Львів та інші регіони), як і низка протиправних діянь у сфері домашнього насильства, пов'язувався із наслідками епідемії COVID-19, що поширювалась того часу у державі (втрата роботи, перехід на дистанційну форму роботи/навчання, втрата близьких через смерть, зростання психологічної напруги у суспільстві тощо). При цьому, у більшості випадків гвалтівниками та кривдниками виявлялися особи із близького оточення потерпілих (наприклад, батько, вітчим, дядько, дід, друг сім'ї), чоловічої статі, у віковому діапазоні 23–66 років. У непоодиноких випадках такі особи раніше мали судимість (переважно за вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, а також/або проти власності) [1]. Також мали місце випадки вчинення зазначених правопорушень однією особою (гвалтівником чи кривдником) відносно однієї потерпілої особи протягом тривалого часу до моменту звернення до правоохоронних органів [2].

Після початку повномасштабного вторгнення РФ, що триває та призводить до загибелі цивільного населення, втрати годувальників, отримання каліцтва, втрати житла, роботи, а також до вимушеного переселення із зони бойових дій у більш безпечні регіони та інших наслідків, знову почали поширюватися факти вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей (Київ та Київщина, Дніпро та Дніпропетровщина, Закарпаття, Вінниччина, Кіровоградщина, Миколаївщина, Полтавщина, Сумщина, Черкащина, Хмельницький). При цьому кримінологічна характеристика особи гвалтівника/кривдника співпадає за багатьма ознаками із зазначеним вище «портретом»: належить до близького оточення потерпілої особи, перебуває у визначеному віковому діапазоні, може мати судимість (в непоодиноких випадках), може вчиняти кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості однієї дитини протягом тривалого часу (роками) тощо [3; 4; 5].

Останніми роками у сфері забезпечення безпекового середовища дітей, зокрема захисту статевої свободи та статевої недоторканості дітей, вжито чимало

заходів, в тому числі на законодавчому рівні. Зокрема, впроваджено Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи [6], розширено перелік кримінальних правопорушень у зазначеній сфері, а також посилено кримінальну відповідальність за їх вчинення [7] та ін. Крім цього, МВС України системно працює над розробкою комплексу проєктів стосовно безпекового середовища, де особлива увага приділяється питанням протидії домашньому насильству, безпечній поведінці в інтернеті та протидії булінгу в школах тощо. Так, Департаментом комунікації МВС України видано «Абетку з безпеки школяра», де окремі розділи присвячені питанням, як не стати жертвою насильства, як убезпечити себе в Інтернеті та ін. [8].

Водночас, суспільство встигло зазнати наслідків дії так званого експериментального «закону Савченко» (Закон України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26.11.2015 № 838-VIII), відповідно до якого протягом півтора років на волі передчасно опинились приблизно 900 осіб, засуджених за навмисні вбивства, та більше 100 осіб, засуджених за зґвалтування [9]. Серед них, для прикладу, раніше судимий за вбивство та зґвалтування 12-річної дівчинки, вийшовши достроково на волю (завдяки «закону Савченко»), здійснив новий напад на дівчину з метою зґвалтування [10].

На підставі викладеного можна дійти наступних висновків. Факти вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей раніше судимими особами (зокрема, за аналогічні злочини) можуть свідчити як про наявність прогалин у законотворчій діяльності, так і про недостатню ефективність діяльності органів виконавчої влади, зокрема Державної кримінально-виконавчої служби України; про неналежну співпрацю та взаємодію з відповідними підрозділами Національної поліції України у сфері превенції тощо. Власне, превентивна діяльність правоохоронних органів потребує посилення та удосконалення щодо співпраці з усіма суб'єктами забезпечення безпекового середовища дітей. Адже умови війни негативно впливають на безпекову ситуацію, в тому числі у зазначеній площині. Так, наприклад, під час окупації Херсону росіяни відпустили з-під варти Миколу Тарасова, засудженого на 15 років за зґвалтування, вбивство та наругу над тілом 11-літньої Дарини Лук'яненко, вчинене у червні 2019 року в с. Іванівка [11].

Список використаних джерел

1. На Вінниччині затримали гвалтівника 11-річної дівчинки. URL: <https://suspilne.media/160845-na-vinnicini-zatrimali-gvaltivnika-11-ricnoi-divcinki/> (дата звернення: 03.09.2023).
2. На Хмельниччині до 15 років ув'язнення засуджено 40-річного чоловіка, який тривалий час гвалтував доньку та знущався над сином. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/novini-z-regioniv-ta-in-sajtiv/na-xmelnichchini-do-15->

[rokiv-uv-yaznennya-zasudzheno-40-richnogo-cholovika-yakij-trivalij-chas-valtuvav-donku-ta-znushhavsya-nad-sinom/](#) (дата звернення: 07.09.2023).

3. Дочекався, доки сестра піде з дому: на Дніпропетровщині чоловік згвалтував рідну племінницю. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/dochekavsya-doki-sestra-pide-z-domu-na-dnipropetrovschini-cholovik-zgvaltuvav-ridnu-pleminnicyu-2208232.html> (дата звернення: 07.09.2023).

4. У Києві затримали чоловіка, який розбещував малолітню доньку: яке покарання загрожує. URL: <https://kyiv.tsn.ua/u-kiyevi-zatrimali-cholovika-yakiy-rozbeschuvav-svoyu-malolitnyu-donku-yake-pokarannya-yomu-zagrozhuje-2404441.html> (дата звернення: 09.09.2023).

5. На Закарпатті затримали чоловіка, який вчиняв розпусні дії щодо 9-річної дівчинки. URL: <https://regionews.ua/ukr/news/zakarpate/1694402206-na-zakarpatti-zatrimali-cholovika-yakiy-vchinyav-rozpusni-diyi-shchodo-9-richnoyi-divchinki> (дата звернення: 12.09.2023).

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи : Закон України від 19.12.2019 № 409-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text> (дата звернення: 13.09.2023).

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції) : Закон України від 18.02.2021 № 1256-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#n17> (дата звернення: 15.09.2023).

8. Абетка з безпеки школяра середньої школи. URL: <https://mvs.gov.ua/abetka-z-bezpeki-skolyara-serednyoyi-skoli> (дата звернення: 15.09.2023).

9. Дослідження. Скільки вбивць, гвалтівників та хабарників випустив на свободу «Закон Савченко». URL: <https://protocol.ua/ua/doslidzennya-skilki-vbivts-valtivnikiv-ta-habarnikiv-vipustiv-na-svobodu-zakon-savchenko/> (дата звернення: 16.09.2023).

10. Вбивця і гвалтівник дитини знову замахнувся на згвалтування: 26-річного ловили десятки рівнян. URL: <https://4vlada.com/vbyvtsia-i-ghvaltivnyk-dytyny-znovu-zamahnuvsia-na-zghvaltuvannia-26-richnogo-lovily-desiatky-rivnian> (дата звернення: 16.09.2023).

11. Окупанти випустили из херсонской тюрьмы убийцу 11-летней девочки из Одесской области. URL: <https://odessamedia.net/news/okkupanty-vypustili-iz-khersonskoj-tyurmy-ubijtsu-11-letnej-devochki-iz-odesskoj-oblasti> (дата звернення: 16.09.2023).

Баліна Світлана,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ПРОВАДЖЕННЯМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВИРОБНИЦТВА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ, А ТАКОЖ ОПТОВОЇ І РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НИМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ

Одним з основних принципів державного контролю є пріоритетність безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання й життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами та цілями у сфері господарської діяльності. Відповідно до чинного законодавства державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища [1].

Формування державної політики у сфері лікарських засобів здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, у межах повноважень, визначених Кабінетом Міністрів України. До органів виконавчої влади, що здійснюють державне управління у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів у межах своєї компетенції, належать Міністерство охорони здоров'я (далі – МОЗ) та Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками (далі – Держлікслужба).

МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. Саме МОЗ забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також безпечних медичних виробів та косметичної продукції [2].

На сьогодні реалізацію державної політики у сфері лікарських засобів здійснює Держлікслужба. Держлікслужба є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів

України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів, медичної техніки і виробів медичного призначення, та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, донорства крові та компонентів крові, функціонування системи крові [3]. Основними завданнями Держлікслужба є:

реалізація державної політики у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, медичних виробів та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також внесення Міністрові охорони здоров'я пропозицій щодо формування державної політики у зазначених сферах;

ліцензування господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; технічне регулювання у визначених сферах;

здійснення державного регулювання й контролю у сферах обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та протидії їх незаконному обігу.

Саме Держлікслужба формує й веде ліцензійний реєстр видів господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами та забезпечує передачу відомостей до Єдиного ліцензійного реєстру; реєстр документів щодо якості лікарських засобів, реєстр ліцензій на провадження діяльності з виробництва (виготовлення) лікарських засобів (в умовах аптеки), оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, дія яких зупинена повністю або частково, ліцензійний реєстр на право здійснення господарської діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Крім того, саме Держлікслужба здійснює державний контроль:

за дотриманням вимог законодавства щодо забезпечення якості та гарантії безпеки лікарських засобів на всіх етапах обігу, в тому числі правил здійснення належних практик (виробничої, дистриб'юторської, зберігання, аптечної);

здійснює контроль за дотриманням суб'єктами господарювання ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами;

складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення в передбачених законом випадках;

приймає в установленому порядку рішення про вилучення з обігу та заборону (зупинення) виробництва, реалізації та застосування лікарських засобів і медичних виробів, які не відповідають вимогам, визначеним нормативно-правовими актами, а також тих, що ввозяться на територію України та вивозяться з території України з порушенням установленого законодавством порядку тощо [3].

Новим Законом України від 28.07.2022 № 2469-IX «Про лікарські засоби» передбачено створення єдиного органу державного контролю – центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику у сфері створення, допуску на ринок, контролю якості, безпеки та ефективності лікарських засобів [4]. На такий орган покладається цілий спектр повноважень: державна реєстрація; ліцензування виробництва, імпорту, оптової та роздрібною торгівлі; контроль за дотриманням вимог належних практик; ведення Державного реєстру лікарських засобів; контроль за клінічними дослідженнями (випробуваннями); фармаконагляд; повна або тимчасова заборона застосування лікарських засобів; призупинення, скасування та припинення дії державної реєстрації; державний контроль якості лікарських засобів, що ввозять на територію України; перевірки, ревізії, огляди, обстеження, відбір зразків, контрольні закупівлі під час реалізації лікарських засобів громадянам.

Такі повноваження загалом охоплюють повноваження Держлікслужби і Державного підприємства «Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України» (далі – ДЕЦ). МОЗ підкреслює, що оптимальним варіантом буде створення єдиного національного регуляторного органу на базі саме Держлікслужби, зважаючи на те, що вона, відповідно до своїх функцій, є найбільш профільним центральним органом виконавчої влади. Держлікслужба має мережу лабораторій та територіальні органи в регіонах України, функціонування яких передбачено новою редакцією Закону України «Про лікарські засоби». Також Держлікслужба є членом або співпрацює практично з усіма профільними міжнародними та іноземними організаціями, пов'язаними з обігом ліків та системою охорони здоров'я загалом [6]. Таким чином планується, що єдиний регуляторний орган буде створено шляхом реорганізації Держлікслужби. А регуляторні функції ДЕЦ будуть доєднані згодом до єдиного регуляторного органу, через рік після початку роботи.

Водночас фахівці Європейської Бізнес Асоціація виступають проти такого рішення і пропонують створити повністю новий орган як виключно незалежний, а не на базі існуючого, який буде побудовано за європейськими нормами. Незалежність нового органу держконтролю виключає його створення «на базі» будь-якого з існуючих органів чи державних підприємств [7]. Проте дискусія з цього питання ще триває. На нашу думку, варіант створення єдиного органу державного контролю на базі Держлікслужби є найпростішим з точки зору необхідних організаційних заходів.

До заходів державного нагляду (контролю) у сфері лікарських засобів відносяться планові та позапланові заходи, які здійснюються у формі перевірок, ревізій, оглядів, обстежень, відбору зразків, лабораторного аналізу контролю якості лікарських засобів, контрольних закупівель лікарських засобів під час реалізації (відпуску) лікарських засобів громадянам, моніторингу за виконанням норм законодавства та в інших формах, визначених законом.

На період воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», проведення державного контролю у сфері господарської діяльності з виробництва лікарських

засобів, а також оптової і роздрібною торгівлі ними має свої особливості. З метою безперервного забезпечення закладів охорони здоров'я та населення життєво важливими лікарськими засобами, стимулювання виробництва вітчизняних лікарських засобів у необхідному обсязі після оголошення воєнного стану МОЗ та Держлікслужба спростили процедури ліцензування, контролю якості та імпорту лікарських засобів. Постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану.

Одночасно, згідно з пунктом 2 зазначеної постанови, за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України протягом періоду воєнного стану дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах [5]. Крім того, прийняття центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у відповідній сфері, рішення про проведення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням не суперечить постанові, оскільки здійснення заходу державного нагляду (контролю) за бажанням суб'єкта господарювання стосується його прав та законних інтересів. Так, протягом 2022 року Держлікслужбою з метою здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства щодо забезпечення якості та безпеки лікарських засобів на всіх етапах обігу проведено 39 позапланових перевірок суб'єктів господарювання (аптечних закладів та лікувально-профілактичних закладів). Із них: 29 – за зверненням фізичної особи (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, з додаванням документів чи їх копій, що підтверджують такі порушення (за наявності); 10 – за заявами суб'єктів господарювання. За результатами позапланових заходів: видано – 9 розпоряджень про заборону обігу лікарських засобів / 7 приписів про усунення порушень суб'єктами господарювання; складено 5 адмінпротоколів щодо суб'єктів господарювання. Протягом 2022 року надано 28 погоджень територіальним органам Держлікслужби щодо проведення відповідних позапланових заходів державного нагляду (контролю) [8]. В умовах воєнного стану планові та позапланові заходи державного нагляду (контролю), які не завершені та за результатами здійснення яких не складено акт, не можуть бути продовжені після завершення дії воєнного стану, оскільки строки проведення таких заходів перевищуватимуть строки, встановлені законом.

Поступовий перехід до європейських моделей регулювання обігу лікарських засобів, з урахуванням воєнного стану в Україні та новачій галузевого

законодавства, потребує суттєвого удосконалення нинішньої системи державного управління, подальшого опрацювання на різних рівнях правового регулювання.

Список використаних джерел

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2007. № 29. Ст. 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#n156>.

2. Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками : постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015-п#Text>.

3. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-п#Text>.

4. Про лікарські засоби : Закон України від 28 липня 2022 року № 2469-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-20#Text>.

5. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-п#Text>.

6. Слободніченко М. Єдиний регуляторний орган у сфері лікарських засобів буде створено на базі Держлікслужби. URL: https://www.dls.gov.ua/for_subject/єдиний-регуляторний-орган-у-сфері-лік/.

7. Утворення нового єдиного органу у фармсфері «на базі» існуючого – шлях у минуле. URL: <https://eba.com.ua/utvorennya-novogo-yedynogo-organu-u-farmsferi-na-bazi-isnuyuchogo-shlyah-u-mynule/>.

8. Звіт Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками про підсумки діяльності у 2022 році. URL: <https://www.dls.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/публічний-звіт-Голови-за-2022.pdf>.

Близнюк Ігор,
головний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОТИДІЯ МІЖНАРОДНОМУ ТЕРОРИЗМУ В ЯДЕРНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ ЯК НАГАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВІТОПОРЯДКУ

У контексті розробки ефективних заходів протидії міжнародному тероризму на тлі збройного захоплення російськими військовими української Запорізької АЕС надзвичайно актуальними проблемами у світі залишаються загрози ядерного тероризму – тероризму на об'єктах мирного використання атомної енергії. Теракти на атомних електростанціях (чи інших об'єктах атомної енергетики) здатні спровокувати непередбачувані наслідки, що загрожують життю та здоров'ю населення. Поряд з цим, збільшення кількості держав, які прагнуть володіти ядерними енергооб'єктами та бажають розширити регіони використання атомної енергії у мирних цілях, призводить до зростання різноманітних ризиків, пов'язаних із терористичними проявами у цій галузі. Наприклад, ядерне паливо може бути викрадено міжнародними терористами з метою конструювання вибухового пристрою – так званої «брудної бомби». Крім того, на сучасних АЕС, крім ядерного палива, за період їх експлуатації накопичується чимала кількість радіаційних матеріалів у вигляді відпрацьованого ядерного палива, що не відразу спрямовується на підприємства з переробки та тривалий час може перебувати на станції. У зв'язку з цим, вчинюючи терористичну атаку щодо АЕС, терористи можуть ставити цілу низку цілей, насамперед їх може цікавити свіже високозбагачене ядерне паливо, що знаходиться поза ядерним реактором, яке вони можуть використовувати при виробництві ядерного вибухового пристрою.

Однак, незважаючи на те, що проблематика тероризму є однією з обговорюваних у суспільстві, такий його вид, як міжнародний ядерний тероризм, що передбачає використання радіаційних компонентів як суспільно небезпечний засіб, що завдає шкоди здоров'ю населення та економічній шкоди, нині мало досліджений науковцями. Отже, всебічне обговорення та вирішення світовим співтовариством проблеми ядерного тероризму на об'єктах атомної енергетики має містити питання розкриття вразливостей, загроз, а також заходів протидії міжнародному тероризму в ядерній енергетиці.

Міжнародний ядерний тероризм можна визначити як сукупність діянь із захоплення ядерних об'єктів (не лише цивільного призначення), заволодіння, протиправного придбання, переміщення та використання ядерних або інших радіоактивних матеріалів з метою заподіяння масштабної шкоди населенню, економіці, навколишньому середовищу, для залякування та тиску на суспільство та органи влади і управління. У широкому розумінні міжнародний ядерний

тероризм – це злочинні дії, пов’язані з доступом терористів до ядерних та радіоактивних матеріалів і технологій. Одним із елементів міжнародного ядерного тероризму є діяльність із незаконного використання атомної енергії, радіологічних властивостей речовин, що переслідує досягнення мети терористичного характеру.

Як злочин міжнародного характеру ядерний тероризм зазіхає на інтереси всього світового співтовариства, підриваючи підвалини міжнародного правопорядку. Тому його наслідки завдають шкоди не лише країні, де вчиняється це суспільно небезпечне діяння, а й іншим країнам-сусідам. Ризики вчинення терористичного акту в атомній енергетиці насамперед полягають у тому, що його реалізація може призвести до страшних негативних наслідків у транснаціональних масштабах, що не підлягають ефективній мінімізації протягом тривалого терміну. Так, прояви міжнародного ядерного тероризму на потенційних об’єктах мирного використання атомної енергії можуть призвести до колосальних негативних наслідків екологічного, соціального, економічного та політичного характеру.

При цьому суб’єктами міжнародного ядерного тероризму є як окремі особи, так й групи осіб. Також суб’єктом цього злочину може виступати і держава, протиправна діяльність якої спрямована на тероризування іншої держави чи всього світу, у тому числі шляхом захоплення атомних електростанцій країни, проти якої вчиняється агресія.

Зокрема, вибираючи як об’єкт для здійснення терористичного акту атомну електростанцію, терористи розраховують на те, що АЕС, будучи ядерним джерелом, що має колосальну руйнівну силу, є додатковим психологічним фактором тиску на суб’єктів протидії ядерному тероризму. Тому одна з найважливіших особливостей міжнародного ядерного тероризму полягає в його психологічному впливі на міжнародне співтовариство. Наприклад, напад терористів на АЕС із подальшим її захопленням може використовуватися з метою шантажу представників органів влади та управління шляхом загроз радіаційним зараженням території. Адже у разі реальної терористичної загрози, яку можуть спровокувати навмисні дії терористів, АЕС може стати джерелом гігантської техногенної катастрофи. При цьому будь-який терористичний акт на ядерному об’єкті поставить населення у позицію заручників, стане засобом шантажу.

Водночас теракт на АЕС можуть вчиняти й одинаки та групи осіб. Це пояснюється тим, що терористичний акт на об’єкті ядерного енергетичного комплексу не вимагатиме спеціальних технічних та наукових знань для виготовлення ядерного вибухового пристрою. Терористам необхідно лише проникнути на ядерний энергооб’єкт, маючи при собі стрілецьку зброю та вибухову речовину. На думку експертів, при терористичному нападі на АЕС цільовою установкою для терористів може стати виведення з ладу системи охолодження ядерного реактора, тому що в цьому випадку ризик викиду в атмосферу радіоактивних речовин може значним чином зрости. При нападі на АЕС бойовики також можуть прагнути знищити обслуговуючі системи реактора, у тому числі систему подачі води, а також систему, що відповідає за управління та

захист реактора, з метою викликати тепловий вибух у реакторі, що може призвести до його руйнування або обвалення будівлі, в якому він розташований.

Щорічно у світі кількість інцидентів на ядерних об'єктах цивільного призначення не знижується. МАГАТЕ, що діє під егідою ООН та займається просуванням у світі безпечного, надійного та мирного використання ядерних технологій шляхом встановлення глобальних стандартів безпеки для ядерної енергетики, створена База даних щодо інцидентів та незаконного обігу радіоактивних матеріалів (Incident and Trafficking Database (ITDB)). До подібних інцидентів також належать випадки ядерного тероризму.

Останніми роками побоювання з приводу «чорного ринку» радіоактивних матеріалів лише посилюються, особливо через існування можливості використання подібних матеріалів для організації терористичних актів. З моменту створення згаданої бази даних МАГАТЕ ITDB у 1995 р. у ній було зареєстровано понад 3500 інцидентів з радіоактивними матеріалами, близько 10% з яких було кваліфіковано як дії, що стосуються незаконного обігу або зловмисного використання радіоактивних матеріалів [1]. За останні 10 років до ITDB надійшло повідомлень про понад 250 випадків заволодіння радіоактивними матеріалами, при цьому близько третини з них згодом були віднесені до категорії неповернених, місцезнаходження яких невідоме [1].

Поряд із зазначеним, у світі зростає кількість радіоактивних матеріалів, які переходять у розряд вилучених із вживання та більше не становлять цінності. Важливим пріоритетом для усіх держав світу, які використовують ці матеріали з цивільною метою, залишається пошук способів довготривалого, безпечного та надійного поводження з вилученими із застосування закритими радіоактивними джерелами з метою недопущення їх злочинного використання терористами.

Тому МАГАТЕ надає державам-членам допомогу в розробці та реалізації на практиці національної політики та стратегій безпечного поводження з радіоактивними відходами та відпрацьованим ядерним паливом, включаючи поховання цих відходів, закритих радіоактивних джерел, геологічне поховання високоактивних радіоактивних відходів та відпрацьованого ядерного палива, а також стратегій та планів виведення АЕС з експлуатації.

На національному рівні з метою підвищення готовності до ядерних інцидентів та аварійних ситуацій та реагування на них багато країн регулярно оновлюють національні системи аварійної готовності та реагування (АГР), у тому числі регулюючи положення АГР, а також приводять їх у відповідність до вимог, викладених у документі МАГАТЕ «Готовність та реагування у разі ядерної або радіологічної аварійної ситуації» (Серія норм безпеки МАГАТЕ, №GSR Part 7) [0, с. 14]. МАГАТЕ також випущено «Практичне керівництво зі зв'язку у разі інцидентів та аварійних ситуацій» (EPR-IEComm 2019) [0, с. 71].

У цілому в світі створено юридично потужну, розгалужену конвенційну систему міжнародного ядерного права. Діє декілька сотень двосторонніх міжурядових угод у цій галузі. Загалом ця система дає адекватну відповідь на основні проблеми та тенденції розвитку безпечної глобальної ядерної енергетики, у тому числі з метою протидії міжнародному ядерному тероризму.

Міжнародне ядерне право регулює питання ядерної та радіаційної безпеки (безпечної інженерно-технічної експлуатації ядерних об'єктів, недопущення ядерних аварій та оперативного реагування у разі їх виникнення, безпеки поводження з ядерним паливом та радіоактивними відходами), фізичної ядерної безпеки, протидії ядерному тероризму (захисту ядерних об'єктів та матеріалів з метою протидії актам зловмисників/терористів), нерозповсюдження ядерної зброї, ядерно-екологічної безпеки (запобігання радіоактивному забрудненню навколишнього природного середовища, питання виведення з експлуатації ядерних та радіаційно небезпечних об'єктів, реабілітації радіоактивно забруднених територій та об'єктів), компенсаційного механізму цивільної відповідальності за ядерну шкоду.

Зокрема, важливість недопущення вчинення злочинів міжнародного ядерного тероризму підкреслюється у низці міжнародно-правових договорів, як Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 р., Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення 1991 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. Також були прийняті Конвенція про оперативне сповіщення про ядерну аварію, що набула чинності 27 жовтня 1986 р., та Конвенція про допомогу у разі ядерної аварії або аварійної радіаційної ситуації, що набула чинності 26 лютого 1987 р.

Зокрема, метою Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму є необхідність створення правового механізму для міжнародного співробітництва щодо недопущення актів ядерного тероризму, їх припинення, ліквідації наслідків та вжиття антитерористичних захисних заходів у сфері мирного та воєнного використання атомної енергії. Відповідно до цієї Конвенції країни-учасниці не лише переслідують, а й карають осіб, які вчинили ядерний теракт, а також здійснюють розслідування та притягають до кримінальної відповідальності злочинців, які підготували та вчинили терористичну атаку із противоправним застосуванням атомної енергії. Однак ця Конвенція залишає поза увагою питання покарання держави як суб'єкта міжнародного ядерного тероризму, що є вкрай важливим з огляду необхідності покарання РФ як держави-терориста, яка захопила українську Запорізьку АЕС та створює загрозу ядерної катастрофи, регулярно її обстрілюючи, тому це питання потребує найшвидшого врегулювання на міжнародному рівні.

Актуальними є питання вдосконалення чинної міжнародно-договірної бази у галузі ядерної безпеки, створення ефективного міжнародного механізму оперативного реагування на випадок великих ядерних аварій, подальших кроків щодо зміцнення режиму фізичної ядерної безпеки. Також було б корисно випустити під егідою МАГАТЕ зведення найкращих національних практик з питань культури ядерної безпеки. Зберігають підвищену гостроту й правові питання недопущення ядерного тероризму, особливо на тлі захоплення російськими військовими української Запорізької АЕС у 2022 р.

Список використаних джерел

1. East Ch., Siewert K. Incident and Trafficking Database. Combating illicit trafficking of radioactive materials for 25 years: the International Atomic Energy Agency (IAEA). 2020. URL: <https://www.iaea.org/bulletin/incident-and-trafficking-database>.
2. IAEA Director General Grossi's Initiative to Travel to Ukraine. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-director-general-grossis-initiative-to-travel-to-ukraine>.
3. IAEA Director General's Introductory Statement to the Board of Governors. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-generals-introductory-statement-to-the-board-of-governors-6-june-2022>.
4. IAEA-led Visit to Zaporizhzya Nuclear Power Plant is a Must, Grossi Tells IAEA Board. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/news/iaea-led-visit-to-zaporizhzya-nuclear-power-plant-is-a-must-grossi-tells-iaea-board>.
5. Nuclear Safety Review – 2021: IAEA. GC(65)/INF/5. Austria, 2021. 78 p.

Богатирьов Іван,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
ORCID ID: <https://orcid.org//0000-0003-4001-7256>

ЗАХОДИ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Протидія та запобігання організованій злочинності в умовах воєнного стану в Україні припускає розробку і реалізацію правоохоронними органами комплексу загально-соціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів. Серед них важливе місце повинні займати кримінально-праві, кримінально-процесуальні, кримінально-виконавчі, оперативно-розшукові та деякі інші заходи і способи, що повинні бути засновані на загальному аналізі організованій злочинності в умовах воєнного стану і впливу її на кримінальну ситуації та її прогнозів.

Варто наголосити, що проблемам протидії та запобігання організованій злочинності вітчизняними та зарубіжними вченими приділено багато уваги. До речі, у цьому напрямі проведена значна кількість наукових досліджень криміналістами, фахівцями кримінального та кримінально-виконавчого права, і особливо кримінологами. Водночас, наукових досліджень щодо протидії та запобігання організованій злочинності в умовах воєнного стану недостатньо.

Отож, проведення круглого столу «Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення» із залученням теоретиків і практиків до обговорення є одним із напрямків протидії та запобігання організованій злочинності в умовах воєнного стану в Україні.

Серед інших напрямів протидії та запобігання організованій злочинності в умовах воєнного стану є ліквідація злочинних формувань як таких і, отже, їхньої діяльності. Згадаємо фільм «Ліквідація». Пovoєнні роки, бандитизм, організовані злочинні угруповання не давали спокою мешканцям Одеси. Завдяки ліквідації банд і злочинних формувань життя в місті поступово поверталось у правове русло.

Наступний напрям – це нагальна потреба у підготовці, навчанні нових кадрів правоохоронного блоку, які мають професійно діяти саме в умовах воєнного стану. При цьому основна задача – це припинення руху і легалізації злочинних капіталів; вчинення посадовцями корупційних злочинів.

Для більшої ефективності протидії та запобігання організованій злочинності в умовах воєнного стану правоохоронним органам варто розробляти кримінологічні заходи відповідно до кожного виду злочинної діяльності організованої групи.

І тут завжди виникає проблема прав людини і громадянина, конкуренції різних прав і інтересів, прав різних суб'єктів, визначенні ієрархії цінностей, вибору пріоритетів, меж і основ обмеження зазначених прав. Це одна з причин, коли правоохоронні органи порушують кримінальні провадження проти злочинних груп, а з рішенням про застосування до них міри кримінального покарання суд не поспішає.

Наразі особливого значення у вирішенні питання притягнення членів організованих груп і їх лідерів до кримінальної відповідальності набувають наступні заходи:

1) викриття лідерів організованих злочинних формувань і залучення спеціальних агентів і небайдужих громадян;

2) перекриття каналів руху і використання злочинних доходів і капіталів, недопущення їхньої легалізації та збільшення з боку організованих злочинних формувань;

3) диференційований підхід до рядових учасників організованих злочинних формувань і заохочення добровільного співробітництва їх у справі викриття організованої злочинної діяльності;

4) забезпечення безпеки учасників викриття організованих злочинних структур, свідків, інших учасників кримінально-процесуальної діяльності;

5) одночасне вживання діючих заходів протидії та запобігання корупції, тероризму, державної зради, колабораційної діяльності окремими громадянами України;

6) вживання ефективних заходів щодо забезпечення відшкодування шкоди жертвам злочинів, учинених в умовах російсько-української війни організованими злочинними структурами.

Насамкінець. Не чекаючи завершення російсько-української війни, правоохоронні органи мають перебудувати свою роботу так, щоб протиставити сучасним тенденціям розвитку кримінальної ситуації в умовах воєнного стану з метою чіткого визначення майбутніх ризиків з боку організаційних злочинних груп та формування відповідної реакції на них. У зв'язку з цим наш прогноз передбачає наступне:

1) організована злочинність після війни буде ще активніше впроваджуватися в легальні соціальні й економічні структури (використовувати у своїх корисливих інтересах процеси перерозподілу контролю над підприємствами, землями, що знаходились в сфері впливу сімейних кланів, олігархату чи підсанкційних суб'єктів);

2) істотно розширяться можливості окремих злочинних формувань по встановленню контактів із закордонними злочинними угрупованнями та їхніми представниками з метою поширити свій вплив на криміногенну та безпекову ситуацію в Україні;

3) ріст безробіття, не занятість, особливо молоді, безумовно обумовить загальне ускладнення криміногенної обстановки в країні, розширить соціальну базу для поповнення рядів організованої злочинності;

4) корупція буде спрямована, насамперед, у ті владні структури, які реально будуть впливати на формування економічної політики держави, і, відповідно, мати можливість її корекції в процесі поствоєнної відбудови міст і сіл, які постраждали в період окупації ворогом нашої країни і продовжують страждати від ракетних і авіаударів держави-агресора рф;

5) не варто виключати й серйозні конфлікти, що будуть розв'язані між організованими групами з питань перерозподілу сфер впливу, здійснення свого перевтілення, пристосування до нових умов.

Висновок. Російсько-українська війна породила багато зовнішніх і внутрішніх проблем, відкрила нам такі глибинні процеси, коли ми стали свідками проникнення в усі владні структури організованих злочинних груп, які з середини підривали нашу економіку, соціальний рівень життя, готували нас до рабства з державою агресором рф.

На жаль, багато суддів, працівників поліції, податківців, митників, народних депутатів жили і фінансувалися за рахунок платників податків, і водночас нехтували Законом, довірою населення та своїми протиправними діями підривали авторитет усієї системи правоохоронних органів. Самоочищення – це єдиний шлях до європейської цивілізації.

Список використаних джерел

1. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції 2021 рік : монографія / авт. кол. М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.

2. Федоренко Д. Злочинність за межою загальноприйнятого (нова кримінологія). Київ : ВД «Дакор», 2023. 232 с.

3. Богатирьов І. Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога. К. : ТОВ «Видавничий дім «АДЕФ-УКРАЇНА», 2023. 244 с.

Бойко Іван,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем
правового та організаційного забезпечення діяльності
Міністерства Державного науково-дослідного
інституту МВС України

НОРМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЮВАНИХ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ У ВІЙНІ ПРОТИ УКРАЇНИ

«Бог створив росіян тільки для того, щоб показати іншим народам, як жити не можна. Все існування держави-агресорки полягає лиш у тому, щоб бути уроком для інших».

Петро Чаадаєв

Воєнна агресія російської федерації проти України, що мала місце ще у лютому 2014 р. в Автономній Республіці Крим, була спрямована на окупацію та анексію півострова та продовжена на Сході нашої держави в Донецькій та Луганській областях. А з 24 лютого 2022 р. переросла у повномасштабну воєнну агресію російської федерації (далі – рф) на всій території України та може розглядатись як, у певній мірі, «кульмінацією» російської зовнішньої політики. Вчинення злочинів агресії рф у війні проти України, безумовно, вимагають належної міжнародно-правової кваліфікації, на основі якої повинні проводитись заходи, пов'язані з припиненням воєнної агресії рф. Крім того, необхідно притягнути до кримінальної відповідальності російське вище політичне керівництво та військово командування за вчинені злочини агресії проти України.

Слід зазначити, що росія, з одного боку, у відносинах з Україною проголошувала «стратегічне партнерство», а з іншого – ставала дедалі агресивнішою. Відомі приклади активного перешкоджання європейській та євроатлантичній інтеграції, спроби дестабілізувати внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Пропагандистська війна рф проти нашої держави розпочалася ще з 2000-х років: вона то тимчасово припинялась, то знов відновлювалась, але велась і ведеться послідовно і до теперішнього часу; продемонструвала, що задля досягнення власних політичних цілей росія цілком готова до війни проти нібито «братнього народу».

Разом з тим, сьогодні кримінальна відповідальність за вчинення збройної агресії у війні рф проти України передбачена як міжнародним, так і національним законодавством. Ще у 2014 р. Україна вперше за часів незалежності зіштовхнулася з необхідністю застосовувати у слідчій та судовій практиці ст. 437 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» [1]. Ні теорія, ні вітчизняна правозастосовна практика не були готові до застосування норм про вчинення

злочину збройної агресії та інших воєнних злочинів. Варто згадати, що в Україні темі злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку завжди приділяли мало уваги як в медіа просторі, так і в наукових дослідженнях. Адже ця тема не вважалась актуальною та й судової практики для її вивчення, фактично, не було. Натомість, натеper в Україні вже виникла необхідність створення ефективних правових норм щодо запобігання збройній агресії росії проти України та проведення досліджень і розробок у цій сфері.

Потреба застосовувати під час досудового слідства та судового розгляду ст. 437 КК України «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» [1] породила чимало питань щодо відповідності тексту статті сучасним проявам агресивної війни. Адже зазначені дії так само, як і військова зброя, здатні зруйнувати міжнародний мир та правопорядок.

Слід зазначити, що у березні 2022 р. Парламент України доповнив розділ XX Особливої частини КК України ст. 436-2 [1], якою серед інших криміналізував, тобто визнав суспільно небезпечним діяння з покладанням кримінальної відповідальності, – виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України, глорифікація її учасників. Отже, відповідно до частини 1 ст. 436-2 КК України [1] кримінально-протиправними визначаються не лише описані в ній публічні, а й не публічні дії.

Водночас воєнна агресія рф є прагнення її незаконно захопити території нашої суверенної держави у визнаних міжнародною спільнотою та ООН кордонах, спричинила невиборчі бомбардування міст та сіл. Воєнна агресія рф проти мирного населення на окупованих територіях вже призвела до загибелі понад 8 тис. 173 осіб цивільного населення, поранення – 13 тис. 620 осіб. Серед загиблих – 3,6 тис. чоловіків і 2,1 тис. жінок, а також більше 500 дітей. Ці статистичні дані є дуже приблизними: до них включені лише підтверджені втрати і немає даних з окупованих територій України. Досі невідомо, скільки українців загинуло в практично зруйнованих Сєвєродонецьку, Лисичанську, Попасній, Бахмуті та інших населених пунктах. Окрема історія – місто Маріуполь: в місті, яке росіяни зрівнювали із землею минулої весни, за найобережнішою оцінкою могли загинути більше 20 тисяч цивільних осіб. Причиною загибелі більшості цивільних українців (94%) стала вибухова зброя з великою зоною ураження. Ще 6% загинули через міни та вибухонебезпечні предмети [2].

За підрахунками дослідників, станом на кінець березня 2023 р. \$150,5 млрд збитків отримала Україна через військову агресію росії проти інфраструктури України в ході повномасштабної війни. Найбільшу частку у загальному обсязі збитків складають втрати житлового фонду – \$55,9 млрд, враховуючи збитки приблизно \$1 млрд від затоплень та руйнувань житлових будинків внаслідок підриву Каховської ГЕС. Станом на червень 2023 р. загальна кількість зруйнованих або пошкоджених внаслідок збройної агресії рф об'єктів житлового фонду становить близько 167,2 тис. будівель, з них 147,8 тис. – приватні будинки, 19,1 тис. – багатоквартирні, ще 0,35 тис. – гуртожитки. Інфраструктурі української енергетики, за попередніми оцінками, завдано збитків на \$8,8 млрд, з яких \$638 млн – прямі збитки сфери від підриву Каховської ГЕС. Ще \$8,7 млрд

складають прямі втрати аграрного сектору внаслідок російської військової агресії. Загальна сума збитків від руйнувань та пошкоджень закладів соціальної сфери, науки та охорони здоров'я, культурних споруд, спортивних об'єктів та адміністративних будівель складає близько \$5,9 млрд [3]. В Україні через військову агресію росії вщент зруйновані 261 школа та 127 дитячих садків, понад 1441 шкіл та 942 садки пошкоджено [4].

Разом з тим, у положеннях правових норм пункту 1 ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) вказано, що ООН має на меті: підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії [5].

Крім того, у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 р. про «визначення агресії» зазначаються дії, які слід кваліфікувати як агресію, незалежно від оголошення війни [6]. Отже, збройна агресія, тобто війна, може мати місце й тоді, коли вона не оголошена або не визнана однією зі сторін конфлікту.

Натепер юрисдикція Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) розповсюджується на тяжкі правопорушення, зокрема й на злочини агресії (частина 1 ст. 5 п. (d) Статуту). А згідно з частиною 2 ст. 5 зазначеного вище Статуту визначено, що суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту ООН. У положеннях правових норм частини 3 ст. 12 Римського статуту МКС вказано, що ... «визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину. Держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничает із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно» [7].

Слід зазначити, що дослідження норм міжнародного права щодо запобігання вчинюваних рф злочинів агресії у війні проти України пов'язано з процесом ратифікації Україною Римського статуту МКС, що триває з 20 січня 2000 р., (з дня підписання статуту нашою державою). Значний крок у цьому напрямі було зроблено 2 червня 2016 р. з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)». Цей Закон набрав чинності 30 вересня 2016 р., передбачив доповнення положень правових норм, зокрема частиною 6 ст. 124 Конституції України, такого змісту: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах визначення Римського статуту Міжнародного кримінального суду» [8]. Водночас вчинювані воєнні злочини, у т.ч. злочини агресії рф у війні проти України згідно Римського статуту МКС, залишаються декриміналізованими в кримінальному законодавстві нашої держави. Всупереч міжнародним зобов'язанням чинні правові норми Римського статуту МКС не імплементовані до національного законодавства України. Оскільки рф у війні проти України постійно вчиняє злочини агресії та інші воєнні злочини, що вимагає реформування системи кримінального законодавства України з урахуванням імплементации правових норм Римського

статуту МКС, тому в нашій державі має бути створено наукове підґрунтя такого реформування.

У 2010 р. у м. Кампала (Уганда) відбувалася конференція, на якій держави-сторони Римського статуту внесли до нього відповідні поправки щодо злочину агресії, доповнивши Статут ст. 8 bis «Злочин агресії», зокрема: 1. Для цілей цього Статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням *Статуту Організації Об'єднаних Націй*. 2. Для цілей пункту 1 «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй [7].

Слід зазначити, що у резолюції 3314 (XXIX) ГА ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., на яку посилається стаття 8 bis Римського статуту МКС, вона визначає агресію як застосування збройних сил державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави (ст. 1) чи будь-який інший спосіб, несумісним зі Статутом ООН; а *агресивну війну названо злочином проти міжнародного миру*. Крім того, ця резолюція встановлює розширений, у порівнянні із попередньою Конвенцією щодо визначення агресії 1933 р., перелік діянь, які є агресією (ст. 3):

(а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є наслідком такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;

(б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

(с) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

(д) напад збройними силами держави на суходільні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави;

(е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави згідно з угодою з державою, яка їх приймає, в порушення умов, передбачених цією угодою, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;

(ф) дії держави, яка дозволяє, щоб її територія, надана нею у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акта агресії проти третьої держави;

(г) заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань та регулярних сил або найманців, що здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави настільки серйозного характеру, що це дорівнює перерахованим вище актам, або її істотна участь в них [3].

У статті 4 зазначеної Резолюції також вказано, що агресія не вичерпується всіма вищеназваними діями, а Рада безпеки ООН, відповідно до Статуту ООН, може кваліфікувати інші дії держав як акти агресії.

Таким чином, у правових нормах пунктів (a); (b); (c); (d); (e); (g) ст. 3 Римського статуту МКС встановлено, перелік діянь, які є злочинами агресії. Відповідно до встановленого переліку діянь, які є злочинами агресії, котрі рф вчиняла і постійно вчиняє у розпочатій ще з лютого 2014 р. війні проти України, а також у повномасштабній війні проти України з 24 лютого 2022 р. Крім того, у правових нормах пункту (f) ст. 3 Римського статуту МКС встановлено, перелік діянь, які є агресією. Зокрема, дії Республіки Білорусь як держави, яка дозволяла і дозволяє, щоб її територія, надана нею у розпорядження держави росії, використовувалася останньою для здійснення актів агресії проти держави Україна. Отже, діяння, які є агресією, що вчинялися та постійно вчиняються рф, за участю Республіки Білорусь, необхідно кваліфікувати як злочини агресії проти держави Україна та її громадян. Сьогодні покарати російське та білоруське вище політичне керівництво й військове командування за злочини агресії, які були вчинені і вчиняють рф та Республіка Білорусь у війні проти України, неможливо. Оскільки, росія та Республіка Білорусь навіть не підписали та не ратифікували Римський статут МКС. Натепер для покарання вищого політичного керівництва і військового командування росії та Республіки Білорусь ООН необхідно створити окремий військовий трибунал та притягнути винних за вчинення злочинів агресії до кримінальної відповідальності.

Висновки. 1. Верховній Раді України необхідно негайно ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. та імплементувати правові норми цього Статуту до кримінального законодавства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». 2. Натепер рф як державу агресора, спонсора тероризму, яка вчинила і вчиняє діяння, що є злочинами агресії проти України та міжнародного миру, а також не виконала наказ Міжнародного суду ООН в Гаазі від 16 березня 2022 р. – наказ про негайне припинення вогню рф та виведення військ з території України, необхідно виключити з Ради Безпеки ООН як постійного члена. 3. Натепер військова агресія рф проти України носить постійний характер, оскільки росія вчинила і вчиняє кожного дня злочини агресії проти України, є державою агресором, спонсором тероризму, яка заподіяла матеріальних збитків державі Україна, що зазнала і постійно зазнає військової агресії (нападу) зі сторони рф. Тому, рф за рішенням створеного (у найближчий час) ООН окремого військового трибуналу повинна виплати державі Україна, на яку вона напала, репарації, як спосіб відшкодування шкоди для відбудови України та виплати компенсацій як громадянам України, так і іноземцям, які постраждали від вчиненої рф військової агресії та інших військових злочинів на території України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 29.06.2001. № 25. Ст. 131.
2. Скільки цивільних українців загинуло за час повномасштабної війни. *Слово і діло*. Аналітичний портал від 9 березня 2023 р. URL:

<https://www.slovoidilo.ua/2023/03/09/infografika/suspilstvo/skilky-cyvilnyxukrayincziv-zahynulo-chas-povnomasshtabnoyi-vijny> (дата звернення: 25.09.2023).

3. Загальна сума збитків інфраструктурі України від війни перевищила \$150 мільярдів – KSE. *Укрінформ*. 03.08.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3743725-zagalna-suma-zbitkiv-infrastrukturi-ukraini-vid-vijni-perevisila-150-milardiv-kse.html> (дата звернення: 25.09.2023).

4. 10% освітньої інфраструктури України постраждало від обстрілів Росії. Скільки збитків нанесла РФ українській освіті. *Журнал «Forbes Ukraine»*. URL: <https://forbes.ua/money/10-osvitnoi-infrastrukturi-ukraini-postrazhdali-vid-obstriliv-rosii-skilki-zbitkiv-nanesla-rf-ukrainskiy-osviti-20042023-13147> (дата звернення: 25.09.2023).

5. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду, виданий ООН від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення 25.09.2023).

6. Визначення Агресії, затверджено резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення: 25.09.2023).

7. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. Україна підписала Статут 20 січня 2000 р. Статут вступив в силу 1 липня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 25.09.2023).

8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text> (дата звернення: 25.09.2023).

Ботнаренко Ірина,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ ПРОЯВАМ НА ОБ'ЄКТАХ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В Україні основна небезпека тероризму походить від держави-агресора – російської федерації (далі – рф), невдалі намагання якої шляхом енергетичного шантажу зламати опір і протистояння українців переросли у фізичне знищення енергетичної інфраструктури країни. З жовтня 2022 року весь світ спостерігає за систематичними атаками енергетичного тероризму рф проти України – масованими ракетними та дронними ударами по об'єктах цивільної енергетичної інфраструктури України.

Станом на 24 лютого 2023 року прямі збитки, завдані інфраструктурі української енергетики, за попередніми підрахунками, склали 8,1 млрд дол. [1]. Однак, поточна оцінка наразі ускладнена відсутністю детальної інформації про пошкодження на об'єктах, що нині перебувають під окупацією або доступ до яких фізично неможливий через постійні обстріли та/або значні ризики мінувань [2]. За оприлюдненими даними на сайті одного інтернет-ресурсу, від жовтня 2022 по лютий 2023 року по українській енергосистемі вже було випущено 1500 ракет і дронів-камікадзе [2]. Крім того, керівництво країни постійно наголошує про ймовірні складнощі під час опалювального сезону 2023–2024 років, а тому наполегливо рекомендує громадянам потурбуватися про додаткові варіанти у випадку продовження росією енергетичного терору та відключення у зв'язку з цим електроенергії.

Заздалегідь сплановані удари по об'єктах енергетичної інфраструктури України, безумовно, є зухвалими воєнними злочинами, злочинами проти людяності та актами геноциду Українського народу [3], а тому потребують беззаперечного засудження та вжиття найсуворіших заходів проти агресора.

Необхідною умовою ослаблення терористичних загроз та підтримання стабільної роботи енергосистеми на національному рівні є продукування ефективної державної політики протидії енерготероризму, що передбачає створення чіткої концепції та стратегії, базових принципів, визначення концептуальних догм (засад) і напрямів їх практичного впровадження.

Інфраструктура системи енергозабезпечення традиційно відноситься до критичної інфраструктури, захист якої, відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України від 16 листопада 2021 року «Про критичну інфраструктуру», є складовою частиною забезпечення національної безпеки України [4].

Питання захисту енергетичної інфраструктури врегульовується Законом України від 13 квітня 2017 року «Про ринок електричної енергії», який «визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування ринку електричної енергії, регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, розподілом, купівлею-продажем, постачанням електричної енергії для забезпечення надійного та безпечного постачання електричної енергії споживачам з урахуванням інтересів споживачів, розвитку ринкових відносин, мінімізації витрат на постачання електричної енергії та мінімізації негативного впливу на навколишнє природне середовище» [5].

Більш-менш докладно питання захисту енергетичних об'єктів відображено у сфері ядерної енергетики. Так, Закон України від 8 лютого 1995 року «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок, розміщенням, проектуванням, спорудженням, введенням в експлуатацію та зняттям з експлуатації ядерних установок, джерел іонізуючого випромінювання тощо [6]. Закон чітко визначає обов'язковість «фізичного захисту ядерних установок та матеріалів», цілями якого є мінімізація можливості вчинення диверсії, крадіжки або будь-якого іншого неправомірного вилучення ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання, а також зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї (ст. 60).

Закон України від 19 жовтня 2000 року «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання» розкриває зміст таких понять, як «диверсія», «фізичний захист», «режим фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання». Також, відповідно до ст. 3 Закону, однією з засад державної політики з фізичного захисту визначає «застосування всіма заінтересованими органами державної влади і юридичними особами єдиної, завчасно створеної системи протидії актам ядерного тероризму» [7].

В цілому, на сьогодні в Україні існує ряд окремих державних (національних) функціонуючих систем, які мають відношення до захисту електроенергетичного комплексу, зокрема: Єдина державна система цивільного захисту (положення про систему затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11); Єдина система запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків (положення про систему затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92); Державна система фізичного захисту (порядок функціонування затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2011 № 1337).

Окрім цього, відповідно до Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 року № 1009-р, створення державної системи захисту критичної інфраструктури спрямоване на забезпечення стійкості критичної інфраструктури до загроз усіх видів, включаючи загрози природного і

техногенного характеру, загрози, спричинені протиправними діями, та інші загрози [8].

Створення системи забезпечення антитерористичного та антидиверсійного захисту критичної інфраструктури, зокрема й енергосистеми держави, зумовлює: 1) законодавче визначення повноважень уповноваженого органу з питань захисту критичної інфраструктури України з науково-технічного забезпечення процедур захисту об'єктів критичної інфраструктури; 2) створення науково-дослідних установ, які будуть забезпечувати науково-технічне супроводження функціонування системи аналізу стану критичної інфраструктури та здійснювати експертизу з оцінки прогнозування наслідків впливів на стійкість об'єктів критичної інфраструктури; 3) розробку та впровадження необхідного методичного та нормативного забезпечення аналізу та прогнозування наслідків диверсії або терористичних актів [9, с. 92].

У цілому, підтримуючи політику державних органів щодо удосконалення системи захисту енергосистеми України від тероризму, міркуємо, що вона повинна охопити, принаймні, дві складові: 1) фізичний захист об'єктів енергетики від ударів ракет і дронів, диверсій і кібератак; 2) управління енергетичною системою та її окремими частинами, що забезпечують розподілене виробництво електроенергії навіть в умовах війни.

Відповідно, ключові завдання політики національної безпеки щодо зміцнення енергетичної безпеки в умовах воєнного стану, вважаємо, повинні охоплювати: 1) забезпечення стабільності постачання паливно-енергетичної сировини; 2) підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів; 3) створення системи стратегічних резервів паливно-енергетичних ресурсів, у тому числі, відповідно до практики Європейського Союзу; 4) продуктивний захист критичної інфраструктури паливно-енергетичного комплексу від протиправних діянь та еколого-техногенних впливів.

Список використаних джерел

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Березень 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report-1.pdf.

2. Кузьмич О. Україна розпочала роботу над системою захисту об'єктів критичної інфраструктури – Держспецзв'язку. 23.04.2023. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/ukrayina-rozpochala-robotu-nad-sistemoyu-zahistu-ob-yektiv-kritichnoyi-infrastrukturi-derzhspeczv-yazku-2313313.html>.

3. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України щодо енергетичного тероризму російської федерації»: проєкт від 25.11.2022 № 8230. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DI08411A?an=2>.

4. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

5. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>.

6. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку : Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання : Закон України від 19 жовтня 2000 р. № 2064-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2064-14#Text>.

8. Про схвалення Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1009-2017-%D1%80#Text>.

9. Леонов Б. Д., Шостак Р. М., Серьогін В. С. Розвиток методичного забезпечення антитерористичної захищеності об'єктів критичної інфраструктури (на прикладі США). *Інформація і право*. № 3(34)/2020. С. 92–93.

Гавловський Владислав,
головний науковий співробітник Міжвідомчого
науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Внаслідок повномасштабної війни РФ на території нашої держави Україна у 2022 році за версією Global Risk Assessment потрапила до топу найнебезпечніших країн світу. Така позиція свідчить про те, що експерти не рекомендують відвідувати такі країни, оскільки на їхній території йдуть бойові дії або фіксується неконтрольовано високий рівень злочинності [1].

Так, на території України йдуть бойові дії, але криміногенна ситуація контрольована, хоча рівень злочинності досить високий.

Згідно з результатами дослідження World Population Review щодо рейтингу країн з найвищим рівнем злочинності Україна в 2023 році посіла 57-е місце зі 136 із показником 47,42 злочину на 100 тисяч населення [2].

Відповідно статистичній звітності Офісу Генерального прокурора України [3] за 8 місяців 2023 року кількість облікованих кримінальних правопорушень складала 345739, що на 41,2% більше порівняно з аналогічним періодом 2022 року (244801). Порівняно з довоєнним аналогічним періодом 2021 року кількість облікованих кримінальних правопорушень збільшилася на 39,7% (247401).

Варто відмітити, що за час війни різко зросла кількість облікованих особливо тяжких злочинів. Якщо за 8 місяців 2021 року було обліковано 9737 таких злочинів, то за 8 місяців 2022 року – 61260 злочинів, а за аналогічний період 2023 року – 83502 злочини, що у 8,6 раза більше порівняно з довоєнним періодом.

Тому на сьогодні протидія злочинності, її попередження та прогнозування з використанням сучасних технологій мають стати пріоритетним завданням держави.

В роботах зарубіжних авторів, а з недавніх пір і у вітчизняних дослідженнях, широко висвітлюються теоретичні, практичні та етико-правові аспекти використання штучного інтелекту для протидії злочинності.

У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р, поняття «штучний інтелект» визначено як «організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі

прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [4].

Варто відмітити, що штучний інтелект – це технологія потрібного призначення. Перше (головне) – для розвитку економіки, суспільства, зміцнення безпеки громадян. Друге – для військових цілей. Окремий напрям використання штучного інтелекту – вплив на кримінальну юстицію, який інтерпретують у трьох напрямках: вчинення злочинів, діяльність правоохоронних органів, здійснення правосуддя.

Використання штучного інтелекту у злочинній діяльності має значні особливості, які різняться з використанням інформаційних технологій. А поєднання штучного інтелекту та мережі Інтернет створює безмежні можливості для злочинної діяльності, зокрема, як приклад вбивств, які правоохоронним органам досить важко кваліфікувати саме як вбивство. Це пов'язано з тим, що в Інтернеті будь-яка цілеспрямована дія може бути замаскована або під відмову, або не регламентну роботу обладнання тощо.

Фахівці відмічають, на сьогодні у світі немає такої юридичної системи, яка була б готова до такого стрімкого розвитку штучного інтелекту. «У традиційному праві все просто: є закон і є людина, яка порушує цей закон – і вона має бути покарана. Але кого карати, якщо людина зазнала шкоди внаслідок технологій штучного інтелекту? Хто винуватий: автор алгоритму? Користувач? Зараз постає багато запитань, на які ні в кого не має відповіді» [5].

Варто звернути увагу на те, що прогнозується збільшення масштабів та ефективності дій зловмисників і завдяки тому, що штучний інтелект сприяє підвищенню анонімності користувачів, які з ним взаємодіють. Якщо зловмисник знає, що його атака не може бути відстежена або навіть у разі виявлення не може точно ідентифікувати його і пов'язати з атакою, йому набагато легше зважитися на таку атаку, ніж хакерам у минулому. На думку багатьох практиків у сфері кібербезпеки, поширення штучного інтелекту призведе до значних змін у психології потенційних зловмисників і сформує у них установку на безкарності.

Останнім часом злочинці з використанням технологій штучного інтелекту вдосконалюють різні злочинні схеми.

Зокрема, у США почали використовувати штучний інтелект для здійснення шахрайства. Як повідомляє *Washington Post*, у США злочинці працюють за налагодженою схемою: телефонують своїм потенційним жертвам і повідомляють про те, що їхній родич потрапив у біду. Тоді наляканий потерпілий перераховує потрібну суму для порятунку своєї близької людини. На сьогодні американські злочинці вдосконалили схему обману: тепер вони використовують технології штучного інтелекту й імітують голоси родичів своїх жертв задля більшого успіху їхньої «справи». У 2022 році такий вид шахрайств став другим за популярністю у США. Протягом року надійшло понад 36 тисяч скарг від людей, обманутих аферистами у такий спосіб. Завдані збитки оцінюються в \$11 млн [6].

Використання можливостей штучного інтелекту в роботі правоохоронних органів, зокрема у напрямі протидії злочинності, є практично затребуваним та актуальним. Є чимало прикладів різних програмних рішень із використанням

штучного інтелекту для фіксації, попередження та завчасного реагування на правопорушення.

Активне використання штучного інтелекту та робототехніки в правоохоронній практиці почалося з 2014–2015 років. З цієї причини між країнами світу вже склалися і з кожним роком усе чіткіше проявляються відмінності у використанні правоохоронними органами, передусім поліцейськими «на землі», досягнень штучного інтелекту та робототехніки. Ряд країн, насамперед Сполучені Штати, Великобританія, Китай, Японія, Південна Корея, Ізраїль, не тільки створили в структурі правоохоронних органів Центри адаптації штучного інтелекту та робототехніки до повсякденної роботи правоохоронців, а й тісно співпрацюють з університетами та бізнесом як для створення поліцейського софту з елементами штучного інтелекту, так і для навчання співробітників правоохоронних органів роботі із штучним інтелектом і робототехніки.

Підсумки діяльності подібних центрів свідчать про те, що у переважній більшості випадків правоохоронні органи не використовують якийсь унікальний, спеціально розроблений поліцейський софт на базі штучного інтелекту, а адаптують уже наявні військові, розвідувальні та бізнесові розробки під потреби поліції.

Штучний інтелект використовується правоохоронними органами за такими напрямками: збір інформації, зберігання і обробка інформації; аналітичні і прогнозні моделі; розслідування кіберзлочинів; забезпечення комунікацій і взаємодії тощо.

Серед технологій, що вже увійшли в повсякденне життя співробітників поліції, експерти ОБСЄ виділяють, передусім, такі:

алгоритми штучного інтелекту, спрямовані на розпізнавання підозрілих або викрадених транспортних засобів;

програми «машинного» розпізнавання облич здатні, в тому числі, виділяти та розпізнавати в натовпі осіб, які перебувають у розшуку, або підозрюваних поліцією у вчиненні злочинів (не тільки за повним, але й частковим зображенням);

програми розпізнавання голосів на основі порівняльного аналізу із зразками, що діє в режимі реального часу. Припустимо, поліції вдалося записати голос злочинця. Програма, підключена до обладнання компанії мобільного зв'язку, дає змогу прослуховувати всі розмови. Якщо має місце збіг зразка з аудіофайлом розмови, програма автоматично дає команду поставити телефон на прослуховування й одночасно визначає його локацію;

програми контент- і латентно-семантичного аналізу, що дозволяють на основі змістовного аналізу письмових або аудіотекстів визначати психологічний стан їх автора, а також приховані замисли, закладені в повідомлення;

платформне рішення на основі штучного інтелекту, що дає змогу збирати, зберігати та проводити інтелектуальний аналіз інформації з метою превентивного виявлення слабких сигналів, які свідчать про сплеск вуличної злочинності, неконтрольовані заворушення, безлади й акти вандалізму;

біометричні методи, що дозволяють проводити ідентифікацію громадян, розпізнавати злочинців і виявляти підозрілу поведінку за мікромоторикою м'язів обличчя, рухами тіла тощо;

патрулювання периметру;

повністю автоматизований комплекс, що функціонує на основі штучного інтелекту, для пошуку та аналізу контенту дитячої порнографії в мережі;

масштабована, відкрита цифрова система судової експертизи;

інтелектуальні програми на базі штучного інтелекту, що дозволяють розпізнавати відхилення від норми при проведенні фінансових транзакцій, при укладенні господарських договорів тощо, які сприяють розкриттю фінансових злочинів;

спеціалізовані програми розпізнавання незвичайних коливань цін на активи, що вказують на інсайдерську торгівлю або кримінальну поведінку на фінансових ринках;

автономні роботи, які можуть проводити огляд особливо небезпечних об'єктів, включаючи об'єкти з наявністю вибухових, отруйних речовин тощо;

боти, які використовуються правоохоронними органами для первинних інформаційних контактів із громадянами та організаціями.

Отже, у найближчому майбутньому існуючі загрози будуть доповнені новими, пов'язаними з розвитком штучного інтелекту. Типові загрози стануть більш технічно складними та досконаліми.

На сьогодні існує низка проблем використання штучного інтелекту з метою запобігання злочинності в нашій країні.

Зазначимо кілька напрацьованих фахівцями напрямів у вирішенні питань щодо використання штучного інтелекту для запобігання злочинності. Серед них, необхідно:

визнати протидію злочинності, її прогнозування та попередження з використанням сучасних технологій пріоритетним завданням держави поряд з посиленням обороноздатності країни, розвитком економіки, освіти, медицини тощо;

терміново розробити і затвердити план заходів щодо реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні та відповідно план дій державних органів у частині впровадження програмного забезпечення з технологіями штучного інтелекту, в т. ч. для протидії, прогнозування та попередження злочинності, з метою планування видатків державного бюджету на реалізацію відповідних програм;

вирішити питання забезпечення правоохоронних органів висококваліфікованими фахівцями у сфері запобігання злочинності з використанням технологій штучного інтелекту;

забезпечити правоохоронні органи відповідним програмним забезпеченням для протидії злочинцям, що використовують штучний інтелект для вчинення злочинів;

вивчати зарубіжний досвід з використання штучного інтелекту у сфері

протидії злочинності, її прогнозування та профілактики;

вирішити питання залучення іноземних фахівців, реалізації механізмів грантової допомоги на розробку технологій штучного інтелекту або використання готових рішень у цій сфері;

налагодити систему ефективної взаємодії правоохоронних органів із навчальними закладами, науковими установами та приватними структурами як для створення програмного забезпечення з елементами штучного інтелекту для правоохоронців, так і для навчання співробітників правоохоронних органів навичкам роботи із системами із штучним інтелектом;

забезпечити підтримку вітчизняних розробок технологій штучного інтелекту, які використовуються для прогнозування та профілактики злочинності;

провести дослідження щодо кримінально-правового регулювання ситуацій, що можливі в процесі застосування штучного інтелекту;

вивчити питання щодо доцільності створення у структурах правоохоронних органів Центрів адаптації штучного інтелекту і робототехніки до повсякденної роботи правоохоронців.

Список використаних джерел

1. Афганистан, Сирия, Украина: Global Risk Assessment обнародовал топ самых опасных стран мира в 2022 году. URL: <https://visitukraine.today/ru/blog/1045/afganistan-siriya-ukraina-global-risk-assessment-obnarodoval-top-samyx-opasnyx-stran-mira-v-2022-godu>.

2. Названы страны мира с самым высоким уровнем преступности: на каком месте Украина. URL: <https://www.unian.net/tourism/news/strany-mira-s-samym-vysokim-urovнем-prestupnosti-v-2023-godu-na-kakom-meste-ukraina-12107016.html>.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-24>.

5. Про затвердження Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 438-р. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mikhaylo-fedorov-rozvivayuchi-sferu-shtuchnogo-intelektu-mi-zabezpechujemo-konkurentospromozhnist-ukraini-na-mizhnarodnomu-rinku>.

6. Родич у біді: у США шахраї почали використовувати штучний інтелект для імітації голосів. URL: <https://sud.ua/uk/news/abroad/264147-rodstvennik-v-bede-v-ssha-moshenniki-nachali-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt-dlya-imitatsii-golosov>.

Головкін Богдан,
головний науковий співробітник сектору
дослідження проблем злочинності та її причин
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України

ФОРМИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОТЕРПІЛИХ ВІД АВТОТРАНСПОРТНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відповідальність за безпеку дорожнього руху однаково лежить на усіх учасниках дорожнього руху, які зобов'язані виконувати Правила дорожнього руху (далі – ПДР), тим самим спільними колективними зусиллями створювати безпечні умови для дорожнього руху невизначеного кола осіб, мінімізувати ризики настання дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) та їх суспільно небезпечних наслідків. При взаємодії транспортних засобів, людей, дорожніх умов завжди існує потенційна небезпека для життя та здоров'я осіб, які безпосередньо беруть участь у процесі руху по дорозі. Втім, неправомірна поведінка в конкретній дорожній ситуації трансформує потенційну небезпеку на реальну загрозу для життя та здоров'я суб'єкта такої поведінки, сприяє створенню ДТП, або потраплянню в них і настанню суспільно небезпечних наслідків.

Будемо свідомі в тому, що вчинення автотранспортних кримінальних правопорушень може залежати від віктимної поведінки потерпілих, або не залежати. За своїм змістом віктимна поведінка учасників дорожнього руху – це небезпечні в конкретній дорожній обстановці дії або бездіяльність, що несуть реальну загрозу їхньому життю та здоров'ю і при цьому знижують спроможність запобігти настанню суспільно небезпечних наслідків чи зменшити їх тяжкість [1, с. 106]. Віктимна поведінка виступає необхідною умовою, що сприяє вчиненню кримінального правопорушення з необережності. Учасник дорожнього руху, що поводить віктимно, свідомо чи не усвідомлено, наражається на реальну загрозу серйозного травмування чи смерті при взаємодії з іншими учасниками дорожнього руху в умовах невизначеності під час дорожнього руху. Має місце недбале ставлення до забезпечення власної безпеки в ситуації, коли була фактична можливість уникнути настання суспільно небезпечних наслідків.

З точки зору чинних ПДР на автомобільних дорогах віктимно поводитися можуть водії та пасажери транспортних засобів (далі – ТЗ), пішоходи, особи, які рухаються в кріслах колісних, велосипедисти, погоничі тварин, незалежно від віку, статі, ступеня їхньої мобільності. До групи ризику віктимної поведінки також входять нові учасники дорожнього руху, а саме: водії електричних колісних транспортних засобів, а також низькошвидкісного легкого електричного транспортного засобу.

Для безпечного керування транспортним засобом велике значення мають: зорове сприйняття швидкості і часу, розрахунок відстані до об'єктів, що наближаються, а також здатність своєчасно вирізняти потенційну небезпеку на дорозі, передбачати наміри інших учасників руху і ймовірний розвиток подій, і, що найважливіше, психологічна готовність миттєво реагувати на раптово виниклу реальну загрозу та уникати заподіяння шкоди життю або здоров'ю.

Враховуючи викладене, видається доцільним вирізняти три основні форми віктимної поведінки потерпілих від автотранспортних кримінальних правопорушень: 1) неправомірні дії учасника дорожнього руху, що створили загрозу його життю або здоров'ю і не дозволили уникнути суспільно небезпечних наслідків, хоча була така технічна можливість; 2) неправомірні дії кількох учасників дорожнього руху, що призвели до необережного заподіяння шкоди життю або здоров'ю одному з правопорушників; 3) бездіяльність учасника дорожнього руху, що створила загрозу його життю або здоров'ю і не дозволила уникнути суспільно небезпечних наслідків, хоча фактично була така можливість.

Перша форма віктимної поведінки включає порушення вимог і заборон ПДР, що в конкретній дорожній обстановці створює реальну загрозу власному життю або здоров'ю і може призвести до настання суспільно небезпечних наслідків. Зазвичай це активні дії, що порушують імперативні вимоги заборонних та наказових дорожніх знаків і розмітки, правил обгону, проїзду перехрест'я і зустрічного роз'їзду, перевищення безпечної і встановленої швидкості руху, а також порушення вимог сигналів регулювання чи керування ТЗ у стані сп'яніння та ін.

Друга форма віктимної поведінки включає порушення ПДР кількома учасниками одночасно або послідовно, що створює реальну загрозу для обох правопорушників, але внаслідок непередбачуваного розвитку аварійної ситуації, збігу причинних зв'язків призводить до заподіяння смерті або серйозного травмування одного з правопорушників. Трапляються випадки коли причиною порушення правил ПДР одним учасником є недотримання їх іншим учасником, однак при зіткненні ТЗ шкода заподіюється іншій особі (особам), які випадково опинилися на місці події. При взаємодії кількох учасників дорожнього руху, які обопільно порушують ПДР, створюється реальна загроза як для їхнього життя або здоров'я, так і для інших осіб. І тільки сукупність обставин конкретної дорожньої ситуації та фізичні закони некеруваного руху предметів і тіл у просторі й часі призводять до непрогнозованого заподіяння смерті або серйозного травмування і фактично унеможливають їх відвернення.

Третя форма віктимної поведінки полягає в недотриманні учасником дорожнього руху норм і правил безпечної поведінки, грубій необережності під час дорожнього руху, що сприяла виникненню аварійної ситуації, в якій була фактична можливість уникнути ДТП та її суспільно небезпечних наслідків, однак цього не вдалося зробити. Це може бути невиконання приписів попереджувальних дорожніх знаків і знаків пріоритету, неврахування дорожньої обстановки і складних дорожніх умов, експлуатація технічно несправного ТЗ, невикористання засобів безпеки, пересування у недозволених місцях,

недотримання дистанції, невиконання обов'язку щодо своєчасного виявлення небезпеки на дорозі і адекватного реагування на неї з метою уникнення настання суспільно небезпечних наслідків.

Прояви зазначених форм віктимної поведінки можуть бути різними. Як показує практика віктимна поведінка, найбільше притаманна водіям ТЗ (легкових автомобілів, мотоциклів, мопедів/скутерів, моторолерів), а також пішоходам і велосипедистам [2, с. 50–52].

Список використаних джерел

1. Головкін Б. М. Щодо віктимної поведінки вразливих учасників дорожнього руху. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики* : зб. мат. доп. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 12 грудня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 106–109.

2. Головкін Б. М. Віктимогенні фактори вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лютого 2023). Харків : Юрайт, 2023. С. 49–54.

Демедюк Сергій,
заступник Секретаря Ради
національної безпеки і оборони України,
кандидат юридичних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-1359-5265>

ЗАХИСТ КРИТИЧНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Концептуально система кібербезпеки передбачає різні напрями реалізації: захист критичної інфраструктури, зниження рівня кіберзлочинності, підвищення обізнаності та дотримання інтересів національної безпеки і зовнішньої політики, що формує також основу кіберстійкості країни [1].

Захист критично важливих національних кіберактивів є основою для зусиль країн у сфері кібербезпеки. Для політиків, перед якими стоїть завдання розвивати національну систему кібербезпеки, питання визначення і захисту критично важливої інформаційної інфраструктури (далі – ЗКІІ) змістилося від переважно фізичного розуміння інфраструктури до захисту критично важливих послуг. ЗКІІ використовується для узагальненого позначення захисту життєво важливих ІТ-сервісів, які підтримують надання критично важливих послуг як приватними, так і державними організаціями [2].

Якщо поглянути на історію ЗКІІ, то цей термін з'явився під час холодної війни, коли перед оборонним відомством було поставлено завдання наглядати за критично важливими цивільними об'єктами. Визнаючи зростаючу залежність сучасного суспільства від цифрової інфраструктури, Комісія з питань захисту критичної інфраструктури при Президентові США у 1997 році підготувала звіт, який став першим відомим публічним документом, що обговорював кібербезпеку цілої нації. У ньому зазначалося: «Одним з найважливіших є визнання того, що власники і оператори наших критично важливих об'єктів інфраструктури зараз знаходяться на передовій наших зусиль із забезпечення безпеки. Саме вони найбільш вразливі до кібератак. І ця вразливість ставить під загрозу нашу національну безпеку, глобальну економічну конкурентоспроможність і внутрішній добробут» [3].

Це питання, безумовно, є актуальним для багатьох країн і сьогодні через різке зростання залежності від цифрової складової сучасної економіки і суспільства. Тим не менш, обізнаність та ресурси, що виділяються на національну кібербезпеку, залишаються дуже нерівномірними навіть серед індустриальних країн.

У той же час, кількість суб'єктів, потенційно здатних до незаконної кіберактивності з різних мотивів, стрімко зростає. З появою мільйонів нових інтернет-користувачів на ринках, що формуються, і в країнах, що розвиваються, відбудеться стрибок з 2,5 мільярдів інтернет-користувачів у 2015 році до 5 мільярдів користувачів до 2025 року [4]. Тому проблема кібербезпеки стає

загрозою економічному зростанню та національній безпеці не лише в розвинених індустріальних країнах, а й у країнах з економікою, що розвивається.

Для покращення кібербезпеки критично важливих послуг основна увага має бути зосереджена на організаційних аспектах, а необхідні технічні компоненти – на вдосконаленому управлінні кіберризиками. Через складність захисту кібер-елементів критично важливих послуг питання, на яке слід відповісти, в першу чергу, полягає в тому, як організувати це завдання і забезпечити необхідне лідерство уряду у протидії кібер-викликам. Нещодавні рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) дійшли висновку: «Замість того, щоб розглядати цифровий ризик як технічну проблему, яка вимагає технічних рішень, до нього слід підходити як до економічного ризику; отже, він повинен бути невід’ємною частиною процесів управління ризиками та прийняття рішень в організації» [5].

Наразі має місце думка щодо певних проблем, пов’язаних з ідентифікацією IT-послуг, які підтримують найбільш критичні послуги. Наявність такого переліку критично важливих секторів є необхідністю, але насправді перелік критично важливої інфраструктури є досить загальним і теоретичним [6]. Тому таке завдання буде мати місце постійно з метою більш детального визначення найбільш важливих послуг у кожному секторі та регулярне оновлення цього переліку, включаючи також нові послуги, що з’являються в онлайн економіці. Результат такої роботи буде різним у кожній країні, залежно від її економічної структури та інших факторів. Але існують базові підходи до вирішення проблеми. Наприклад, послуга може вважатися життєво важливою для нації, якщо вона займає 5% ринку або створює понад 5% ВВП. Але обмеження наприклад в 5% все ж формує певним чином помірний список найбільш важливих послуг. І якщо уряд вирішив розпочати державно-приватне партнерство, яке допоможе операторам критично важливих послуг захистити свої сервіси, чіткий поріг найбільш важливих допоможе спрямувати ресурси на центральні частини національної критично важливої інформаційної інфраструктури.

Важливим елементом розвитку системи ЗКІ є державно-приватне партнерство. У більшості країн постачальники критично важливих послуг належать до приватного сектору. Тому уряди повинні прорахувати, на чому сконцентрувати свої зусилля, перш ніж звертатися до приватного сектору з проханням додати рівень додаткового захисту до певних послуг. Відомим є вислів у сфері кібербезпеки – «державно-приватне партнерство» – працює лише тоді, коли обидві сторони домовилися про чіткий набір цілей і параметрів співпраці [2]. Для стратегічного лідерства уряд повинен визначити, що захищати і як визначити критичні послуги. Він також повинен зібрати разом ключових галузевих і міжгалузевих гравців і запропонувати перелік стимулів для співпраці. Ці стимули можуть включати спеціалізоване навчання, огляд взаємозалежності між критично важливими операторами, спільні навчання, ресурси для фінансування резервного копіювання та засобів відновлення, а також інші вимоги, які диктуються інтересами національної безпеки.

Стандартне занепокоєння приватного сектору полягає в тому, щоб мати чітке розуміння того, що очікується від нього в рамках кіберпартнерства з урядом. Постачальники критично важливих послуг вже зобов'язані дотримуватися багатьох правил, а кібервимоги без чітких стимулів з боку уряду можуть не створити сприятливого клімату для покращення безпеки. Якщо компанії не помічають відповідних зусиль з боку урядів щодо інвестування в кіберстійкість, або якщо вони вважають, що всі кіберзадачі покладені виключно на них, це, ймовірно, не сприятиме кращому кіберзахисту нації. Тому успішне державно-приватне партнерство починається з правильного ставлення з боку урядів, з чітко визначеного національного бачення того, як досягти захисту критично важливих послуг, і розуміння того, який внесок обидві сторони зроблять для досягнення цієї мети.

Список використаних джерел

1. Roger Hurwitz. Keeping Cool: Steps for Avoiding Conflict and Escalation in Cyberspace. *Georgetown Journal of International Affairs*: Georgetown University. 2014.
2. Heli Tiirmaa-Klaar. Building national cyber resilience and protecting critical information infrastructure. *Journal of Cyber Policy*. 2016. 1:1. P. 94–106.
3. Report to the President's Commission on Critical Infrastructure Protection, 1997. С. 36. URL: https://resources.sei.cmu.edu/asset_files/specialreport/1997_003_001_16538.pdf.
4. Cyberspace 2025: Today's Decisions, Tomorrow's Terrain, Microsoft Report. June 2014. URL: <https://query.prod.cms.rt.microsoft.com/cms/api/am/binary/REXXtS>.
5. Digital Security Risk Management for Economic and Social Prosperity: OECD Recommendation and Companion Document, OECD 2015. URL: <https://www.oecd.org/publications/digital-security-risk-management-for-economic-and-social-prosperity-9789264245471-en.htm>.
6. Methodologies for the identification of Critical Information Infrastructure assets and services: Guidelines for charting electronic data communication networks. December 2014. P. 22–23. URL: <https://www.enisa.europa.eu/publications/methodologies-for-the-identification-of-ciis>.

Коваленко Лариса,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,

Арнаутова Анастасія,
аспірантка кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого

БЕЗПЕКОВІ ЗАХОДИ СУБ'ЄКТІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Безпекові заходи суб'єктів протидії злочинності вбивствам українського цивільного населення під час військової агресії РФ проти України являє собою міжгалузевий інститут права, гарантований законодавством, головний обов'язок держави (суб'єктів протидії злочинності), використовуючи адміністративне законодавство, заходи, принципи адміністративного права, забезпечувати безпеку цивільного населення під час дії адміністративно-правового режиму (воєнного стану). Заходи запобігання суб'єктами протидії злочинності вбивствам цивільного населення під час дії воєнного стану є специфічними, які не застосовуються правоохоронними суб'єктами в мирний час. Наведене вище підкреслює, що існує нагальна потреба по-новому поглянути на теорію адміністративного права в умовах воєнного стану. Вона має формувати засади адміністративного права для ефективного відбиття військової агресії російсько-терористичних військ в Україні, недопущення геноциду народу.

У тезах досліджуються лише деякі види безпекових заходів запобігання суб'єктами протидії злочинності вбивствам цивільного населення під час дії воєнного стану, що, на нашу думку, дають уявлення про такі види заходів, дозволяють більш чітко з'ясувати їх сутність, ефективність застосування суб'єктами протидії злочинності для захисту життя, здоров'я, прав, свобод, законних інтересів цивільного населення під час дії воєнного стану.

Безпекові заходи запобігання вбивствам цивільного населення суб'єктами протидії злочинності під час дії воєнного стану пов'язані з реалізацією правоохоронної функції таких суб'єктів. А саме:

1. Зупинення строків надання адміністративних послуг

приклад:

постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 165 «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачу документів дозвільного характеру» у зв'язку з введенням воєнного стану на території України було змінено строки надання адміністративних послуг суб'єктами їх надання [1, с. 11]. Таке рішення уряду є зрозумілим і виправданим, адже в умовах захоплення

деяких українських міст і постійного бомбардування території України (під час яких службовці припиняють роботу та укриваються в захисних спорудах) вказані заходи є необхідними для збереження життя цивільного населення та службовців.

2. Формування ефективних адміністративних інструментів суб'єктів протидії злочинності для запобігання вбивствам цивільного населення

приклад:

15 березня 2022 р. законодавцем було запроваджено Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції під час дії воєнного стану» [2, с. 21]. Під час дії воєнного стану поліція може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та засобів, що перебувають у чужому володінні; вилучення (відчуження) транспортного засобу у водіїв, що перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; переведення світлофорів у мигаючий режим; розміщення блокпостів. Головне призначення таких постів – це забезпечення публічної безпеки цивільного населення та попередження диверсій, їх роль відображається і на підтримці належного рівня дорожньої безпеки.

3. Посилення національного кіберзахисту цивільного населення

приклад:

удосконалено нормативне забезпечення з питань кіберзахисту цивільного населення, ухвалено порядок та загальні вимоги до їх кіберзахисту. З метою покращення координації діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку, утворено робочий орган Ради національної безпеки і оборони України – Національний координаційний центр кібербезпеки, рішення якого сприяють вирішенню найбільш складних проблем у цій сфері [3, с. 30].

4. Закріплення на підзаконному рівні процедур адміністративної діяльності під час евакуації населення

приклад:

застосування країною-агресором військової авіації та ракет для руйнування об'єктів визвало необхідність евакуації населення з районів бойових дій та населених пунктів, що були піддані ракетно-бомбовим ударам. Організація евакуації населення з районів ведення бойових дій здійснюється на підставі наказу МВС України від 22 серпня 2016 р. № 859 «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події» [4, с. 19]. Зазначена Інструкція передбачає взаємодію суб'єктів протидії злочинності під час реалізації заходів передбачених при введення правового режиму надзвичайного та воєнного стану, які передбачають евакуацію населення.

5. Заходи щодо підвищення ефективності функціонування суб'єктів протидії злочинності через створення за вимогою громадянського суспільства нових органів

приклад:

наразі на території нашої держави створені військові адміністрації, тимчасові державні органи, Національний центр оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій, який призначений для забезпечення оперативно-технічного управління телекомунікаційними мережами загального користування всіх операторів телекомунікацій в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану. Вони разом із військовим командуванням здійснюють заходи правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів населення.

6. Заходи національного спротиву

приклад:

Закон України «Про основи національного спротиву» від 16 липня 2021 р. визначає заходи національного спротиву: 1) підготовку до умов життєдіяльності в районах ведення (воєнних) бойових дій, незалежності та територіальної цілісності України; 2) військово-патріотичне виховання громадян України; 3) здатність виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

7. Заходи щодо звільнення цивільного населення з полону

приклад:

заходи щодо звільнення полонених, визначені в національному та міжнародному гуманітарному праві. Наприклад, Уповноважений Верховної Ради з прав людини повідомив про приблизну кількість цивільних осіб, яких утримують в російській федерації. За його словами, цивільні заручники затримані росією з 2014-го до 24 лютого 2022-го р., у тому числі на території Криму («бранці кремля», 158 осіб); затримані на території Донецької та Луганської областей (373 людини); цивільні заручники, яких рф затримала і затримує на територіях, що тимчасово перебували чи перебувають під російською окупацією з 24 лютого 2022 р. (наприклад у Київській, Сумській, Харківській, Запорізькій, Херсонській областях). Кількість таких людей, що офіційно звернулися до Уповноваженого, становить більше 20-ти тисяч осіб.

Отже сучасна теорія адміністративного права критично відстає від вимог (практики) воєнного стану. Виникають нові виклики, на які українські вчені мають дати відповіді. До таких викликів в умовах воєнного стану належать питання:

виявлення, фіксування злочинів російсько-терористичних військ і передання інформації правоохоронним органам щодо колаборантів;

забезпечення ефективної діяльності суб'єктів протидії злочинності;

наукового узагальнення провідного місця інституту волонтерства в системі публічного адміністрування;

захисту тимчасово переміщених осіб, населення на тимчасово окупованих територіях, родичів загиблих героїв, інвалідів та учасників війни;

допомоги правоохоронним органам у фіксуванні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду щодо Українського народу, які здійснюються конкретними особами російсько-терористичних військ в Україні та ін.

Також залишаються актуальними, і навіть ще більш болючими для суспільства, питання запобігання корупції в умовах воєнного стану. Виважена та прагматична теорія права України має зробити перемогу українців над російсько-терористичним злом більш швидкою.

Список використаних джерел

1. Офіційний вісник України. 2022. № 25. Ст. 1251.
2. Офіційний вісник України. 2022. № 37. Ст. 1977.
3. Офіційний вісник України. 2017. № 91. Ст. 2765.
4. Офіційний вісник України. 2016. № 77. Ст. 2583.

Користін Олександр,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1901-7078>

РОЗВИТОК НОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ПОТЕНЦІЙНІ КІБЕРЗАГРОЗИ

Розвиток інформаційного суспільства, що став можливим завдяки інтеграції нових технологій [1] у кожен сферу життєдіяльності та всі типи інфраструктури, підвищує залежність приватних осіб, організацій та країн від інформаційних систем і мереж.

Безпека є головною складовою будь-якої діяльності. Її необхідно розглядати як послугу, що сприяє формуванню можливості створення інших послуг і доданої вартості, зокрема у сферах діджиталізації країни, електронного урядування, електронного навчання, електронних послуг з охорони здоров'я. Безпека є не лише питанням технологій. Поряд з цим до теперішнього часу основні доступні інструменти зв'язку не мали ресурсів, необхідних і достатніх для забезпечення та гарантування мінімального рівня безпеки.

Доступ до інформаційних технологічних (ІТ) систем, об'єднаних у мережу, може забезпечуватися на відстані і таким чином бути потенційним об'єктом кібератаки. Системи піддаються підвищеному ризику вторгнення та можливості здійснення атак і вчинення правопорушення. Поряд з тим, що метою атак є системи, дії правопорушників спрямовані на інформацію, що обробляється, передається або зберігається. Атаки можуть вплинути на здатність системи обробляти, зберігати та спільно використовувати інформаційний капітал, і вони можуть спричинити збитки нематеріальним товарам, процесам виробництва та процесам прийняття управлінських рішень. Комп'ютерні системи несуть операційні ризики організаціям, які ними користуються.

Таким чином вирішення комплексних і багатоманітних проблем кібербезпеки, пов'язаних з інформаційними мережами та відкритими системами, може бути відносно складним, а потенційні наслідки та вплив на діяльність суб'єкта та країни можуть бути руйнівними. Фактори, що є ключовими для успіху економіки, можуть залежати від здатності забезпечувати безпеку інформації, процесів, систем та інфраструктури у кіберпросторі.

Широка взаємодія систем, поглиблення взаємозв'язку між інфраструктурами, зростання залежності від цифрових технологій, а також підвищення небезпеки та ризиків змушує приватних осіб, організації та країни приймати заходи, вводити процедури і набувати інструменти для покращання управління технологічними та комп'ютерними ризиками. Питання забезпечення безпеки щодо застосування новітніх технологій набуває надзвичайної ваги з огляду на стрибкоподібний характер їх розвитку.

Інновації, що лягли в основу виникнення Інтернету речей (ІР, Internet of Things, ІоТ), передбачають можливість підключення до глобальної мережі різноманітних речей матеріального світу, а не тільки комп'ютерної техніки.

Пристрої, що постійно перебувають в мережі Інтернет, є мішенню для деструктивних дій у вигляді спрямованого втручання, зокрема у процес управління комунікаціями. Атаки на такі пристрої передбачають можливість ускладнення управління пристроєм або технічного збою передачі інформації, або ж підміну даних геолокації пристрою. Зокрема, має місце велика кількість інформації щодо захоплення управління пристроями іншими суб'єктами, тобто хакерські дії в мережах GSM, перехоплення в GPRS та втручання через Bluetooth, Wi-Fi або інфрачервоні порти.

Поряд із зазначеним небезпека є надзвичайно серйозною, особливо коли мова йде про медичні пристрої [2]. Технології Інтернету речей широко застосовуються в апаратурі медичного призначення, що пов'язана із забезпеченням життя (штучні клапани серця і тому подібні пристрої), у зв'язку з цим вплив на управління таким пристроєм є смертельно небезпечним для конкретної фізичної особи [3].

Загрози негативного впливу в зв'язку з використанням технологій Інтернету речей мають місце також при їх застосуванні в транспортних засобах та на об'єктах критичної інфраструктури [4]. Найбільш актуальними є загрози, що пов'язані з застосуванням безпілотних пристроїв у наземному транспорті, хоча технічні спеціалісти і вважають, що проектування зазначених пристроїв від самого початку відбувалось з урахуванням можливості перехоплення управління ними. Водночас питанням кібербезпеки приділено значну увагу й щодо отримання даних геолокації та напруженого характеру дорожнього руху, що зумовлює значний рівень загальної небезпеки технології [5].

Прогнозується, що у 2030 році технології Інтернету речей дозволять забезпечити: 10–15% економії бюджету на охорону здоров'я; 10–15 років збільшення тривалості життя; 40–50% збільшення врожайності; 15–20% збільшення пропускної здатності доріг у містах; до 85–90% зменшення кількості автомобілів; у 10–15 разів зменшення витрат на логістику тощо [6].

В Європейському Союзі загрози у сфері Інтернету речей є предметом уваги Європейського агентства з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA). Хоча можливо констатувати менший рівень занепокоєності станом проблеми з боку відповідних урядових функціонерів. Зокрема, у доповіді для Європейської наради з питань кібербезпеки 2016 року, підготовленої ENISA, зазначено, що значне розповсюдження Інтернету речей буде знижувати рівень безпеки попри на застосування неналежних методів захисту та людський фактор, який негативно впливає на стан безпеки [7].

У контексті забезпечення кібербезпеки нова ескалація кіберзагроз пов'язана з розвитком технології розподіленої обробки даних (*хмарні технології, grid, Distributed Ledger Technology (DLT) та блокчейн*). Суто технічна специфіка існування зазначених технологій не створювала певний час особливих проблем правового характеру, так як не впливала напряму на суспільні відносини. Потреби відповідного нормативно-правового регулювання тривалий час не виникало щодо безпосередньо цієї діяльності.

Але суттєві зміни суспільних відносин мали місце на основі стрімкого розвитку технології «блокчейн» і сформованих на її технологічній основі «криптовалют», тобто віртуальних валют, які не мають фізичного аналогу і, як правило, одного емітента, найвідомішою з яких на сьогодні є система «Біткоїн» [8]. Останні пропозиції щодо розширення сфери застосування технології «блокчейн» на різні сфери суспільного життя – банківську справу, фінанси, оподаткування, державні реєстри, виборче законодавство, земельні відносини тощо – викликає і нові соціальні та правові проблеми [3, с. 54].

Загалом використання «блокчейн» та інших технологій розподіленої обробки даних саме для ведення державних реєстрів і в діяльності державних органів визнано перспективним фахівцями з державного стратегічного планування провідних країн світу [9]. Головним позитивним фактором є стійкість системи щодо несанкціонованого втручання та зміни інформації, що зберігається у реєстрі, а також економія коштів порівняно зі зберіганням інформації на паперових носіях та із застосуванням традиційних технологій зберігання даних на машинних носіях інформації.

У сучасних українських реаліях значна популярність в суспільстві ідеї застосування технології «блокчейн» для державних реєстрів зумовлена насамперед загальною недовірою до діяльності державних органів, які повинні вести такі реєстри, захищати права власників і зберігати інформацію в незмінному стані.

Переваги та недоліки технологій «блокчейн» спровокували широке впровадження різних систем криптовалют, що базуються на використанні цих технологій. У зв'язку з цим діяльність аналітичних груп у різних країнах зосереджувалась насамперед на дослідженні сутності відносин, що виникали у зв'язку із застосуванням криптовалют, враховуючи рівень потенційної небезпеки від таких технологій. І початково небезпеку вбачали з точки зору забезпечення фінансової безпеки держави, впливу на фінансовий та валютний ринки та протидії фінансовим правопорушенням й відмиванню коштів. Основні аналітичні звіти, що були підготовлені різноманітними науково-дослідними та аналітичними установами, стосувались насамперед економічних питань – від глобального впливу на стан світової економіки до питань кримінальної (тіньової) економіки та ухилення від сплати податків [3, с. 57–58].

Список використаних джерел

1. Кардашевський Ю. Р. Можливості та загрози ефективності правоохоронної діяльності в цифрову епоху. *Наука і правоохоронна*. 2018. № 1 (39). С. 16–23.

2. Balasingam I., Abie N. Risk-Based Adaptive Security for Smart IOT in eHealth: SETIT Workshop. 26/09/2012, Oslo, 2012. 25 p. URL: http://asset.nr.no/asset/images/0/01/SeTTIT_2012_Abie_Balasingham.pdf.

3. Довгань О. Д., Доронін І. М. Ескалація кіберзагроз національним інтересам України та правові аспекти кіберзахисту : монографія. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2017. 107 с.

4. Simon T. Critical Infrastructure and the Internet Of Things. Global Commission on Internet Governance. 2017. № 46. URL: https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/GCIG%20no.46_0.pdf.

5. West D. Moving Forward: Self-Driving vehicles in China, Europe, Japan, Korea and the United States. Center for Technology Innovation at Brookings Institute, 2016. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/09/driverless-cars-2.pdf>.

6. Баранов О. А. Інтернет речей (IoT): мета застосування та правові проблеми. *Інформація і право*. № 2 (25). 2018. С. 31–44.

7. European Foresight Cyber Security Meeting 2016. URL: https://www.cybersecurityraad.nl/binaries/Report%20European%20Foresight%20Cyber%20Security%202016_tcm56-102235.pdf.

8. Tkachenko V., Korystin O., Voloshchuk T., Nekrasov V., Svyrydiuk N. Cryptocurrency Circulation in the Global and Domestic Financial Systems. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. Vol. 22. Special Issue 2. 2019. P. 1-6. URL: <https://www2.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85071469799&origin=resultslist&sort=plf-f&src=s&sid=fbb0a04be05b54534fd1b347c948262e&sot=autdocs&sdt=autdocs&sl=18&s=AU-ID%2857208030041%29&relpos=0&citeCnt=0&searchTerm=>.

9. Доронін І. М. Блокчейн, суспільство і держава: проблеми правотворчості. *IT право : проблеми і перспективи розвитку в Україні* (друга міжнародна щорічна конференція). URL: <http://aphd.ua/publication-359/>.

Крижна Валентина,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЕКОСИСТЕМИ ЗАХИСТУ ЕЛЕКТРОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ТА США: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Сьогодні Україна протистоїть найсерйознішому за роки своєї незалежності виклику у сфері забезпечення державної безпеки. Війна, розпочата проти України російською федерацією 24 лютого 2022 року, стала найбільшим воєнним конфліктом на європейському просторі з часів Другої світової війни. В ході цієї війни, яка досі триває, агресор використовує проти України свої стандартні методи бойових дій, що раніше використовувались ним у Сирії, Чечні та що передбачають максимальне застосування не вибіркових військових дій, артилерійських і ракетних обстрілів по населених пунктах, у тому числі по найбільших містах України, а також по критичних та інших об'єктах інфраструктури.

Досвід провідних країн Європи свідчить, що захист критичної інфраструктури належить до основних напрямів державної політики з питань забезпечення державної безпеки.

Тривалий час в Україні було відсутнє єдине відомство, яке було б відповідальне за захист критичної інфраструктури. Наприкінці минулого року Президент України Володимир Зеленський підписав закон, в межах якого Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації виконуватиме функції уповноваженого органу з питань захисту критичної інфраструктури України. Відповідно до закону служба здійснюватиме повноваження уповноваженого органу з питань захисту критичної інфраструктури України під час дії воєнного стану, а також протягом 12 місяців після його припинення чи скасування.

Необхідно зазначити, що в існуючих державних органах, що частково своїми функціями відповідають за безпеку критичної інфраструктури та забезпечення надійного електропостачання, відсутні конкретні профільні департаменти стосовно реагування, відновлення та вивчення уроків від загроз. В Україні лише у РНБО існує Служба захисту критичної інфраструктури, проте цей орган не є органом виконавчої влади, тому не може повноцінно здійснювати державну політику стосовно захисту критичної інфраструктури. Така ситуація спричинена відсутністю законодавчої основи, національних програм і стратегічних документів стосовно захисту критичної інфраструктури.

Важливим елементом на етапі попередження загроз є створення уніфікованих стандартів безпеки для учасників ринку. Досвід США говорить про важливість імплементації «стандартів надійності», що стосуються кібербезпеки та

фізичної безпеки, які обов'язкові для впровадження. В Україні уніфіковані стандарти безпеки існують на рівні НЕК «Укренерго» (стандарти операційної безпеки функціонування ОЕС України), проте на рівні регіональних операторів таких зобов'язань впроваджувати уніфіковані протоколи кібербезпеки немає [1].

Хоча в Україні нещодавно і запроваджено вимогу для оператора СП розробити План забезпечення безпеки для захисту критичної інфраструктури, не врегульовано питання щодо можливостей забезпечення постачання електроенергії кінцевим споживачам у кризових ситуаціях, коли оператори, в рамках реагування на надзвичайну ситуацію, з метою забезпечення операційної безпеки електромереж отримують право відключати споживачів від електропостачання.

В Україні відсутнє поняття Організації з надійності електричної енергії (ERO) та «стандартів надійності». У США визначення такої організації та затвердження стандартів надійності покладене на енергетичного регулятора, в той час як в Україні у НКРЕКП таких функцій немає. Крім цього, ERO разом зі специфічними аналітичними центрами та порталами обміну інформації проводять загальнодержавні навчання на випадок фізичних або кіберзагроз у енергетичному секторі.

У разі виникнення ризиків стійкості енергетичної системи України (етап Preparedness, Response) функції попередження та реагування на загрози покладено на Кабінет Міністрів України, в якого існують повноваження запроваджувати «надзвичайні заходи» щодо електроенергетичної галузі. Надзвичайні заходи впроваджуються за поданням Міненерго або НКРЕКП [2].

Критеріями запровадження заходів визначено:

1) пошкодження електроенергетичних установок та/або незаконне втручання третіх осіб, що можуть призвести до обмеження споживання електричної енергії більш як на 100 МВт;

2) зниження резерву енергогенеруючих потужностей ОЕС України нижче допустимого рівня протягом трьох діб;

3) критичний стан забезпечення паливом, зокрема зниження запасів палива на окремих теплових електростанціях енергогенеруючих компаній нижче 20-денного запасу;

4) відсутність протягом трьох місяців підряд повної оплати електричної енергії, або якщо оплата у розрахунковому місяці нижче 90 відсотків.

Тимчасові надзвичайні заходи можуть вживатися на період, що не перевищує один місяць. При цьому на період застосування тимчасових надзвичайних заходів суб'єкти електроенергетики, незалежно від форми власності, зобов'язані діяти відповідно до стандартів операційної безпеки функціонування ОЕС України та оперативних команд і розпоряджень. Вимоги щодо забезпечення безпеки об'єктів електроенергетики у надзвичайній ситуації є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами ринку електричної енергії незалежно від форми власності.

Схожу систему реагування має і США, де президент запроваджує надзвичайний стан, а секретар DOE отримує повноваження видавати надзвичайні накази. Проте система реагування на загрози на етапах попередження та

реагування є набагато ґрунтовнішою і базується не лише на показниках збереження системи, а орієнтується також на інші сфери та приватний сектор.

Також в Україні існує Антикризовий енергетичний штаб під головуванням прем'єр-міністра, куди входять представники уряду (входять обов'язково, наступні учасники – за згодою), регулятора, найбільших енергетичних підприємств.

Антикризовий енергетичний штаб відповідно до покладених на нього завдань:

- 1) проводить аналіз стану справ в енергетичній галузі;
- 2) вивчає результати діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань, що належать до його компетенції;
- 3) опрацьовує шляхи та механізми щодо врегулювання питань в енергетичній галузі;
- 4) бере участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції, та в разі потреби подає відповідні пропозиції;
- 5) подає Кабінетові Міністрів України розроблені за результатами своєї роботи рекомендації та пропозиції з питань, що належать до його компетенції.

В Україні існує серйозна проблема крос-секторальної комунікації та у самому енергетичному секторі. У США існує ряд державних (EGSCC) та приватних (ESCC) органів, які координують між собою зусилля для попередження, реагування та відновлення від загроз.

У США існує специфічний досвід створення інформаційних аналітичних центрів і порталів, що координують співпрацю державних і приватних органів та операторів інфраструктури. Такі аналітичні портали виконують функції інформування стосовно потенційних загроз, проводять case study інцидентів і надають рекомендації для державних органів й приватних компаній.

У профільних міністерствах США (DOE, DHS) існує розгалужена система місцевого представництва або ж налагоджена співпраця з місцевими органами влади, які відповідальні за координацію та обмін інформацією на місцевому рівні у випадку загроз електроенергетичній інфраструктурі.

Місцеві органи влади у США регулюють свій процес реагування на кризові явища в енергетиці через Energy Assurance Plans. Ці документи передбачають аналіз можливих загроз енергетичному сектору штату, інструкції взаємодії місцевих посадовців на випадок кризи та комунікаційні настанови [3].

Особливу увагу в процесі розвитку національної нормативно-правової бази у сфері захисту критичної інфраструктури слід приділити документам, призначеним максимально наблизити вимоги національного законодавства до вимог щодо функціонування та захисту критичної інфраструктури в галузі енергетики, що визначені в директивах ЄС і вказані в Угоді про асоціації між Україною та ЄС.

Нині захист критичної інфраструктури є складовою безпекової політики як на національному рівні окремих країн – членів ЄС та НАТО, так і на міжнародному – в рамках названого міждержавного об'єднання та воєнно-

політичного блоку. Для України, зважаючи на тяжку безпекову ситуацію, створення системи захисту та його поступове втілення у життя дозволить зміцнити систему захисту національної безпеки, посиливши її здатність до попередження кризових ситуацій, пов'язаних із функціонуванням критичної інфраструктури. Разом з тим запровадження системи захисту критичної інфраструктури ще більше наблизить вітчизняні механізми управління в сфері національної безпеки до тих, що впроваджені в країнах-членах ЄС та НАТО. Захист критичної інфраструктури в Україні має стати невід'ємною частиною загальноєвропейського механізму в сфері безпеки.

Список використаних джерел

1. Єрменчук О. П. Побудова системи захисту критичної інфраструктури в Україні з використанням досвіду сектору безпеки іноземних держав. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2017. № XLIV. С. 224–235.

2. Загрози критичній інфраструктурі та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації Стратегії національної безпеки) : аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/KI_-Ivanyuta-3a331.pdf.

3. Єрменчук О. П. Нормативно-правове регулювання діяльності у сфері захисту національної критичної інфраструктури: аналіз та узагальнення нормотворчої практики США. *Науковий вісник ДДУВС*. Дніпро. 2017. № 3. С. 135–140.

Негребецький Владислав,
науковий співробітник Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
доцент кафедри криміналістики Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: СТРАТЕГІЯ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

В умовах глобалізації та інформатизації цифрового суспільства та широкого впровадження інноваційних інформаційних технологій особливого значення набуло питання інформаційної безпеки. В інформаційній мережі Інтернет фактично ведеться цілеспрямована інформаційна війна. Так, ворогом систематично поширюється фейкові новини [1]. Фейк (у перекладі з англійської «*fake*») означає «фальшивка», «підробка», «обман». Таким чином, фейк – це завідомо неправдива інформація. Дезінформація – відомості, що розраховані на введення особи в оману [2, с. 158]. Таким чином, ворог намагається методично і послідовно підірвати авторитет нашої держави й органів влади та послабити обороноздатність країни.

Особливого значення набуває питання протидії поширенню інформації, що загрожує національній безпеці України, а саме спрямованої на заподіяння шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці держави. На жаль, сучасні засоби комунікації, доступ до яких має майже кожен, надають максимум можливостей для поширення практично будь-якої інформації. Є можливість не просто одноразово поширити новину, а запустити «ланцюжкову реакцію», коли новина багаторазово пересилається користувачами соціальної мережі від однієї особи до цілої групи осіб або навіть до інших соціальних мереж.

Російськими спецслужбами в інтересах країни-агресора нарощуються зусилля з використання такого інструменту інформаційної війни як створення на платформах соціальних мереж Facebook, Instagram і Twitter мереж облікових записів (акаунтів) (так званих бот-мереж), які містять недостовірні дані щодо користувачів, діяльність яких є координованою ззовні та об'єднана єдиною метою, зокрема такою як проведення акцій інформаційного впливу проти державних інтересів України. До таких дій вдаються й громадяни України.

Так, Службою безпеки України виявлено та припинено функціонування у 2020 році 20 ботоферм, у 2021 році – 21 ботоферми, а за 2022 рік – 45 ботоферм загальною потужністю понад 4 млн ботів, діяльність яких поширювалась на багатомільйонні аудиторії користувачів соціальних мереж у різних регіонах України (та не лише). Водночас вжитими заходами було викрито та заблоковано близько 11 тис. облікових записів, що використовувались на користь російських

окупантів. Непоодинокими стали й випадки, коли користувачі облікових записів (акаунтів) видають себе за інших осіб, зокрема за представників влади, інших публічних осіб, до яких прикута особлива увага, та від імені цих осіб розміщують і поширюють в соцмережах й на інших інтернет-платформах різну неправдиву, маніпулятивну інформацію. На жаль, соцмережі не дуже реагують на повідомлення про фейкові профілі та сторінки, які причетні до інформаційних атак [3].

Безумовно використання інноваційних технологій у боротьбі з дезінформацією є стратегічним напрямом у роботі правоохоронних органів України. Світова практика свідчить про високу перспективність використання систем на основі штучного інтелекту (надалі – ШІ-система) в боротьбі з дезінформацією та фейками. Так, вченими з лабораторії Лінкольна Массачусетського технологічного інституту було розроблено систему на основі алгоритмів штучного інтелекту під назвою Reconnaissance of Influence Operations (RIO) [4].

ШІ-система RIO здатна автоматично виявляти неправдиві повідомлення, а також їх авторів і тих людей, які поширюють їх у соціальних мережах. Проект було розпочато в 2014 році. Група вчених під керівництвом Стівена Сміта, фахівця з архітектури та алгоритмів програмного забезпечення для штучного інтелекту, вивчала методи дезінформації, що застосовуються в соцмережах. Під час дослідження вчені звернули увагу на акаунти, через які активно просувались проросійські повідомлення. Вченим було поставлено завдання з'ясувати можливості системи протягом передвиборчої компанії у Франції в 2017 році. На той час система RIO вже була готова до роботи, тому прийняли рішення про її випробування в бойових умовах.

Протягом передвиборчої компанії RIO у режимі реального часу збирала дані соціальних мереж, відшукувала та аналізувала способи поширення дезінформації. Загалом було виявлено 1 млн акаунтів у Twitter та відповідно 28 млн підозрілих публікацій. Після перевірки було встановлено, що RIO змогла з точністю 96% визначити акаунти, які розповсюджували фейки та дезінформацію.

Інноваційність системи RIO базується на тому, що вона поєднує в собі кілька аналітичних методів, що дозволяють отримати повне уявлення про те, де і як поширюються дезінформаційні повідомлення. В основі RIO лежить статистичний підхід, що дозволяє визначити не тільки, чи поширює певний акаунт у соціальних мережах дезінформацію, але і наскільки сильно ці фейки впливають на інші акаунти та групи користувачів. Також система використовує унікальний підхід до машинного навчання, що дозволяє класифікувати дезінформаційні облікові записи. При цьому аналізу піддаються дані, що свідчать про поведінку користувача мережі, як: мова повідомлень; взаємодія з іноземними ЗМІ. Такий підхід дозволяє RIO виявляти ворожі акаунти, що активно використовуються для розповсюдження фейків в різних дезінформаційних операціях.

Суттєво, що система RIO може виявляти облікові записи, якими керують реальні люди, а не тільки боти. На відміну від RIO, більшість автоматизованих

систем на основі ШІ виявляють лише ботів. RIO також здатна надати прогноз щодо контрзаходів, які реально можуть зупинити поширення дезінформації.

Розробники системи RIO впевнені, що запропоновані алгоритми будуть використовуватися як урядами, так і приватними компаніями, і не тільки в соціальних мережах, але і в онлайн-засобах масової інформації. Вважаємо, що використання ШІ-систем, подібних RIO, надає правоохоронним органам широкі можливості та перевагу в боротьбі з дезінформацією та є питанням національної безпеки й захисту демократії в Україні.

Не менш важливим стратегічним напрямом у боротьбі з дезінформацією є розробка всебічного та ґрунтовного підходу до протидії з цим явищем в Україні з урахуванням стандартів Ради Європи та досвіду країн ЄС. Нещодавно Рада Європи ухвалила низку стандартів, що в комплексі сприятимуть протидії інформаційному безладу, зокрема:

Резолюцію парламентської асамблеї Ради Європи «Демократія зламана? Як відповісти?» (Democracy hacked? How to respond?) № 2326, в якій ПАРЄ висловила стурбованість у зв'язку з поширенням дезінформаційних кампаній, спрямованих на формування суспільної думки, тенденцій маніпуляцій та іноземного втручання у виборчі процеси;

Рекомендацію СМ/Rec(2018)2 про роль та відповідальність Інтернет посередників;

Рекомендацію СМ/Rec(2020)1 щодо впливу алгоритмічних процесів на права людини та інші документи.

При цьому для того, щоб Україна могла реалізувати ці стандарти, при застосуванні заходів для подолання дезінформації, необхідно забезпечити, щоб ці заходи були законними, необхідними в демократичному суспільстві, пропорційними та підлягали постійному нагляду, зокрема з боку парламенту і національних інститутів громадянського суспільства [5].

Список використаних джерел

1. Аналітичний звіт щодо російської книги «Українські злочини проти людяності (2022-2023)». URL: <https://cpd.gov.ua/reports/analitichnyi-zvit-shhodo-rosijskoyi-knygy-ukrayinski-zlochyny-proti-lyudyanosti-2022-2023/> (дата звернення: 16.09.2023).

2. Велика українська юридична енциклопедія : У 20 т. Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / Редкол. : В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2018. 952 с.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо встановлення відповідальності за окремі дії проти основ національної безпеки України : законопроект України від 19.04.2023 № 9223. URL: itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41788?fbclid=IwAR0RWkqeb5Qfe6H4TPyk_RIKK_EZHmqd699_G6ZH0h9ZmxhEwLZ_ZpXM61T0 (дата звернення: 16.09.2023).

4. New software takes advantage of artificial intelligence techniques to automate the detection and assessment of aggressive influence operations. URL:

<https://www.ll.mit.edu/r-d/projects/reconnaissance-influence-operations> (дата: звернення 16.09.2023).

5. Протидія дезінформації: європейські підходи та стандарти. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/responding-to-disinformation-european-practices-and-standards> (дата звернення: 16.09.2023).

Токар Єгор,
курсант 1-го курсу магістратури Інституту
підготовки юридичних кадрів для СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, співробітник СБУ,

Коваленко Лариса,
доцент кафедри адміністративного права та
адміністративної діяльності Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор
(науковий керівник)

ПРОТИДІЯ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Кібербезпека на сьогоднішній день є доволі нагальним питанням, особливо в той час, коли агресія РФ проти України проводиться не тільки на полі бою, а й у кіберпросторі. Щоденно країна-агресор проводить сотні атак на різні інформаційні ресурси України з метою виведення з ладу інформаційного простору України, а також викрадення цінної інформації, що у подальшому може бути використана ворогом у своїх цілях [1, с. 44].

На етапі становлення цифровізації України державні органи переходять поступово на електронний документообіг, формуються та покращуються державні застосунки на мобільних пристроях, котрі містять в собі особисті персональні дані особи, витягнуті з державних реєстрів, і така інформація згідно Закону України «Про захист персональних даних» має бути максимально захищеною. Сам Закон, у свою чергу, регулює правові відносини, що пов'язані із захистом та обробкою персональних даних, а також спрямовані на захист основоположних прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних. Безпосереднім об'єктом захисту є персональні дані, які необхідно захистити від стороннього втручання [2].

У нинішніх умовах війни агресор може використовувати ці дані у своїх корисних цілях, шантажувати громадян і здійснювати психологічний тиск, щоб дестабілізувати ситуацію у державі. Саме тому такі державні органи як Служба безпеки України (далі – СБУ), Національна поліція України з боку правоохоронних органів і Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України як суб'єкт, який забезпечує державний зв'язок, конфіденційність даних та координацію діяльності суб'єктів забезпечення кібербезпеки в галузі кіберзахисту, виконують різний спектр задач для захисту держави і суспільства від кіберзлочинності з боку РФ [3, с. 49].

Від початку війни з 2014 року Україна була кіберполігоном для Росії, тому як велика кількість атак наносилась по різним напрямом, таким як: енергетична складова, атаки державних ресурсів і банківських установ. Серед таких кібератак варто зазначити наступні:

1. Атака на державний ресурс «ДІЯ»

16 лютого 2022 року з боку Росії була нанесена кібератака на державний ресурс «Дія» з подальшим використанням DDoS-атаки. Метою було наступне: виведення системи з ладу, незаконне втручання до ресурсів системи з подальшим викраденням даних, нанесення збитку державі та формування панічних настроїв для цивільного населення. Поточну атаку кіберфахівці України змогли вистояти, тому як окрім державних службовців до відновлення та стримування атаки долучились й цивільні IT-фахівці. Спільними зусиллями ця атака була відбита, та система вистояла.

2. Атака Bad Rabbit

У жовтні 2017 року відбулась масова атака вірусом-хробаком, який мав назву *BadRabbit*. Атака відбувалась таким чином, що зараження жертв відбувалось через низку скомпрометованих веб-ресурсів. Однак голова кіберполіції України Національної поліції України Сергій Демедюк тоді заявив, що поточна атака із застосуванням вірусу-хробака Bad Rabbit є прикриттям для набагато сильнішої атаки на підприємства, які використовували російське програмне забезпечення сімейства 1С. Основною та дійсною метою атаки було отримання несанкційованого доступу до фінансових і конфіденційних даних. Користувачі програмного забезпечення сімейства 1С отримували на електронну пошту фішингові листи начебто від імені розробників цієї програми.

3. Атака на банківську систему

Перед початком повномасштабної війни 15 лютого 2022 року відбулася потужна DDoS-атака українських сайтів, за якою стоїть РФ. Сайти 15 банків, а також державні веб-ресурси з доменом gov.ua не працювали приблизно 5 годин. Серед іншого були атаковані веб-сайти наступних установ: Міністерства оборони України, портал Збройних Сил України, банків «ПриватБанк» і «Ощадбанк», а також веб-ресурс Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Шкода від такої кібератаки коштувала мільйони доларів.

Перелічені вище атаки – це лише частина тих зловмисних дій, які були вчинені РФ за останні роки відносно України. Варто зазначити, що від країни-агресора потерпала не тільки Україна, але й інші держави, котрі, на думку РФ, є «недружніми».

Через збільшення кількості подібних атак перед Україною постала задача зміни законодавства, яке б регулювало та могло б припиняти такі незаконні дії та карати зловмисників за їх протиправні дії. Від 24 березня 2022 року вступив в дію Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану», що є потужним поштовхом для зміцнення законодавства в цілому, та притягнення до відповідальності осіб, які у кіберпросторі виконують злочинні дії. Зокрема, цей Закон регламентує зміни до статті 361 Кримінального кодексу

України (далі – ККУ), що стали більш жорсткішими, посилюються можливості національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам, ефективно впроваджуються дієві кримінально-правові механізми протидії кіберзлочинності, а також підвищується надійність та безпечність послуг, які надаються у цифровому вигляді [4].

У свою чергу законодавець надає більш доцільне визначення кіберзлочину, що не є новим. Кіберзлочин – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність (ККУ) та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України. Також варто відзначити, що розмежовано кваліфіковані юридичні складові злочину згідно ст. 361 ККУ. Вже нова редакція статті передбачає як старі, так і нові кваліфіковані юридичні склади.

Ще одною позитивною складовою є той факт, що державні правоохоронні органи тісно співпрацюють з іноземними правоохоронними органами та ІТ-компаніями, які займаються інформаційною безпекою. Використання нових технологій та їх впровадження в оперативну діяльність дозволяє більш ефективно працювати державним правоохоронним органам і притягувати до відповідальності осіб, які порушують законодавство в галузі інформаційного простору. Залучення досвідчених фахівців в галузі інформаційної безпеки та безпеки кібернетичного простору є ще одною позитивною складовою. Синтез таких рішень дозволяє результативно захищати кібернетичний простір і як результат – зменшувати кількість кібератак.

Серед основних засад, що необхідно виконувати постійно для підтримання кібербезпеки, варто відзначити наступні: моніторинг і виявлення загроз, інформаційна кампанія для інформування населення про загрози та заходи безпеки через засоби мас-медіа та інші канали комунікації, а також запобігання дезінформації з боку ворога, постійний обмін достовірною інформацією, підготовка персоналу правоохоронних органів до реагування на кіберінциденти через навчання у кіберполігонах, розробка національної стратегії кібербезпеки, яка враховує специфічні умови воєнного стану та включає всі необхідні заходи.

Зазначені вище заходи дотримання стану кібербезпеки та протидії кіберзлочинності слід розробляти й впроваджувати в співпраці із спеціалізованими правоохоронними організаціями та експертами з кібербезпеки, а також з урахуванням конкретних особливостей ситуації під час воєнного стану в конкретній країні.

В результаті дослідження варто зазначити, що Україна сьогодні стоїть на етапі становлення захисту у галузі кібербезпеки. Використання закордонних практик, залучення досвідчених спеціалістів у сфері кібербезпеки та виконання заходів дотримання стану кібербезпеки разом дозволить покращити систему інформаційної безпеки України і, як результат, відсіч атак агресора буде більш потужною та ефективністю атак буде зменшуватись, що є гарним показником для України в цілому.

Список використаних джерел

1. Коваленко Л. П., Коваленко Б. В. Інформаційне право України : підручник. Запоріжжя : Гельветика, 2022. 285 с.
2. Про Національну безпеку України : Закон України від 21 червня. 2018 р. № 2469-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
3. Коваленко Л. П. Інформаційно-правові основи діяльності органів досудового розслідування. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2022. № 8. С. 32–54.
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2163-VIII; ред. від 08 лип. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

Хальота Андрій,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії проблем правового та
організаційного забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ З ВИКОРИСТАННЯМ КАРТОГРАФУВАННЯ МІСЦЬ ЇХ ВЧИНЕННЯ

Українська держава перебуває у стані суспільно-політичних, соціально-економічних та інших перетворень, що викликаний гібридним протистоянням та відкритою військовою агресією з боку країни-агресора проти України. З метою підтримання в цих складних умовах безпекового середовища на належному рівні, виникає необхідність у певній модернізації правоохоронної діяльності з метою підвищення її результативності та ефективності. Сучасна система запобігання кримінальним правопорушенням в Україні не є досконалою. Це пояснюється здебільшого неконкретизованим характером певної частини заходів, що здійснюються правоохоронними органами у сфері запобігання злочинності. Частина цих заходів не є адресними й конкретними, а інша частина реалізується з ознаками нецільового й неефективного використання правоохоронними органами бюджетних коштів. Недоліки правоохоронної діяльності зумовлені й недостатньою взаємодією теорії та практики запобігання кримінальним правопорушенням. З різних об'єктивних і суб'єктивних причин правоохоронні органи поки що не використовують деякі корисні напрацювання та ідеї з підвищення ефективності профілактики кримінальних правопорушень, що виникли в різних країнах світу.

Удосконалення запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією України (далі – НПУ) може і має пов'язуватись зі зміною підходів до здійснення правоохоронної діяльності, акцентуації уваги на нових стратегіях забезпечення громадської безпеки і публічного порядку, впровадженні по суті новітньої моделі запобігання кримінальним правопорушенням. Вона полягає у зміні пріоритетів НПУ у своїй поточній діяльності й надання, за можливості, переваги завчасному запобіганню кримінальним правопорушенням. Останнє неможливе без таргетингу.

Таргетинг (від *target* (англ.) – ціль, мішень, об'єкт; або *targeting* – націлювання) у широкому розумінні є процесом щодо визначення об'єкту запобіжного впливу. У вітчизняній юридичній науці термін «таргетинг» є новим. Його поява зумовлена недоліками правоохоронної діяльності та її неналежним науковим забезпеченням. Пропозиція введення цього поняття підкріплюється результатами кількох кримінологічних досліджень різних стратегій запобігання злочинності у західноєвропейських країнах світу [1, с. 215]. Зокрема, ґрунтовне вивчення стратегії громадського впливу на злочинність, стратегії зменшення

можливостей вчинення кримінальних правопорушень, ознайомлення зі стратегією втручання у кризові ситуації дає підстави стверджувати, що дієве запобігання НПУ кримінальним правопорушенням неможлива без обізнаності про конкретні об'єкти, на які слід впливати заходами, як правило, спеціально-кримінологічної спрямованості. Такими об'єктами можуть бути як причини, так й умови вчинення різних кримінальних правопорушень. Тому можна говорити, що таргетинг сприяє конкретизації впливу на криміногенні чинники, які мають відповідно суб'єктивну й об'єктивну природу.

Пізнання кримінологічних особливостей таргетингу, з'ясування його сутності можливо через вивчення істотних ознак. Такими пропонується вважати: 1) мету – профілактику кримінальних й адміністративних правопорушень, фонових для злочинності явищ; 2) спрямованість – послаблення і, за можливості, усунення негативної дії певних умов кримінальних правопорушень, обмеження потенційної суспільної небезпечності з боку конкретної особи, яка виношує наміри на вчинення злочину; 3) засади здійснення: законність, комплексність, наукова обґрунтованість, гласність, економічність, тісна взаємодія з громадськістю та ін.; 4) суб'єкти реалізації – підрозділи НПУ та інші правоохоронні органи залежно від сфери їх діяльності та кримінальних правопорушень, яким вони мають запобігати, виявляти, розслідувати; 5) форму впровадження – застосування сучасних заходів впливу, які є революційними досягненнями науки і техніки.

З урахуванням виділених істотних ознак під таргетингом, в юридичному значенні, пропонується розуміти діяльність правоохоронних органів, зокрема НПУ, спрямовану на підвищення її ефективності шляхом визначення конкретних обставин, процесів, які зумовлюють вчинення певних кримінальних правопорушень, а так само потенційних правопорушників із негативними морально-психологічними якостями, сформованою злочинною мотивацією із застосуванням сучасних розробок у галузі науки і техніки.

Таргетинг є реальною науковою категорією й складовою запобігання кримінальним правопорушенням, що має місце у низці певних держав. Яскравим прикладом таргетингу є визначення об'єктів завчасного запобігання із використанням картографування злочинності.

Картографування злочинності у широкому розумінні є способом візуалізації злочинності. У вузькому значенні картографування злочинності уявляє собою діяльність правоохоронних органів та інших суб'єктів, пов'язану зі створенням спеціальних карт (геоінформаційних систем), на яких, на підставі офіційної статистичної кримінально-правової інформації, здійснюється оцінка топографії місцевої злочинності для підвищення ефективності роботи органів кримінальної юстиції й зменшення віктимізації населення [2, с. 239].

Обізнаність про місця, де часто вчиняються певні злочини, дозволяє складати маршрути поліцейських патрулів. За допомогою подібного інноваційного кримінологічного підходу реалізується чимало програм профілактики. Однією з таких є проєкт «Гарячі точки» (Hot Spots), що здійснюється в США для запобігання насильницьким злочинам й злочинам у

сфері незаконного обігу наркотиків. Частиною таргетингу можна вважати інноваційну діяльність поліції та деяких приватних компаній щодо прогнозування й запобігання кримінальним правопорушенням із широким застосуванням штучного інтелекту. Це дозволяє поліції не лише передбачати місця потенційних злочинів, а й очікувати вчинення правопорушень з боку конкретних осіб на підставі комп'ютерного аналізу деякої інформації про них. Тобто таргетинг є узагальнюючим кримінологічним поняттям, який відбиває сучасні підходи багатьох розвинених країн (США, Велика Британія, ФРН, Японія та ін.) щодо запобігання кримінальним правопорушенням [3, с. 190].

Таргетинг, за умови його повномасштабного впровадження в роботу НПУ, здатний підняти їхню діяльність на новий якісний рівень. Таргетинг може надати запобіганню кримінальним правопорушенням нового змісту. За такого підходу вагома частина поліцейської роботи здійснюватиметься не марно, а набуватиме більшого соціального значення. Це виражатиметься у збережених життях громадян та їхнього майна, а також заощадженні сотень мільйонів гривень бюджетних коштів, що виділяються на фінансування малоефективної правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 228 с.
2. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія / За заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2020. 287 с.
3. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / За ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВИДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІЙНОЮ

Артюхова Валерія,
науковий консультант судді
Конституційного Суду України,
кандидат юридичних наук

ЧИ ІСНУЮТЬ ДОСТАТНІ ПІДСТАВИ ДЛЯ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ХУЛІГАНСТВА?

Тривала військова агресія РФ проти України дестабілізує безпекову ситуацію в Україні, створює сприятливі умови для вчинення різного ґатунку кримінальних правопорушень маргінальними елементами суспільства. За таких умов криміналізуються нові види суспільно небезпечних діянь (колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та ін.).

До типових видів протиправної насильницької поведінки належить і хуліганство – кримінальне правопорушення, добре відоме як спеціалістам у галузі права, так і пересічним громадянам. Цей вид деліктів порушує громадський порядок, посягає на фізичну недоторканність людей та їх моральний спокій, спричиняє шкоду власності.

Відповідно до інформації Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора упродовж 2010–2022 рр. в Україні правоохоронними органами було зареєстровано 60364 випадків хуліганства (у 2010 р. – 9207, 2011 р. – 8866, 2012 р. – 7159, 2013 р. – 6315, 2014 р. – 4962, 2015 р. – 4120, 2016 р. – 3973, 2017 р. – 3437, 2018 р. – 3344, 2019 р. – 3401, 2020 р. – 2513, 2021 р. – 1939, 2022 р. – 1133). Незважаючи на поступове скорочення статистичних показників останніми роками, цей вид кримінальних правопорушень залишається найпоширенішим серед інших правопорушень проти громадського порядку. Водночас, на нашу думку, такі статистичні дані навряд чи відповідають дійсності.

Хуліганські дії є поширеними. Мабуть, кожна людина хоч раз у житті стикалася (була потерпілим чи очевидцем) зухвалих чи цинічних дій, у виді побутової бійки, актів вандалізму, непристойної поведінки тощо. Проте не завжди потерпілі або очевидці звертаються до правоохоронних органів з відповідними повідомленнями про кримінальні правопорушення.

На фоні скорочення статистичних показників цього виду кримінальних правопорушень, активізувалась дискусія щодо доцільності збереження складу хуліганства в КК України. У наукових джерелах серед доводів на користь декриміналізації хуліганства найчастіше трапляються такі: ознаки складу хуліганства не відповідають принципів юридичної визначеності; протиправні дії, що підпадають під ознаки хуліганства (ст. 296 КК України), можуть бути

кваліфіковані як інші кримінальні правопорушення; хуліганство – це пережиток часів СРСР, існує тільки в кримінальному законодавстві держав, які входили до його складу.

Яким із цих аргументів послуговуються члени Робочої групи з питань розвитку кримінального права (у складі Комісії з питань правової реформи), що працює над створенням нового КК України, невідомо, проте у пропонуваніх ними варіантах проекту кримінального закону складу хуліганства немає. На заміну цього делікту розробники нового КК у розділі 7.5. (кримінальні правопорушення проти публічного порядку) пропонують склади кримінальних правопорушень, які охоплюють дії, притаманні хуліганству і дрібному хуліганству; їх склади передбачено чинними КК і КУпАП відповідно. Мова йде про такі кримінальні правопорушення:

– **«Стаття 7.5.5. Агресивна поведінка**

Особа, яка порушила публічний порядок чи спокій та виявила агресію щодо іншої людини чи групи людей, виражену в:

- 1) насильстві або
 - 2) погрозі негайного спричинення шкоди здоров'ю або істотної, значної чи тяжкої майнової шкоди, –
- вчинила злочин 3 ступеня»;

– **«Стаття 7.5.9. Бешкет**

Особа, яка бешкетувала, порушивши публічний порядок чи спокій, а саме:

- 1) ініціювала бійку,
- 2) образливо та настирливо чіплялася до іншої людини всупереч її ясно вираженому небажання спілкуватися,
- 3) брутально та гучно лаялася в публічному місці,
- 4) у нічний час (з 22:00 по 08:00) галасувала або використовувала звуковідтворювальну, звукопідсилювальну апаратуру чи транспортний засіб без передбаченого його конструкцією глушника, або застосовувала звуковий сигнал транспортного засобу без крайньої потреби,
- 5) використовувала піротехнічний засіб,
- 6) перешкодила учасникам весілля, похорону, церковної церемонії, культурного, мистецького, наукового чи освітнього заходу дією звукових, світлових, механічних чи хімічних факторів,
- 7) вторглася чи намагалася вторгнутися в тимчасово зачинене публічне місце всупереч забороні особи, яка слідкує за порядком,
- 8) знищила, пошкодила, забруднила чи іншим чином привела у непридатний для використання стан чуже майно чи об'єкт, що перебуває у публічному доступі,
- 9) демонструвала статевий орган чи перебувала в повністю оголеному вигляді в публічному місці, крім спеціально визначеного місця для відпочинку нудистів,
- 10) публічно та у не відведеному для цього місці вчинила акт сечовипускання чи дефекації або

11) публічно здійснила дію сексуального характеру чи, перебуваючи в оголеному вигляді, її імітацію, –
вчинила проступок»;

– **«Стаття 7.5.10. Участь у бійці між трьома або більше особами**

Особа, яка взяла участь у бійці між трьома або більше особами, якщо вона не перебувала у стані правомірною захисту, –
вчинила проступок» [1].

Пропоновані склади кримінальних правопорушень викликають низку критичних міркувань:

– Конституція України послуговується поняттям «громадський порядок», а не «публічний порядок»;

– сконструйований склад кримінального проступку «бешкет» є типовим прикладом законодавчої казуїстики. Охопити через унормування всі прояви того чи іншого діяння (визначити поняття шляхом «вичерпного» переліку якихось випадків) – неможливо;

– пропонованому складу злочину «агресивна поведінка» бракує достатньої чіткості, однозначності та передбачуваності – він не відповідає принципу юридичної визначеності. Невизначеними та суто оцінними залишаються такі категорії, як «публічний порядок чи спокій», «вияв агресії»;

– позбавлений юридичної визначеності і склад проступку «участь у бійці між трьома або більше особами», який не визначає сутності такої ознаки об'єктивної сторони, як діяння у виді «бійки», а також не передбачає будь-яких наслідків, наприклад, у виді певного ступеня тілесних ушкоджень, необхідних для кваліфікації цього проступку.

Ці зауваження, перелік яких не є вичерпним, засвідчують, що декриміналізація хуліганства та заміна його низкою інших деліктів видається хибним кроком на шляху кримінально-правової охорони громадського порядку. Навряд чи таке «новаторство» містить раціональне зерно. Визначений чинним КК України склад хуліганства, дійсно, має недоліки, про що неодноразово наголошували дослідники складу цього кримінального правопорушення. Усунути такі вади можна шляхом внесення відповідних законодавчих коректив, проте аж ніяк не шляхом його декриміналізації, що жодним чином не вплине на розв'язання існуючих проблем.

Треба чесно визнати, що хуліганство нікуди не зникне. Необхідність кримінальної караності таких дій підтверджують як статистичні показники, так і багаторічний строк існування відповідного складу злочину у вітчизняному кримінальному законі.

Одним із принципів розвитку кримінального законодавства є його наступність. Відповідно до цього принципу всі достатньо ефективні та вивірені часом правові норми мають залишатися у КК України, а кардинальні, часом необґрунтовані зміни, іноді відверто помилкові щодо кримінальної відповідальності можуть призвести до втрати стабільності у сфері кримінально-правового регулювання, наслідком чого може стати суперечлива практика застосування КК, що призводитиме до негативних наслідків.

Запобігти передчасним та необґрунтованим змінам кримінального законодавства щодо декриміналізації (так само – криміналізації) окремих видів кримінальних правопорушень, на нашу думку, можна шляхом проведення наукового аналізу цих діянь крізь призму їх кримінально-правової характеристики. Така характеристика дозволить відповісти, зокрема, на питання: «Чи є соціально обумовленим встановлення кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення?»; «Чи є кримінальне правопорушення суспільно небезпечним?»; «Чи є оптимальним для правозастосування і досягнення мети кримінально-правової заборони сформульований у кримінальному законі відповідний склад кримінального правопорушення?»

Наразі не існує усталеного визначення поняття «кримінально-правова характеристика кримінального правопорушення» та її структурних елементів. Водночас, на нашу думку, в основі такої характеристики має бути система ознак складу кримінального правопорушення (злочину), як універсального механізму пізнання певного виду деліктів. Завдання щодо визначення поняття та структури цієї наукової категорії має бути одним із пріоритетних у кримінально-правовій доктрині. Розв'язання цієї наукової проблеми розширить межі пізнання окремих видів кримінальних правопорушень, сприятиме їх правильній кримінально-правовій кваліфікації, дозволить запобігти передчасним змінам кримінального закону тощо.

Список використаних джерел

1. Контрольний текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 14.09.2023, з урахуванням рекомендацій лінгвістичної експертизи та окремих зауважень національних і зарубіжних експертів). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/09/14/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-09-2023.pdf> (дата звернення: 16.09.2023).

Бабанін Сергій,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Завданнями КК України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням (ч. 1 ст. 1 КК України). Фактично, завданням КК України є забезпечення безпекової ситуації в Україні як у мирний час, так і в умовах війни.

Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. Російської Федерації на територію України Верховною Радою прийнято 22 закони України про внесення змін та доповнень до КК України.

Такими змінами та доповненнями, зокрема, є: встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2), несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2), незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2), перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258-6), образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю (ст. 435-1), посилення кримінальної відповідальності за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану (ст.ст. 111, 113), закріплення положення про непритягнення до кримінальної відповідальності цивільних осіб за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, якщо така зброя застосована відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» («Прикінцеві та перехідні положення КК України»), посилення кримінальної відповідальності за корисливі кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану (ст.ст. 185–187, 189–191), визнання виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння (ст. 43-1), звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84-1) та ряд інших [1].

Зазначені зміни та доповнення до КК України, прийняті під час дії в країні воєнного стану, свідчать про спрямованість діяльності законодавця на забезпечення безпекової ситуації в Україні в умовах війни кримінально-правовими заходами.

Разом з тим, окремі з цих змін та доповнень до КК України спричинили або невинуватену конкуренцію кримінально-правових норм, або неузгодженість з іншими положеннями кримінального законодавства.

Так, наприклад, ст. 111-2 КК України передбачає кримінальну відповідальність за діяння, тотожне за своїми ознаками з діянням, визначеним ч. 4 ст. 111-1 КК України, яка карає передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора. На наш погляд, доцільним є розмежування складів цих кримінальних правопорушень за суб'єктом, а тому нагальним є внесення змін до ст. 111-2 КК України та встановлення кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору тільки для іноземців та осіб без громадянства, за винятком громадян держави-агресора [2, с. 35].

Поза увагою законодавця залишається і питання криміналізації образи честі і гідності працівника правоохоронного органу попри те, що в окремих випадках, згідно ст. 401 КК України, ці працівники визнаються суб'єктами військових кримінальних правопорушень.

Посилення кримінальної відповідальності за корисливі кримінальні правопорушення проти власності шляхом встановлення такої особливо обтяжуючої обставини як вчинення їх в умовах воєнного або надзвичайного стану не сприяє, на наш погляд, реалізації таких принципів кримінального права як справедливість та індивідуалізація покарання, оскільки ступінь суспільної небезпеки, наприклад крадіжки майна на суму 300 гривень, залежить не тільки від введеного в країні воєнного стану, а й від особи кримінального правопорушника та місця вчинення діяння (окупована територія, деокупована територія, територія, яка не була окупованою).

Вважаємо за доцільне передбачати особливості кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану, переважно, не у статтях Особливої частини, а у Загальній частині КК України.

Пропонуємо включити до КК України ст. 69-2 «Призначення більш суворого покарання, ніж передбачено законом, за кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану», в якій передбачити підстави та порядок призначення судом більш суворого покарання, ніж передбачене санкцією кримінально-правової норми, у разі, якщо вчиненню кримінального правопорушення сприяли обставини, викликані введеним в країні воєнним або надзвичайним станом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Бабанін С. В. Кримінальне законодавство України як засіб протистояння збройній агресії російської федерації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 33–38.

Бурбій Анастасія,
старший науковий співробітник науково-
організаційного відділу Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук,

Пшенична Аліна,
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК ВИД ПОКАРАННЯ

Покарання – одна з центральних категорій всього кримінально-правового законодавства та науки. Важко віднайти більш суперечливий інститут, який так само часто піддається дискусіям як на рівні філософських обговорень, так і в практичній площині. Здебільшого спори виникають щодо визначення змісту і мети покарання, а також його видів та їх відповідності сучасним реаліям. Наразі Кримінальним кодексом України (далі – ККУ) передбачено 12 видів покарань за кримінальні правопорушення. Окремі з них, як-то арешт, позбавлення волі, виправні чи громадські роботи для свого застосування вимагають значних фінансових витрат з боку держави. Позбавлення волі, крім фінансового навантаження на бюджет, створює важливішу проблему десоціалізації осіб, які відбули таке покарання і повертаються на волю. Спірним є застосування такого покарання, а, отже, і наступного виключення людей із соціуму, особливо за «інтелектуальні» (наприклад щодо «білокомірцевої» та ненасильницької злочинності) кримінальні правопорушення, не пов'язані з позбавленням життя чи здоров'я. Світова спільнота давно тяжіє до відносних теорій покарання, про що свідчить той факт, що активно опрацьовується питання гуманізації кримінального покарання та пошуку альтернатив позбавленню волі, які б при цьому були ефективними карально та превентивно.

Західний світ тривалий час послуговується інститутом пробації як альтернативою позбавленню волі. Один з варіантів реалізації пробації виступає безпосередньою альтернативою тюремному ув'язненню [1]. Іноді пробація застосовується в разі умовно-дострокового звільнення та включає нагляд за особами, звільненими достроково, фактично виконуючи роль випробувального терміну [2]. Але, важливо наголосити, здебільшого пробацію суд застосовує у разі вчинення ненасильницьких діянь [3]. Сама пробація передбачає існування окремих типових пробаційних програм залежно від того, що очікується від порушника.

В Україні майже десятиліття діє Закон України «Про пробацію» (далі – Закон № 160-VIII), який визначає пробацію як систему наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [4]. Варто зазначити, що із Закону незрозуміло як розробляються програми і чи можуть вони коригуватися, проте сам факт запровадження такого інституту, незважаючи на окремі колізійні аспекти, є позитивним зрушенням в кримінальній юстиції нашої країни.

Воєнний стан в Україні у 2023 році сприяв внесенню змін до законодавства щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану [5]. Автори законопроекту справедливо, ґрунтуючись на реаліях, вказують на неактуальність і неможливість реалізувати окремі види покарань, зокрема обмеження волі та арешти. При цьому вони пропонують замінити арешт на пробаційний нагляд. У цьому дослідженні ми оминемо співвідношення нового покарання із статтями 75 та 76 ККУ і коротко зосередимось на його змісті та відповідності меті покарання. Перше, що привертає увагу, – відсутність в чинному законодавстві поняття пробаційного нагляду. Запропоновані зміни до профільного закону № 160-VIII не містять визначення цього інституту. Натомість вказаний закон № 160-VIII передбачає існування наглядової пробації. В разі запровадження змін цей закон буде містити два поняття: наглядової пробації та пробаційного нагляду. Як вони між собою узгоджуються залишається загадкою, очевидно слід віднести це на порушення юридичної техніки і традиційно ототожнювати ці два терміни в процесі реалізації положень нормативного акту. Хоча, на наше переконання, доцільно все ж узгодити ці поняття, оскільки з юридичної точки зору це створює підстави для маніпуляцій в процесі правозастосування.

Законопроектом до ККУ вводиться спеціальна стаття 59-1, яка встановлює, що саме становить зміст покарання. Авторами проекту задумано, що пробаційний нагляд полягає у покладанні обов'язків на засудженого, до яких пропонується відносити такі обов'язкові: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації, повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання, не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; та додаткові: використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою, дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля, працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу), виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, брати участь у заходах,

спрямованих на утвердження української національної та громадянської ідентичності. При цьому, зміни до статті 52 ККУ передбачають, що пробаційний нагляд у тому вигляді, як його бачать автори законопроекту, є основним покаранням. У зв'язку з цим викликає подив перелік статей, де пропонується ввести таке основне покарання, серед них: умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони; перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; умисне легке тілесне ушкодження; побої та мордування; домашнє насильство; погрози вбивством; зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; зараження венеричною хворобою; ненадання допомоги хворому медпрацівником; насильницьке донорство; експлуатація дітей; примушування до вступу в статевий зв'язок; грабіж.

Зауважимо, що законодавство окремих країн більш широко регулює обов'язки, що прямо можуть покладатися на засудженого, зокрема щодо сплати обов'язкового штрафу (який в тому числі покриває пробаційну діяльність уповноважених органів) і обов'язку відшкодувати потерпілому завдану злочинним діянням шкоду [6]. Таким чином, на нашу думку, досягається корисна мета покарання, винувата особа не виключається із суспільних відносин і забезпечуються інтереси потерпілого.

Вважається, що фінансове навантаження на державу, особливо в контексті утримання ув'язнених, має суттєво зменшитись. Логічним буде передбачити, що утримувати пробаційні установи, особливо професійних психологів, забезпечити відповідний штат достатнім рівнем заробітних плат, введення електронних засобів контролю засуджених вимагатиме не менших витрат державних коштів. На наш погляд доречніше було б розглянути варіанти покарань, які б могли принести користь суспільству та державі, наприклад активно використовувати громадські роботи. Така модель повністю ілюструє Фейєрбахівські погляди на мету покарання: тягар покарання для винного має бути більшим незадоволенням ніж те задоволення, яке він отримує від вчинення злочину [7, с. 67].

Звертаючись до практичної площини проблеми, виникає питання, чи не обмежиться таке «покарання» виключно умовною соціально-виховною роботою з обвинуваченими і наглядом за виконанням ними покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю? За такого варіанту розвитку подій можемо спостерігати порушення принципу пропорційності. Кара за діяння наступає не лише в інтересах держави та суспільства, важливо не забувати про інтереси потерпілого. Погоджуючись, що позбавлення волі на певний строк не може бути ефективним у більшості випадків і точно не виконує роль превенції, тим не менше не можемо погодитись, що соціально-виховна робота із обвинуваченим є достатньою і може задовольнити і покрити втрати, яких зазнала потерпіла сторона. За соціально принизливі кримінальні правопорушення, як-то зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою або ж побої і мордування, експлуатація дітей тощо, застосування обов'язку працювати або вчитися і відмічатися в органах пробації є щонайменше несправедливим, а в загальному вигляді не співмірним із

шкодою, спричиненою потерпілому. За такої моделі виключається досягнення корисної мети покарання – кари, оскільки незадоволення злочинця від такого покарання є меншим, ніж задоволення від вчинення протиправної поведінки. Крім того, в такому разі, що дуже важливо, поза увагою залишається потерпіла особа, проти якої було спрямовано діяння і яка була позбавлена якихось благ внаслідок волевиявлення злочинця. В такому разі повне заперечення абсолютної ідеї мети покарання слугує на користь виключно особі, яка вчинила злочинне діяння, чим ставить її вище порушених суспільних відносин і потерпілого та суперечить каральній меті покарання, передбаченій статтею 50 ККУ.

Таким чином модель пробації, запропонована вітчизняним законодавцем, вносить потерпілого з його втратами за дужки суспільних відносин, які виникли у зв'язку із вчиненням злочинного діяння, від якого цей потерпілий постраждав.

Не припиняючи ідеї застосування інституту пробації у вітчизняному праві, переконані на неможливості його використання за насильницькі кримінальні правопорушення, ті, які стосуються фізичної безпеки і здоров'я. Більше того, для забезпечення балансу інтересів усіх учасників суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення, вбачається актуальним поєднувати пробаційний інститут з ресторативними засобами.

Список використаних джерел

1. Probation and Parole in the United States, 2011. Bulletin. U.S. Department of Justice. April 2014. URL: <https://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/ppus11.pdf> (дата звернення: 02.09.2023).
2. Probation. URL: <https://www.gov.uk/guide-to-probation> (дата звернення: 04.09.2023).
3. What Is Probation And How Does It Work? What Is Probation And How Does It Work? Rules, Types, & Violations. URL: <https://cjusjobs.com/what-is-probation/> (дата звернення: 30.08.2023).
4. Про пробацію : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 04.09.2023).
5. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану : проект Закону. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41692> (дата звернення: 25.08.2023).
6. United States Code. URL: <http://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title18-section3563&num=0&edition=prelim> (дата звернення: 06.09.2023).
7. Тимошенко В. І. Учення щодо мети кримінального покарання в європейській політико-правовій думці нового часу. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 70. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/257367/254245> (дата звернення: 12.09.2023).

Слаєв Юрій,
викладач кафедри організації досудового
розслідування факультету № 1 Криворізького
навчально-наукового інституту Донецького
державного університету внутрішніх справ

ГРОМАДСЬКА БЕЗПЕКА ЯК ДОДАТКОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Загально визнаною в науці кримінального права України є теза стосовно того, що основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, як правило, співпадає з родовим або видовим об'єктом кримінального правопорушення. Так, у злочинах проти основ національної безпеки України основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері охорони та захисту основ національної безпеки України, в кримінальних правопорушеннях проти життя та здоров'я особи видовими об'єктами кримінального правопорушення є суспільні відносини у сферах: 1) охорони та захисту життя особи; 2) охорони та захисту здоров'я особи, відповідно. Водночас у доктрині кримінального права особливе місце займає вчення про додатковий (обов'язковий або факультативний) об'єкт кримінального правопорушення. Також майже недослідженою є царина додаткового об'єкту кримінального правопорушення у кримінальних правопорушеннях проти громадського порядку та моральності. При цьому необхідно звернути особливу увагу на юридичний взаємозв'язок громадського порядку та громадської безпеки.

У формально-правовому вимірі вказаний юридичний взаємозв'язок полягає у тому, що в положеннях пункту 3 частини 1 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [1] прямо вказується поняття «громадська безпека і порядок» та наводиться визначення цього поняття. Вбачається, що тотожними або принаймні однорідними з вищеназваною правовою дефініцією є юридичне визначення, наведене у Законі України «Про Національну поліцію». Так, у приписах частини 1 статті 1 Закону України «Про Національну поліцію» зазначається про юридичну категорію «підтримання публічної безпеки і порядку». У свою чергу в приписах пункту 1 частини 1 статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» [2] зазначається про юридичну категорію «забезпечення публічної безпеки і порядку». Все вищевикладене свідчить про нерозривну єдність вищеназваних категорій безпеки та порядку. Особливо звертаємо увагу на те, що у частині 1 статті 1 Кримінального Кодексу України [3] (далі за текстом – КК України) прямо вказується дефініція «громадського порядку та громадської безпеки».

Необхідно зазначити, що в межах суспільних відносин у сфері громадського порядку та моральності, як родового об'єкту кримінального правопорушення, суспільні відносини у сфері громадського порядку, як видовий об'єкт кримінального правопорушення, притаманні в якості основного безпосереднього

об'єкту кримінального правопорушення, передусім, для таких кримінальних правопорушень, як: групове порушення громадського порядку (стаття 293 КК України), масові заворушення (стаття 294 КК України), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (стаття 295 КК України), хуліганство (стаття 296 КК України). До вказаного юридичного висновку можливо дійти, виходячи із того, що дефініція громадського порядку прямо вказується у тексті назв та у тексті диспозицій кримінально-правових норм, які забороняють: групове порушення громадського порядку (стаття 293 КК України), заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (стаття 295 КК України), а також вказана дефініція міститься в тексті диспозиції кримінально-правової норми, яка забороняє хуліганство (стаття 296 КК України). У зв'язку з цим необхідно зазначити, що саме слова «громадський», «громадська» є ключовими для вирішення питання про певну однорідність (але не тотожність) громадського порядку та громадської безпеки як різних самостійних груп суспільних відносин та як різних самостійних об'єктів кримінального правопорушення.

Вбачається, що найбільш інформативним є юридичне дослідження громадської безпеки як додаткового об'єкту кримінального правопорушення на прикладі такого кримінального правопорушення як масові заворушення (стаття 294 КК України). Також зазначаємо, що вказане кримінальне правопорушення за ступенем тяжкості (стаття 12 КК України) є тяжким злочином (частина 1 статті 294 КК України) або особливо тяжким злочином (частина 2 статті 294 КК України). Крім того, за ознакою форми вини даний злочин є кримінальним правопорушенням, що вчиняється з прямим умислом (частина 2 статті 24 КК України). Так, суспільні відносини у сфері громадського порядку в такому кримінальному правопорушенні як масові заворушення (стаття 294 КК України) вбачаються такими, що мають юридичне значення основного безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення. До вищевказаного висновку можливо дійти із урахуванням системного тлумачення статті 294 КК України, котра встановлює кримінальну відповідальність за масові заворушення, з урахуванням розміщення вказаної кримінально-правової норми у структурі норм Розділу XII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності». Разом із цим внутрішня побудова об'єкту кримінального правопорушення в злочині масові заворушення (стаття 294 КК України) є значно більш складною і не зводиться лише до теоретичного пізнання основного безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення. Так, із переліку діянь, які становлять об'єктивну сторону масових заворушень, вбачається, що додатковим обов'язковим об'єктом вказаного кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері громадської безпеки. Такий висновок є науково обґрунтованим, формально-логічним і точним, виходячи із того, що диспозиція частини 1 статті 294 КК України прямо передбачає те, що масові заворушення вчиняються із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя. Вищевказана кваліфікаційна ознака характеризує нерозривну єдність такої ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення як спосіб вчинення кримінального правопорушення та знаряддя

вчинення кримінального правопорушення. Вказані кримінально-правові ознаки у даному випадку є конститутивними (обов'язковими) ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого частинами 1 та 2 статті 294 КК України. Водночас застосування зброї або інших предметів, які використовувалися як зброя, є визначальною та важливою юридичною ознакою іншої групи кримінальних правопорушень, а саме кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. Так, зброя (в якості знаряддя вчинення кримінального правопорушення) в розумінні обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення передбачена у диспозиціях статей Особливої частини КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність за бандитизм (стаття 257 КК України), терористичний акт (стаття 258 КК України), створення не передбачених законом збройних формувань або участь у їх діяльності (частина 2 та пункт 2 Примітки до статті 260 КК України).

Також звертаємо увагу на те, що для складу кримінального правопорушення, передбаченого частинами 1 та 2 статті 294 КК України, характерними є й інші додаткові обов'язкові об'єкти вказаного кримінального правопорушення, якими є суспільні відносини у: 1) сфері права особи на здоров'я; 2) житлових прав громадян, 3) права власності, 4) авторитету органів державної влади. Разом з цим вищевказані додаткові обов'язкові об'єкти масових заворушень є так би мовити вторинними (похідними) від суспільних відносин у сфері громадської безпеки. Вказаний похідний характер обумовлений тим, що в одному випадку шкода внаслідок вчинення злочину завдається суспільним відносинам у сфері права особи на здоров'я; в другому випадку – суспільним відносинам у сфері права власності, в третьому випадку – суспільним відносинам у сфері авторитету органів державної влади, в четвертому випадку – шкоду може бути завдано декільком і, навіть, усім додатковим обов'язковим об'єктам вказаного кримінального правопорушення одночасно. Це так би мовити додаткові обов'язкові об'єкти кримінального правопорушення, що мають альтернативний характер, який обумовлений всією багатоманітністю випадків спричинення шкоди, що завдається масовими заворушеннями (частина 1 статті 294 КК України).

Проте, у будь-якому випадку, внаслідок скоєння масових заворушень (частина 1 статті 294 КК України) шкода завдається суспільним відносинам у сфері громадської безпеки, як додатковому обов'язковому об'єкту кримінального правопорушення. Це так би мовити додатковий обов'язковий об'єкт кримінального правопорушення, що має безальтернативний характер, який детермінує всю єдність випадків спричинення шкоди, котра завдається масовими заворушеннями (частини 1 статті 294 КК України), як злочином.

Також зауважимо, що у даному випадку всі вищеназвані суспільні відносини є додатковими обов'язковими об'єктами кримінального правопорушення, адже вони розуміються як такі, виходячи зі змісту диспозиції частини 1 статті 294 КК України.

Крім цього необхідно звернути увагу на приписи частини 2 статті 294 КК України, які передбачають суспільно небезпечний наслідок масових заворушень у

вигляді загибелі людей або інших тяжких наслідків. Так, є очевидним, що у даному випадку під загибеллю людей законодавець розуміє загибель однієї або декількох фізичних осіб. Таким чином суспільні відносини у сфері забезпечення права особи на життя будуть мати юридичне значення додаткового обов'язкового об'єкту кримінального правопорушення. Таке ж саме значення додаткового обов'язкового об'єкту кримінального правопорушення будуть мати й суспільні відносини у сфері громадської безпеки.

Зауважимо, що іншими тяжкими наслідками у випадку вчинення злочину, передбаченого приписами частини 2 статті 294 КК України, може бути, зокрема, порушення роботи громадського транспорту на значній території (район у місті, місто), дезорганізація роботи багатьох установ, підприємств, організацій, спричинення значної шкоди довкіллю. Так, із урахуванням формально-логічного методу тлумачення, вбачається, що у разі, коли шкода спричиняється певним суспільним відносинам, котрі прямо чи опосередковано не передбачені положеннями частин 1 або 2 статті 294 КК України, ці суспільні відносини є додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушення. В даному випадку такими суспільними відносинами можуть бути правовідносини у сферах безпеки дорожнього руху, господарської діяльності, екологічної безпеки.

У деяких випадках масові заворушення можуть, навіть, завдавати шкоду національній безпеці держави. Тут слід звертати увагу на можливість кваліфікації діянь винного за сукупністю кримінальних правопорушень. Наприклад, за частиною 1 статті 109 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, а також змову про вчинення таких дій та за відповідною частиною статті 294 КК України. Принагідно зазначаємо, що частиною 1 статті 294 КК України встановлено кримінальну відповідальність в тому числі за організацію масових заворушень.

Тобто вказане злочинне діяння за особливостями юридичної конструкції об'єктивної сторони є кримінальним правопорушенням з усіченим складом, яке в даному випадку є закінченим кримінальним правопорушенням зі стадії готування до кримінального правопорушення (частина 1 статті 14 КК України), що прямо та однозначно свідчить про підвищену суспільну небезпеку цього діяння.

Одночасно з цим зауважимо, що кримінальна відповідальність за організацію кримінального правопорушення є характерною, передусім, для деяких дій, що становлять об'єктивну сторону кримінальних правопорушень саме проти громадської безпеки, таких як: бандитизм (стаття 257 КК України), організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (стаття 255-2 КК України). У зв'язку з цим звертаємо увагу на те, що організація кримінального правопорушення у розумінні стадій кримінального правопорушення є іншим умисним створенням умов для вчинення кримінального правопорушення у вимірі положень частини 1 статті 14 КК України, яка передбачає поняття готування до кримінального правопорушення.

Разом з цим визначальним для кримінально-правової характеристики злочину «масові заворушення» є те, що основним безпосереднім об'єктом

кримінального правопорушення у даному випадку є суспільні відносини саме у сфері громадського порядку, що і визначає розміщення даного складу кримінального правопорушення у тексті вищеназваного Розділу XII Особливої частини КК України поряд з іншими діяннями проти громадського порядку.

Все вищевикладене свідчить про необхідність подальшого науково-юридичного дослідження кримінальних правопорушень проти громадського порядку з урахуванням доктринальних положень щодо класифікації об'єкту кримінального правопорушення за горизонталлю та у теоретичному взаємозв'язку з поняттям громадської безпеки, яка є фундаментальною кримінально-правовою дефініцією у Загальній та у Особливій частині КК України. Також царина знань про громадську безпеку та громадський порядок перебуває у сфері теоретичного взаємозв'язку кримінального права та адміністративного права. Крім того, наукове пізнання громадської безпеки та громадського порядку в галузі кримінального права необхідно здійснювати з урахуванням приписів частини 1 статті 1 КК України, які є формально-нормативною основою цих юридичних понять у тексті КК України.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10.09.2023).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.09.2023).
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

Лапкін Андрій,
доцент Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, доцент,

Євтєєва Дарина,
заступник директора з наукової роботи
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «МАТЕРІАЛИ» ЯК ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНУ ЗА СТ. 436² КК УКРАЇНИ¹

У ч. 2 ст. ст. 436² Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься:

виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 р., у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту;

виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України;

глорифікація осіб, які здійснювали збройну агресію Російської Федерації проти України, розпочату у 2014 р., та низки інших осіб, які сприяли їй (повний їх перелік зазначений у диспозиції цієї норми).

Загалом за понад півтора року існування норми ст. 436² КК України, введеної до кодексу Законом України № 2110-ІХ від 03.03.2022 р., згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень було ухвалено понад 700 вироків, більшість із яких – саме за ч. 2 цієї статті.

Слід відмітити низку проблем, що виникають на практиці при застосуванні положень ст. 436² КК України. Серед них, зокрема, такі, що пов'язані з розумінням поняття «матеріали» як предмета цього злочину, оскільки воно є неконкретизованим за формою їх прояву.

Власне слово «матеріал» є похідним від латинського «materialis» – уречевлений, побудований із матерії. Згідно з тлумачним словником, матеріалами є: 1) те, з чого що-небудь виготовляють, виробляють, будують, сировина тощо; 2) різноманітні відомості, дані, посібники й т. ін., що їх використовують як основу, джерело для чого-небудь, як доказ чогось; зібрання документів,

¹ Матеріал підготовлено на виконання проекту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

відомостей з якогось питання; 3) те саме, що тканина [1]. Отже, поняття матеріалів є широким за змістом і багатозначним. Тому його використання для цілей ст. 436² КК України потребує уточнення.

Поняття «матеріали» вживається й в інших статтях КК України, разом із тим воно застосовується в різних значеннях, наприклад, ядерні матеріали, радіоактивні матеріали, анатомічні матеріали тощо. Вочевидь, у цьому аспекті «матеріали» означають певну сировину або біологічні утворення, однак таке їх визначення незастосовне до ст. 436² КК України з огляду на зміст цієї норми.

Виходячи з наведеного словникового визначення цього поняття, а також із аналізу диспозиції норми за ч. 2 ст. 436² КК України, пропонуємо виділити такі ознаки матеріалів як предмета розглядуваного злочину:

1) штучне походження, тобто створення в процесі цілеспрямованої людської праці (на це вказує встановлення відповідальності саме за виготовлення таких матеріалів). За цією ознакою вони відрізняються від сировини або анатомічних матеріалів, що мають природне походження й не можуть бути предметом досліджуваного злочину;

2) вираження в будь-якій об'єктивній формі (як уречевленій, так і в цифровій), що передбачає наявність фізичних параметрів, які піддаються вимірюванню;

3) інформаційний характер;

4) наявність у них виразу відповідної позиції суб'єкта злочину з приводу зазначених суспільно небезпечних явищ;

5) можливість наочно сприйматися іншими людьми;

6) можливість бути поширеними, що передбачає відокремлення матеріалів від джерела їх виготовлення й наступне розповсюдження шляхом доведення до відома інших осіб.

Ураховуючи наведені ознаки, можна дійти висновку, що зміст зазначеного поняття аналогічний змісту поняття «матеріали», що використовується, зокрема, в таких статтях, як ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 299, ст. 436, ч. 2 ст. 442 КК України. Так, за ч. 2 ст. 109 КК України карається, зокрема, розповсюдження матеріалів із закликами до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади; за ч. 1 ст. 110 КК України – розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України; за ч. 1 ст. 299 КК України – поширення матеріалів із закликами до жорстокого поводження з тваринами, що належать до хребетних; за ст. 436 КК України – виготовлення матеріалів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту або розповсюдження таких матеріалів; за ч. 2 ст. 442 КК України – виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів. Фактично в усіх цих випадках йдеться про аналогічні за формою матеріали, що містять ту чи іншу інформацію протиправного характеру. У цьому контексті слід відзначити, що в літературі предметом злочину, зокрема за ч. 2 ст. 109 КК, а також за ч. 1 ст. 110 КК у формі розповсюдження матеріалів із певними закликами визначається

певний рухомий носій інформації, у т.ч. й в електронній формі, що містить такий заклик [2, с. 31, 32].

У свою чергу, відмежування вищенаведених предметів кримінальних правопорушень від предмета, передбаченого ч. 2 ст. 436² КК України, здійснюється залежно від змісту цих матеріалів, спрямованості тих чи інших відомостей. Ключовою ознакою, що визначає специфіку матеріалів саме в аспекті досліджуваної статті, є зв'язок зі збройною агресією Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 р., тобто її підтримка в тій чи іншій формі, передбаченій цією нормою.

Разом із тим, порівняльний аналіз із іншими статтями КК України засвідчує, що підхід законодавця до використання відповідної термінології для конструювання норм щодо поширення суспільно небезпечної інформації та її об'єктивації не є однаковим. Приміром, у ст. 301 КК України при встановленні кримінальної відповідальності за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, застосовуються терміни «твори, зображення або інші предмети порнографічного характеру», «кіно- та відеопродукція, комп'ютерні програми». У ст. 300 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, йдеться про «твори», «кіно- та відеопродукцію».

З цього можна зробити висновок, що в тих випадках, коли законодавець намагається встановити найбільш повну заборону на поширення якої-небудь об'єктивованої в матеріальній формі інформації, він використовує термін «матеріали» як найбільш загальний та ємний. Водночас його практичне застосування, з огляду на невизначеність і різноманітність змісту цього поняття, про які йшлося вище, має ризики поширювального тлумачення.

Так, наприклад, аналіз вироків за ч. 2 ст. 436² КК України засвідчує, що в низці випадків як поширення матеріалів розглядається публікація дописів, репост публікацій чи навіть залишення коментарів у соціальних мережах. Приміром, вироком Октябрського районного суду м. Полтави у справі 554/3883/22 від 24.06.2022 р. було засуджено ОСОБУ_5 за ч. 2 ст. 436² КК України, який, зокрема, 17.03.2022 р. здійснив поширення на своїй сторінці та поставив відмітку «вважає класним» публікацію з групи «ІНФОРМАЦІЯ_4» з текстом на підтримку російської агресії [3]. В іншому випадку вироком Приморського районного суду м. Одеси у справі 522/7494/22 від 27.06.2022 р. ОСОБУ_3 було засуджено за ч. 2 ст. 436² КК України за те, що вона в період часу з 16.03.2022 по 09.04.2022 р., авторизувавшись у соціальній мережі «Однокласники», зокрема, за допомогою відмітки «клас» зазначила та одночасно зробила репост, тобто поширила публікацію у вигляді тексту, яким заперечувалися воєнні злочини росіян [4]. Вироком у справі 161/6957/22 від 27.06.2022 р. Луцький міськрайонний суд Волинської області засудив за ч. 2 ст. 436² КК України ОСОБУ_4, зокрема за те, що він 22.03.2022 р. в «You Tube» розмістив під відеозаписом із назвою «ОСОБА_7 звернувся з новим відеозверненням» коментар, яким висловлював підтримку російській армії [5]. Таким чином, під матеріалом на практиці

автоматично розглядається будь-який пост чи коментар у соцмережі, що веде до кваліфікації за ч. 2 ст. ст. 436² КК України, хоча по суті вони являють собою вираження думки. Відповідно, суспільна небезпечність таких дій перебуває на одному рівні з діяннями, передбаченими ч. 1 цієї статті, однак караються вони більш суворо.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що аналіз норми ч. 2 ст.ст. 436² КК України дозволяє розуміти під матеріалами широке коло предметів, які мають параметри у речовому або електронному вигляді. Відповідно, до матеріалів за зазначеною нормою можна віднести: документи; контент у газетах, журналах; повідомлення на телебаченні або по радіо; пости (дописи) в соціальних мережах; коментарі в соціальних мережах; інші публікації в Інтернеті; фотографії; малюнки, картинки, колажі; відеоролики; музичні твори, аудіозаписи; літературні твори; листівки, пам'ятки; поштові марки; скульптури; графіті, написи на стінах; маркування споживчих товарів; мерч та ін. При цьому задля уникнення розширювального тлумачення цієї норми у ній доцільно було б конкретизувати перелік матеріалів, виготовлення або поширення яких є кримінально караним.

Список використаних джерел

1. Матеріали. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/material>.
2. Кримінальне право України : Особлива частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 768 с.
3. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави у справі № 554/3883/22 від 24.06.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104939188>.
4. Вирок Приморського районного суду м. Одеси у справі № 522/7494/22 від 27.06.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104957480>.
5. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області у справі № 161/6957/22 від 27.06.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104964500>.

Мисливий Володимир,
професор кафедри інформаційного
господарського та адміністративного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
доктор юридичних наук, професор,

Старжинський Віталій,
аспірант факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

У світовому правопорядку важливе місце належить правовим нормам, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з охороною миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку від суспільно небезпечних посягань. При цьому еволюція соціуму показує, що на початку ХХІ століття така охорона актуалізується новими глобальними небезпечними викликами.

Серед таких викликів для світової спільноти постала відкрита повномасштабна збройна агресія РФ проти України 24 лютого 2022 року, що суттєво впливає на всі сфери буття українського суспільства. В умовах війни відчуває цей вплив і кримінальне законодавство, завданням якого постає захист суспільства від ворожої навали, виявлення, розслідування та запобігання злочинним посяганням країни-агресора. Відсіч збройному нападу ворога вимагає від науки кримінального права, практики застосування кримінального законодавства і законотворчої діяльності сконцентрувати увагу на врахуванні комплексу негативних явищ, що породжуються війною задля вдосконалення системи кримінально-правових норм, спрямованих на захист національних і світових суспільних цінностей.

Під час триваючої війни є очевидним намагання агресора підірвати економічну основу існування української держави, що знаходить свій прояв у діях, спрямованих на заволодіння матеріальними ресурсами на тимчасово окупованих територіях, ураження об'єктів критичної інфраструктури, знищення виробничого потенціалу, руйнування житлового фонду та інших ресурсів, що становлять національні здобутки.

Характерним проявом цих діянь є системні злочинні посягання на агропромисловий комплекс країни, що складає значну частину валового продукту української держави. У зв'язку з цим набуває актуальності проблема криміналізації вказаних дій країни-агресора та її дослідження в теорії кримінального права.

Аналіз міжнародно-правових документів та їх норм показує, що вони послідовно спрямовувались на зменшення лиха, що завдається людству війнами, а отже вимагають не завдавати надмірної шкоди під час збройних конфліктів. Таким є положення п. г ст. 23 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї від 18.10.1907 року [1] про заборону знищувати або захоплювати власність ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагається військовою необхідністю. У цьому відношенні дещо конкретизованою є ст. 54 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.07.1977 року, якою проголошується захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення, та заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви тощо [2].

Нарешті, пункт iv частини 2 статті 8 «Воєнні злочини» Римського Статуту Міжнародного кримінального суду прямо відносить до злочинних посягань «широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо» [3].

Протягом XX–XXI століть приклади порушення цих концептуальних положень зафіксовані під час Другої світової війни (1939–1945 рр.), коли нацистський режим Німеччини вчинював широкомасштабне знищення міст, інфраструктури та майна в окупованих країнах. Руйнування міст, сіл та інфраструктури мали місце під час збройних конфліктів в Югославії, зокрема у війні в Боснії та Герцеговині (1992–1995 рр.), а також у Косово під час конфлікту між сербськими військами та албанськими повстанцями та інші. Ці посягання були предметом розгляду, починаючи від Нюрнберзького трибуналу до Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ), що засудили злочинців, які вчинили воєнні злочини, включаючи знищення та привласнення майна, тобто злочини проти власності як діяння проти міжнародного гуманітарного права.

Триваюча війна в Україні показує, що агресор, відмежувавшись від юрисдикції вказаних норм міжнародного права, відверто порушуючи вироблені цивілізованим суспільством для дотримання звичаї та закони ведення війни, намагається досягти воєнних переваг шляхом віроломних і відверто злочинних посягань, у тому числі воєнного характеру. Про це, зокрема, свідчать факти вчинення злочинних дій проти власності, що вчиняються окупантами на тимчасово окупованих територіях України.

Контент-аналіз матеріалів у засобах масової інформації показує, що з перших місяців окупації загарбники роблять все, щоб збагатитись за рахунок українських аграріїв шляхом «націоналізації», вивозячи з України в РФ сотні тисяч тон зерна з використанням різноманітного комплексу злочинних способів вилучення врожаю у фермерів та інших виробників сільськогосподарської продукції. Конгрес США підготував доповідь, яка базується на даних звіту американської розвідки, що підтверджується супутниковими знімками та

повідомленнями з відкритих джерел. У ній йдеться про викрадення РФ майже шести мільйонів тон української пшениці, зібраної на окупованих територіях у 2022 році, та її вивезення до портів Сирії, Ізраїлю, Ірану, Грузії та Лівану [4].

Зокрема, попередні оцінки від червня 2022 року вказують на те, що збитки, завдані сільськогосподарському сектору внаслідок війни, становлять від 4 до 6 млрд доларів, включаючи шкоду такій інфраструктурі як іригаційне обладнання, сховища, інфраструктура судноплавства та переробки, теплиці, польові культури, сільськогосподарські тварини [5].

Найбільш масштабних збитків було заподіяно на півдні країни, де агресор понад двох тижнів невпинно атакував дронами-камікадзе та ракетами українську сільськогосподарську інфраструктуру та порти Одеси, дунайський порт Ізмаїлу, Рені, знищуючи і пошкоджуючи виробничі, складські та адміністративні будівлі, елеватори, зернові термінали й ангари, сільськогосподарську продукцію, що створює глобальну продовольчу безпеку, адже українське зерно за своїм потенціалом необхідне не лише для підтримки національної економіки, але й здатне нагодувати мільйони людей у всьому світі [6]. Про масштабне знищення ворогом продукції аграрного сектору йдеться у повідомленнях органів державної влади України, за якими через 9 днів після виходу РФ із зернової угоди окупанти обстрілами знищили 180 тисяч тон продовольства. Загарбники наносили удари по портовим містам і зерносховищам, вчинивши атаки на 26 об'єктів портової інфраструктури України і п'ять цивільних суден [7].

При цьому є очевидним, що чинне національне кримінальне законодавство не в змозі забезпечити захист аграрного комплексу й інших сегментів вітчизняної економіки від указаних злочинних дій, що пов'язано з суттєвою відмінністю традиційних загальнокримінальних посягань проти власності (крадіжка, грабіж, розбій, умисне знищення або пошкодження майна та ін.) від злочинів проти власності з огляду на зміст міжнародних конвенційних положень, наведених вище.

У зв'язку з цим, враховуючи особливості злочинів проти власності, що вчиняються під час воєнних конфліктів, та керуючись відповідними положеннями міжнародних кримінально-правових норм, вважаємо за доцільне доповнити чинний Кримінальний кодекс України статтею 442-1 такого змісту:

«Стаття 442-1. Злочини проти власності під час воєнних конфліктів

1. Умисне незаконне широкомасштабне захоплення, привласнення, пошкодження чи знищення майна, вчинене у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом або збройним конфліктом не міжнародного характеру, якщо це не викликано військовою необхідністю, -

караються позбавленням волі на строк від шести до дванадцяти років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені загальнонебезпечним способом або спричинили загибель людей, або з використанням зброї масового ураження, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Наявність у Кримінальному кодексі України такої норми дозволило б вже сьогодні передбачити в національному кримінальному законодавстві кримінальну відповідальність за вказані злочинні дії, а відтак створити передумови для

забезпечення належного процесуального виявлення, збору та фіксації вказаних злочинних посягань та притягнення осіб, винних в їх вчиненні, до кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Гаага, 18.10.1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.07.1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
3. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
4. У Конгресі США підраховали, що Росія вкрала українського зерна. URL: https://war.hvylya.net/278499-v-kongresse-ssha-podschitali-skolko-rossiya-ukrala-ukrainskogo-zerna?utm_source=getpush&utm_medium=push.
5. Збитки, завдані агросектору внаслідок війни, становлять від 4 до 6 млрд доларів, – FAO. URL: <http://agro-business.com.ua/agrobusiness/item/24941-zbytky-zavdani-ahrosektoru-vnaslidok-viiny-stanovliat-vid-4-do-6-mlrd-dolariv-fao.html>.
6. Після атаки на порт в Ізмаїлі світові ціни на пшеницю зросли на 4 % – Reuters. URL: <https://racurs.ua/ua/n185766-pislya-ataky-na-port-v-izmayili-svitoviciyny-na-pshenyacu-zrosly-na-4-reuters.html>.
7. «Голодні ігри»: окупанти знищили 180 тисяч тон продовольства за 9 днів. URL: https://hvylya.net/news/276806-golodnye-igry-okkupanty-unichtozhili-180-tysyach-tonn-prodovolstviya-za-9-dney?utm_source=getpush&utm_medium=push.

Орлов Юрій,
завідувач кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1 Харківського
національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІНА КОНЦЕПЦІЇ ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ: ВІД МІЖНАРОДНО- ГУМАНІТАРНОГО УПОСЛІДЖЕННЯ ДО РЕАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ*

Злочин агресії (у категоріях міжнародного кримінального права) – найбільше зло з можливих! Так цей злочин був охарактеризований у обвинувальному вироді Нюрнберзького трибуналу. І, напевно, в цьому немає перебільшення. Кожен, хто пригадає всі ті жахіття, що пережив і продовжує переживати український народ протягом уже більш ніж як півторарічного протистояння повномасштабній збройній агресії російської федерації, змушений буде схилитись перед неспростовністю цієї тези. Масштабні воєнні злочини, злочини проти людяності, зрештою, прояви імовірного геноциду стали можливими виключно у зв'язку з триваючим актом агресії. Саме тому не може бути жодних сумнівів у тому, що не тільки і не стільки воєнні злочинці, скільки саме вище військово-політичне керівництво російської федерації має стати пріоритетною мішенню міжнародної кримінальної юстиції. Це навіть не питання принципу законності, верховенства права. Це – вимога виживання людства як цивілізованої спільноти, соціальної організованості. Порушення засадничої заборони на використання сили чи її погрози (ст. 2 Статуту ООН) – це ж не лише про уникнення застосування зброї масового знищення, що несе загрозу біологічним основам життя, а й про уникнення провалу за етичний мінімум, за межами якого вже не може існувати поняття про гідність.

У цьому контексті важливо сформулювати та реалізувати у правозастосовній практиці адекватне уявлення про природу, прояви, наслідки злочину агресії, їх врахування як у кримінологічному аналізі безпекової ситуації в Україні, так і при прогнозуванні криміногенних ефектів повоєнного транзиту, забезпечення справедливості перехідного правосуддя, в тому числі і зокрема в частині функціонування кримінальної юстиції.

Слушними, на нашу думку, є зауваження професора К. Кресса, який наголошує, що вкрай неправильно ділити чотири злочини відповідно до міжнародного права на три жорстокі злочини, з одного боку, і злочин агресії, з іншого. Навпаки, злочин агресії – це такий самий жорсткий злочин, що й інші міжнародні злочини. Заборона агресії направлена не лише на захист радше абстрактної цінності суверенітету держави, а й на захист досить конкретних

* Тези доповіді підготовлено на виконання проєкту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель» (реєстр. номер 2022.01/0204), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

фундаментальних прав потенційно незліченної кількості людей, які можуть постраждати або померти через агресивну війну. Коли є ризик порушення міжнародно-правової заборони на агресію, ці положення перебувають під загрозою [1].

Водночас, як небезпідставно наголошує Ф. Мегре, обчислення спричиненого зла агресії ускладнюється тим, що міжнародне право приховує конкретне насильство війни двома одночасними кроками: 1) гуманітарним «відмиванням» війни, тобто легітимацією вбивства комбатантів і супутніх вбивств цивільних осіб (у певних межах); 2) тенденцією у розвитку міжнародного права в галузі прав людини, які засвідчують відмову від претензійності до морального домінування щодо гуманітарного аспекту оцінки війни під широкою рубрикою законів війни як *lex specialis* прав людини, коли справа доходить до визначення того, хто може бути вбитий [2]. Відтак вченим обґрунтовується концепція зла агресії, виходячи з того, що вона є порушенням прав усіх тих, кого вона торкається. Припущення полягає в тому, що радикальне космополітичне ставлення до прав людини підвищить свій миротворчий потенціал і позбавить державу-агресора можливості ховатися за міжнародним гуманітарним правом, щоб замаскувати свої гріхи, покладаючись на міжнародну реіфікацію війни [2].

Підтримуючи заданий концептуальний рух в оцінці соціально-правової природи злочину агресії (за національним законодавством – планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни, ст. 437 КК України), вважаємо, що використання дослідницької та правозастосовної оптики, сфокусованої на гуманістичному пріоритеті, на правах людини змушує говорити про повернення до формату (або ж його актуалізації й паритетизації) *jus ad bellum* поруч із *jus in bellum*. Це означає, що міжнародне гуманітарне право за визначенням не може упосліджувати базових прав людини, зокрема на життя, особисту недоторканість, свободу, безпечне довкілля тощо, які порушуються самим внаслідок акту та злочину агресії.

При тому не йдеться про наукову ревізію імунітету комбатанта. Задача – більш масштабна. Слід переглянути розуміння складу злочину агресії. Критично важливо визначити, що це не формальний, а матеріальний склад. І його обов'язковим об'єктом є не лише мир, як міжнародно-правова та загальнолюдська цінність, а й життя, здоров'я кожної особи, яка постраждала від агресії, а також власність, довкілля та інші блага, яким з об'єктивною закономірністю спричиняються шкода в ході агресії навіть тоді, коли норми міжнародного гуманітарного права, закони і звичаї війни, не порушуються. Тож якщо міжнародне гуманітарне право підважує життя і свободу комбатанта, відкриваючи конвенційно допустиму можливість позбавляти його життя, брати в полон іншим конвенційним учасником збройного конфлікту, комбатантом протилежної сторони, то міжнародне право прав людини презентує вищий рівень захисту комбатантів, а також цивільних осіб, довкілля.

Ст. 3 Загальної декларації прав людини безальтернативно закріплює право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканість. Певна річ, є загальновідомі винятки легального позбавлення життя. Але всі вони пов'язані з

протидією протиправним діям. Абсолютно немислимим є законність позбавлення життя як елемент механізму вчинення злочину. Перекладаючи цю логіку на площину ведення агресивної війни, можна дійти простого висновку: якщо комбатант має право брати участь у збройному конфлікті (ч. 2 ст. 43 Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 р.) і, відповідно, військовим способом, тобто із застосуванням зброї, досягати військових цілей (зниження живої сили, комбатантів, та військової техніки супротивної сторони), то для суб'єктів розв'язування та ведення агресивної війни (*big fish*) таких цілей і відповідних їм прав за визначенням не існує. Тому можливо візуалізувати такий собі аналог ситуації опосередкованого виконавства, коли представники вищого військово-політичного керівництва країни-агресора, як суб'єкти злочину агресії, несуть відповідальність за позбавлення життя комбатантів країни-жертви агресії, спричинення іншої супутньої шкоди. Підкреслимо: йдеться не про міжнародну відповідальність держави, а про кримінальну відповідальність суб'єкту міжнародного злочину, злочину агресії, підставою для чого є включення відповідних суспільно небезпечних наслідків до складу злочину агресії.

На підставі викладених міркувань доходимо таких висновків, що можуть розглядатися як рекомендації у сфері правозастосування:

1) кожен факт заподіяння смерті військовослужбовцю Збройних Сил України, а також іншій категорії комбатантів на стороні України (а так само спричинення шкоди їх здоров'ю, заподіяння тілесних ушкоджень, бойових поранень, каліцтв) є проявом і наслідком ведення агресивної війни. Відповідно має кваліфікуватися за ст. 437 КК України. Їх участь у відсічі збройній агресії не позбавляє їх права на життя, а державу від обов'язку його захищати й притягувати до кримінальної відповідальності (зокрема домагатися цього на міжнародному рівні, враховуючи принцип *par in parem non habet*);

2) кожен факт захоплення в полон захисника України – так само прояв ведення агресивної війни у виді незаконного позбавлення волі. Й тут слід зробити ремарку: з точки зору міжнародного гуманітарного права – таке захоплення й утримання цілком законне, конвенційне; з позицій же міжнародного права прав людини – незаконне. Й утримання в неволі кожного захисника України слід ставити у вину вищому військово-політичному керівництву країни-агресора;

3) позбавлення життя та заподіяння тілесних ушкоджень цивільному населенню є допустимим при їх оцінці як супутніх втрат (*collateral damage*) та не визнаються воєнними злочинами. Однак за описаною вище концепцією злочину агресії ці «втрати» є суспільно небезпечними наслідками злочину агресії та мають ставитися у вину їх суб'єктам;

4) знищення або пошкодження майна в контексті супутніх втрат, а також заволодіння майном з військовою метою на окупованих територіях представниками країни-окупанта у концепції злочину агресії мають так само розглядатися проявами відповідного діяння (ведення агресивної війни) та суспільно небезпечними наслідками;

5) заподіяння шкоди довкіллю в ході бойових дій, що не охоплюється поняттям воєнних екологічних злочинів (тобто не причинило широкомасштабної

та довготривалої шкоди довкіллю й не створило загрозу життю і здоров'ю населення). Наразі подібні діяння кваліфікуються за ст. 438 КК України. Вважаємо цей підхід неправильним й таким, що потребує зміни у напрямі застосування ст. 437 КК України.

Втілення у життя такого підходу дозволить сформуванню як адекватну статистичну картину триваючого злочину агресії, так і в подальшому домогтися справедливості в міжнародному судовому органі кримінальної юрисдикції щодо злочину агресії, забезпечити невідворотність покарання та захистити права і свободи громадян.

Список використаних джерел

1. Війна в Україні та злочин агресії : текст лекції професора, почесного доктора права Клауса Кресса з Університету Кельна в Нюрнберзькій академії від 4 травня 2023 р. в залі суду № 600 у Нюрнберзькому палаці правосуддя. URL: https://www.nurembergacademy.org/fileadmin/user_upload/Ukrainian_-_Lecture_Prof_Kress_-_The_Ukraine_War_and_the_Crime_of_Aggression_-_Nuremberg_Academy_Lecture_on_4_May_2023.pdf.pdf.

2. Megret F. What is the Specific Evil of Aggression (March 28, 2012). Available at SSRN. URL: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2546732>.

Шрамко Сабріє,
старший науковий співробітник відділу
кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ЩОДО ПРОЯВУ ПРЕВЕНТИВНОЇ ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НА ПРИКЛАДІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ¹

1. Відповідно до Конституції України найвищою соціальною цінністю в Україні визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст. 3). Правове забезпечення охорони життя, здоров'я, прав і свобод громадянина є основним завданням КК України, який визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили [1].

2. Кримінальне право разом із охоронною функцією здійснює й превентивну, яка полягає у запобіганні вчинення правопорушення шляхом впливу на свідомість правопорушника щодо усвідомлення ним невідворотності покарання. Так, у законі про кримінальну відповідальність покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [1]. У свою чергу, превентивна функція кримінальної відповідальності складається з двох взаємозв'язаних складових: спеціальної превенції (спеціальне запобігання кримінальним правопорушенням) та загальної превенції (загальне запобігання кримінальним правопорушенням).

Спеціальна превенція полягає в притягненні до кримінальної відповідальності, покаранні та застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру осіб, які вже вчинили злочин. Тобто спеціальна превенція – це відповідна реакція держави на вчинене кримінальне правопорушення із подальшим впливом заходами кримінально-правового характеру на особу. Метою спеціальної превенції є запобігання можливості вчинити нові злочини особами, які вчинили злочин і відбувають покарання.

На думку Т. А. Денисової, мета спеціальної превенції досягається двома шляхами: а) злочинець позбавляється фізичної можливості вчинити злочин; б) злочинець остерігається повторного застосування до нього покарання за злочин [2, с. 88].

Щодо загальної превенції, то вона полягає в загрозі покаранням за вчинення злочинів, що поширюється на всіх громадян. Ученими зазначається, що ефект загальної превенції виникає в результаті взаємодії кримінального законодавства з

¹ Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» (номер державної реєстрації 0120U10561).

практикою його застосування і виконання, а також у комплексі з іншими соціальними і психологічними чинниками – мораллю, ідеологією, звичаями та ін. Тому реалізація кримінально-правових норм без підтримки останніх чинників є вкрай проблематичною і неефективною. Загальна превенція досягається: невідворотністю кримінального покарання; наявністю в законодавстві про кримінальну відповідальність санкцій; судовим розглядом справи; публічністю вироку; правовою пропагандою; високим рівнем правової культури тощо [3, с. 42].

Таким чином, кримінальне законодавство має на меті не тільки вплинути на конкретну особу, яка вчинила злочин, а і розраховане на досягнення більш стратегічної мети – зниження власними засобами криміногенного потенціалу і його злочинних проявів у суспільстві шляхом застосування кримінального закону [4, с. 24]. Інакше кажучи, наявність у кримінальному законодавстві відповідної норми, що визначає суспільну небезпечність певного діяння та покарання за нього, має призвести до зниження показників злочинності.

3. Проведене В. В. Голіною та Б. М. Головкіним кримінологічне дослідження з питань якості кримінального законодавства показало, що серед опитуваних 74% відповіли, що покарання утримує людей від вчинення злочинів. Разом з тим, відповіді стосовно мотивів утримання від вчинення злочинів виявилися такими: страх перед покаранням – 15,4%, совість не дозволила – 43,7%, з принципових міркувань – 15,8% [4, с. 23]. Зазначене дозволило дослідникам зробити висновки, що наявність кримінального законодавства стримує переважну частину населення – незважаючи на суб'єктивні мотиви такого стримування – від вчинення злочинів. Кримінальне законодавство солідаризує суспільство у протидії злочинності, складає правову основу такої протидії [4, с. 25].

4. Масштабність проблеми смертності та травматизму від дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) в Україні не потребує додаткової аргументації. Виникненню ДТП сприяє зростання кількості транспортних засобів на дорогах, недостатня кваліфікованість водіїв, суб'єктивні та об'єктивні негативні чинники. Тому держава, доступними їй засобами має виробити механізм, здатний зменшити тяжкі наслідки від ДТП.

Реакцією на резонансні ДТП, вчинені у стані сп'яніння, стало доповнення КК України статтею 286¹ «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння» (набрав чинність 17 березня 2021 р.). Якщо звернутися до статистики ДТП в Україні з загиблими та/або травмованими за причиною «керування транспортним засобом у стані сп'яніння», то у 2020 р. зареєстровано 911 випадків, у 2021 – 843, у 2022 – 790 [5]. Тобто помітного зменшення, у зв'язку з криміналізацією діяння, не сталося. Для пояснення слід було би звернутися до практики застосування цієї норми.

У цих тезах наведемо результати наукової розвідки І. Б. Медицького [6]. Так, ним встановлено, що судова практика розгляду справ про кримінальні правопорушення, передбачені частинами 2 та 3 ст. 286 КК України, налічує непоодинокі випадки більш ніж лояльного ставлення до злочинців шляхом

застосування ст. 75 КК України та подальшого звільнення від відбування покарання із встановленням іспитового строку. У 44 % проаналізованих ним випадків (50 вироків у справах за статтями 286, 135 КК України, кваліфікованими ознаками яких є заподіяння смерті одному чи декільком потерпілим, 2017–2019 рр.) засуджені особи були звільнені від відбування покарання, з них: у 38% випадків – на підставі ст. 75 КК України, 6% випадків – на підставі Закону України «Про амністію». Справедливо дослідником робиться такий висновок: існуюча тенденція не співвідноситься із категорією «ціни» автотранспортних злочинів для суспільства та не сприяє досягненню декларованої у ст. 50 КК України мети покарання.

5. Суттєве зменшення кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху під впливом кримінального права стане можливим за рахунок спеціальної превенції. Принцип неминучості покарання, за словами В. І. Шакуна, завжди був і нині залишається більш результативним знаряддям запобігання злочинності [7, с. 22]. Проміжний результат власного опитування громадян України про стан дотримання правил дорожнього руху показав, що, на думку респондентів, зниженню аварійності на автошляхах сприятиме: дотримання принципу невідворотності покарання (53,6%), збільшення розміру штрафів для порушників ПДР (36,5%), введення кримінальної відповідальності за більшу кількість порушень ПДР (30,7%) та ін.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.09.2023).
2. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
3. Сташис В. В. Роль і значення покарання в системі запобігання злочинності. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн* : мат. Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 жовтня 2011 р.) / Ред. колегія : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків, 2011. 487 с.
4. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінально-правові засоби у системі спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / Редкол. : В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2010. Вип. 19. С. 16–27.
5. Статистика ДТП в Україні. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 11.09.2023).
6. Медицький І. Б. Посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти безпеки дорожнього руху: оцінка законопроектних ініціатив. URL: <http://surl.li/llcup> (дата звернення: 11.09.2023).

7. Шакун В. І. Межі впливу на злочинність. *Право України*. 2009. № 7. С. 17–23.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ангеленюк Анна-Марія,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У сучасному просторі діяльності людини широко використовують електронні технології, у тому числі й у правовій сфері. Окрім, в умовах війни застосування електронних технологій в окремих випадках стало єдиним можливим способом виявити чи отримати докази щодо скоєння злочинів, зокрема тих, які були вчинені на окупованих територіях України та зафіксовані, наприклад, лише на пристроях відеоспостереження. Слід зауважити, що правова регламентація збирання, фіксації та оцінки електронних доказів у кримінальному процесі України є недостатньою та потребує вдосконалення. Відповідно, порядок трансформації даних електронно-технічних пристроїв у докази вчинення кримінального правопорушення, допустимих за оцінкою суду, повинен бути чітко регламентованим у кримінально-процесуальному законодавстві, а також відповідати міжнародним стандартам, що дозволить, при потребі, подавати такі докази у міжнародні суди, в тому числі у процесах щодо вчинення злочинів військовими злочинцями російської федерації на території України.

Серед проблемних питань, що стосуються використання електронних доказів у кримінальному процесуальному праві України, слід виділити наступні:

- 1) не відокремленість електронного доказу від інших джерел доказів;
- 2) невизначеність джерел отримання електронних доказів у кримінальному провадженні;
- 3) недостатність нормативно-правового регулювання використання копії електронних доказів, оригінали яких втрачено;
- 4) обмеження можливостей дізнавача щодо використання електронних доказів;
- 5) неорганізованість роботи інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування за участю Національної поліції України.

Також слід погодитись із позицією науковців і практиків з приводу необхідності визначення поняття електронних доказів саме у положеннях Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Наразі у

кримінальному процесі можна розуміти поняття електронних доказів та оперувати ним, використовуючи аналогію права, звертаючись до статті 100 Цивільного процесуального кодексу України [1], статті 96 Господарського процесуального кодексу України [2] та статті 99 Кодексу адміністративного судочинства України [3].

Крім визначення поняття електронних доказів, КПК необхідно доповнити положеннями, які надають поняття процесуальних носіїв електронних доказів; положеннями що визначають порядок вилучення електронної інформації, її огляду, фіксації, копіювання і зберігання; положеннями щодо порядку оцінки допустимості і достовірності електронного доказу за певними критеріями [4, с. 23].

Визначаючи критерії оцінювання електронних доказів для судового розгляду слід враховувати напрацювання науковців та взяти до уваги такі основні критерії як автентичність, повнота, надійність, переконливість, пропорційність [5, с. 143].

Важливе місце в процесі використання електронних доказів у кримінальному процесі в умовах війни має взаємодія між країнами у межах міжнародно-правової допомоги. Так, з метою розвитку такої взаємодії, прийнято Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо посиленої співпраці та розкриття електронних доказів (CETS № 224) до підписання якого Україна приєдналась 30 листопада 2022 року. Зазначений протокол закріплює механізми щодо використання електронних доказів, а саме надає інструменти для розширеної співпраці та розкриття електронних доказів, таких як пряма співпраця з постачальниками послуг і реєстраторами, ефективні засоби отримання інформації про абонентів і трафіку, негайна співпраця в надзвичайних ситуаціях або спільні розслідування на які поширюється система прав людини та верховенства права, включаючи гарантії захисту даних [6].

Підсумовуючи наведене, слід зауважити, що сьогодні джерелами доказової інформації у кримінальних провадженнях все частіше стають електронні, в яких відображаються обставини кримінального правопорушення або проведені процесуальні дії. Використання електронних пристроїв дозволяє більш ефективно провадити досудове розслідування в умовах війни, а тому нагальною стає потреба удосконалення процесу використання електронних доказів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

4. Авдєєва Г. К. Використання цифрової інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів, у розкритті злочинів. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* [Текст] : мат. Міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30.03.2023). Київ, 2023. С. 22–25. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ord/2023/mater_konf_300323.pdf.

5. Ахтирська Н. М. Правова регламентація електронних доказів та практика їх використання в судочинстві України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 75. Ч. 2. 2023. С. 141–150.

6. Second Additional Protocol to the Cybercrime Convention on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence (CETS No. 224) [Strasbourg, 17.XI.2022]. URL: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/second-additional-protocol>.

Бабійчук Ірина,
викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності
в освіті на навчання за міжнародними проєктами
Інституту державного управління та
наукових досліджень з цивільного захисту,

Романюк Наталія,
викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності
в освіті на навчання за міжнародними проєктами
Інституту державного управління та
наукових досліджень з цивільного захисту

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В останні роки перед освітянами постали важкі та додаткові випробування. Жорсткі карантинні обмеження через пандемію Covid-19, військовий стан, який запроваджений в Україні, обумовлюють особливі вимоги до організації навчального процесу. Але освітній процес не має бути зупиненим, тому держава виступає гарантом створення безпечного освітнього середовища. Забезпечення необхідних умов стосується всіх освітніх напрямів, у тому числі навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Законом України від 15 березня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» дистанційна форма навчання визначається як найбільш безпечна для всіх учасників освітнього процесу. Такий формат у сучасних умовах стає новою реальністю і в найближчий час буде єдиним варіантом отримання знань [1].

Обов'язком громадян є постійне вивчення способів захисту від надзвичайних ситуацій та дій у разі їх виникнення. З метою створення необхідних умов для реалізації в інтересах громадян України зазначеної правової норми уряд визначив механізм навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Але, разом з цим, враховуючи неможливість забезпечення фізичної присутності здобувачів освіти в навчальних закладах, виникає проблема відповідної організації та проведення практичних занять, які є невід'ємною складовою будь-якої навчальної програми [3, с. 132–145].

Також практичні заняття є важливою складовою під час підвищення кваліфікації педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту. Ця категорія педагогічних працівників має знати основи управління у сфері цивільного захисту, основи реагування на надзвичайні ситуації, тобто отримати такий обсяг знань, який буде достатнім для подальшого навчання керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту, з питань захисту населення і територій

від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, реагування та ліквідації їх наслідків [2].

Відповідні категорії педагогічних працівників поряд із глибокими теоретичними знаннями повинні мати необхідні уміння і навички для ефективного їх застосування на практиці. Від цього залежить подальше ефективне виконання своїх посадових обов'язків фахівців, які пов'язані з навчанням населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Досягається це під час відпрацювання практичних вправ, завдань та запланованих навчань і тренувань, хоча, звичайно, фактичний контакт слухача із педагогічними працівниками є невід'ємним елементом підготовки майбутніх фахівців сфери цивільного захисту.

Практична складова підвищення кваліфікації поряд з аудиторними заняттями і самостійною роботою стає однією із важливих форм організації освітнього процесу, від якості якої залежить професійний зріст педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту, поглиблення їхніх знань, умінь і практичних навичок, необхідних для ефективного і якісного проведення навчань з питань цивільного захисту.

В той же час науково-педагогічним складом на постійній основі розробляється і застосовується певний інструментарій для проведення практичних занять. Відповідно до тематики занять ретельно підбираються, а в деяких випадках навіть спеціально розробляються навчальні відеоматеріали. Для того, щоб майбутні фахівці ефективно координували діяльність органів управління та спеціалізованих служб цивільного захисту, пов'язану з техногенно-екологічною безпекою, захистом населення і територій, запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації, для слухачів розробляються ділові ігри для практичного відпрацювання цих питань та можливістю прийняття управлінських рішень. Попередньо сформовані методичні розробки дозволяють розподіляти слухачів за групами з поділом функцій та обов'язків між учасниками. В групах відбувається обговорення поставлених перед ними завдань та спільний пошук оптимальних шляхів вирішення.

Результат клопіткої підготовчої роботи кожний педагог побачить у зацікавлених слухачах, які мають бажання брати активну участь під час проведення практичних занять в онлайн форматі. В ході заняття необхідно підтримувати спілкування, ефективно співпрацювати зі слухачами, активізувати мислення слухачів, їх творчі та комунікативні здібності.

Звичайно проведення практичних занять в форматі онлайн не замінить атмосферу живого спілкування в аудиторії, але на сьогодні така форма залишається чи не єдиною можливістю організувати безпечний освітній процес.

Визначальними критеріями навчання в умовах з певними обмеженнями буде задоволеність слухачів навчальним процесом, а упорядкована взаємодія сприятиме досягненню визначеної мети – ефективно використовувати отримані знання у своєму житті та професійній діяльності при необхідності.

Отже, ефективність освіти у найбільш безпечному форматі для всіх учасників освітнього процесу, в основному, залежить від уміння педагога

правильно підібрати методи і прийоми навчання з практичним відпрацюванням та закріпленням теорії на практиці, зокрема під час навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.

2. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів від 23 жовтня 2013 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text>.

3. Основні аспекти підвищення кваліфікації педагогічних працівників навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту : навчальний посібник / І. В. Бабійчук, О. А. Бойко, Г. В. Гайович, А. М. Демків, О. В. Дишкант, С. А. Єременко, Н. М. Романюк, О. М. Фурсенко ; за ред. П. Б. Волянського. Київ : ІДУ НД ЦЗ, 2023. 248 с. URL: <https://idundcz.dsns.gov.ua/uk/novi-nadhodzheniya/osnovni-aspekti-pidvishhennia-kvalifikaciyi-pedagogicnix-pracivnikiv-navcalno-metodicnix-centriv-sferi-civilnogo-zaxistu>.

Баліна Олена,
доцент кафедри інформаційних технологій проектування і
прикладної математики Київського національного
університету будівництва і архітектури,
кандидат технічних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6925-0794>,

Безклубенко Ірина,
доцент кафедри інформаційних технологій проектування і
прикладної математики Київського національного
університету будівництва і архітектури,
кандидат технічних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9149-4178>,

Буценко Юрій,
доцент кафедри математичного аналізу та теорії
ймовірностей Національного технічного університету
«Київський політехнічний інститут»,
кандидат фізико-математичних наук,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4806-9587>

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Традиційно викладання математики у вищому навчальному закладі підпорядковане двом цілям. По-перше, це забезпечення зростання загальноосвітнього рівня студентів шляхом вивчення формалізованої (чітко визначена термінологія, логічна еволюція, жорсткі вимоги до обґрунтованості тверджень) дисципліни. Слід зазначити, що захоплені відгуки про математику видатних вчених та інженерів у великій мірі пов'язані саме з цією стороною математичних курсів – «чистою математикою».

По-друге, викладання математики мало забезпечити належні підвалини для курсів власне спеціальної підготовки. Така математика «для споживача», зрозуміло, є життєво необхідною у структурі вищої освіти, особливо якщо вона максимально насичується відповідними прикладами та задачами професійно-орієнтованого характеру [1].

У воєнний час виникає нагальна необхідність використання дистанційних форм навчання при вивченні переважної кількості навчальних дисциплін. Дистанційні технології у вищій освіті (надалі – ДТВО) є, безперечно, прогресивним та перспективним напрямком її розвитку. В той же час, наразі, виникають певні проблеми при їх поєднанні із класичними підходами. Розгляд таких проблем вельми актуальний в світлі того, що впровадження ДТВО у режимі воєнного стану має принципові відмінності порівняно з використанням цієї

технології під час епідемії КОВІДу. Перш за все це стосується необхідності реалізації певних організаційних заходів та запровадження змін у традиційній нормативній базі, про що мова піде далі. У той же час напрацювання кожної задіяної кафедри, факультету, вищого навчального закладу щодо виконання достатньо трудомістких робіт, пов'язаних з їх методичним забезпеченням залишаються актуальними [1; 2]. Накопичений авторами досвід дозволяє визначити принципові моменти, які, на наш погляд, обов'язково мають бути враховані при цьому.

Метою роботи є аналіз можливостей та розробка ключових принципів системного підходу до вирішення проблем ДТВО при викладанні математичних курсів у вищих навчальних закладах; виявити завдання та здійснити вибір шляхів їх вирішення, на основі яких розробити основні принципи та запропонувати рекомендації, які дозволять підвищити ефективність навчального процесу, покращити якість дистанційного викладання та підвищать мотивацію студентів.

Відзначимо, по-перше, що як студенти, які мають навчатись дистанційно, так і їх викладачі не мають досвіду використання такої форми навчального процесу в умовах воєнного часу, пов'язаних з переміщенням великих мас людей не тільки територією України, але й далеко за її межами, побутовими проблемами учасників навчального процесу, часом неможливістю доступу до мережі Інтернет. Зрозуміло, що для студентів «дистанційка» виглядає дуже привабливо з точки зору гнучкості розподілу їх часу. В принципі, гнучкість при розподілі часу мала б виглядати привабливо і для викладачів, якщо б цей розподіл не виявлявся результатом диктату студентів. Добре відома всім викладачам «аритмічність» подачі студентами заочної форми навчання їх домашніх робіт в повній мірі стосується і студентів-«дистанційників». У той же час, нам видається безальтернативним істотно пом'якшення режиму «дедлайнів» щодо виконання студентами робіт, передбачених навчальними планами. На наш погляд, тотальна відміна встановлюваних викладачами граничних строків виконання студентами планових робіт, штрафних санкцій за їх порушення, обліку відвідування занять тощо є досить небезпечною, оскільки призводить до дезорганізації навчального процесу. У той же час, занадто жорстке ставлення до відхилень від встановлених графіків викликає природний спротив з боку студентів, оскільки не відповідає реальним обставинам. Нам здається, що найкращим виходом тут є суто індивідуальний підхід до студентів – встановлення індивідуальних графіків виконання завдань після відповідного їх опитування, врахування об'єктивної неможливості для деяких з них бути присутніми на лекціях та практичних заняттях (у тому числі внаслідок відмінності часових поясів!).

Природним розвитком першого пункту є другий. Як студентам, так і викладачам істотно не вистачає «колективного настрою на роботу», який є предметом заслужених гордощів досвідчених викладачів та істотним фактором кращого засвоєння матеріалу для студентів [3]. Відеоконференції не замінюють спільної роботи в аудиторіях, участь у них студентів слабка з різних причин. На наш погляд, тут можуть зародити справі неформальні «бригади», які мають створюватись зі студентів для їх спілкування поза конференціями за участі викладачів. Робота у таких спільнотах дозволяє студентам не тільки обмінюватись

досвідом виконання окремих завдань, але й підтримувати належний моральний клімат.

По-третє, слід зауважити, що структура та об'єм матеріалів, що адресуються студентам дистанційної форми навчання, у великій мірі продиктовані стереотипами їх викладачів: розлогі списки рекомендованої літератури, тести та задачі, достатні для комплектації задачника, призначеного для стаціонарного навчання. На наш погляд, тут необхідно обмежитись максимально лапідарним текстом лекцій, посібником з розв'язання задач, набором тестів та практичних завдань; відеолекції виявляються для переважної більшості студентів значно прийнятнішими за вивчення навчальної літератури, навіть якщо вона є високоякісною, випробуваною часом, звичною для викладачів. Абсолютно необхідним є відеозапис усіх лекцій, практичних занять, консультацій, які проводяться, з наступним забезпеченням доступу до них студентів.

Четвертою проблемною позицією є, звичайно, форма проведення заліків та іспитів при дистанційному навчанні. Методи активізації вивчення студентами теоретичного матеріалу добре відомі – це опитування на лекціях та практичних заняттях, математичні диктанти, колоквиуми та інше. Безперечно корисними є контроль ведення студентами конспектів лекцій та/або підготовка ними опорних конспектів до практичних занять. Але слід з прикрістю констатувати, що наразі ці традиційні методи стрімко втрачають свою ефективність [4]. Студенти просто не розуміють, що від них вимагають, виявляються не в змозі протягом кількох днів (максимум – двох-трьох тижнів), відмовитись від звичок, які роками склались у школі та міцно зафіксувалися за час підготовки до ЗНО. Традиційна проблема адаптації першокурсників до специфіки навчання у виші загострюється надзвичайно! У цій ситуації, як нам здається, необхідний пошук шляхів «пом'якшення» для студентів переходу від шкільних стереотипів до університетських стандартів, не відступаючи при цьому від останніх. Звісно, ідеальним виходом була б зміна парадигми шкільної освіти для школярів, орієнтованих на продовження навчання в університетах, або, принаймні, процедури їх вступу до університетів, але наразі це не видається реальним.

Мабуть, для різних предметів (гуманітарних, фундаментальних та ін.) підходи мають бути різними. Авторам, звичайно, хотілося б мати максимально можливий особистий контакт із студентами, досвід ЗНО свідчить, що перевірка знань з математики тестового типу (навіть із включенням тестів відкритого типу та жорстким контролем при її проведенні) може розглядатись лише як первинна, вона є формою допуску до заліку чи екзамену, але ж не замінюючи їх.

Резюмуючи сказане вище, сформулюємо наступні рекомендації.

1. Для студентів, які використовують дистанційну форму навчання, абсолютно необхідним є як вхідний, так і поточний контроль рівня їх знань із предмета, що вивчається.

2. Методичне забезпечення ДТВО повинно надавати студенту, за його бажанням, можливість отримання мінімально необхідного рівня знань з предмета для отримання мінімальної позитивної оцінки (стислий електронний конспект,

посібник з розв'язання задач, мінімізований набір контрольних питань та вправ, відеозаписи лекцій, практичних занять, консультацій).

3. За наявності технічної (фінансової) можливості студент повинен мати можливість спілкуватися з викладачем якнайчастіше. Слід максимально використовувати при плануванні проведення таких заходів як консультації, контрольні роботи, прийом курсових робіт, типових розрахунків тощо, опитування студентів щодо бажаних для них термінів проведення. При цьому, зрозуміло, необхідно забезпечувати достатньо високий рівень участі студентів у таких опитуваннях та не допускати істотних відхилень від нормального графіку виконання студентами індивідуальних робіт. Екзамени та заліки бажано проводити традиційним чином.

4. Слід очікувати, що при використанні ДТВО набутий студентами рівень знань, умінь, навичок (компетенцій) буде залежати від рівня його мотивації істотно сильніше, ніж при традиційній схемі.

Список використаних джерел

1. Balyna Olena, Bezklubenko Irina, Butsenko Yuriy. Additional parameters are in informative providing of educational process. *Management of development of technologies* : Fourth international Scientific-practical conference (Ministry of education and science of Ukraine, Kyiv, 19–20 May 2017). Київ : Київський національний університет будівництва і архітектури. 2017. С. 15–16.

2. Баліна О. І., Безклубенко І. С., Буценко Ю. П., Лабжинський В. А. Кластерний підхід до діагностування складних систем. *Управління розвитком технологій. Інформаційні технології розвитку освіти* : мат. VII Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 2020). Київ : КНУБА, 2020. С.51–53.

3. Безклубенко І. С., Баліна О. І., Гетун Г. В., Буценко Ю. П. Вибір стратегії викладання курсу вищої математики в технічному ВНЗ. *Modern achievements of science and education* : мат. XIV International conference (Netania, Israel, 26.09.–3.10.2019). 2019. Р. 86–88.

4. Баліна О. І., Безклубенко І. С., Буценко Ю. П. Особливості дистанційного вивчення курсу математики в умовах воєнного стану. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : мат. III Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. з нагоди відзначення Дня науки-2023 в Україні (23.05.2023). 2023. С. 418–422.

Гаврилюк Людмила,
т.в.о. начальника 3-го науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії проблем правового
та організаційного забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник,

Чурикова Ірина,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Відповідно до норм кримінального процесуального законодавства процес встановлення наявності чи відсутності фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, починається ще до початку досудового розслідування. З огляду на визначений в ч. 5 ст. 214 КПК України перелік відомостей, які вносять до ЄРДР, слідчий, дізнавач, прокурор уже на цьому етапі повинні з'ясувати обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, а також здійснити попередню правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) Кримінального кодексу України.

Водночас у практичній діяльності правоохоронних органів виникає низка проблемних питань ще на початковому етапі досудового розслідування, які негативно впливають на ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень, призводять до незаконного порушення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження [1]. Окремі з них стали предметом дослідження Ю. Аленіна, О. Бауліна, О. Баганця, В. Берназа, В. Вапнярчука, Л. Гаврилюк, В. Галагана, А. Дубинського, В. Дрозд, Л. Удалової, М. Погорецького, С. Стахівського, О. Татарова, В. Фаринника та інших учених.

Слід констатувати, що питання початкового етапу досудового розслідування завжди було та залишається одним із актуальних у кримінальному судочинстві. Попереднє вивчення стану розробки науково-практичної проблеми дає підстави для висновку, що законодавчо закріплений початок досудового розслідування кримінальних правопорушень не є бездоганим та достатньо дослідженим у доктрині українського кримінального процесу. Особливої актуальності це питання набуло у зв'язку з уведенням в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану, що спонукає до розв'язання наукового завдання, зміст якого полягає в отриманні нових результатів у вигляді наукових висновків щодо вдосконалення початкового етапу досудового розслідування.

Зазначимо, що початок досудового розслідування в кримінальних

провадженнях безпосередньо пов'язаний із процедурою прийняття, реєстрації та розгляду заяв (повідомлень) про кримінальні правопорушення та за наявності підстав унесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, що власне і є підставою для початку досудового розслідування.

На сьогодні порядок дій дізнавачів та працівників інших підрозділів Національної поліції під час надходження заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення регламентують: КПК України; Закон України «Про Національну поліцію»; Закон України «Про звернення громадян»; Інструкція з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16.02.2018 № 111; Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджений наказом МВС України від 08.02.2019 № 100; Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 23.05.2017 № 440; Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затверджене наказом Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298 тощо.

Згідно із зазначеними нормативно-правовими актами прийняття заяв (повідомлень) незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особи заявника здійснює цілодобово, безперервно та невідкладно орган (підрозділ) поліції, до якого надійшла така інформація. Джерелом інформації про кримінальні правопорушення та інші події є: заяви (повідомлення) осіб, які надходять до органу (підрозділу) поліції, особи, уповноваженої на здійснення досудового розслідування, або службової особи, уповноваженої на прийняття та реєстрацію заяв (повідомлень); самостійно виявлені дізнавачем або іншою посадовою особою органу поліції з будь-якого джерела обставини кримінального правопорушення; повідомлення осіб, які затримали підозрювану особу під час учинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення, чи під час безперервного переслідування особи, яку підозрюють у його вчиненні тощо. Якщо особа особисто звертається до органу (підрозділу) або його посадових осіб, уповноважених на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, вони приймають відповідну заяву або складають протокол прийняття усної заяви про вчинене кримінальне правопорушення.

При надходженні до органу, підрозділу поліції заяви або повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення уповноважений працівник чергової частини зобов'язаний негайно доповісти керівникові органу дізнання, який визначає дізнавача, що здійснюватиме досудове розслідування щодо кримінального проступку, а також поінформувати керівника органу, підрозділу поліції. Дізнавач невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування. Винятком із цього правила є анонімні заяви (повідомлення) про кримінальне правопорушення, які не

є підставою для внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР й початку досудового розслідування, а є лише підставою для перевірки викладеної в них інформації працівниками структурних підрозділів поліції за відповідним напрямом діяльності для прийняття рішення в межах Закону України «Про звернення громадян» та вжиття відповідних заходів.

Лише в разі встановлення в матеріалах перевірки анонімної заяви відомостей, що вказують на вчинення кримінального правопорушення, працівник, який здійснював перевірку невідкладно рапортом доповідає про це керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, що виконує його обов'язки, який доручає уповноваженій службовій особі невідкладно зареєструвати рапорт працівника та не пізніше 24 годин із моменту реєстрації надіслати зазначені матеріали до органу досудового розслідування для внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Дані про кримінальне правопорушення до ЄРДР вносять відповідно до вимог ст. 214 КПК України та Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, яке затверджено наказом Генерального прокурора 30.06.2020 № 298.

Отже, саме після подання заяви, повідомлення про вчинений кримінальний проступок або після самостійного виявлення з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення, дізнавач, прокурор невідкладно (але не пізніше 24 годин) зобов'язаний виконати такі дії: внести відповідні відомості до ЄРДР; розпочати досудове розслідування; через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявникові витяг з ЄРДР.

Зазначимо, що ст. 214 КПК України перебуває у взаємозв'язку з ч. 1 ст. 2 та ч. 1 ст. 11, ч. 2 ст. 12 КК України, згідно з якими підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2 КК України). Кримінальним проступком (як один із видів кримінального правопорушення) є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого визначено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі, учинене суб'єктом кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 11 та ч. 2 ст. 12 КК України).

Зміст ч. 5 ст. 214 КПК України вказує на обов'язок дізнавача внести до ЄРДР короткий виклад обставин, які свідчать про вчинення саме кримінального проступку, його попередню правову кваліфікацію із зазначенням статті (частин статті) КК України. Після прийняття та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення дізнавач з огляду на їхній зміст має перевірити достатність даних, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, за результатом чого прийняти рішення про початок досудового розслідування шляхом внесення відповідних відомостей до ЄРДР. Тому фактичні дані, які вказують на кваліфікуючі ознаки кримінального проступку, мають бути критерієм внесення його до ЄРДР.

Зважаючи на це, на момент внесення відомостей про кримінальний проступок до ЄРДР, кожна заява чи повідомлення, а також матеріали, які

надійшли з іншого джерела й містять інформацію про вчинення особою кримінального проступку, мають бути перевірені дізнавачем щодо їх достовірності, наявності або відсутності факту, обставин та кваліфікуючих ознак вчиненого кримінального проступку. Слід наголосити, що законодавець (порівняно зі злочинами) розширив перелік процесуальних дій, які дізнавач може провести при надходженні заяви, повідомлення про кримінальний проступок до моменту внесення цих матеріалів до ЄРДР. Зокрема, у невідкладних випадках може бути: проведений огляд місця події (відомості вносять невідкладно після завершення огляду); відібрано пояснення; проведено медичне освідування; отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Згідно зі ст. 298¹ КПК України пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, віднесені до процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України. З огляду на це, можна стверджувати, що процес доказування у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки починається ще до моменту внесення відомостей до ЄРДР. Проте такі процесуальні джерела доказів не можуть бути використані у кримінальному провадженні щодо злочину, окрім як на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням прокурора (ст. 298¹ КПК України).

Втім, важливо зазначити, що певні особливості щодо початку досудового розслідування кримінальних проступків під час воєнного стану визначені у ст. 615 КПК України.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України під час воєнного стану та в разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР рішення про початок досудового розслідування ухвалює дізнавач, слідчий, прокурор, про що виносять відповідну постанову, яка повинна містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України. Такими відомостями є: 1) дата надходження заяви, повідомлення про кримінальний проступок або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про його вчинення; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника; 3) інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення; 4) короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального проступку, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела; 5) попередня правова кваліфікація кримінального проступку із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; 6) прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також дізнавача, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав

досудове розслідування; 7) інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений лише огляд місця події (постанову ухвалюють невідкладно після завершення огляду). Відомості до ЄРДР мають бути внесені за першої можливості.

Як бачимо, зміст п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК України корегує зміст ч. 1 і 3 ст. 214 КПК України. Проте в контексті внесених цією нормою змін до КПК України щодо початку досудового розслідування в умовах воєнного стану постає низка питань.

Підбиваючи підсумок, вважаємо, що внесені зміни до КПК України, які стосуються унормування процедури початку досудового розслідування в умовах воєнного стану, безперечно сприяють удосконаленню діяльності органів досудового розслідування та підрозділів дізнання. Водночас визначені нами правові неузгодженості потребують унормування з метою їх усунення.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2015. С. 93–103.

2. Порядок ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України 08.02.2019 № 100.

Кардашевський Юрій,
доктор філософії у галузі права
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8940-6384>

ЩОДО ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, КЕРОВАНОЇ АНАЛІТИЧНОЮ РОЗВІДКОЮ

Важливими акцентами імплементації моделі правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою (*Intelligence-Led Policing – ILP*), є розуміння її не лише як певної процедури аналітичного процесу, а системне та комплексне сприйняття її як нової філософії правоохоронного менеджменту, що об'єктивно займатиме важливе місце у реформуванні правоохоронної діяльності в Україні. Українські правоохоронні органи вже застосовують певні аспекти моделі ILP, але в цілому вона ще не була повністю впроваджена [1]. Наразі процеси успішної імплементації об'єктивно передбачають вивчення зарубіжного досвіду, врахування проблемних питань, визначення усього комплексу завдань та пріоритетів щодо упровадження в перспективі.

У 1994 році у Великій Британії вперше було впроваджено поліцейську діяльність, керовану аналітичною розвідкою. Її метою було «зменшення рівня злочинності та підвищення громадської безпеки» [3, с. 6]. Поліція графства Кент, перебуваючи під тиском щодо необхідності зниження злочинності та зіткнувшись зі скороченням фінансування, запровадила такого роду новацію, в результаті якої протягом трьох років відбулося зниження злочинності на понад 22 відсотки [3, с. 7]. Річард Андерсон у своїй праці «*Intelligence-Led Policing: A British Perspective*» від видавництва IALEIA ключовими моментами ILP визначав: «Створення картинки ключової кримінальної активності; розуміння та візуалізація мережі наркоторговців у певному місці, наприклад, зосереджує аналітичний пошук на визначених потребах, допомагає у виборі цілей для максимального руйнування злочинності, пропонує можливості для вербування інформаторів і дозволяє розробляти гіпотези щодо майбутньої кримінальної активності, базуючись на запланованій правоохоронній діяльності» [3, с. 7–8].

У свою чергу перша американська брошура на тему *Intelligence-Led Policing* була видана цією ж міжнародною асоціацією (IALEIA) у 1997 році, автором якої був тодішній спеціальний агент Департаменту громадської безпеки Айови Расс Портер. Він зазначив деякі загальні елементи ILP:

підготовка точних і своєчасних розвідувальних та аналітичних продуктів, що відповідають оперативним цілям відомства, які описують характер і масштаби проблем, що впливають на юрисдикцію;

використання цих розвідувальних та аналітичних продуктів для розробки та управління стратегією, оперативним планом або напрямом діяльності з метою вирішення проблем;

постійне оцінювання, відстежування та звітування щодо визначення впливу стратегії чи операційного плану на проблему, внесення необхідних коригувань [4, с. 27].

Потер також зазначав, що жоден з елементів сам по собі не гарантує успішної поліцейської діяльності, керованої аналітичною розвідкою, а лише їх спільна дія.

У буклеті також розглядалися тенденції щодо упровадження ІЛР в Канаді та Європі. У Королівській канадській кінній поліції протягом семи років діяла Програма кримінальної розвідки, яка працювала над інтеграцією аналітичної розвідки до процесу управління та прийняття рішень організацією [5, с. 19]. У межах Європейського Союзу стратегічна аналітична розвідка була сфокусована на поточних і нових тенденціях, з метою отримання більшого успіху в боротьбі зі злочинністю [6, с. 23].

У липні 2001 року IALEIA опублікувала іншу працю під назвою «Запуск аналітичного підрозділу для поліцейської діяльності, керованої аналітичною розвідкою». Зміст цього посібника охоплював питання щодо місії, цілей і завдань до персоналу, винагороди, навчання, продуктів, оцінки, сертифікації та стандартів для аналітиків. Він був розрахований на керівників поліції та у спрощеному форматі подачі визначав завдання для упровадження ІЛР в окремих юрисдикціях.

У 1998 році Міжнародна асоціація керівників поліції (*International Association of Chiefs of Police – IACP*) очолила зусилля щодо аналітичної розвідки, опублікувавши «*Model Policy on Intelligence*» [7, с. 15]. Ця політика визначала стандарти для більш ніж 17350 правоохоронних підрозділів у Сполучених Штатах на той час. Її було переглянуто та повторно опубліковано в 2003 році. З-поміж іншого цією політикою визначалося, що місія аналітичної розвідувальної функції полягає в тому, щоб збирати інформацію з усіх джерел у спосіб, який відповідає закону, та здійснювати аналіз інформації на тактичному та стратегічному рівнях щодо наявності, ідентифікації, можливостей окремих підозрюваних у злочинах або компаній загалом, а також для досягнення цілей/пріоритетів, у сфері запобігання злочинам та правозастосування, визначених цим органом [8, с. 1].

Величезний вплив на усі правоохоронні органи та на усіх рівнях США мали теракти в Нью-Йорку, Вашингтоні та Пенсильванії у 2001 році. Менш ніж через 60 днів після терактів 11 вересня Міжнародна асоціація начальників поліції (ІАСР) провела свою щорічну конференцію в Торонто (Канада). IALEIA брала участь у цій конференції разом з багатьма іншими професійними поліцейськими організаціями. Під час конференції проводилися зустрічі та обговорювалися питання щодо правоохоронних заходів у відповідь на терористичний виклик [7]. Основна ідея саміту стосувалася обміну аналітичними розвідувальними даними. Зазначену ідею було розвинуто у березні наступного року в Арлінгтоні (штат Вірджинія). Участь взяли понад 100 поліцейських, які цікавилися питаннями аналітичної розвідки. Основні презентації були представлені щодо британської моделі *National Intelligence Model (NIM)*, яку у подальшому було використано для розвитку відповідної американської моделі. Сутність британської моделі полягала у тому, щоб безпосередньо пов'язати планування заходів з операційними

результатами. Вона передбачала довгострокові переваги інтегрованої системи розвідки, поєднуючи розвідувальні, профілактичні та правоохоронні дії на місцевому, регіональному та національному рівнях [9, с. 12].

На цій основі у подальшому розроблялися компоненти кримінальної розвідки для США та визначено план та координатора контролю цього плану – Координаційну раду кримінальної розвідки (*Criminal Intelligence Coordinating Council – CICC*). Перед CICC також ставилися завдання:

забезпечення сумісності стандартів політики, інструкцій і операційних процедур щодо подальшого розвитку й інтеграції існуючих аналітичних розвідувальних систем з питань обміну даними (включаючи стандарти для збору, аналізу, розповсюдження, зберігання та очищення інформації);

встановлення на національному рівні стандартів аналітичної роботи у кримінальній розвідці, методів і освіти щодо формування місцевих, регіональних та федеральних зусиль та розвитку допомоги в оцінці загроз і підтримці правоохоронного курсу протидії злочинам, що посягають на громадську та національну безпеку;

співпраця з місцевими, регіональними та федеральними навчальними закладами, провайдерами тренінгів щодо внесення змін в тренінгові програми на підтримку нових цілей – обміну аналітичною розвідувальною інформацією;

співпраця на усіх рівнях щодо усунення нормативно-правових перешкод, які обмежують обмін даними [10].

Координаційна рада (CICC) стала Глобальною робочою групою з аналітичної розвідки, яка створила Національний план обміну розвідувальними аналітичними даними (NCISP) та розробила 28 рекомендацій на його підтримку, включаючи підтримку поліцейської діяльності, керованої аналітичною розвідкою (ILP) [2], зокрема:

рекомендація 4 – план розроблено для зміцнення внутрішньої безпеки та сприяння поліцейській діяльності, керованій аналітичною розвідкою; існує критична потреба у збільшенні національного фінансування для досягнення цих цілей; без належного фінансування багато рекомендацій, наприклад покращення навчання та технічної інфраструктури, не будуть виконані, і країна залишатиметься під загрозою; правоохоронні органи США повинні співпрацювати, щоб визначити та фінансувати ініціативи, які втілюють рекомендації:

рекомендація 12 – Міжнародна асоціація аналітиків IALEIA повинна розробити від імені CICC мінімальні стандарти розвідувального аналізу даних, щоб гарантувати, що аналітичні продукти є точними, своєчасними, фактичними та актуальними, і рекомендувати впровадження політики та/або діяльності; правоохоронні органи повинні прийняти ці стандарти, як тільки вони будуть розроблені та затверджені CICC.

У відповідь IALEIA створила фокус-групу для створення цих мінімальних стандартів, що призвело до випуску в листопаді 2004 року Аналітичних стандартів правоохоронної діяльності (*Law Enforcement Analytic Standards*), які включали як стандарти для аналітиків, так і для аналітичних продуктів. Крім того,

було створено 18 стандартів для аналітичних продуктів за такими темами, як збір, точність, зміст, результати, плани поширення, звіти, формати, свідчення, відгуки та оцінка.

Після саміту та розроблення Національного плану обміну розвідувальними аналітичними даними (NCISP) Міжнародна асоціація начальників поліції (IACP) підтримала розробку білої книги «Intelligence Led Policing: The New Intelligence Architecture» [2], у якій зазначено, що поліцейська діяльність, керована аналітичною розвідкою, – це спільне підприємство, засноване на вдосконаленні розвідувальних операцій... для імплементації Intelligence Led Policing ... аналітична розвідка має бути включена в процес планування для відображення суспільних проблем. Обмін інформацією має стати політикою... найголовніше, аналітична розвідка має залежати від якісного аналізу даних.

Багато хто зараз впроваджує або планує перехід до ІЛР за допомогою збору даних, баз даних і різноманітних аналітичних інструментів. Але потрібно більше. Як зазначалося раніше, має бути доступним додаткове навчання для аналітиків, менеджменту аналітичних підрозділів та керівників правоохоронних органів. Потрібна додаткова література, що висвітлює діяльність у цій галузі. Необхідно упроваджувати технологію, яка б відповідала викликам інформаційного вибуху. Ці зусилля потребують не лише експертних знань, а й фінансування. Все це вимагає лідерства.

Таким чином, упровадження та розвиток в Україні моделі правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою (*Intelligence-Led Policing – ILP*), передбачає, перш за все, розуміння її не лише як певної процедури аналітичного процесу, а системне та комплексне сприйняття її як нової філософії правоохоронного менеджменту. Наразі вивчення зарубіжного досвіду, врахування проблемних питань, визначення усього комплексу завдань та пріоритетів щодо упровадження ІЛР є відправним моментом процесу успішної імплементації.

Список використаних джерел

1. Кардашевський Ю. Р. Становлення моделі правоохоронної діяльності, керованої аналітичною розвідкою. *Наука і правоохорона*. 2023. № 1. С.117–125.
2. Smith, Angus. *Intelligence Led Policing*. Lawrenceville, NJ: International Association of Law Enforcement Intelligence Analysts. 1997.
3. Anderson, Richard. *Intelligence-Led Policing: A British Perspective*. Angus Smith, editor. Lawrenceville, NJ: IALEIA. 1997
4. Porter, Russ. *Getting Started in Intelligence-Led Policing*. Angus Smith, editor. Lawrenceville, NJ: IALEIA. 1997
5. Smith, Angus. *Intelligence Led Policing*. Lawrenceville, NJ: International Association of Law Enforcement Intelligence Analysts. 1997.
6. Robertson, Simon. *Intelligence-Led Policing: a European View*. Angus Smith (ed). Lawrenceville, NJ: International Association of Law Enforcement Intelligence Analysts. 1997.

7. Modafferi, Peter and Philip Lynn. Local Law Enforcement and Intelligence Led Policing / Intelligence Models and Best Practices. Lawrenceville, NJ: International Association of Law Enforcement Intelligence analysts. 1999.

8. International Association of Chiefs of Police. (IACP). Criminal Intelligence Model Policy. Alexandria, VA: IACP. 2003.

9. National Criminal Intelligence Service. National Intelligence Model. London, U.K.: National Criminal Intelligence Service. 2000.

10. International Association of Chiefs of Police. (IACP). Criminal Intelligence Sharing: A national plan for intelligence-led policing at the local, state and federal levels, report from the IACP Intelligence Summit. Alexandria, VA: International Association of Chiefs of Police. 2002.

11. Peterson, Marilyn. Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture. Washington: US Department of Justice. 2005.

Карчевський Микола,
професор кафедри кримінального права і
кримінології Львівського державного університету
внутрішніх справ імені, головний науковий
співробітник відділу дослідження проблем
кримінального права Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

АНАЛІЗ ДАНИХ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ¹

1. Для ефективної відсічі агресії РФ, перемоги, відновлення мирного життя та подальшого укріплення позицій України виняткове значення має чітке функціонування механізмів реалізації законодавства про кримінальну відповідальність. Перспектива реінтеграції тимчасово окупованих територій додає актуальності цій задачі. Забезпечення реалізації норм законодавства про кримінальну відповідальність вимагає значних ресурсів (соціальних, матеріальних, професійних тощо). Проблема ефективного кримінально-правового регулювання в умовах війни набуває виняткової значимості, перемога потребує раціонального використання соціальних ресурсів. Саме тому визначення напрямів реалізації кримінально-правової політики має враховувати відповідність між фактичними результатами протидії злочинності та обсягом ресурсів, використаних для забезпечення кримінально-правового реагування.

2. З позицій раціональної парадигми кримінального права ефективними законодавчими рішеннями у сфері кримінально-правового регулювання слід вважати ті, що забезпечують баланс соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних видатків, а саме того обсягу видатків, який держава та суспільство можуть виділити на забезпечення кримінально-правового регулювання. Ефективними рішеннями на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання слід вважати ті, які прийняті відповідно до чинного законодавства та вимагають здійснення соціальних витрат, що відповідають небезпечності конкретного вчиненого кримінального правопорушення [2]. Належною реалізацією публічного інтересу у функціонуванні інститутів кримінальної юстиції будемо вважати таку, коли більшість рішень на законодавчому та правозастосовному рівнях кримінально-

¹ Тези підготовлено на виконання проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

правового регулювання є ефективними й забезпечують раціональне використання соціального ресурсу.

3. Якісне оновлення методів роботи з даними є одним з головних векторів розвитку сучасної науки. Широке впровадження інформаційних технологій практично у всі сфери соціального буття забезпечує формування значних обсягів даних, створює унікальні можливості для аналізу суспільних процесів. Обґрунтування положень про злочинність, її причини, особистість злочинця, заходи запобігання, яке передбачає методологічно послідовне отримання нових знань з даних, що збираються та обробляються автоматизовано, нами запропоновано називати обчислювальне кримінологічне аргументування [1].

4. З урахуванням зазначених позицій нами розроблено та представлено у відкритому доступі веб-застосунок «Протидія злочинності в Україні: інфографіка» [3]. Метою доповіді є демонстрація можливостей обчислювального кримінологічного аргументування на прикладі розробленого інструменту, а також аналіз впливу військової агресії РФ на протидію злочинності в Україні в площині ефективного використання соціальних ресурсів для боротьби зі злочинністю.

5. На нашу думку, найбільш важливими є наступні положення щодо змісту статистичних показників протидії злочинності в Україні. В першу чергу необхідно зазначити збереження загальної тенденції останніх 10 років (слайд 8). Спостерігається зменшення кількості засуджених осіб. Водночас, у 2022 році відбулося помітне збільшення кількості облікованих проваджень (+ 13%) разом з падінням частки проваджень, скерованих до суду з обвинувальним актом (-16%) та частки засуджених (-6%) відносно кількості облікованих проваджень. Цей тренд можна розглядати як загальну характеристику впливу агресії РФ на практичне кримінально-правове регулювання в Україні. Правоохоронні органи фіксують численні кримінальні правопорушення з боку агресора, проте можливості притягнення винних до відповідальності тимчасово обмежені.

6. Відбулися певні зміни структури облікованих проваджень та кількості засуджених осіб (слайд 9). Традиційно переважна більшість облікованих проваджень та засуджених осіб була пов'язана з правопорушеннями проти власності, життя та здоров'я та незаконним обігом наркотиків. До початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році частка проваджень щодо правопорушень проти власності складала 50–68%, частка засуджених за такі правопорушення була в межах 47–55%. У 2022 році щодо правопорушень проти власності було обліковано 31% проваджень, частка засуджених за ці правопорушення склала 39%. Відповідно, до найвищих показників за останні 10 років наблизилися аналогічні характеристики протидії посяганням на життя та здоров'я (12% проваджень, 15% засуджених), найбільшими за цей час виявилися частки облікованих проваджень та осіб, засуджених за правопорушення в сфері незаконного обігу наркотиків (9% проваджень та 16% засуджених). Помітним було збільшення частки засуджених за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади (Розділ XV Особливої частини КК України, з 1–3% до 6%). Найбільшим було збільшення часток облікованих проваджень проти основ національної безпеки (Розділ I), від 0,1–0,2% до 4,7%, а також проти

миру й безпеки людства (Розділ XX) від 0,01–0,1% до 17%. Збільшення часток засуджених за ці правопорушення, що хоча й спостерігається формально арифметично, з огляду на незначні абсолютні показники, не може бути віднесено до тенденцій протидії злочинності.

7. Протидія посяганням на власність (слайд 10) характеризується тим, що крім істотного зменшення частки серед облікованих правопорушень та засуджених осіб зберігається загальна тенденція останніх років щодо зменшення абсолютної кількості облікованих проваджень та засуджених осіб. Водночас, заслуговує на увагу істотне збільшення облікованих шахрайств без відповідної динаміки повідомлень про підозру та засудження. Якщо кількість проваджень, облікованих за ознаками шахрайства, зросла порівняно з 2021 роком на 35%, то кількість таких проваджень з повідомленням про підозру зменшилася на 20%, а кількість осіб, засуджених за шахрайство, зменшилася на 27%. Дана ситуація, на нашу думку, є відображенням процесів міграції населення через агресію рф, значним збільшенням чисельності внутрішньо переміщених осіб.

8. У контексті кримінально-правової протидії посяганням на життя (слайд 11) в першу чергу слід відзначити зумовлене агресією рф семиразове (!) збільшення кількості облікованих посягань за ознаками умисного вбивства. Тут кримінальна статистика однозначно фіксує страшну ціну агресії рф для народу України. Разом з цим, не можна не звернути уваги на істотне, за межами тенденцій останніх років, зменшення проваджень, облікованих за ознаками тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень. Такі дані, на нашу думку, свідчать про те, що агресія рф не залякала українців, а сприяла формуванню у них більш відповідального ставлення до соціальної взаємодії.

9. Слід відзначити загострення негативних тенденцій протидії незаконному обігу наркотиків (слайд 12). Зберігається значна різниця між динамікою обліку проваджень та засудження за дії, пов'язані зі збутом наркотиків (ст. 307 КК України), збільшення кількості облікованих проваджень та проваджень з повідомленням про підозру супроводжується зменшенням кількості засуджених осіб. Крім того у 2022 році спостерігалось істотне збільшення кількості облікованих проваджень за ознаками діянь, не пов'язаних зі збутом (ст. 309) без відповідної зміни кількості засуджених. Порівняно з 2021 роком кількість облікованих проваджень даної категорії зросла на 43%, кількість проваджень з повідомленням про підозру – на 16%, водночас кількість засуджених осіб зменшилася на 9%. Відношення кількості засуджених за ст. 307 КК України до кількості засуджених за ст. 309 КК України у 2013 році складало 1 до 4, у 2022 – 1 до 12. Показники можуть свідчити про складності організації роботи правоохоронних і судових органів у воєнний час та однозначно потребують подальшого дослідження.

11. Найбільш очевидними статистичними маркерами впливу агресії рф на протидію злочинності в Україні (слайди 14,15) є дані щодо динаміки обліку посягань на основи національної безпеки (Розділ І) та проти миру й безпеки людства (Розділ XX). Кількість облікованих посягань на територіальну цілісність України (ст. 110 КК України) зросла з 149 у 2021 до 10487 у 2022 році, державна

зрада (ст. 111 КК України) – з 208 до 1957, порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) – з 172 до 60387. Особливість протидії цим правопорушенням полягає у тимчасово обмежених можливостях національних правоохоронних органів і судів притягати винних до кримінальної відповідальності. Саме тому статистичне відображення протидії цим посяганням характеризується значним розривом кількості облікованих проваджень та кількості проваджень, в яких повідомлено про підозру, кількості засуджених осіб. Найбільш впливовим чинником такої ситуації, зрозуміло, є агресія рф. Використовуючи функціонал розробленого веб-застосунку [3], ми створили фонові картограми України з обчисленням для кожної адміністративно-територіальної одиниці, відношення кількості проваджень у яких повідомлено про підозру до кількості облікованих проваджень (слайд 16). Порівняння картограм за 2021 та 2022 роки однозначно свідчить про те, що це відношення залежить від проведення на території регіону бойових дій або наближення до таких регіонів. Найменшим є відношення в областях, де більшу частину 2022 року тривали бойові дії (схід, південний схід, південь). Відношення поступово збільшується у західному напрямі, з віддаленням від регіонів активних бойових дій.

12. Окремою тенденцією протидії злочинності в Україні у 2022 році стала криміналізація посягань, доповнення КК України новими заборонами. Однією з таких заборон була стаття 436-2 КК України, яка передбачила відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників. КК доповнено статтею 436-2 згідно із Законом № 2110-IX від 03.03.2022. У 2022 за ознаками даного правопорушення було обліковано 1354 провадження, засуджено 200 осіб. Відповідно до пояснювальної записки, мета доповнення КК ст. 436-2 визначалася як протидія засобами кримінально-правового впливу ворожим інформаційним впливам в умовах триваючої гібридної війни рф з Україною. Прогноз соціально-економічних та інших результатів прийняття проекту передбачав посилення ефективної протидії гібридній інформаційній війні, що її веде держава-агресор проти України, захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення патріотичних настроїв у ЗСУ та загалом в українському суспільстві [4].

13. Розроблений нами веб-застосунок дозволяє отримати дані для оцінки ефективності використання даної норми, встановлення того, наскільки отримані результати її застосування наближені до прогнозованих. Розглянемо показники протидії кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 436-2 КК України, в контексті аналогічних середніх даних, даних, що характеризують застосування всіх норм КК протягом останніх 10 років (2013–2022).

По-перше, як правило (середнє значення), суди призначають реальне покарання 58% осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, 42% осіб, визнаних вільними, звільняються від покарання (слайд 18). Лише 15% осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, отримали за рішеннями національних судів реальні покарання (85% винних осіб було звільнено від покарання).

По-друге, істотно відрізняється від середніх значень віковий розподіл осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України (слайд 19). 27% – від 30 до 50 років (середнє значення 49%), 44% – від 50 до 65 років (середнє значення 10%), 25%(!) – від 65 років (середнє значення 1%).

По-третє, серед осіб, визнаних винними у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 436-2 КК України (слайд 20), 48% працездатних осіб, які на момент вчинення правопорушення не працювали (середнє значення 72%), та 35% пенсіонерів (середнє значення 10%).

По-четверте, розподіл засуджених в Україні за останні 10 років за рівнем освіти був наступним: 7% – повна вища освіта, 23% – професійно-технічна, 40% – повна загальна середня, 25% – базова загальна середня. Цей розподіл істотно відрізняється для осіб, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, 26% – вища освіта, 22% – повна загальна середня (слайд 21).

По-п'яте, за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України, у складі групи у 2022 році не засуджено жодну особу. Серед усіх засуджених частка засуджених за вчинення правопорушень у складі групи складає близько 13%.

По-шосте, середня частка жінок серед засуджених складає 12%. Середня частка жінок серед засуджених за ст. 436-2 КК України – 34%.

По-сьоме, більшість рішень про засудження осіб за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 436-2 КК України, приймаються судами, що розташовані в областях, які межують з районами бойових дій (слайд 23).

Наведені дані, на нашу думку, свідчать, що задекларовані цілі доповнення КК України ст. 436-2 не досягнуто. Рівень застосування звільнення від покарання свідчить, що скоріш за все в судах переважно опиняються справи щодо обвинувачення у найменш небезпечних проявах глорифікації. Це додатково підтверджується аномальними, в контексті загальних показників протидії злочинності, даними, що характеризують вік, стать, освіту та заняття засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України. Можна стверджувати, що спостерігається примітивізація [0] кримінально-правової протидії виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників.

14. Для продовження дискусії щодо методів аналізу даних про злочинність зазначимо наступне: обчислювальне кримінологічне аргументування дає можливість швидко оцінювати зміст достатньо великих об'ємів даних і реагувати на динамічні соціальні процеси; властива обчислювальному аргументуванню методологія відтворюваних досліджень здатна якісно підвищити рівень довіри до результатів кримінологічних досліджень; рішення, розроблені на підставі великої кількості даних, за методологією, яка забезпечує високий рівень довіри до результатів аналізу, здатні істотно раціоналізувати національний дискурс щодо протидії злочинності.

15. Для продовження дискусії щодо тенденцій протидії злочинності зазначимо наступне: аналіз даних щодо практичного кримінально-правового регулювання свідчить про значну актуалізацію проблеми ефективного використання соціальних ресурсів в сфері протидії злочинності; з огляду на встановлені тенденції обліку, повідомлення про підозру та засудження, відносну поширеність правопорушень існує необхідність підвищення ефективності протидії шахрайству та незаконному обігу наркотиків; невідповідність цілей та прогнозів соціальних ефектів криміналізації тенденціям практичного кримінально-правового регулювання потребує розгляду проблеми в контексті прагматичної парадигми кримінального права; спостерігається примітивізація протидії злочинності; зумовлене агресією РФ зменшення частки проваджень, в яких повідомлено про підозру, актуалізує проблематику пошуку додаткових методів оцінки ефективності роботи правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Карчевський М. В. Обчислювальне кримінологічне аргументування: поняття, можливості та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 4(100). С. 112–126. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.112-126>.

2. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 4. С. 101–114. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/537>; Карчевський М. В., Кудінов А. С. Досвід експертної оцінки кризових явищ у сфері кримінально-правового регулювання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 163–181.

3. Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні у форматі DATA SCIENCE. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2022. № 2(98). С. 202–227. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.202-227>.

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) від 18.02.2021 № 5102. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5102&conv=9>.

5. Карчевський М. В. Проблема примітивізації кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки : *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 16 березня 2023 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 97–100. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1488/1/%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9F%D0%A1%D0%A3_16.03.2023.pdf.

Кисельова Марина,
молодший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ¹

Перевищення безпечної швидкості дорожнього руху як основна причина дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) в Україні фіксувалась на доволі високому рівні у довоєнний період – у 2021 р. (39% серед усіх зареєстрованих ДТП). Воєнний стан у ситуації з перевищенням безпечної швидкості дорожнього руху майже нічого не змінив – у 2022 р. маємо 40% ДТП і за 6 місяців 2023 р. – 39% серед усіх зареєстрованих ДТП [1].

Саме перевищення безпечної швидкості дорожнього руху, як основна причина ДТП в Україні, посприяла впровадженню з наступною модернізацією інформаційних засобів у сфері безпеки дорожнього руху.

До основних принципів розв'язання проблем у сфері підвищення безпеки дорожнього руху згідно Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року є забезпечення інтеграції сучасних інформаційних, комунікаційних технологій і засобів автоматизації (у тому числі інтелектуальних транспортних систем) з транспортною інфраструктурою, транспортними засобами та учасниками дорожнього руху, яка спрямована на підвищення безпеки дорожнього руху [2]. До таких систем належать системи автоматичної фото- та відеофіксації порушень Правил дорожнього руху.

В Україні системою автоматичної фото- та відеофіксації є мережа технічних засобів, які забезпечують в автоматичному режимі фотозйомку або відеозапис подій, що містять ознаки адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, розпізнавання номерних знаків транспортних засобів та передачу інформації про зафіксовані події телекомунікаційними мережами до автоматизованої системи обробки даних МВС [3].

Така система фіксації порушень правил дорожнього руху призначена для об'єктивного, швидкого та безперервного контролю за дотримання водіями правил дорожнього руху і має наступні переваги:

сприяє підвищенню безпеки на дорогах (знижує кількість ДТП через підвищення обачності водіїв);

¹ Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України.

формує базу об'єктивних даних (відсутність людського фактору забезпечує реальну фіксацію порушень дорожнього руху);
 ефективність і швидкість (системи працюють цілодобово і фіксувати одночасно всі порушення);
 зниження витрат на кадрове забезпечення правоохоронних органів;
 точність отриманих даних, що зменшує кількість помилкових штрафів;
 стимулювання дотримання ПДР (знання про те, що порушення буде зафіксовано, заохочує водіїв до дотримання правил дорожнього руху);
 збільшення доходів місцевого бюджету (кошти, отримані від сплати штрафів спрямовуються на покращення дорожньої інфраструктури);
 швидка фіксація порушення (водії отримують повідомлення про свої порушення в надкороткі терміни, що дає їм можливість швидко на них реагувати);
 зниження кількості конфліктних ситуацій на дорозі;
 дані для аналізу та планування (зібрана інформація може використовуватися для аналізу стану на дорогах країни, планування робіт по покращенню інфраструктури, тощо).

Список використаних джерел

1. Патрульна поліція України. Статистика. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.
2. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р. Дата оновлення: 21.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text>.
3. Про функціонування системи фіксації адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2017 р. № 833. Дата оновлення: 19.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/833-2017-%D0%BF#Text>.

Кисла Катерина,
викладач циклу професійно-теоретичної підготовки
Державного закладу професійної (професійно-
технічної) освіти зі специфічними умовами
навчання «Академія патрульної поліції»

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ ЯК ЗАХОДУ ПРИМУСУ ЗІ СТОРОНИ ДЕРЖАВИ

Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України наше суспільство було змушене змінити звичні для себе життєві позиції та уклади, в деяких аспектах звузити коло своїх можливостей, прав і свобод, а часто і поступитися своїми власними інтересами на користь країни. У свою чергу держава, навпаки, отримала більше можливостей контролювати стан як у середині України, так і ззовні завдяки тим примусовим обмеженням, які почали діяти з дати оголошення воєнного стану. Серед найпоширеніших заборон, що були впроваджені владою, є обмеження на виїзд для військовозобов'язаних громадян і встановлення комендантської години. Відтак можна вказати, що Україна перейшла від змішаних методів керування державою до, в більшості випадків, імперативних, зважаючи на безпекову обстановку.

У правовій науці, загалом, одним із основних імперативних методів впливу на учасників суспільних відносин з боку держави, а також різнорідних органів влади, які виступають від її імені, для забезпечення виконання покладених на них функцій і завдань виділяють метод примусу.

Так, на думку Є. В. Білозьорова, В. П. Власенка, О. Б. Горової, А. М. Завального, Н. В. Зайця метод примусу полягає в застосуванні до суб'єктів, які вчинили правопорушення, передбачених нормами права заходів покарання, перевиховання та спонукання до діяльності, спрямованої на усунення шкоди, заподіяної такою поведінкою [1, с. 70]. У свою чергу А. Т. Комзюка вказує, що державний примус є методом впливу держави на свідомість і поведінку осіб, що допускають протиправні вчинки [2, с. 39].

Підсумовуючи вищенаведене, під методом примусу варто розуміти специфічний комплекс дій з боку держави, який забезпечує неухильне дотримання встановлених чинним законодавством правил і норм поведінки для суспільства з метою підтримання правопорядку та законності в країні шляхом визначення персоніфікованих зобов'язань та обмежень із застосуванням санкцій за їх порушення.

Так, розглянемо дієвість примусових методів державного впливу на прикладі введення на території України комендантської години, яка була запроваджена відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 [3], Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4] та постанови Кабінету Міністрів України «Про питання

запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» від 08.07.2020 № 573 [5].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військово командування разом із військовими адміністраціями уповноважені запроваджувати комендантську годину, тобто встановлювати заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень [4].

Аналізуючи вищевказане, варто вказати, що Конституцією України, а саме ст. 33, закріплено право кожного, хто на законних підставах перебуває на території України, вільно пересуватися, за винятком обмежень, які встановлюються законом [6].

Отже, можна дійти висновку, що держава значно обмежила право громадян, проте помилково буде вважати, що вона позбавила когось його конституційного права. Варто звернути увагу на те, коли саме органи влади уповноважені застосовувати примусові обмежувальні заходи відносно людей, оскільки саме це дає змогу оцінити правомірність дій зі сторони держави.

Тож правовою підставою для законності застосування обмежень при пересуванні громадян у комендантську годину будуть слугувати рішення військових адміністрацій, якими чітко закріплені порядок і час введення комендантських годин на визначених територіях. Наприклад, відповідно до наказу Київської міської військової адміністрації від 20.03.2023 № 1 на території м. Києва запроваджено комендантську годину з 00 години 00 хвилин до 05 години 00 хвилин, починаючи з 26.03.2023 [7], тобто у цілому пересуватись вулицями міста без дозвільних документів встановленого зразка не можна протягом 5 годин. Порівнюючи із Харківською областю, де відповідно до наказу Харківської обласної військової адміністрації від 05.12.2022 № 199В запроваджено комендантську годину з 23 години 00 хвилин до 05 години 00 хвилин, починаючи з 05.12.2022 (тобто 6-годинне обмеження), у м. Києві примусові заходи є менш суворими, що звісно впливає із територіального розміщення та в цілому безпекової обстановки у регіоні [8].

Крім того, варто наголосити на тому, що постановою Кабінету Міністрів України «Про питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» (далі – Постанова) від 08.07.2020 № 573 передбачено виключні випадки та коло осіб, які можуть перебувати без перепусток у громадських місцях у період комендантської години. Так, відповідно до ч. 3 ст. 8 Постанови дозволяється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях, де запроваджено комендантську годину, без виданих перепусток особам та рух транспортних засобів Збройних Сил України, Держспецтрансслужби, Національної гвардії, Держприкордонслужби, Національної поліції, СБУ, ДФС, ДМС, ДСНС, які залучаються до здійснення заходів під час запровадження комендантської години, транспортним засобам спеціалізованого призначення, які виконують невідкладне службове завдання, за умови ввімкнення спеціальних світлових сигнальних пристроїв, а також

адвокатам, призначеним регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги для надання безоплатної вторинної правової допомоги затриманим у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, особам, час прибуття до яких припадає на визначений період доби, зокрема на власних транспортних засобах [5]. Тому, проаналізувавши дане положення, можемо з'ясувати, що держава враховує потребу у забезпеченні прав і свобод населення, зокрема створює умови для підтримки максимального рівня безпеки і правопорядку, надає можливості отримання правової допомоги, медичної допомоги тощо.

Ще одним важливим аспектом на підтримку необхідності обмеження деяких прав громадян є статистичні дані, отримані від Головного управління Національної поліції в м. Києві. Відтак, за п'ятиденний період при посиленому патрулюванні органами поліції під час комендантської години було розкрито 39 злочинів, серед яких – наркозлочини, крадіжки та грабежі. Також було виявлено 10 осіб, які перебували у розшуку й було виявлено і складено 529 адміністративних матеріалів [9].

Не менш важливим і проблемним є питання, яким же чином органи державної влади, зокрема військові та поліцейські, можуть впливати на громадськість з метою примусового виконання останніми вимог щодо дотримання комендантської години?

Так, Постановою визначено, що контроль за дотриманням особами комендантської години покладається на патрулі, які наділені наступними повноваженнями:

- затримувати і доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;
- перевіряти в осіб документи, що посвідчують особу;
- застосовувати відповідно до законодавства заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби та ін.

Аналізуючи судову практику, у більшості випадків представники влади намагаються вплинути на порушників комендантської години шляхом притягнення останніх до адміністративної відповідальності за ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), а саме за злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця. Так, наприклад, відповідно до рішення Радомишльського районного суду Житомирської області було притягнуто до відповідальності громадянина, який під час комендантської години в умовах військового стану в п'яному вигляді не виконав законну вимогу працівників поліції пред'явити документи, що посвідчують особу, при цьому висловлювався в грубій формі в адресу поліцейських. Останнього було визнано винним у вчиненні правопорушення і в подальшому накладено на нього штраф у розмірі 136 грн [10].

Підсумовуючи вищевикладене, на перший погляд ознайомившись із повноваженнями, якими наділяє держава своїх представників, виникає думка, що

це досить таки широкий перелік і його має бути достатньо для підтримки правопорядку та дотримання вимог чинного законодавства. Проте, якщо зануритись у проблематику глибше, жодним нормативним актом не встановлено порядку того, як же діяти у ситуаціях, коли патруль застає порушників комендантської години, які не порушують норм ані адміністративного, ані кримінального права, проте перебувають в громадських місцях попри заборону.

Отже, механізм державного примусу у розділі дотримання комендантської години є недосконалим і потребує якнайшвидшого доопрацювання. Зокрема, до Верховної Ради України було подано проєкт Закону «Про внесення змін до КУпАП щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану» від 09.05.2022 № 7356 [11]. Відповідно до проєкту передбачено доповнення чинного КУпАП ст. 210-2 «Порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану».

Відповідно до зазначеного вище проєкту органами, уповноваженими на розгляд питань і прийняття рішень про притягнення осіб до відповідальності за порушення комендантської години, є органи Національної поліції, що відповідно підтверджується внесенням одночасно змін і до ст. 222 КУпАП. Крім того, для полегшення виконання органами поліції покладених на них завдань законотворець пропонує розширити перелік підстав для адміністративного затримання, що передбачений у ст. 262 КУпАП, та доповнити його можливістю затримувати порушників комендантської години. І разом з тим будуть вноситись зміни до ст. 263 КУпАП, яка визначає строки адміністративного затримання, оскільки за задумом законотворця затримувати порушника комендантської години варто на строк до трьох годин для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи та/або з'ясування обставин правопорушення – до трьох діб.

При цьому варто відмітити, що завдяки наданню саме органам Національної поліції права розгляду і прийняття рішення відносно порушників комендантської години може бути забезпечено швидке та дієве реагування з боку держави на такого роду правопорушення, оскільки адміністративна справа буде розглянута на місці без залучення додаткового часу та ресурсів. Крім того, у цілому впровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години спонукатиме суспільство до дотримання чинного законодавства та забезпечить повноцінну роботу механізму державного примусу у даному напрямі.

Отже, підводячи підсумки, варто наголосити, що хоча наразі й існує потреба у примусових обмеженнях прав, свобод та інтересів громадян, держава не намагається зловживати чи безпідставно користуватися такими можливостями. Крім того, для більш якісного забезпечення виконання покладених на державу функцій необхідно вдосконалювати чинне законодавство відповідно до вимог сьогодення, щоб швидко та ефективно реагувати на будь-які події.

Список використаних джерел

1. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. С. 320.
2. Коваль М. В. Методи діяльності як інструментально-технологічна характеристика адміністративно-правових засад функціонування митниць. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Т. 2. С. 36–42.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 17 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 20 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
5. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р : станом на 11 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-p#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.09.2023).
7. Про запровадження комендантської години на території міста Києва : наказ Київської міської військової адміністрації від 20.03.2023 № 1. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_zaprovadzhennya_komendantsko_godini_na_teritori_mista_kiyeva/ (дата звернення: 12.09.2023).
8. Про запровадження комендантської години на території Харківської області : наказ Харківської обласної військової адміністрації від 05.12.2022 № 199В. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1187/118639/files/199.pdf?sv> (дата звернення: 12.09.2023).
9. Головне управління Національної поліції у місті Києві. URL: <https://kyiv.npu.gov.ua/news/posylene-patruliuvannia-stolytsi-rezultaty-roboty-politsii-kyieva> (дата звернення: 12.09.2023).
10. Постанова Радомишльського районного суду Житомирської області від 30.03.2022 р. у справі № 289/518/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103795269> (дата звернення: 12.09.2023).
11. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень в умовах дії воєнного стану. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39569> (дата звернення: 12.09.2023).

Кожухар Оксана,
заступник начальника відділу Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Взаємодія поліції з населенням передбачає налагодження довірливих стосунків з населенням шляхом партнерства та діалогу. Це все розкриває суть ідеї охорони порядку та протидії злочинності, визначає, що відповідальність за запобігання та боротьбу зі злочинністю несе не тільки поліція, а й населення [1]. Робота поліції під час війни стала складовою потужного правового фронту із притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців, які знехтували основними правами людини, задекларованими цивілізованою міжнародною спільнотою.

Майже всі державні інституції в умовах воєнного стану зазнають змін у повноваженнях, компетенції, правах та обов'язках, порядках та процедурах. Національна поліція не є винятком. До нормативно-правових актів, які регулюють її діяльність, внесено значну кількість змін, що регулюють функціонування цього органу в період правового режиму воєнного стану.

Так, основні повноваження поліцейських у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку, викладені у ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію України» [2], мають продовжити виконуватись. Проте у зв'язку з введенням на території України правового режиму воєнного стану їх було розширено і доповнено, а саме:

– здійснювати прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102;

– за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно одержувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання завдань та повноважень поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у вигляді та у формі, зазначені в такому запиті. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання запиту, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню;

– здійснювати конвоювання осіб, затриманих за підозрою в учиненні кримінального правопорушення, узятих під варту, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також охороняти їх у залі суду;

– у випадках, передбачених законом, утримувати в ізоляторах тимчасового тримання осіб, затриманих за вчинення кримінальних або адміністративних правопорушень, осіб, стосовно яких як запобіжний захід застосовано тримання

під вартою, осіб, підданих адміністративному арешту, а також обвинувачених і засуджених;

- у межах визначеної законодавством компетенції здійснювати розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень;

- організувати роботу з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт;

- здійснювати техніко-криміналістичне забезпечення огляду місця події, в тому числі пов'язаної з пожежами, та спеціальні вибухотехнічні роботи за фактами скоєння вибухів, надходження повідомлень про виявлення підозрілих вибухонебезпечних предметів, загрозу вибуху [2].

Ще одне доповнення стосується можливості виконання службових обов'язків поліцейським у цивільній формі одягу. Як відомо, поліцейський, який виконує службові обов'язки, зобов'язаний завжди мати при собі спеціальний жетон, більше того, у разі несення служби в однострої його заборонено знімати чи приховувати. Тим не менш, під час дії воєнного стану, «поліцейському, який виконує службові обов'язки в цивільному одязі, дозволено діяти за відсутністю жетона, коли його наявність перешкоджає проведенню оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, виконанню завдань в умовах режиму секретності, або здійсненню заходів із забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також спеціальних заходів із забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх б повноважень поліції під час дії воєнного стану» [2]. Також поліцейський під час воєнного стану може не розміщувати ідентифікаційний номер на засобах індивідуального захисту. У ст. 40 зазначеного законодавчого акту наведено перелік технічних приладів, технічних засобів та спеціалізованого програмного забезпечення, яке поліція для виконання покладених на неї завдань та здійснення повноважень, визначених законом, може застосовувати, до яких віднесено: фото- і відеотехніку, у тому числі техніку, що працює в автоматичному режимі, технічні прилади та технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень; технічні прилади та технічні засоби з виявлення радіаційних, хімічних, біологічних та ядерних загроз; безпілотні літальні апарати та спеціальні технічні засоби протидії їх застосуванню; спеціальні технічні засоби перевірки на наявність стану алкогольного сп'яніння; спеціалізоване програмне забезпечення для здійснення аналітичної обробки фото- і відеоінформації, у тому числі для встановлення осіб та номерних знаків транспортних засобів [2]. В інших сферах своєї професійної діяльності Національна поліція України розширює «співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європол) та діє як Національний контактний пункт між компетентними органами України та Європол, здійснюючи представництво та забезпечуючи виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та виступає як Національне центральне бюро Інтерполу; здійснюють збір біометричних даних

осіб, відповідно до ч. 42, 43, 45 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» [2]. Крім того, в умовах воєнного стану поліцейські залучаються до виконання завдань із підтримання публічної безпеки і порядку під час комендантської години. Така діяльність здійснюється під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573. Відповідно до цього порядку поліцейські можуть:

1) включатися до складу комендатури;

2) залучатися до підтримання публічної безпеки і порядку та заходів із забезпечення дотримання комендантської години на блокпостах (блокпост – посилений контрольно-пропускний пункт, який тимчасово встановлюється на в'їзді/виїзді (вході/виході) на територію/з території, де введено воєнний стан та запроваджено комендантську годину, на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на блокпосту);

3) здійснювати контроль за дотриманням особами комендантської години та спеціального режиму світломаскування у складі патрулів, які підпорядковуються коменданту (патруль – це спільний рухомий наряд, до складу якого входять поліцейські Національної поліції України та військовослужбовці Збройних Сил України і можуть залучатися військовослужбовці Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України), що виконує покладені на нього обов'язки на маршруті патрулювання, визначеному комендантом на території, де запроваджено комендантську годину [2]);

4) продовжувати виконання своїх завдань відповідно до призначення та специфіки діяльності.

Список використаних джерел

1. URL: <https://www.google.com/search?q=%D0%B2%D0%B7%D0%B0%D>
(дата звернення: 03.07.2023).

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.07.2023).

Компанієць Ігор,
доцент кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності Національного
юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні, а реалізація цієї норми Конституції України – один з головних напрямів державної політики. В той же час, у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, стан забезпечення безпеки громадян різко погіршився. Безпека громадян отримала надзвичайні виклики, пов'язані з наслідками неоголошеної війни на всій території України.

В Україні в забезпеченні безпеки громадян приймають участь практично всі органи публічної влади. В той же час у системі цих органів надзвичайно важливу роль відіграють органи Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). Ця роль обумовлена тими завданнями, функціями та повноваженнями, які мають останні, а також тим, що ДСНС реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій – що надзвичайно важливо в умовах запровадження та дії в Україні правового режиму воєнного стану.

Відповідно до Положення про ДСНС, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року, вона має наступні завдання:

1) реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

2) здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб;

3) внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах;

4) реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності;

5) виконання функцій компетентного органу у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки. [1]

Для реалізації вищезазваних завдань ДСНС наділена досить широкими повноваженнями. Вона: 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення

законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та подає їх в установленому порядку Міністрові внутрішніх справ;

2) здійснює безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту;

3) формує проекти планів у сфері цивільного захисту державного рівня на мирний час та в особливий період, подає їх Міністрові внутрішніх справ для внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України, організовує планування заходів цивільного захисту центральними та місцевими органами виконавчої влади;

4) проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;

5) вносить національному органу стандартизації в установленому порядку пропозиції щодо необхідності створення та припинення діяльності технічних комітетів стандартизації у сфері цивільного захисту;

6) здійснює заходи щодо створення, утримання та реконструкції фонду захисних споруд цивільного захисту, ведення їх обліку, забезпечує разом з відповідними органами та підрозділами цивільного захисту, місцевими держадміністраціями здійснення контролю за готовністю зазначених споруд до використання за призначенням;

7) здійснює заходи щодо впровадження інженерно-технічних заходів цивільного захисту, готує пропозиції щодо віднесення населених пунктів та об'єктів національної економіки до груп (категорій) із цивільного захисту;

8) здійснює заходи щодо радіаційного і хімічного захисту, координує та контролює здійснення заходів щодо захисту населення і територій у разі виникнення радіаційних аварій та надзвичайних ситуацій, пов'язаних із виливом (викидом) небезпечних хімічних речовин;

9) здійснює разом із центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями прогнозування імовірності виникнення надзвичайних ситуацій, визначає показники ризику та здійснює районування території України щодо ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

10) веде державний облік, реєструє та зберігає матеріали гідрометеорологічних спостережень, веде інформаційну базу гідрометеорологічних даних та даних про стан навколишнього природного середовища;

11) видає експертні висновки про рівень надзвичайної ситуації, веде їх облік;

12) координує діяльність центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання щодо здійснення заходів з евакуації населення;

13) забезпечує здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення

антитерористичних операцій, а також проводить просвітницьку та практично-навчальну роботу з метою підготовки населення до дій в умовах вчинення терористичного акту; та інші повноваження [1].

Реалізація вищезазваних завдань та ефективна діяльність ДСНС по забезпеченню безпеки громадян залежить від багатьох факторів, головним з яких є, на наш погляд, належний рівень забезпечення цієї діяльності. Вчені виділяють різні види забезпечення діяльності ДСНС: правове, кадрове, інформаційне, матеріально-технічне, психологічне, фінансове та інші. На наш погляд, визначальним для діяльності ДСНС сьогодні є правове та кадрове забезпечення.

За даними Міністерства оборони України понад 30% території нашої держави заміновано, а від розриву мін щодня гинуть люди – як військові, так і мирні жителі. Тож проблема розмінування на сьогоднішній день є першочерговою для ДСНС. На жаль, в Україні недостатньо саперів і відповідного обладнання. Крім того досить часто під час ліквідації наслідків артилерійських і ракетних обстрілів рятувальники ДСНС потрапляють під повторні обстріли. При цьому вони, як і сапери, ризикують не тільки своїм здоров'ям, а й життям, і їх сьогодні теж не вистачає. Тож, однією з сучасних проблем діяльності ДСНС є проблема її кадрового забезпечення. Для її вирішення необхідно терміново підвищити посадові оклади особовому складу сил цивільного захисту, який сьогодні є авангардом боротьби з наслідками військової агресії Російської Федерації. Професія рятувальника є не тільки однією із стресогенних, а й однією з найнебезпечніших в Україні. Тож це буде не тільки відповідати принципу справедливості, а й забезпечувати ДСНС гідними кадрами.

Крім поліпшення кадрового забезпечення ДСНС потребує також удосконалення правового забезпечення, яке сьогодні здійснюється багатьма нормативними актами – як законодавчими, так і підзаконними. Незважаючи на досить детальне правове регулювання діяльності ДСНС, слід зазначити, що якість цього регулювання ще далека від необхідної та не відповідає сучасним реаліям. Так, наприклад, потребує удосконалення і приведення до реалій сьогодення один з основних і базових нормативних актів у сфері пожежної безпеки – Положення про державну пожежну охорону, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 1994 року (в редакції від 26 квітня 2017 року). Бо сьогодні вже не існує ні «системи МНС», ні «Департаменту Державної пожежної безпеки Міністерства надзвичайних ситуацій України», а вони в цьому Положенні ще закріплені.

Потребує вдосконалення й Кодекс цивільного захисту України та низка нормативних актів, які закріплюють повноваження ДСНС. Військова агресія Росії та її виклики вимагають посилення цих повноважень.

Вищезазвані заходи сприятимуть підвищенню ефективності діяльності органів ДСНС та виконанню останніми її завдань і функцій, в тому числі по забезпеченню безпеки громадян.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052. *Офіційний вісник України*. 2015. № 102. С. 40. Ст. 3514.

Користін Олександр,
головний науковий співробітник Державного
науково-дослідного інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9056-5475>

ЩОДО ЗМІСТУ ТЕРМІНУ «ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ» В СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ

Концепція інституційної спроможності по-різному описана у працях науковців. Деякі автори визначають її як внесення, процес; інші – як результат (П. Морган), інституційну якість (Ф. Фукуяма), властивість управління (Е. Гріндел), організаційну характеристику (А. Толобем), фактор, що розкриває можливості індивідуальності (А. Сен). Термін «інституційна спроможність» вживають і як синонім якісного управління, організованості, ефективності [1]. У широкому розумінні термін «інституційна спроможність» має на увазі спроможність державної структури ефективно виконувати власні найголовніші функції та контролювати їх виконання від центрального до регіонального рівня. Мова йде, перш за все, про функції самої держави: забезпечення безпеки та порядку, свобод та рівностей, справедливості та соціальних благ.

Незважаючи на те, що існує ціла низка праць вітчизняних і зарубіжних дослідників (Ю. Битяка, Л. Гонюкової, А. Кабанця, М. Кармазіної, Т. Мотренка, В. Мельниченка, Ю. Сурміна, О. Сушинського, О. Оболенського, Н. Нижник, В. Олуйка, Т. Пахомової, Л. Пашко, А. Сіцінського, С. Серьогіна та інших), в яких розкриваються теоретико-методологічні аспекти феноменів «інститут», «спроможність» тощо, проблема обґрунтування інституційної спроможності в системі державного управління в Україні потребує більш глибокого вивчення.

У словнику української мови поняття «спроможність» визначається, як здатність до здійснення чого-небудь або наявність сприятливих умов для чого-небудь [2, с. 605]. Колісніченко Н. тлумачить спроможність як сукупність організаційних та технічних можливостей, взаємовідносин та цінностей, що дозволяють країнам, організаціям, групам осіб та окремим громадянам на будь-якому суспільно-політичному рівні виконувати функції та досягати визначених цілей розвитку протягом певного часу [3].

У розвиток зазначеного обов'язковою умовою розвитку спроможностей, загалом, є наявність необхідних ресурсів (матеріальних і нематеріальних активів, людських здібностей, злагоджених організаційних процесів, інформації, знань тощо), що контролюються інституцією і дозволяють їй впроваджувати спрямовані на підвищення раціональності й ефективності їх діяльності [4].

Водночас інституційна спроможність забезпечується колективною здатністю організації виконувати специфічні види активності та властивістю організації ефективно використовувати власні ресурси [5, с. 363]. Наразі

колективна здатність є результатом стабільної діяльності організації (установи, підприємства), через яку систематично генеруються відповідні стратегічні та операційні завдання щодо підвищення управлінської ефективності [6, с. 340].

Важливою складовою інституційної спроможності є компетентність, а тому інституційна здатність є внутрішньою властивістю системи управління, що визначається результатами її діяльності, які залежать від компетентності (знань, умінь і навичок) працівників та менеджменту. Водночас для прийняття зважених та об'єктивних рішень щодо формування та реалізації державної політики нагальним є питання формування синергетичної ментальності топ менеджменту. Як стверджує Дж. Бат, поштовхом для розвитку такої здатності можуть бути:

перегляд та врахування нових соціально-економічних реалій;
необхідність використання сучасних форм і методів суб'єктної взаємодії;
наявність вдосконалених процесів збору, оперативної обробки й обміну інформацією;

відкриття нових каналів інформації [7, с. 122] тощо.

Засадами інституційної стратегічної спроможності мають бути відповідні характеристики та умови, що реалізуються відповідними суб'єктами державного управління, зокрема: цінності, розуміння, здібності, навички, мотивація, ресурси тощо. Водночас існує неоднозначний зв'язок компетентності в тій або іншій сфері зі здатністю стратегічного мислення.

Реальності нашого часу диктують необхідність у менеджменті державного управління нового рівня мислення, зокрема адекватного сприйняття ризику й можливості його використання, так як він є істотним компонентом аналізу майбутнього. Саме тому компетентність за сучасних умов необхідно поєднувати з сучасною методологією ризик-менеджменту, використовуючи відповідні методики та технологічний інструментарій.

В умовах невизначеності ризик-орієнтований підхід в управлінні є найбільш адекватним інструментом аналізу та менеджменту. І хоча аналітичні висновки на основі ризик-орієнтованого підходу не є правовою нормою, вони все ж таки вказують на достатньо зрозумілі і надзвичайно важливі проблеми в галузі. Саме оцінивши ризики, наступним кроком мають бути управлінські рішення на покращання інституційної спроможності, що потребує розроблення відповідних стратегій та конкретних заходів на їх виконання послідовними кроками, вирішуючи системно та комплексно низку різних питань.

Список використаних джерел

1. Петренко К. Особливості інституційної спроможності громадських об'єднань в Україні. *Наукові записки. ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4 (78). С. 376–388.
2. Словник української мови : [в 11 т.] / [ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін.] ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Т. 9. 1978. 916 с.
3. Колісніченко Н., Войновський М. Інституційна та інституціональна спроможність місцевого самоврядування: сутність понять та особливості

визначення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 16. С. 296–309.

4. Зубко Г. Ю. Розвиток інституційної спроможності держави у сфері безпеки та стійкості життєво важливої інфраструктури. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 2 (27). Т. 2. 2019. С. 9–14.

5. Безверхнюк Т. М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування : дис. ... д-ра держ. упр. : 25.00.02 / ОРІДУ НАДУ. Одеса, 2009. 441 с.

6. Zollo M., Winter S. Deliberate learning and the evolution of dynamic capabilities. *Organization science*. 2002. Vol.13. № 3. P. 339–351.

7. Bhatt G. D. A resource-based perspective of developing organizational capabilities for business transformation. *Knowledge and process management*. 2000. Vol. 7. № 2. P. 119–129.

Коротаєв Володимир,
директор Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент,

Кірін Роман,
головний судовий експерт
Дніпропетровського НДЕКЦ МВС України,
доктор юридичних наук, доцент,

Овчаров Олександр,
начальник групи ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля»

ОКРЕМІ ФУНКЦІЇ ВИБУХОВО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ ДЕТАЛЕЙ РАКЕТ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ

Країна-агресорка з початку повномасштабного вторгнення випустила по Україні більше 6,5 тис. ракет [1]. Тож проведення судової вибухово-технічної експертизи (дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу, вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху) та експертизи зброї (дослідження артилерійської та ракетної зброї) є надзвичайно важливою складовою розслідування обставин воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракетної зброї, як за ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Порушення правил і звичаїв війни», так і за ст. 437 КК «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни».

Зазвичай під поняттям «ракетна зброя» розуміється сукупність різних ракетних комплексів, призначених для ураження певних цілей бойовою частиною ракети. В свою чергу ракетний комплекс складається з ракети, ракетносія або пускової установки, засобів керування польотом ракети та наведення на ціль, перевірно-пускового устаткування, транспортних засобів й інших пристроїв.

Основним завданням цих експертних проваджень є сприяння у встановленні:

1) знаряддя й засобів злочину – будь-якого майна, яке використовується чи може використовуватися будь-яким чином, цілком або частково, для вчинення злочину чи злочинів [2]; знаряддям для зазначених вище воєнних злочинів пропонується вважати певну ракету країни-агресора, яка використовується виконавцями злочину для руйнівного впливу на предмет злочину або для заподіяння фізичної шкоди, тобто для вчинення дій, що утворюють склад закінченого злочину; засобом злочину слід вважати ракетносію – засіб наземного, морського чи повітряного базування, озброєний ракетою (ракетами), що використовується для пуску чи доставки ракет до місця пуску, тобто за допомогою якого злочин було вчинено, але безпосереднього фізичного впливу їм не заподіяно;

2) суб'єктів злочину, передбаченого ст. 438 КК, а саме комбатантів зі

сторони держави-агресора (представників особового складу збройних сил РФ), а також осіб, уповноважених надавати накази комбатантам.

Як зазначає О. О. Резнікова, руйнування створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки й послаблення впливу міжнародних організацій, що мають забезпечувати дотримання норм міжнародного права, доцільно визначити джерелом окремої групи загроз національній безпеці України. Зазначені глобальні процеси знизили ефективність наявних інструментів кризового врегулювання, знецінили безпекові гарантії, надані різним державам, провокували нові міждержавні конфлікти і поширення міжнародної злочинності за відсутності системи ефективних стримувань і покарань [3].

Дійсно, перед Україною, у тому числі й в аспекті забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпекової ситуації, стоять складні завдання щодо притягнення до юридичної відповідальності не тільки військових РФ, які застосовували засоби ведення війни, заборонені міжнародним правом, скоювали інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, віддавали наказу про вчинення таких дій, а також і найвище військово-політичне керівництво РФ. Крім того, потребують формування відповідної доказової бази справи щодо стягнення з агресора компенсації збитків.

При цьому необхідно усвідомлювати, що процес притягнення зазначених суб'єктів до відповідальності за скоєні в Україні військові злочини є достатньо довгим, що триватиме роками, проте його вже розпочато, а зібрані та встановлені правоохоронцями і експертами докази стануть фундаментом, завдяки якому правосуддя повинно здійснитися.

Першою функцією вибухово-технічної та збройової експертизи приладів ракет, на яку варто звернути увагу в процесі дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки та техніки об'єктів і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду, вбачається науково-методична, як то – визначення об'єкту експертизи (дослідження, ідентифікації), яким у даному випадку виступають деталі (частини, фрагменти, елементи, вузли, уламки, рештки, залишки, прилади) ракети, що ані не підпадають під визначення «вибуховий пристрій» чи «вибухові матеріали» [4], ані можуть розглядатися як ракетна зброя.

Без урахування необхідності проведення подібних підвидів експертних досліджень сформульовані й основні завдання експертизи вибухових пристроїв [5], де, серед іншого, має бути визначено факт вибуху вибухового пристрою на місці події, належність об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та класифікаційну категорію пристрою, а також визначено (проведено опис) конструкції пристрою та способу його виготовлення. При цьому легального визначення поняття «класифікаційна категорія вибухового пристрою» наразі немає.

Більше того, в розумінні Міністерства оборони України ракети, на відміну від реактивних снарядів, не є боєприпасами, а відносяться до окремого виду ракетно-артилерійського озброєння, а саме – ракет, яке, в свою чергу, включає:

ракети, ракетні частини, а також бойові, головні частини у звичайному спорядженні та комплектуючі елементи, навчальні ракети [6]. Категорювання ракет проводиться у залежності від технічного стану, характеру необхідного ремонту, а також строків служби (зберігання) або технічного ресурсу та поділяє їх на такі категорії: 1-а категорія – справні ракети; 2-я категорія – ракети, які вимагають ремонту; 3-я категорія – несправні ракети. Тож очевидно, що у даному випадку має місце відомча термінологічна неузгодженість, адже, наприклад, в Інструкції Міністерства юстиції України поняття «вибухові пристрої» та «боєприпаси» нерідко ототожнюються.

Серед орієнтовного переліку вирішуваних експертизою вибухових пристроїв питань мають місце й такі як: Чи підірвано в даному місці вибуховий пристрій? Якщо так, то до якого виду пристроїв він належить (які особливості його конструкції, країна-виробник тощо)? Чи є предмети, знайдені на місці події (в тілі потерпілого), частинами вибухового пристрою? Якщо так, то до якого виду пристроїв вони належать?

Зауважимо, що поняття «вид вибухового пристрою» також не розкривається у вітчизняному законодавстві. Так само не додають термінологічної сталості й формулювання основних завдань дослідження ракетної зброї, серед яких має місце визначення типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням ракетної або реактивної зброї. Питання про «тип», «вид», «модель», «зразок» ракетної зброї має суб'єктивний характер як для особи, що сформулювала його, так і для особи, що має дати на нього відповідь.

У той же час слід враховувати, що відомча Інструкція вимагає направлення експерту усіх деталей (частин, уламків) вибухового пристрою (боєприпасів), знайдених на місці події. У випадку експертного провадження в межах розслідування воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням ракетної зброї РФ, завдання експерта полягає у тому, що, оперуючи певними деталями ракети, він повинен спробувати ідентифікувати цю ракету.

Якщо вести мову про визначення типу ракети, то, як правило, його поділяють за траєкторією польоту ракети: 1) балістичні; 2) крилаті (аеродинамічні); 3) аеробалістичні.

Клас ракети визначається їхньою стартовою платформою і ціллю ураження, як то: 1) «земля-земля»; 2) «земля (поверхня)-повітря»; 3) «повітря-земля»; 4) «повітря-повітря»; 5) «повітря-море (корабель)»; 6) «море-море»; 7) «море-земля».

За характером вирішуваних завдань та дальності дії ракети класифікують на такі види: 1) тактичної дальності (до 300 км); 2) оперативно-тактичної дальності (до 500 км); 3) оперативної (малої) дальності (до 1000 км); 4) стратегічної (середньої) дальності (1000-5500 км); 6) міжконтинентальної (великої) дальності (понад 5500 км).

Певна модифікація та сімейство (модель) ракети має визначатися за даними виробника або ж по кодифікації НАТО (The NATO Codification System, NCS).

Наприклад, за уламками (рис. 1) була ідентифікована крилата ракета ЗМ-14

середньої дальності сімейства «Калібр» класу «море-земля» (по кодифікації НАТО – SS-N-30 «Sizzler»), розроблена в ОКБ-8 (НПО «Новатор») та модифікована для ураження наземних цілей.

Рис. 1. Уламок крилатої ракети 3М-14 сімейства «Калібр»

Дослідження ракетної зброї, як правило, потребує проведення комплексної судової експертизи. Головою експертної комісії у таких випадках призначається особа, атестована як судовий експерт з експертизи зброї та слідів її використання [5].

Тож проведення експертних проваджень подібного виду у воєнний та післявоєнний періоди вимагає відповідних доповнень до згаданої вище Інструкції щодо об'єктів, завдань та переліку орієнтовних питань вибухово-технічної експертизи, які б враховували необхідність ідентифікації ракет за їх неушкодженими та/чи ушкодженими (зруйнованими) деталями (уламками). Останній термін вживається в наказі Міністерства оборони України відносно сторонніх предметів, які не виконують ніякої експлуатаційної функції та потенційно можуть створювати небезпеку [7].

Окремо слід розглядати й інші процесуальні та криміналістичні функції судової вибухово-технічної експертизи, спрямовані на: зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізацію, технологічну переробку, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження; вилучення, облік, зберігання та передачу речових доказів у кримінальних справах та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду; організацію функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС тощо.

Список використаних джерел

1. Зеленський сказав, скільки ракет РФ вже випустила по Україні від початку вторгнення (20.08.2023). URL: https://gazeta.ua/articles/np/_zelenskij-

[skazav-skilki-raket-uf-vzhe-vipustila-po-ukrayini-vid-pochatku-vtorgnennya/1154856](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/skazav-skilki-raket-uf-vzhe-vipustila-po-ukrayini-vid-pochatku-vtorgnennya/1154856)

(дата звернення: 03.09.2023).

2. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Міжнародний документ від 16 травня 2005 р. (ратифіковано з заявами і застереженнями Законом України № 2698-VI від 17 листопада 2010 р.) *Офіційний вісник України*. 2011. № 41 / № 95. 2010. Ст. 3374 / Ст. 1705.

3. Резнікова О. О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України (08.09.2022 р.). URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-analiz-bezpekovo-ho-seredovyshcha-ukrayiny> (дата звернення: 03.09.2023).

4. Про затвердження Інструкції про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 серпня 2019 р. № 691. *Офіційний вісник України*. 2019. № 80. Ст. 2753.

5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

6. Про затвердження Інструкції з категорювання ракетно-артилерійського озброєння : наказ Міністерства оборони України від 4 січня 2019 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004322-19#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

7. Про затвердження Інструкції з експлуатації аеродромів державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 1 липня 2013 р. № 441 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 23 вересня 2020 р. № 348). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-13#Text> (дата звернення: 03.09.2023).

Кріцак Іван,
старший науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем досудового
розслідування Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙНИХ НАУКОВО- ДОСЛІДНИХ ЦЕНТРІВ/ЛАБОРАТОРІЙ У ПРАКТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Кажуть, коли Бог творив світ, він спочатку створив митця – письменника, художника, музиканта. Людина, затьмарена гріхом, не здатна побачити красу, одухотвореність всього оточуючого. І лише особистості, які вистраждали відповідний талант потом і кров'ю, здатні втілити все напрацьоване на папері, у творчості. Це можна сказати про будь-яку професію, в якій вдалось досягти неабияких успіхів/професіоналізму, ставши народним професором своєї справи. По суті, всяка людська діяльність у нинішньому ХХІ столітті потребує того, щоб на неї поглянув кримінолог. Відповідний аналіз ситуації та багатьох суспільних станів здатен відібрати найбільш основне/доцільне/необхідне/раціональне, що використовуватиметься багатьма у повсякденній/професійній діяльності. Споконвіків триває боротьба добра і зла. І бачити/жити/тонко відчувати, чим живе зло/кримінал/криміногенне/злочинне, дається лише тому, хто обирає професію кримінолога у якості основної прерогативи подальшої діяльності.

Виходячи із загальних дискусійних питань кримінології, виступів на конференціях, захистах дисертаційних досліджень видатних професорів, представників кримінологічної та кримінально-правової науки, слід погодитись з позицією вчених, що кримінологія є «сигналізуючою» наукою, тобто такою, яка порушує ті чи інші важливі теми/проблеми, що стосуються криміногенного потенціалу суспільства із найдавніших часів/з урахуванням всієї системи криміналу/криміногенної обстановки нинішнього дня.

Залежно від завдань і функцій кримінології, у межах метафізичного/трансцендентного/кримінотеологічного їй слід вирішувати широкий спектр/комплекс питань/завдань, пов'язаних з гріховним помислом, чим вдасться акумулювати великі масиви/конгломерат зі сфери всього високодуховного/релігійного життя багатьох особистостей від початку існування світу. З іншого боку, перед кримінологією постають питання всього суспільно шкідливого, усіляких збудників агресивних станів чи байдужості, що продукує більший негатив та переходить межу суспільно-небезпечного/злочинного у загальноприйнятому розумінні.

Кримінологію загалом можна поділити на дві складові: теоретичну частину і її практичну складову/сторону. Слід відзначити, що наука про злочинність у

результаті багатьох наукових пошуків сприяє виробленню насамперед кримінально-правової та кримінологічної політики держави/багатьох інших різновидів політик, а також сприяє якісному конструюванню нормативно-правового матеріалу, що виражається у прийнятті різного роду стратегій, планів, інструкцій, розпоряджень, рішень, доктрин, всього масиву законодавства країни. Постійний моніторинг/аналітика найрізноманітніших сфер суспільного життя неодмінно дасть свої результати. Провідні країни світу вже давно визначились, що майбутнє держави – за наукою/науково-дослідними інноваційними центрами.

Виникає конструктивне зауваження, що сьогодні досить мало осіб, вчених-кримінологів, які хоча б один раз побували у місцях позбавлення волі та комплексно займались би вивченням кримінологічного портрету особистості злочинця, – того, що відбуває покарання зараз, а також усіх тих, хто вийшов із місць позбавлення волі. На кожному з цих етапів відбувається трансформація особистості, та можна почерпнути безцінний матеріал для здійснення наукових досліджень. Звідси, важливим є визначення потенційного злочинного шляху із дитячих років та подальші рівні соціалізації/ресоціалізації чи знову рецидивного злочинного майбутнього.

За таких умов виникає необхідність комплексно вивчити злочинний елемент, вивчити його порухи свідомісного/духовного/невидимого, а головне – де приховані причини злочинного діяння. Неодмінно такі наукові праці мали б практичну складову/підґрунтя, адже вивчається постать/особа/особистість злочинця. Цим самим предмет кримінології був би більш практичним/предметним, аніж його сьогоднішня картина. Йдеться насамперед про живе спілкування з особистістю засудженого за принципом «краще один раз побачити, аніж сто разів почути». Очевидно, такі практичні міркування й були прерогативою розвитку кримінологічної науки з початку її створення в недалекому історичному минулому. Сьогодні її спектр досліджень у рамках міждисциплінарності/наукометрії суттєво розширений, що можна сказати й про предметні межі кримінології, коли в результаті чуттєвого/емоційного вдається відшукати матеріал, який неодмінно буде корисним у рамках багатьох наукових досліджень. Можливо це й правильно, адже спілкуючись з особистістю засудженого в якості кримінолога, слід мати глибинні пізнання з найрізноманітніших сфер людської діяльності. За таких умов, як розмірковування, постає важливе питання формування особистості кримінолога у наступних іпостасях: кримінолог-енциклопедист, кримінолог-аналітик, кримінолог-статист, кримінолог-практик, вчений у галузі кримінології. Не виключено, що одна особистість здатна поєднувати/вмістити в собі усі ці характеристики. Наприклад, вчений у галузі кримінології, який формує уми студентських/курсантських колективів, майбутніх правоохоронців чи впливає на світогляд академічної спільноти, однак не має справи зі злочинним елементом, а з іншого – можна говорити про кримінолога-практика, який щодня виконує ту чи іншу місію соціального служіння/спілкування/перевиховання у місцях позбавлення волі, бере участь у багатьох аналітичних дискусіях, поряд зі щоденним практичним досвідом займається постійним написанням аналітичних доповідей, рекомендацій

до законодавчих актів тощо. У такому разі остання прерогатива безперечно надає більше шансів зватися кримінологом у справжньому сенсі цього слова. Така градація і розподіл не ідеальні, однак вони хоча б трохи повинні пролити світло на теоретичну і практичну кримінологію, інакше єдина наука у світі про злочинність позбавляється відповідної практичної сутності. У цьому ключі метафізичне/трансцендентне знання, поєднане з високими станами практичної духовності, може дати хороші результати. Однак, все ж таки, відстоюємо універсальний підхід до вченого кримінолога: він повинен мати справу з якісним бар'єром всього того, що передує «суспільно небезпечному», з особливою заглибленістю у межі, яку переступила людина/неповнолітній/дитина та в силу тих чи інших ситуацій/станів потрапила до місць позбавлення волі, а також це, безперечно, стани покаяння, виправлення і перевиховання, на яких слід особливо акцентувати увагу. Тобто рівень високодуховного життя кримінолога повинен бути настільки великим, щоб відбулась справжня переміна до благочестивості.

Кримінологія повинна прагнути до практичної складової, інакше існує вірогідність перейти до рівнів профанації науки. Лише практика, до якої, до речі, віднесемо й читання лекцій на високому інтелектуальному рівні з проведенням відповідних мисленнєвих операцій та простотою/доступністю/зрозумілістю/логічністю викладення наукового матеріалу, що може відшліфувати/відточити справжню сутність і значення кримінологічного знання, в основу якого закладаються висловлювання правди, максимально наближених до Істини, зрозумілі для всіх речі, які спонукатимуть до освоєння значних масивів матеріалу. У міру обізнаності та зростання інтелектуальних рівнів вченого пошуковий матеріал та рівень осмислення/аналітики буде суттєво відрізнятися, що є закономірним процесом/явищем. У такому разі можна говорити про створення відповідних енциклопедичних курсів з кримінології, які могли би стати основою для викладання на різного роду рівнях/площадках, аж до Оксфорду і Гарварду. В цьому контексті слід згадати й про широкий спектр пропозицій та напрацювань/посильний внесок професора ХНУВС Ю. В. Орлова у розвиток кримінологічної експертизи у нашій державі, що має практичну цінність/складову. Кримінологія як наука про злочинність повинна взяти прогресивні/випробувані на практиці методики із соціології, психології, релігії, багатьох інших наук.

Наприклад, нами досить часто здійснювались виїзди з читанням лекцій та благодійницькою допомогою до установ, де відбувають покарання неповнолітні засуджені, в окремих областях нашої держави. Особливі враження справляє Курязька виховна колонія ім. А. С. Макаренка (м. Харків), яка, до речі, знаходиться на території колишнього древнього Преображенського монастиря. Відразу ж виникають міркування: можливо, видатному вихователю світового рівня, методики якого використовують провідні країни світу, вдалось досягти небувалих успіхів через особливо намолену атмосферу святого місця. Благі наміри у святому місці неодмінно мають властивість перероджуватись та втілюватись в життя. Так, слідуючи древньому принципу – «в больнице лежащих,

в темнице сидящих» треба провідати, заслугове на особливу увагу вислів: «Бідний милостиною багатого «пытається»/харчується, а багатий молитвою бідного спасається». «Бо Я голодував був і ви нагодували Мене, прагнув і ви напоїли Мене, мандрівником Я був і Мене прийняли ви. Був нагий і Мене зодягли ви, слабував і Мене ви відвідали, у в'язниці Я був і прийшли ви до Мене», «Взалка́хся бо, и да́сте Ми́ ясти: возжада́хся, и напо́йте Мя: страна́ень бѣхъ, и введе́сте Мене: на́гъ, и одѣ́ясте Мя: бо́лень, и посѣ́тите Мене: въ темни́цѣ бѣхъ, и при́идо́сте ко Мнѣ́» (Мф.25:35-36). «Поправді кажу вам: що лише вчинили ви одному з найменших братів Моїх цих, те Мені ви вчинили», «Амінь глаголю вамъ, поне́же сотвори́сте еди́ному си́хъ бра́тій Мои́хъ ме́ншихъ, Мнѣ́ сотвори́сте» (Мф.25:40).

На одній із лекцій разом з представниками органів управління юстиції до нас прозвучало запитання від одного з неповнолітніх засуджених, чи читали ми про Аль Капоне. А також прозвучали слова: «Кто не сидел, тот не мужик». На що ми одразу ж відповіли: раніше було так, що той хто не служив у війську, той не мужчина. Прозвучала інша репліка, щоб ходити у спортзал. Звідси зав'язалась понад півторагодинна лекція із застосуванням широкого спектру/масиву правових знань та крилатих висловів видатних/високодуховних особистостей, які досягли небувалих успіхів/святості, чим, все ж, вдалось вплинути на свідомість неповнолітніх засуджених та отримати запрошення на майбутні зустрічі. Нами було зауважено, що подібна робота зі сторони правоохоронних органів, Церкви проводиться не достатньою мірою, такі зустрічі є одиничними. А можливо, коли людина відбуває покарання, це якраз і найбільш сприятлива/благородна атмосфера для того, щоб донести людям/засудженим ту чи іншу інформацію, і не виключено, що вона може бути дієвою за тих чи інших обставин. Як свідчить практика/життєвий досвід, особи, які відбували покарання у місцях позбавлення волі, у скорому часі знову туди потрапляють, значить відповідна профілактична робота проводиться неналежним чином. Більшість суддів, прокурорів, слідчих ніколи не були у місцях позбавлення волі, а треба подивитись у очі засудженому, бачити дієвість закону на долях людей. Така робота повинна проводитися. Тому практика дає безперечно життєдайну/живоносну силу науці. Як писав німецький поет Гете: «Суха, мій друг, теорія навкруг, а дерево життя вічнозелене!» Ось часто, здавалось би, ми отримуємо суху теорію кримінології, яка неодмінно буде живою у лекціях, тренінгах, нових аналітичних дискусіях, соціальних експериментах, якщо до цього причетний професіонал. Водночас слід усіляко відсікати усе зайве і в ранг подібних заходів виносити найбільш основне/важливе/необхідне.

З цих переконань, вчений у галузі кримінології, якщо хоче звати себе кримінологом у аспекті практика/аналітика з надання прогресивних рекомендацій суспільству/засудженому він повинен бути присутнім у медіасередовищі 24×7, зі створенням відповідних кримінологічних дописів у соціальних мережах, ютуб-каналах тощо. Написання наукової праці не достатньо. Сьогоднішня інформація/різного роду дослідження потребує негайного «вкидання» у маси, інакше вона вже завтра застаріла і не така актуальна. Майбутнє держави за

наукою, щоденними креативними ідеями, які активно підхоплюються медіа, соціальними/громадськими активістами, державно-політичними діячами. Тобто кримінолог – це не статист, адже абсолютна більшість статистичних даних не відображає реальної картини злочинності, її тенденцій та прерогатив, латентності. В цьому аспекті кримінолог повинен бути практиком, який мислить як реалізувати втілити напрацювання у дію, як взяти участь у тому чи іншому експерименті, виїзді мобільної групи в якості кримінолога-аналітика, енциклопедиста, з високим знанням високодуховного життя.

Попри те, що нинішня заступниця міністра оборони України Ганна Маляр тривалий час була медіакримінологом нашої держави і, можливо, її позиції не завжди співпадали з кримінологічною доктриною, однак вона зробила посильний внесок у популяризацію професії кримінолога/кримінології на загальнодержавному рівні саме через медіапростір. Лише поодинокі висловлювання у ЗМІ вчених у галузі кримінології, кримінального права дають можливість побачити кругозір, рівень інтелектуального та правового мислення/осмислення тієї чи іншої проблеми. Справді, краще один раз побачити, аніж сто разів почути. «Заговори, щоб я тебе побачив», – наголошує Сократ. Величезний інтелектуальний потенціал вченого у галузі кримінології, професора, члена-кореспондента НАПрНУ В. В. Голіни. Його конструктивна критика здатна сформувати когорту кращих науковців та практиків нашої держави. Цим самим харківська юридична школа завжди славилась тим, що давала широку плеяду справжніх мислителів, і лише той відчує/зрозуміє, що таке юриспруденція, хто мав справу з харківськими юристами, рівнем їхнього інтелектуального розвитку/спілкування, відстоюванням Істини.

Водночас важко погодитись з провідними вченими нашої держави в тому, що інші/допоміжні науки кримінально-правового блоку повинні виробляти питання практики, а кримінологія, як уже зазначалося, є «сигналізуючою» наукою. Так, з наших міркувань, кримінологія, подібно як теорія держави і права, повинна стати «матір'ю наук» кримінально-правового блоку/циклу, і для цього ще слід докласти багато зусиль, однак не можна нівелювати її практичну цінність/складову. Як уже говорилося, у кримінології надзвичайно широкий спектр/діапазон/арсенал взаємодії з практиками. Насамперед, через створення кримінологічних науково-дослідних інноваційних центрів/лабораторій на місцях/у практичних підрозділах, правоохоронних органах: поліція, прокуратура, суд, інші органи державної влади. Спілкуючись із провідними суддями нашої держави, така ідея ними вже давно відстоюється, адже величезний масив напрацювань та неоціненого досвіду йде/відходить разом з людиною/професіоналом, яка звільняється з правоохоронних структур, інших державних органів нашої держави. І слід усіляко відстоювати позицію створення таких центрів на усіх можливих рівнях.

Ідея Ч. Ломбразо, яка сьогодні знайшла своє застосування у Китаї через винайдення програми, яка сканує обличчя та встановлює потенційних злочинців, – це добре. Справді, метод штучного інтелекту змінює світ. Знаменита історія про арешт серійної вбивці, вчительки початкових класів Лао Жунчжі, є доказом

сказаному. А як же стосовно критики знаменитої теорії еґеніки, саме пам'яті про образ Божий в людині, яка не винувата, що народилася з тими чи іншими рисами обличчя. «І сказав Бог: Сотворімо людину за образом Нашим, і за подобою Нашою», «И рече́ Богъ: сотворимъ человѣка по образу Нашему и по подобію» (Бут.1:26). Можливо, покаяння людини та особливості виховання у тому чи іншому середовищі, навіть якщо й були певні особливості/схильності до вчинення/скоєння злого – нівелюються. Тому, з нашого боку, ломбразівська теорія, як і дарвіністське вчення про походження людини, потребує засудження з позицій божественного/високодуховного/ціннісного/аксіологічного, при безперечних позитивах віднайдення правопорушників/злочинців за рисами обличчя, сітківкою ока тощо. На жаль, нинішня тотальна соціально-мережева реальність зумовлена ще більшим втручанням/загрозами у сферу свідомісного в людині, що викликає особливу стурбованість.

Серед окремих практичних рекомендацій можна назвати формування/написання кримінологічної характеристики особи злочинця при направленні кримінального провадження до суду, у міру можливості/інтелектуальних знань слідчого, що суттєво/значно зближить теорію з практикою та сприятиме прогресивному розвитку науки. Таким чином, коли кримінолог безпосередньо працює у практичних підрозділах на рівні з психологом, спеціалістом у галузі прав людини і надає відповідні рекомендації, проводить аналітику, володіє оперативною ситуацією у регіоні/місті/мегаполісі, державі, чітко усвідомлює тенденції/процеси протікання злочинності світових рівнів і через громадянське суспільство, представників громадських формувань, громадських правозахисних організації, а головне посадових осіб, державних органів, то, й справді, такою посильною працею кримінолога розплющуються очі на вирішення багатьох проблем суспільства. Можливо саме на практиці виникає чимало важливих питань, які будуть корисними для теорії.

Повертаючись до згаданого нами прикладу спілкування із неповнолітніми засудженими, такий хід думок заставляє проводити справжню логічну/емоційно-духовно-інтелектуальну словесну операцію через спілкування/бесіду у виді лекцій на різного роду майданчиках/платформах, щоб розкрити широкий спектр/діапазон питань і зруйнувати стереотипи дитини, неповнолітнього злочинця, а головне – працювати з дитиною з дитячих садочків. Це пріоритетне завдання й кримінологів. Тому кримінолог-практик, як і психолог, повинен тісно взаємодіяти із особистістю неповнолітнього засудженого. Подібно як слідчий проводить допит, так і кримінолог повинен забезпечувати відповідні передумови до нормальної соціалізації та ресоціалізації засуджених. Фактично така робота сьогодні не проводиться, і її взяли на себе протестантські течії, які, до речі, є частими гостями в установах виконання покарань. Нормальне функціонування кримінологічного центру на рівні області, з необхідною/бажаною взаємодією з усіма органами державної влади та громадськістю, принесе неодмінну користь. Тому поряд із Храмом та священником, який повинен діяти в установах виконання покарань, поряд зі школою, щоб підвищити духовно-культурне та моральне виховання молоді у нашій країні, повинна запрацювати професія кримінолога-

практика, який трудиться над щоденним втіленням напрацювань у життя/повсякденну реальність. З відповідною роботою можуть добре впоратись вчені у галузі кримінології, усі, хто зацікавився вивченням/ проведенням досліджень у межах даної науки. Принаймні, треба/слід спробувати бути частішим гостем в установах відбування покарань, усіляко підтримувати особистість неповнолітнього засудженого. Держава повинна передбачити відповідні програми, статті фінансування, залучення кращих фахівців у галузі кримінології до подібних завдань.

В якості практичного анонсу, нещодавно МВС оголосило новий набір до підрозділів соціального захисту ветеранів.

Основні вимоги:

- досвід у військовій або правоохоронній сфері;
- розуміння соціально важливих питань, пов'язаних із захисниками нашої держави, зокрема тих, які побували або перебувають в полоні, зниклих безвісти.

Пропозиція особливо актуальна для учасників бойових дій, членів їхніх сімей, колишніх військових та поліцейських, які повернулись з полону або отримали поранення.

Наявність інвалідності не є перешкодою для працевлаштування!

Перевагою стане:

- вмотивованість і бажання допомагати;
- самовідданість та людиноцентризм;
- грамотна усна та письмова українська мова;
- вища освіта (не нижче ступеня бакалавра);
- вміння налагодити робочі процеси в умовах багатозадачності;
- здатність аналізувати та структурувати інформацію;
- уміння визначати пріоритети в роботі.

З огляду на це нами в якості пропозиції пропонується наступна ініціатива:

МВС оголошує набір талановитих дослідників з бажанням втілювати теорію на практиці в підрозділах, які створюються на регіональних рівнях ГУНП, а саме: кримінологічних науково-дослідних інноваційних центрах з вивчення проблем зла/злочинності в державі та світі, негативних тенденцій їхнього поширення.

Саме поліцейстика через кримінологічну складову повинна дати відповіді на багато запитань, які пов'язані з полісом/містом/мегаполісом (на відповідному законодавчому рівні слід прописати усіляку допомогу таким центрам та заохочення найрізноманітніших органів держави до їхнього створення у кожній галузі).

Оскільки лєвова частка стабільності внутрішнього фронту держави покладена на поліцейські структури, у рамках підтримки міжнародних партнерів започатковуються створення відповідних центрів при ГУНП.

Основні завдання:

- виявлення ситуації на місцях, криміногенних проявів, латентності правопорушень та висвітлення такої інформації через журналістський корпус у

ЗМІ, вчасна організація взаємодії у подоланні, правоохоронному присканні/викоріненні багатьох негативних проявів злочинності;

- об'єднання спільних зусиль громади та держави з метою зміни ситуації на краще там, де це можливо;

- організація спільних благодійних заходів щодо допомоги немічним, потребуючим (наприклад, акція «Твори Добро»). Кожна субота оголошується днем благодійності, коли у міру своїх сил і можливостей треба проявити таланти, можливості, які здобув, з обов'язковим висвітленням у ЗМІ;

- написання наукових статей, проведення науково-практичних інтерв'ювань з найрізноманітнішими особистостями та висвітлення актуальних проблем сьогодення та майбутнього;

- налагодження тісної співпраці з громадою, інститутами громадянського суспільства.

Основні вимоги:

- досвід наукової аналітичної роботи з постійним моніторингом найрізноманітніших сфер суспільної життєдіяльності 24×7;

- безперервна взаємодія з практиками та ЗВО, з винайденням креативних ідей взаємодії теорії та практики;

- розуміння соціально важливої місії кожного із захисту Батьківщини.

Пропозиція особливо актуальна для молоді, яка має наукові досягнення у тій чи іншій галузі, аналітиків різних рівнів, які здатні зосередитись на різносторонніх проблемах зла/злочинності як явища і суспільного процесу.

Перевагою стане:

- мотивованість і бажання допомогти спільними зусиллями подолати зло, яке діє/поширюється у суспільстві;

- допомога правоохоронним органам у вирішенні багатьох питань практики та дієвої взаємодії всіх державних органів та інститутів громадянського суспільства;

- самовідданість та людиноцентризм, налаштованість на аксіологічну/ціннісну складову в роботі поліцейського/правоохоронця;

- грамотна усна та письмова взаємодія на найрізноманітніших рівнях;

- вища освіта (не нижче ступеня бакалавра);

- вміння налагодити робочі процеси в умовах багатозадачності;

- здатність аналізувати та структурувати інформацію;

- уміння визначати пріоритети в роботі.

Мицька Олександр,
начальник кафедри правової та спеціальної
підготовки Територіально відокремленого
відділення «Кам'янська філія Академії
Державної пенітенціарної служби»,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ АСПЕКТИ УТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ В УКРАЇНІ

З початком гібридної війни у 2014 році, а згодом, після повномасштабного вторгнення ще більше набуло актуальності питання утримання військовополонених.

З початком бойових дій на території України державна влада створила табір «Захід -1» для утримання військовополонених. Країна, що взяла осіб в полон, які претендують на статус військовополонених, бере на себе зобов'язання, визначені міжнародним правом за поводження з ними та несе відповідальність за їх утримання. Табір військовополонених безпосередньо підпорядковується відповідальному офіцеру, який входить до складу регулярних збройних сил держави, що тримає в полоні.

Перебуваючи в таборі, користуючись міжнародним захистом, військовополоненим гарантуються всі фундаментальні права та свободи, якими володіють люди всього світу.

На теперішній час у наукових колах точаться дискусії щодо правового статусу військовополонених, проблем їх утримання та поводження з ними.

Соціально зумовленим було створення дільниць та табору для тримання військовополонених, які функціонують в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, практично на території кожної області. Доцільність такого створення на наше переконання полягає в наступному:

- по-перше, інтернуванні військовополонених;
- по-друге, зручності переміщення затриманих осіб з лінії бойового зіткнення до дільниць для тримання військовополонених;
- по-третє, здійсненні фільтрації затриманих осіб, що полягає в з'ясуванні обставин потрапляння у полон;
- по-четверте, набутті статусу військовополоненого з подальшим переміщенням до табору;
- по-п'яте, при здійсненні транзитного етапування до табору.

Відносно табору необхідно зазначити, хоча він і створений на теренах колишньої в'язниці та візуально схожий на виправну колонію, правова природа цієї інституції в момент утримання військовополонених діаметрально протилежна режиму установи виконання покарань. Досліджуючи історію військовополонених, Н. Калкутіна зазначає, що табори для військовополонених не входили до радянської пенітенціарної системи, хоча в деякій мірі виконували окремі функції

останньої [1, с. 49]. Вітчизняний вчений М. Савва вказує, що військовополонених заборонено утримувати в тюремних умовах, за єдиним винятком, якщо в'язничний режим потрібен, щоб забезпечувати безпеку самих військовополонених.

Підтримуючи думку вчених, можна сказати, що утримання військовополонених, засуджених до кримінального покарання, в таборі є не допустимими. Для такої категорії засуджених осіб, на наше переконання, має бути створена окрема установа виконання покарань.

Розкриваючи зміст полону, необхідно зазначити, що це тимчасова ізоляція від зовнішнього світу осіб, які брали участь у міжнародному збройному конфлікті.

Під військовим полонем розуміється обмеження свободи осіб, які брали участь у воєнних діях. Таке обмеження застосовується з єдиною метою – запобігання їхній подальшій участі в бойових діях, і не є покаранням [2]. Таким чином виходить, що військовополонені за своїм статусом – це особи, які обмежені, а не позбавлені волі.

Досліджуючи поводження з військовополоненими та порядок їх тримання, професор А. Степанюк задається питанням: якщо полон – це тимчасове обмеження волі, то чому військовополонені мають знаходитися у місцях позбавлення волі, ізолювані у виправних колоніях чи слідчих ізоляторах, тобто у кримінально-виконавчих установах закритого типу, де ізолювані, позбавлені волі, адже Женевська конвенція не дозволяє тримати даних осіб в умовах ізоляції, виключає розміщення військовополонених у в'язницях? Проаналізувавши діючі нормативно-правові акти щодо утримання та поводження з військовополоненими, він дає відповідь. Виходить, що порядок тримання військовополонених в Україні не зовсім відповідає основоположним засадам Женевської конвенції в питанні стосовно розміщення військовополонених [3, с. 136].

Аналізуючи твердження вченого, ми можемо лише частково погодитись з ним. Справа в тому, що обмеження волі нормативно закріплено в чинному Кримінальному кодексі України і є видом кримінального покарання, тим самим його не коректно використовувати до військовополонених, які просто ізолювані від суспільства. Ще можна додати, що потрапляючи в табір, військовополонені не можуть в повному обсязі реалізувати свої права і свободи. Цей ліміт залежить від їх ізоляції.

Схожість та відмінність утримання ув'язнених засуджених та військовополонених. Спільною рисою в їх утриманні є те, що всі вищеперелічені категорії осіб знаходяться в місцях несвободи.

Якщо порівнювати установи виконання покарань (УВП)/СІЗО з таборами та виправними колоніями, то слід вказати наступне: всі особи, які утримуються в УВП, розміщуються покамерно, навіть ті особи, які затримані на лінії бойового зіткнення та претендують на статус військовополонених, і поміщуються в дільниці для утримання військовополонених, окрім засуджених для робіт з господарського обслуговування, які утримуються в звичайних жилих приміщеннях.

Щодо утримання та поводження з особами, які затримані на лінії бойового зіткнення та претендують на статус військовополонених і поміщуються в дільниці для утримання військовополонених. Перебуваючи в дільниці УВП або СІЗО, якщо при здійсненні перевірки з'ясується, що ця особа скоїла злочинне діяння, відносно неї порушено кримінальне провадження, на нашу думку, ця особа втрачає статус військовополоненого та повинна набути статус ув'язненого. Схожими умовами тримання є утримання військовополонених у таборах і засуджених у виправних колоніях – ці особи утримуються в гуртожитках. Якщо відносно військовополоненого буде винесено судом обвинувальний вирок, він повинен набути статусу засудженого.

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що у зазначених осіб правовий статус різниться. В деяких випадках військовополонені, діяння яких будуть викриті компетентними правоохоронними органами, втрачають свій статус та можуть набути статусу ув'язненого, а у разі доведення його провини в суді – засудженого.

Список використаних джерел

1. Калкутіна Н. В. Участь військовополонених Німеччини та її союзників у повоєнній відбудові південної України (1944–1950 рр.) : дис. ... кад. іст. наук : 07.00.01/ Нац. ун-т ім В.О. Сухомлинського Миколаїв, 2015. 298 с.
2. Про Правила поводження з військовополоненими – частина друга. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/12/23/pro-pravyla-povodzhennya-z-vijskovopolonenymy-chastyna-druga/> (дата звернення: 16.09.2023).
3. Степанюк А. Х. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими та порядок тримання : *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених* : мат. Міжвід. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2022 р.) / [редкол. : С. С. Чернявський, Є. Ю. Бараш, В. В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 199 с.

Пузіков Дмитро,
 провідний науковий співробітник
 відділу інновацій та стратегій розвитку освіти
 Інституту педагогіки НАПН України,
 кандидат педагогічних наук, доцент

ЗГУРТОВАНІСТЬ КЛАСІВ ЗАКЛАДІВ СИСТЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАН, ЗАГРОЗИ, НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Клас – це учнівський колектив сталого складу в початковій школі, гімназії і ліцеї, що охоплює учнів одного року навчання, «орієнтовно одного віку та рівня освітньої підготовки» [1, с. 399]. Згуртованість – це одна з найважливіших характеристик такого учнівського колективу, що проявляється в його цілісності (об'єднаності заради досягнення освітньої мети, спираючись на яку вчитель організовує й здійснює освітній процес із класом), організованості (планованості освітньої взаємодії, налагодженості та узгодженості дій, вчинків представників учнівства в освітньому процесі), дисциплінованості (дотримання розпорядку й розкладу, усвідомленому й сумлінному виконанню представниками учнівства своїх освітніх обов'язків).

На жаль, війна негативно позначилася на згуртованості частини класів вітчизняних шкіл. Виникло негативне явище, яке ми можемо назвати фрагментацією окремих класів (поступове роз'єднання освітніх, інформаційних і соціально-психологічних зв'язків у класі (групі учнів), що проявляється в послабленні його цілісності й організованості, дисципліни, відособленні учнів і виокремленні підгруп). Таке явище має об'єктивні передумови, головною з яких є повномасштабна російська агресія, війна, розв'язана рф проти України, що спричинила ряд похідних причин, а саме: тимчасову внутрішню й зовнішню міграцію населення (у т. ч. сімей/матерів із дітьми шкільного віку), порушення системи звичних соціальних зв'язків цих учнів; вимушене навчання окремих учнів у школах інших населених пунктів України, закордонних школах; перехід частини учнів, родини яких не залишили місце проживання на дистанційне навчання через терористичні ракетні й дроніві атаки, артилерійські обстріли території України, що регулярно здійснює рф; тобто перехід шкіл до змішаної форми навчання.

Фрагментація окремих класів породжує негативні наслідки для всієї вітчизняної системи загальної середньої освіти, а саме:

зменшення можливостей шкільної соціалізації, соціального виховання учнівства в українській школі;

зменшення організованості й керованості освітнього процесу «зростання ентропії», учительству складніше залучити учнівство до освітнього процесу, важче «спертися» на нього;

зростання навантаження на вчительство («вчитель більше вчить, а учень

менше вчиться»);

розхитування засадничих принципів класно-урочної системи навчання, отже, загроза зменшення якості освіти, яку вона мусить забезпечити;

загроза перетворення вимушеної академічної мобільності учнівства на свідому, у т. ч. для вступників вишів.

Провина за виникнення цих передумов фрагментації класів та їхні негативні наслідки лежить не на українському вчительстві, українській школі, системі освіти України, а на агресорів – рф, московитах.

Відповідальність учительства й школи – активувати освітні й соціально-психологічні «запобіжники» фрагментації, процес дефрагментації.

Дефрагментація – це процес, що є зворотним фрагментації, забезпечує зростання згуртованості, організованості, дисциплінованості класу в ході змішаного й очного навчання в умовах війни задля Перемоги – досягнення освітньої мети, необхідних освітніх результатів.

Можна виділити конкретні передумови дефрагментації класів, а саме:

знання вчителькою/учителем особливостей учнівства конкретного класу;

розуміння і використання психологічних і соціально-психологічних закономірностей змішаної організації освітнього процесу;

володіння інструментарієм сучасної педагогіки, методикою свого предмета, інформаційно-комунікаційними технологіями в освіті (апаратними й програмними засобами) [2, с. 17].

Можна також виокремити конкретні засоби дефрагментації класу, а саме:

індивідуальні завдання (наприклад, на порівняння вивчення певних ключових тем і розділів у зарубіжній і вітчизняній школі з подальшим повідомленням класу/презентацією);

парна робота (учень із закордонної школи і учень, що вчиться офлайн; учень, що вчиться онлайн і онлайн, у т. ч. завдання на взаємо- і самооцінювання);

групова робота (учнівські проєкти, наприклад, газета або інше медіа класу, віртуальні екскурсії);

позакласна й позашкільна робота (у координації зі змістом навчання);

«представництво/амбасадорство» ученицею/учнем вітчизняної школи в зарубіжній школі.

Варто вказати на основні орієнтири для вибору вчителькою/учителем засобів дефрагментації класу:

освітній статус учениці/учня (офлайн, онлайн, навчається в іншій українській/іноземній школі);

вікові та освітні особливості учнівства;

досягнутий рівень розвитку ключових компетентностей і наскрізних умінь учнівства;

освітня галузь/предмет/курс/тема/зміст навчального матеріалу;

інтереси й можливості вчительки/вчителя;

технічні можливості школи та учнівства;

бюджет часу.

Однак учителька/учитель мають обов'язково розробити і надати учнівству:

дорожню карту або інструкцію/алгоритм/правила виконання завдань.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; головний редактор В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

2. Загальна середня освіта України в умовах воєнного стану та відбудови / методичний порадник науковців Інституту педагогіки НАПН України до початку нового навчального року : методичні рекомендації / За заг. ред. Олега Топузова, Тетяни Заскіної : Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 296 с.

Свиридюк Наталія,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9772-1119>

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛІСОВИМ ГОСПОДАРСТВОМ В УКРАЇНІ

Якісно новий рівень управління лісовим господарством держави вимагає належного рівня менеджменту усіх суб'єктів галузі. Реальності нашого часу диктують необхідність у менеджменту державного управління нового рівня мислення, зокрема адекватного сприйняття ризику й можливості його використання, так як він є істотним компонентом аналізу майбутнього [1; 2].

В умовах невизначеності ризик-орієнтований підхід в управлінні є найбільш адекватним інструментом аналізу та менеджменту, саме тому започатковано здійснення системного дослідження проблематики сфери лісового господарства в Україні, прогалини, колізії тощо. З цією метою на основі ризик-орієнтованого підходу проведено аналіз стратегічного характеру [3].

Наразі, на основі ризику було оцінено 102 індикатора, що широким спектром відображають інституційні спроможності у сфері лісового господарства (рис. 1).

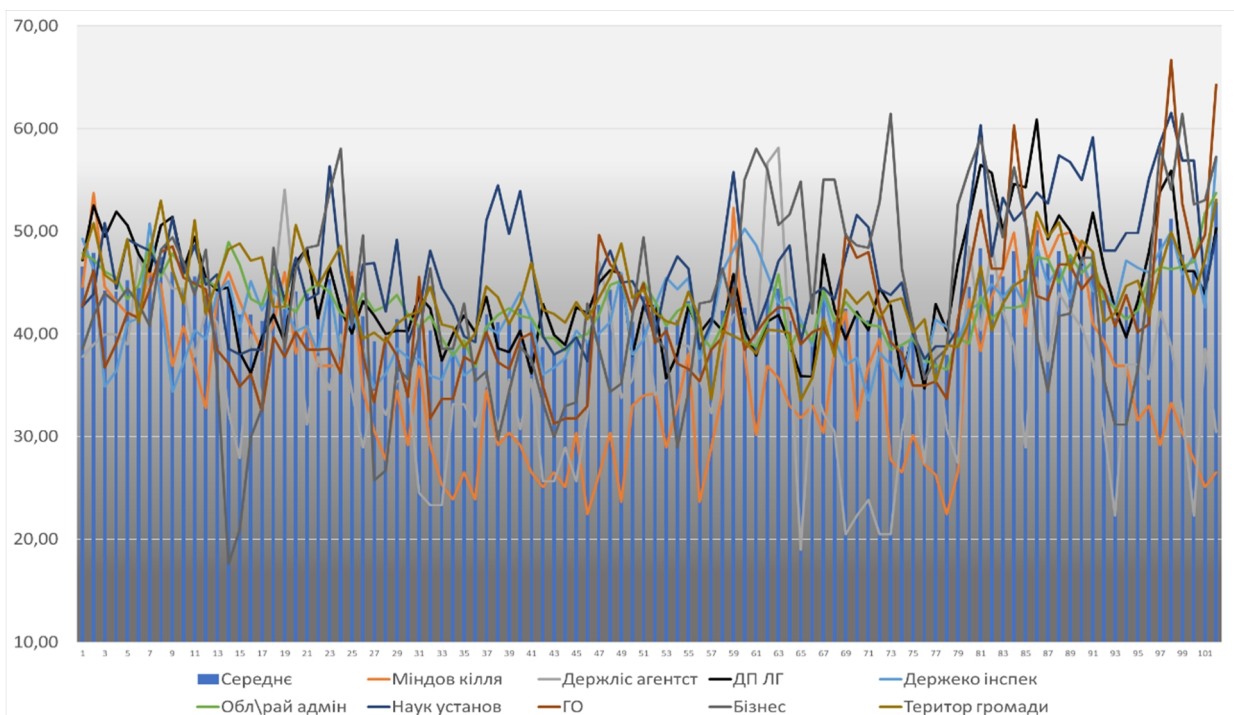

Рис.1. Рейтинг індикаторів спроможності за рівнем ризику, %

Загальна картина оцінювання достатньо варіативна, що пояснюється різноманітністю експертних вибірок, і сприймається також як рівень достатності щодо репрезентативності результатів. На нашу думку, достатньо логічною є

висока варіація результатів оцінювання ризику індикаторів спроможності експертною групою державної установи та підприємства у порівнянні з експертною групою, представленою громадськими організаціями, бізнесом і територіальними громадами. А тому подальший аналіз доречно проводити на основі певного змістовного групування індикаторів спроможності та з врахуванням експертних оцінок за різними вибірками експертів.

Для аналізу граничного рівня ризику нами застосовано алгоритм розрахунку, обґрунтований експериментально [4], за якого індикатори спроможності при оцінюванні ризику вище 50% характеризуються позитивним рівнем, а нижче 50% – негативним (як недостатній рівень) і за змістом більше відповідають вразливості системи. Таким чином, за середнім значенням оцінювання експертними групами визначені індикатори характеризуються переважно інституційною вразливістю.

Оцінюючи інституційну спроможність у сфері лісового господарства, окрема група індикаторів характеризує її з врахуванням ефективності діяльності за окремими напрямками (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінювання ефективності діяльності у сфері лісового господарства

СПРОМОЖНОСТІ	Середнє	Міндовкілля	Держліс агентств	ДП ЛГ	Держеко інспек	Обл'рай адмін	Наук установ	ГО	Бізнес
1.Ефективність діяльності у сфері лісового господарства у цілому в галузі	46,56	44,58	37,75	47,20	49,27	47,85	42,67	42,72	38,55
1.1.Ефективність діяльності у сфері господарської діяльності	47,90	53,73	38,96	52,49	46,28	47,24	43,88	46,22	41,77
1.2.Ефективність діяльності у сфері охорони ЛГ	44,22	44,58	39,96	49,45	34,86	46,08	50,80	36,69	43,98
1.3.Ефективність діяльності у сфері захисту лісів	44,13	43,13	39,96	51,91	36,39	45,44	44,38	39,10	42,97
1.4.Ефективність діяльності у сфері використання лісів	45,21	41,93	38,96	50,55	41,09	43,40	49,20	42,06	44,38
1.5.Ефективність діяльності у сфері відтворення лісів	44,48	41,69	47,59	47,77	41,55	44,74	48,59	41,51	42,97

У цілому ефективність діяльності в сфері лісового господарства за усіма експертними групами (господарська діяльність, охорона, захист та відновлення лісів) на рівні вразливості в зоні 40–50%. Водночас експертні групи Держлісагентства та бізнесу її визначають значно вразливішою на рівні 37,75% та 38,55%, відповідно.

За окремими напрямками діяльності варіативність дещо більша:

щодо господарської діяльності: спроможною з невисоким рівнем (53,73%) оцінюють експерти Міндовкілля, але значно вразливою – Держлісагентства (38,96%);

щодо охорони лісів: експерти наукових установ спроможність визначають на рівні 50,8%, що є на межі вразливості, всі інші експертні групи вказують на

вразливість, а експерти Держлісагентства знову вказують на значну вразливість (39,96%);

щодо захисту лісів: відразу три експертні групи (Держлісагентства, Держекоінспекції та громадських організацій) вказують на значну вразливість захисту лісів (36-39%);

щодо відтворення лісів: спроможною з невисоким рівнем (50,55%) на межі вразливості оцінюють експерти Міндовкілля, але значно вразливою – Держлісагентства (38,96%).

Серед усіх експертних груп вищий рівень спроможності визначають представники державних лісогосподарських підприємств 47,2–52,49%. За певних умов, можливим було б дискусійними вважати такі результати оцінювання, так як представники саме державних лісогосподарських підприємств безпосередньо займаються усією вище зазначеною діяльністю (господарська діяльність, охорона, захист та відновлення лісів) і зрозумілою була б їх позиція щодо завищення результатів. Водночас граничні розміри ризиків цієї групи експертів все рівно залишаються на межі вразливості та суттєво не відрізняються від генеральної експертної сукупності, що вказує на низький рівень інституційної спроможності щодо господарської діяльності, охорони, захисту та відновлення лісів у сфері лісового господарства в Україні.

Окрема група індикаторів інституційної спроможності у сфері лісового господарства стосується ефективності управлінської діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Оцінювання ефективності управлінської діяльності у сфері лісового господарства

СПРОМОЖНОСТІ	Середнє	Міндовкілля	Держлісагентств	ДП ЛГ	Держекоінспек	Облрай адмін	Наук установ	ГО	Бізнес
3.Ефективність управлінської діяльності у сфері лісового господарства	43,99	43,37	41,16	44,25	43,87	44,49	45,78	38,44	36,35
3.1.Ефективність управлінської діяльності апарату Держлісагентства у сфері лісового господарства	44,39	46,02	32,33	44,52	45,16	48,94	38,55	37,13	17,67
3.2.Ефективність управлінської діяльності апарату ДП «Ліси України» у сфері лісового господарства	41,85	43,13	27,91	38,23	40,63	46,72	38,01	34,83	20,88
3.3.Ефективність управлінської діяльності територіальних органів у сфері лісового господарства	41,88	40,72	39,96	36,14	45,16	43,42	38,44	36,04	29,92
3.4.Ефективність управлінської діяльності міжрегіональних територіальних органів у сфері лісового господарства	41,26	38,31	33,33	39,65	42,29	42,83	38,44	32,42	32,73
3.5.Ефективність управлінської діяльності лісових господарств (підприємств, філій, тощо) у сфері лісового господарства	44,64	40,96	44,18	41,89	44,25	46,35	47,32	39,65	48,39

Загалом ефективність на вразливому та значно вразливому рівні оцінювання. Але ризики найнижчого рівня спроможності стосуються ефективності управлінської діяльності міжрегіональних територіальних органів (32,42–38,44%). Окремі експертні групи вказують на значну вразливість ефективності управлінської діяльності Держлісагентства (17,67%), ДП «Ліси України» (20,88%, 27,91%) та територіальних органів у сфері лісового господарства (29, 92%).

Перелік індикаторів оцінювання ефективності управлінської діяльності у сфері лісового господарства не є остаточним. Такого роду аналіз на основі оцінювання ризиків може продовжуватися, поглиблюватися саме за рахунок оцінки окремих сфер та експертних груп, що також має високу варіативність і потребує з'ясування її причин.

Список використаних джерел

1. Лісоуправління на територіях, забруднених вибухонебезпечними предметами / С. В. Зібцев, О. М. Сошенський, Й. Г. Голдаммер, В. В. Миронюк, О. А. Борсук, В. В. Гуменюк, В. Л. Мешкова, О. В. Василюк, І. Ф. Букша. WWF-Україна, 2022. 148 с.
2. Державна Стратегія управління лісами України до 2035 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1777-2021-%D1%80>.
3. Користін О. Є., Свиридюк Н. П. Оцінювання загроз у сфері лісового господарства України. *Наука і правоохорона*. 2023. № 1 (59). С. 145–153.
4. Користін О. Є., Цюприк І. В., Свиридюк Н. П., Прокоф'єва-Янчиленко Д. М. Оцінювання ризиків розвитку системи кримінальної юстиції України. *Наука і правоохорона*. 2021. № 2. С. 108–116.

Чабайовський Тарас,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії кримінологічних досліджень та проблем
запобігання злочинності Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Через війну в Україні діяльність правоохоронних органів здійснюється в умовах підвищеного навантаження, що пов'язано з виконанням як безпосередньо функцій з протидії злочинності, так і з виконанням завдань з відсічі та стримування збройної агресії російської федерації (далі – рф). Своєчасне реагування органів Національної поліції України (далі – НПУ) на заяви про скоєння воєнних злочинів рф проти України є вкрай важливим. Фіксація їх дає необхідні матеріали та докази для розуміння міжнародною спільнотою дій рф на території України та майбутніх військових трибуналів, що матимуть на меті покарання осіб, причетних до чисельних злочинів. Мета дослідження полягає у вивченні особливостей реагування НПУ на заяви про воєнні злочини рф на території України під час збройної агресії як показника якісних перетворень в процесі реформування правоохоронного органу.

За час повномасштабного вторгнення рф НПУ отримала та опрацювала майже 3 млн 300 тис. повідомлень громадян [1]. На сьогоднішній день у фокусі уваги правоохоронців перебувають воєнні злочини, щодо яких слідчі НПУ розпочали 23,1 тис. кримінальних проваджень. Усі заяви ретельно перевіряються. Матеріали щодо скоєння воєнних злочинів рф під час збройної агресії проти України підрозділи НПУ фіксують та документують. Після збору усіх необхідних доказів наступним етапом є їх узагальнення для подальшої передачі до міжнародного трибуналу як доказ тих звірств, що вчинялись військовими рф на території України [1].

Правовою основою діяльності НПУ щодо реагування на заяви громадян є ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України («Початок досудового розслідування») [2] та «Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 27.04.2020 № 357 [3], зі змінами внесеними до неї наказом МВС України від 11.10.2021 № 746 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» [4]. Як зазначив І. Клименко, обіймаючи ще посаду голови НПУ, у межах 23,1 тис. розпочатих кримінальних проваджень було оголошено 381 підозру, у тому числі заочно [1]. Було відкрито більше 990 кримінальних проваджень за

колабораціонізм. 172 особи перебувають у статусі підозрюваних. 78 обвинувальних актів уже передано до суду.

Зафіксовано понад 22,5 тис. майнових злочинів, з яких більше 21,6 тис. складають крадіжки. Більш як 5,7 тис. підозрюваних осіб встановлено. Під час перевірки на блоктах виявлено 390 розшукуваних та більше 3,1 тис. підозрілих осіб, ймовірно причетних до незаконної діяльності.

Розпочато більше тисячі кримінальних проваджень за фактами незаконного переправлення через державний кордон чоловіків, які підпадають під мобілізацію. Підозра за цю протиправну діяльність отримали понад 480 осіб. Більш як 320 матеріалів скеровано до суду. Зареєстровано понад 300 кримінальних проваджень за розкрадання гуманітарної допомоги та благодійних пожертв. 47 осіб отримали повідомлення про підозру за скоєння цих злочинів. Знайдено 3307 зниклих дітей. Заблоковано понад 4,5 тис. ворожих інформаційних каналів із загальною аудиторією більше 33 млн користувачів [1].

Протягом 10 тижнів повномасштабної війни росії проти України Національна поліція зареєструвала понад 10 тисяч кримінальних проваджень про воєнні злочини, скоєні російськими військовими. Всього за час повномасштабного вторгнення рф НПУ отримала та опрацювала понад 1 мільйон 900 тис. повідомлень громадян. Кількість заяв про кримінальні правопорушення зменшилась у півтора рази в порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Загалом за зверненнями громадян за цей період зареєстровано трохи більше ніж 36 тисяч злочинів порівняно з 21 тисячею за аналогічний відрізок часу торік. Крім того, НПУ затримала понад 750 ймовірних диверсантів і відкрила більше ніж 480 кримінальних проваджень щодо колабораційної діяльності. Понад 70 осіб вже отримали повідомлення про підозру за статтею про колабораціонізм [5].

У 2023 р. керівник НПУ І. Вигівський зазначив, що війна, яка змінила криміногенну ситуацію в країні, вплинула на ставлення людей до вогнепальної зброї й ставлення правоохоронців до того, щоб люди мали можливість нею вільно володіти, а також розширила функціонал самих поліцейських і стала поштовхом до створення безпекового середовища у повоєнний період. Серед іншого й про те, як в умовах війни під приводом легалізації медичного і технічного канабісу не створити бази для розвитку наркобізнесу.

На початку війни багато громадян виїхало зі східних, південних та інших регіонів України, що були під воєнною загрозою. Проте виїхали не лише законослухняні громадяни, а й злочинці, які перемістились в західні регіони або за кордон і частково втратили свій злочинний вплив. Тому в цих регіонах на той час простежувалась тенденція до зменшення кількості звернень до поліції і, відповідно, зниження реєстрацій. У регіонах, куди переїхало чимало людей, кількість вчинених правопорушень зросла. Проте в цілому по країні, завдяки запровадженню комендантської години, збільшенню присутності на вулицях населених пунктів поліцейських, військових, нацгвардійців, представників добровольчих формувань територіальних громад, а також з обмеженням продажу алкогольної продукції, рівень вуличної злочинності зменшився.

В умовах воєнного стану стало стримувальним чинником посилення відповідальності щодо вчинення низки майнових злочинів. Якщо раніше затримували особу, яка, наприклад, вкрала у громадянина мобільний телефон, то судді не обирали запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, враховуючи санкцію статті Кримінального кодексу України. А як тільки відповідальність було посилено, то такі особи опинялись за ґратами, і це стримувало інших правопорушників на вчинення подібних злочинів.

Що стосується крадіжок із помешкань громадян, то в Києві й інших великих містах були створені профілактичні групи, до яких увійшли оперативні працівники, які були розподілені по відповідних районах, кварталах. Вони комунікували з представниками ОСББ та місцевими мешканцями, які залишились там. І як тільки наші пильні громадяни повідомляли, що хтось з'являвся на території, поліцейські одразу реагували на такі повідомлення. Це також вплинуло на криміногенну ситуацію і профілактику саме квартирних крадіжок.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України призвело до масового вчинення військовослужбовцями збройних сил країни-агресора воєнних злочинів. На тимчасово окупованих територіях України – це вбивства цивільного населення, сексуальні злочини, зникнення безвісти. На інших територіях – це ракетні обстріли. І все це кваліфікується як воєнний злочин, передбачений ст. 438 Кримінального кодексу України.

Війна продовжує впливати на динаміку окремих видів злочинів, зокрема тяжких та особливо тяжких, загальна кількість яких зросла у поточному році.

Так, у січні–червні 2023 р. суттєво збільшилась кількість умисних вбивств, учинених в умовах воєнного стану. Це поняття з'явилося під час війни, воно безпосередньо пов'язане з діями окупантів.

Окремим видом кримінальних правопорушень, що набув значного поширення в умовах війни, є шахрайство. При цьому майже половина таких злочинів – онлайн-шахрайства, бо вчиняти їх можна з будь-яких територій, навіть з окупованих або з-за кордону через Інтернет. Водночас дуже поширені так звані фішингові шахрайства. Це коли приходить SMS-повідомлення з посиланням на якийсь сайт – людина переходить за посиланням, і шахраї отримують доступ до даних платіжних карток. Також часто вчиняються злочини, пов'язані з соціальними виплатами, наприклад вимушено переміщеним особам. Так само приходить повідомлення з посиланням, громадянин натискає і в нього з банківської картки знімають кошти. Поширеними видами шахрайства також є обман покупців під час реалізації товарів в мережі Інтернет, дзвінки під виглядом працівників банків з метою заволодіння персональними платіжними даними, дзвінки з так званих «call-центрів» щодо неіснуючих виплат, повідомлення потерпілим неправдивої інформації про родичів у біді.

За перше півріччя 2022 р. було зареєстрованих майже 126 тис. злочинів. За аналогічний період цього року – 198 тис., тобто на 57% більше. Розкритих було 59 тис., зараз – 101 тис. Динаміка – 71%. І на 67% більше справ спрямовано до суду порівняно з аналогічним періодом минулого року [6].

З'явилися й нові шахрайські схеми, серед яких – збір коштів для військових від фейкових волонтерів, евакуаційні перевезення, оренда житла за нібито вигідною ціною для переселенців. Трапляються випадки, коли родичам військових, які потрапили в полон або зникли безвісти, обіцяють за гроші або повернути їх, або надати про них якусь інформацію.

Неодноразово Міністр внутрішніх справ і голова НПУ акцентували увагу на максимальній реєстрації цих правопорушень в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, тому що шахрайство – це настільки специфічний злочин, що бувають ситуації, коли його можна кваліфікувати як цивільно-правові відносини або як кримінально каране діяння. Ми все ж таки схиляємось до того, що реєструємо кримінальні провадження та розслідуємо такі випадки як злочин. Якщо не доведено провини або не підтверджено факти, з якими людина звертається в поліцію, тоді це провадження закривається. Зазначимо, що рівень розкриття шахрайств виріс.

Отже, наведені статистичні показники дозволяють зробити висновок, що НПУ чітко та якісно виконують свою роботу в частині протидії військовій агресії РФ проти України та фіксації доказів військових злочинів, скоєних її громадянами. Це свідчить про належний результат реформ, що тривають у НПУ, а також про мужність та професіоналізм поліцейських під час виконання обов'язків в умовах військового стану.

Список використаних джерел

1. Ігор Клименко. Про результати роботи поліції в умовах воєнного стану. Facebook: веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/100063549430817/posts/pfbid03NatzwRBFd7Gmh7BdX4jUZ9sGLfkYmZnFf5a1cmF7PdQcVvAwVpQZPbbSWPW7Gnzl/> (дата звернення: 02.09.2023).

2. Кримінально-процесуальний кодекс України: зі змінами станом на 08.06.2022 р. *Верховна Рада*. Київ : Поливода А.В. 82 с.

3. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n14> (дата звернення 02.09.2023).

4. Про затвердження Змін до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ МВС України від 11.10.2021 № 746. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1611-21#Text> (дата звернення: 02.09.2023).

5. Радіо Свобода. Поліцейські зареєстрували понад 10 тисяч справ про воєнні злочини російських військових в Україні. 05.05.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-politsia-ponad-10-tysiach-voiennyh-zlochyniv/31835914.html> (дата звернення: 02.09.2023).

6. Бодня Т. Голова Національної поліції Іван Вигівський: «Війна продовжує впливати на динаміку окремих видів злочинів, зокрема тяжких та особливо тяжких». 16.08.2023. URL: https://censor.net/ua/resonance/3437662/golova_natsionalnoyi_politsiyi_ivan_vygivskyyi_viyina_prodoj_uye_vplyvaty_na_dynamiku_okremyh_vydiv (дата звернення: 02.09.2023).

Шаповалова Анна,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СИСТЕМА «ФІЛЬТРАЦІЇ» ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Український народ став свідком неабияких випробувань та перешкод на своєму шляху до незалежності та суверенітету. Серед численних викликів, з якими Україна стикалася протягом своєї історії, одним з найсучасніших з найболючіших є ситуація, відома як «фільтрація». Фільтрація – це не лише термін, який означає процес сортування або обробки чогось, але має і більш «темне» значення, а саме – систематичний процес переслідування, репресій та обмеження прав українського народу на окупованих територіях.

Починаючи з 2014 року рф, реалізовує розроблений нею план по знищенню українського народу, здійснюючи кампанії агресії, акти терору, «фільтрацію» населення, масове викрадення та депортацію дітей у формі всіх п'яти діянь, які кваліфікуються як геноцид, особливо активно з лютого 2022 року. Зазначені діяння відбуваються шляхом: позбавлення українців життя; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень; умисного створення життєвих умов, розрахованих на повне або часткове фізичне знищення українського народу; вжиття заходів, розрахованих на запобігання дітонародженню українців і насильницьке вивезення дітей до рф. Ми стали свідками цих масових злочинів, які вони скоювали проти мирного населення в містах і селищах Київської, Харківської областей, Херсонщини та в інших населених пунктах нашої країни. В діях рф міститься чітко виражений акт геноциду щодо категорій українців, як носіїв національної ідентичності та політичної культури.

В статті другій Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього зазначено, що під геноцидом слід розуміти будь-які дії, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, яку-небудь національну, етнічну, расову чи релігійну групу [1]. Термін «геноцид» походить від грецького «генос» – «рід, плем'я», й латинського «цедо» – «вбиваю», тобто означає «вбиваю рід». Автором цього поняття як правового терміну був польський юрист Рафал Лемкін, який наголошував: «Геноцид не обов'язково означає нагальне знищення нації. Скоріше це скоординований план різних дій, скерованих на знищення суттєвих основ національних груп з ціллю анігіляції самих груп» [2, с. 164].

Підтвердженням цього є дії сусіда-агресора, який запровадив у кожному тимчасово захопленому українському місті цілу систему так званої «фільтрації». «Фільтрація» представляє собою багатоетапну систему, яку рф та її ставленики розгорнули на окупованих територіях України з метою реєстрації, допитів та, у деяких випадках, утримання під вартою людей.

Окупанти називають «фільтрацією» – примусові перевірки та реєстрацію громадян України на вулицях та в житлових приміщеннях, на блок-постах, у спеціальних фільтраційних пунктах. Вивчення характеристик затриманих за результатами «фільтрації» розкриває мету цих примусових перевірок – виявити та позбавити волі активних людей, які видаються небезпечними для окупаційного режиму [3].

Слід зазначити, що окупаційні держави в міжнародних конфліктах мають право реєструвати осіб у зоні свого контролю. Контрольні сили можуть навіть затримувати цивільних осіб за певних обмежених обставин. Проте очевидна система «фільтрації» українського населення на тимчасово окупованих територіях, яка включає в себе жорстокі методи допиту, тортури, незаконне затримання, тримання під вартою без зв'язку з зовнішнім світом, є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни [4] та інших норм міжнародного права: цивільні особи можуть бути затримані лише тоді, коли є неминуча загроза безпеці з боку затриманої особи для окупаційної влади; масові затримання не допускаються без індивідуального доведення обов'язкової загрози; затримані цивільні особи мають бути негайно зареєстровані та повідомлені Міжнародному комітету Червоного Хреста, а також має бути забезпечена належна судова процедура, включаючи право на оскарження затримання. Жодна із цих процедур не дотримувалась і не дотримується російськими загарбниками в Україні.

Російські окупаційні війська створили на захоплених українських територіях «фільтраційні» об'єкти, які можна розділити на чотири категорії:

1. *Пункти реєстрації.* Людей реєструють на підставі українських документів, дактилоскопують та фотографують. За допомогою сканера відбирають відбитки не лише пальців, а й усієї долоні [3]. Крім того, «фільтраційні заходи» в пунктах реєстрації передбачають перевірку телефонів (гаджетів), шляхом їх підключення до певних програм на предмет наявності контактів працівників державних установ, органів влади, правоохоронних органів України, шукають проукраїнський контент, перевіряють соцмережі; ставляться питання щодо їх відношення до війни, до служби в українських збройних формуваннях, служби в українських судових і правоохоронних органах, наявності зв'язків із ЗСУ, підтримка української влади, ставлення до рф. Проводиться обшук людей з роздяганням для виявлення татуювання, слідів від зброї (специфічні потертості від носіння стрілецької зброї та бронжилета, потертості вказівного пальця правої руки, синці на правому плечі від віддачі при стрільбі) для прискореного встановлення приналежності до військових формувань ЗСУ; огляд транспортних засобів на предмет наявності зброї, військової форми, документів (посвідчень) та інших речових доказів їх приналежності до відповідних органів влади.

Пошук і виявлення громадян, які займають проукраїнську позицію, відбувається за завчасно підготовленими списками (колишні військовослужбовці, учасники АТО/ООС, представники територіальної оборони, волонтери та інші) за інформацією колаборантів.

Процедура реєстрації передбачає:

звільнення. У разі проходження зазначеної процедури «фільтрації» видається довідка із зазначенням: прізвища, ім'я, по батькові особи, дати її народження, назви

фільтраційного пункту, дактилоскопіювання, дати та підпису особи, яка проводила фільтрацію (без зазначення прізвища). Дана довідка дає «вищий ступінь» свободи пересування;

вторинний допит. Цивільна особа вважається підозрілою та переміщається до іншого місця розташування для подальшого допиту;

перевезення до рф. Може бути добровільним, із введенням в оману щодо кінцевого пункту призначення або примусовим.

2. *Табори та інші місця утримання.* Цивільна особа перебуває до реєстрації в приміщенні з обмеженою можливістю вільного пересування або, взагалі, без такої. Умови утримання та поведження нелюдські.

3. *Центри допитів.* До них доставляють осіб, які не пройшли процедуру «фільтрації» в пункті реєстрації. Допити часто супроводжуються фізичним насиллям і залякуванням. За результатами допитів особа підлягає затриманню: короткостроковому (у відділенні поліції) чи довгостроковому (у в'язниці).

4. *В'язниці (виправні колонії).* Вони служать місцями тривалого утримання із застосуванням методів та умов ув'язнення, що супроводжуються жорстокістю та нелюдським ставленням, у тому числі приниженням гідності. До осіб застосовують: електричний струм, жорстоке побиття, стресові пози, імітацію страти, тривалу ізоляцію, позбавлення сну, водяні дошки, калічення, тривале заковування в кайдани та численні інші «звір'ячі» методи.

Як висновок, варто наголосити, що фільтрація цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України є надзвичайно серйозною проблемою, яка супроводжує окупаційну діяльність і має серйозні гуманітарні та правові наслідки. Ця система включає в себе обмеження прав і свобод громадян, соціальну ізоляцію, цензуру та інші форми контролю, що призводять до фізичного та психологічного тиску на цивільне населення. Такими діями рф кричуще порушує права людини, норми міжнародного гуманітарного права, вчиняє злочини проти людяності та злочини геноциду проти українського народу. Тому з метою моніторингу дотримання прав людини фільтраційні об'єкти повинні бути доступні для представників міжнародних організацій. В свою чергу заборона та обмеження такого доступу повинно трактуватися за принципом «презумпції винуватості рф» та відображатися у звітах і заявах даних організацій.

Список використаних джерел

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 груд. 1948 р. Документ ратифіковано від 18 берез. 1954 р. № 995_155. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.

2. Філянїна Л. А., Любова Н. О. Геноцид як один із найжорстокіших міжнародних злочинів. *Юридичний електронний журнал*. 2016. № 5. С. 163–165.

3. Савва М. В. «Фільтрація» громадян України окупантами: багаторівневе насильство. URL: <https://savvamike.com/uk/filtracziya-gromadyan-ukrayiny-okupantamy-bagatorivneve-nasylstvo/>.

4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серп. 1949 р. Документ ратифіковано від 03 лип. 1954 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

Наукове видання

**БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТАН,
ЗАГРОЗИ, НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Збірник тез
науково-практичного круглого столу
(м. Київ, 26 вересня 2023 року)

(авторська редакція)

Макет виготовлений:

Державний науково-дослідний інститут МВС України

Адреса: 01011, м. Київ, пров. Євгена Гуцала, 4А

Телефон: (044)254-95-21

Факс: (044) 280-01-84

Електронна адреса: dndi@mvs.gov.ua

Підписано до друку 02.10.2023. Формат 60x84.
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Ум.-вид.арк. Зам. № ____ Наклад 100 прим.

Видавець Мачулін

Телефон: +380688865257

Електронна адреса: editor2016@ukr.net

61057, м. Харків, вул. Римарська, б.17, оф.14.

Свід. про держреєстрацію: ХК №125 від 24.11.2004.

Віддруковано ФОП «Озеров В.В.».
61002 м. Харків, вул. Університетська, 9/4